

Dinara Barral Temes

EFEKT HUMORYSTYCZNY W DOWCIPACH WERBALNYCH Z PERSPEKTYWY LINGWISTYKI KOGNITYWNEJ

ROZWAŻANIA TEORETYCZNE I ANALIZA EMPIRYCZNA

Efekt humorystyczny w dowcipach werbalnych
z perspektywy lingwistyki kognitywnej

Rozważania teoretyczne i analiza empiryczna

UNIwersytet Szczeciński
ROZPRAWY I STUDIA T. (MCCCLXI) 1287

Dinara Barral Temes

Efekt humorystyczny w dowcipach werbalnych
z perspektywy lingwistyki kognitywnej

Rozważania teoretyczne i analiza empiryczna

Szczecin 2023

Rada Wydawnicza

Barbara Braid, Anna Cedro, Urszula Chęcińska, Rafał Klóska
Maciej Kowalewski, Ewa Mazur-Wierzbicka, Jarosław Nadobnik
Grzegorz Wejman, Renata Ziemińska, Magdalena Ziolo
Andrzej Skrendo – przewodniczący Rady Wydawniczej
Elżbieta Zarzycka – dyrektor Wydawnictwa Naukowego

Recenzentka

dr hab. Agnieszka Libura prof. UW

Redaktorka naukowa

dr hab. Jolanta Mazurkiewicz-Sokołowska prof. US

Redakcja językowa

Jadwiga Hadryś

Redakcja techniczna i skład

Wiesława Mazurkiewicz

Korekta

Karolina Niepsuj

Projekt okładki

Raraku.pl

Wersja elektroniczna publikacji dostępna na licencji CC BY-SA 4.0
po 12 miesiącach od daty wprowadzenia do obrotu

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2023

DOI 10.18276/978-83-7972-645-5

ISBN 978-83-7972-645-5 (online)

ISBN 978-83-7972-644-8 (print)

ISSN 0860-2751

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I | Ark. wyd. 17,0 | Ark. druk. 16,6 | Format 170/240

Spis treści

Wstęp	7
1. Zjawisko humoru	11
1.1. Poczucie humoru	13
1.2. Dowcip jako forma humorystyczna	15
1.3. Aktualne badania humoru	19
2. Czynniki psychologiczne, społeczne i kulturowe a poczucie humoru	25
2.1. Poczucie humoru jako indywidualna i subiektywna cecha charakteru człowieka	25
2.2. Poczucie humoru w kontekście wybranych wartości Polaków, Niemców i Rosjan	27
2.3. Rola stereotypów i autostereotypów	29
3. Kognitywno-lingwistyczna perspektywa badań humoru i poczucia humoru	33
3.1. Kluczowe pojęcia	33
3.2. Ogólna teoria humoru werbalnego	37
3.3. Teoria integracji pojęciowej	42
4. Kognitywno-lingwistyczna analiza wybranych dowcipów	45
5. Wybrane dowcipy jako przedmiot badania empirycznego	78
5.1. Osoby badane	78
5.2. Cele	80
5.3. Materiał i metoda	80
5.4. Wyniki i ich omówienie	87
5.4.1. Ogólne dane statystyczne	87
5.4.2. Szczegółowa analiza danych	88
5.4.2.1. Dowcipy ze źródeł polskojęzycznych (1P–5P)	88
5.4.2.2. Dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych (1N–5N)	121
5.4.2.3. Dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych (1R–5R)	152

5.4.2.4. Dowcipy ze źródeł anglojęzycznych (1A–5A)	183
5.4.2.5. Podsumowanie wyników	215
6. Dyskusja	229
Zakończenie	243
Bibliografia	247
Spis diagramów i tabel	261
Summary	263

Wstęp

*Ojczyzna jest tam,
gdzie ludzie rozumieją twoje dowcipy.*

Miljenko Jergović

Humor towarzyszy człowiekowi od wieków – od antycznej komedii, średniowiecznych błaznów, trubadurów, przez groteskę, humoreski i przyśpiewki, przedwojenne kabarety, czarno-białe filmy komediowe, karykatury satyryczne, po współczesne stand-upy, memy, demotywatory, gify czy emotikony.

Termin ‘humor’, postrzegany jako forma komizmu (Spencer 1860, Eastman 1921, Gregory 1924, Monro 1951, Koestler 1961, Raskin 1985, Attardo i Chabanne 1992), używany jest też wymiennie z pojęciami: ‘poczucie humoru’ i ‘śmieszność’, a także z pojęciem ‘humorologia’ (*humour research, humour studies*), stosowanym do określenia nauki próbującej łączyć badania przedmiotowe z wielu dziedzin: filozofii, psychologii, fizjologii, językoznawstwa, socjologii (por. Rusek 2012: 118).

W filozofii humor postrzegany jest, obok nadziei i snu, jako źródło ‘przeciwwagi wielu uciążliwości życia’ (Kant 1781/1922) albo jako ‘dar serca’ (ale nie ‘dar ducha’). Jest bowiem zjawiskiem dostępnym całemu społeczeństwu, wiązanym z ‘serdecznością’ człowieka, tj. możliwością odczuwania emocji, przeżywania, kochania, współczucia (Sartre 1964). Nowoczesne spojrzenie na to zjawisko proponują Hurley i wsp. (2011) w swojej ewolucyjno-komputacyjnej teorii humoru, zakładając, że „jest [on] wytworem ewolucji zarówno genetycznej, jak i kulturowej” i odnosi się do wrodzonych zdolności człowieka (Hurley i wsp. 2011: 294, 349).

W psychologii natomiast humor oraz poczucie humoru uważane są za istotne atrybuty zdrowia emocjonalnego człowieka (Freud 1928, Svebak 1974, Cantor i Zillmann 1976, Martin i Lefcourt 1983, Kirsh i Kupier 2003). Śmiech bowiem, choć jest odruchem niemającym biologicznego celu, często pomaga człowiekowi pozbyć się samotności, złagodzić agresję, uniknąć konfliktu (por. Yip i Martin 2006: 1202), szybko zidentyfikować osobowość nieznanego człowieka, a nawet rozwiązać problem nierówności w społeczeństwie (por. Greven 2008: 1562).

Istota humoru, stanowiącego złożone zjawisko psychiczne, społeczne, pragmatyczne, etnokulturowe i historyczne, ujawnia się wyraźnie w komunikacji międzyludzkiej. Toteż jego problematyka zajmuje szczególne miejsce w lingwistyce, stając się w ostatnich dziesięcioleciach przedmiotem badań z zakresu psycholingwistyki, pragmalingwistyki, etnolingwistyki, lingwistyki międzykulturowej czy wreszcie lingwistyki kognitywnej.

Motyacją do podjęcia tej problematyki w niniejszej pracy stała się świadomość faktu, że humor jako forma komunikacji i zjawisko światopoglądowe nabiera coraz większego znaczenia we współczesnym świecie w kontekście trendów globalizacji i kształtowania się społeczeństw, dla których istotnymi wartościami są tolerancja, akceptacja, solidarność i kreatywność. Wyraźne jest dążenie do zwalczania wykluczenia społecznego i dyskryminacji etnicznej, ochrony różnorodności kulturowej i językowej, zwiększania spójności gospodarczej, społecznej oraz solidarności w środowisku międzynarodowym. Trudności stwarzają żywe wciąż stereotypy, których rola jednak, wobec dążeń opisanych powyżej, wydaje się słabnąć. Analiza materiałów humorystycznych pochodzących z różnych krajów może odsłaniać ścieżki stereotypowego myślenia, służyć zrozumieniu światopoglądu osób pochodzących z różnych krajów, a także być źródłem informacji dotyczących motywacji dla myślenia stereotypowego. Może ponadto pozwolić na ocenę siły oddziaływania stereotypów (por. Repšienė i Anglickienė 2012: 13–14).

W tym kontekście szczególnie interesującym zagadnieniem są mechanizmy kognitywne powstawania efektu humorystycznego oraz sposoby rozumienia dowcipów, zarówno przez przedstawicieli kraju, z którego materiał humorystyczny pochodzi, jak i przedstawicieli innych narodowości. Stąd podjęty problem mechanizmów kognitywnych powstawania efektu humorystycznego i sposobów rozumienia dowcipów pochodzących ze źródeł polsko-, niemiecko-, rosyjsko- i anglojęzycznych przez Polaków, Niemców i Rosjan. W związku z tak postawionym problemem badawczym zdecydowano o wyborze dowcipów o tematyce uniwersalnej, i takie, jak się okazało,

zajmowały czołowe miejsca na platformach internetowych, z których zaczerpnięto materiał badawczy.

Hipoteza postawiona w niniejszej pracy zakłada, że skuteczny odbiór materiału humorystycznego zależy nie od kraju pochodzenia odbiorcy, lecz od poruszanej w tym materiale problematyki oraz jej bliskości realiom życia i problemom odbiorcy.

Kognitywne mechanizmy powstawania efektu humorystycznego przeanalizowano w oparciu o teorię niespójności skryptów (Raskin 1985, Attardo i Raskin 1991, Raskin i Attardo 1994) oraz, w celu pogłębienia analizy, o teorię integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002). Wykorzystano również podstawy gramatyki kognitywnej (Langacker 1987, 1991), a także elementy teorii metafor konceptualnych (Lakoff i Johnson 1980).

Trzon pracy stanowi analiza ilościowa i jakościowa ocen dowcipów uzyskanych w badaniu ankietowym.

Rozważania rozpoczyna rozdział poświęcony zjawisku humoru i zjawisku pocucia humoru. W rozdziale drugim omówiono wpływ czynników psychologicznych, społecznych i kulturowych na pocucie humoru jednostek i narodów na przykładzie Polaków, Niemców i Rosjan. Przytoczone zostały tu wartości cenione przez poszczególne trzy nacje, a także funkcjonujące w tych społeczeństwach stereotypy i autostereotypy. Kolejny rozdział przybliża kognitywno-lingwistyczną perspektywę badań humoru. Przedmiotem rozważań są: kategoryzacja i prototypy (Rosch 1975, Taylor 1995), metafory konceptualne (Lakoff i Johnson 1980), domeny kognitywne (Langacker 1987, 1991), przestrzenie mentalne (Fauconnier 1985), konceptualizacje (Langacker 1987, 1991), a przede wszystkim teoria niespójności skryptów (Raskin 1985, Attardo i Raskin 1991, Raskin i Attardo 1994) oraz teoria integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002). W rozdziale czwartym przedstawiono kognitywno-lingwistyczną analizę badanych dowcipów opartą na obu wspomnianych powyżej teoriach, zaś w rozdziale piątym zaprezentowano badanie empiryczne dotyczące odbioru tych dowcipów przez Polaków, Niemców i Rosjan. Całość zamyka dyskusja, zawarta w rozdziale szóstym, w której uzyskane wyniki i płynące z nich wnioski przedstawione zostały na tle stanowisk teoretycznych z odniesieniem do podobnych badań empirycznych dostępnych w literaturze przedmiotu.

1. Zjawisko humoru

Pierwotne rozumienie ‘humoru’ znacznie różni się od dzisiejszego. W czasach starożytnych przypisywane były mu funkcje ściśle związane ze zdrowiem lub chorobą człowieka. Zakładano, że ludzkie zdrowie polega na proporcji czterech elementów: humoru, czyli krwi, flegmy, żółci i czarnej żółci. Dobra proporcja humoru gwarantować miała zdrowie, a zła traktowana była jako przyczyna choroby. Także temperament człowieka determinował typy danych proporcji. Dowodzą tego badania nad historią rozwoju pojęcia ‘humor’, zgodnie z którymi „człowiek z nadmiarem żółtej żółci był cholerykiem, z nadmiarem czarnej żółci – melancholikiem, nadmiar flegmy czynił go flegmatykiem, a krwi – sangwinikiem” (Garczyński 1989: 10).

W końcu XIX wieku, pod wpływem poglądów humanistycznych, pojęcie ‘humor’ zaczyna być wiązane z osobowością, indywidualnością, psychologicznym i intelektualnym rozwojem jednostki. Nauka współczesna określa humor jako „uwarunkowany stan psychiki oraz trwałą postawę wobec rzeczywistości” (Motyl 2012: 211). Pojęcie humor rozpatrywane jest w odniesieniu do takich aspektów psychologicznych, jak stan uspokojenia czy dobry nastrój. Jawi się on jako zdolność odczytywania „zabawnych stron życia” (Szymczak 1998: 711). Stanowi też umiejętność wyobrażania obiektów, sytuacji, scen, dialogów czy parodii wywołujących śmiech.

W pracach filozoficznych pojęcie humor odnoszone jest do „zdolnoś[ci] nieprzejmowania się niczym, nawet niepowodzeniami, i obracania ich w żart” (Tatarkiewicz 1985: 115). Hurley i wsp. (2011) uważają, że ludzki umysł dąży do stanu rozbawienia (do nagrody) w reakcji na humor, wykrywając i rozwiązując napotymane sprzeczności „z zawrotną prędkością”. Badacze ci, inspirując się teorią inkongruencji Koestlera (1961), zakładają, że ludzki mózg nieustannie znajduje się w stanie „poszukiwania

o charakterze heurystycznym w czasie rzeczywistym, tworząc domniemania na temat tego, czego doświadczymy w przyszłości we wszystkich dziedzinach życia” (Hurley i wsp. 2011: 34). Przebieg tego generującego procesu cechują dość swobodne standardy, skutkiem czego „do naszych przestrzeni mentalnych [dostają się] pewn[e] treści, których prawdziwości nie można zadowalająco sprawdzić” (Hurley i wsp. 2011: 34).

Na dwuwektorowość zjawiska humoru wskazuje Ruch (2001, 2008). Wprowadza on dwie kategorie humoru: pozytywnego (*good humour*) i negatywnego (*bad humour*) (Ruch 2001, 2008: 8), z których pierwszy skupia się na uczuciach pozytywnych, a drugi – na negatywnych, wiążąc się z szydzeniem z jakiegoś przedmiotu, osoby lub wydarzenia. Na podstawie przeprowadzonych wśród aktorów badań reakcji na humor, dotyczących korelacji między humorem a śmiechem i różnicowania emocji w śmiechu, Szameitat i wsp. (2009) wskazują na potrzebę redefinicji pojęcia humor, tak by jednoznacznie określić, czy obejmuje on obok reakcji pozytywnych także negatywne, a jeśli nie, to doprecyzować relację między humorem a śmiechem. Badanie wykazało bowiem, że śmiech może być skorelowany z emocjami o różnym stopniu pobudzenia, zarówno pozytywnymi, jak radość i łaskotanie, jak i negatywnymi, jak radość z czyjegoś niepowodzenia (niem. *Schadenfreude*) i drwina.

Badania nad humorem mają istotne znaczenie w pracach językoznawczych, w których szczególne miejsce zajmują analizy organizacji struktury tekstów dyskursu humorystycznego (por. Brzozowska 2000: 19).

Pojawiająca się w teorii semantyki anegdoty idea konfliktu dwu płaszczyzn (Greimas 1966), znana z modelu izotopii dyskursywnych, w którym konflikt między płaszczyznami prowadzi do powstania efektu humorystycznego, jest rozwijana w kognitywno-lingwistycznych teoriach: niespójności skryptów (*Script-based Semantic Theory of Humour*) (Raskin 1985) i ogólnej teorii humoru werbalnego (*The General Theory of Verbal Humour*) (por. Attardo i Raskin 1991).

Analizy etnolingwistyczne dotyczą m.in. wpływu stereotypów i autostereotypów zakorzenionych w świadomości przedstawicieli danej społeczności na typ opozycji skryptów humorystycznych (m.in. Tambor 2008, Błaszak 2016). W pragmatyce lingwistycznej istota humoru rozumiana jest jako naruszenie reguł konwersacyjnych Grice’a (1975).

W kontekście badań humoru z perspektywy językoznawczej nie sposób nie wspomnieć Sperbera i Wilsona (1995), autorów teorii relewancji, która opiera się na założeniu, że w komunikacji międzyludzkiej – ze względu na różne doświadczenia, środowiska poznawcze, zdolności komutacyjne nadawcy i odbiorcy – pojawiają

się nieporozumienia mogące wywoływać efekt humorystyczny (por. Sperber i Wilson 1995).

Jeszcze inne, semantyczno-pragmatyczne podejście do analizy humoru, oparte na teorii niespójności skryptów (Raskin 1985) i założeniu o poczuciu wyższości podmiotu humoru, czyli odbiorcy, proponuje Vandaele (2002). W modelu tym, w którym ‘niespójność’ i ‘wyższość’ współdziałają w interakcji humorystycznej, ‘niespójność’ jawi się jako zaprzeczenie schematu poznawczego (por. Vandaele 2002: 149–150).

1.1. Poczucie humoru

Poczucie humoru odnosi się bezpośrednio do kwestii psychologicznych i stanowi zdolność człowieka do postrzegania humoru. O poczuciu humoru, jako cesze osobowości, decydują wyłącznie predyspozycje indywidualne, a nie czynniki zewnętrzne. Choć jest ono indywidualną cechą osobowości, to kształtuje się i rozwija pod wpływem realiów kultury i ustalonych w niej relacji społecznych (por. Tomczuk-Wasilewska 2010: 86–87).

W swej klasyfikacji, powstałej na podstawie praktycznych badań w sferze psychologicznego rozwoju tożsamości człowieka, Eysenck (1973) wyróżnia następujące typy rozumienia poczucia humoru: (i) według znaczenia konformistycznego związanego z poglądami odnośnie do śmieszności konkretnego zjawiska; (ii) według znaczenia ilościowego dostarczającego wesołego nastroju i pozytywnego nastawienia innych odbiorców; (iii) na podstawie rozumienia produktywnego związanego ze zdolnością opowiadania tekstów o charakterze humorystycznym i umiejętnością rozbawiania ludzi (por. Tomczuk-Wasilewska 2010: 86–87).

Klasyfikacja ta jest rozwijana w pracach Rucha (1988, 2001) nad poszczególnymi wymiarami poczucia humoru oraz Rucha i Forabosco (1996) uwzględniających różnice i podobieństwa w poczuciu humoru u poszczególnych osób, w takich aspektach, jak:

- stopień rozumienia przez ludzi dowcipów i innych tekstów komicznych;
- wyrażanie humoru wraz z jego jakościowymi i ilościowymi indykatorami;
- umiejętność tworzenia humoru;
- wyczuwanie różnorodnych bodźców komicznych;
- stopień odnajdywania źródeł komizmu;

- umiejętność zapamiętywania dowcipów językowych i wydarzeń o charakterze komicznym;
- zdolność do stosowania komizmu jako jednego z mechanizmów obronnych (por. Rusek 2012: 120).

Funkcjonalnym aspektem poczucia humoru zajmują się Ziv (1984), Lefcourt i Martin (1986), Thorson i Powell (1993), Kirsh i Kupier (1996), Köhler (1996), Radomska (2000), Klinowska (2004).

Ziv (1984) wyodrębnia pięć funkcji poczucia humoru: agresywną, seksualną, społeczną, obronną i intelektualną, zaś Martin (2003) – cztery: humor w służbie ego (*self-enhancing humour*), humor agresywny (*aggressive humour*), humor afiliacyjny (*affiliative humour*), humor masochistyczny (*defeating humour*) (por. Tomczuk-Wasilewska 2010: 81–85). Z perspektywy teoretycznej wymienione funkcje poczucia humoru mają charakter samodzielny, jednakże badania empiryczne wskazują na możliwość łączenia się humoru agresywnego z humorem masochistycznym, humoru w służbie ego z humorem afiliacyjnym, humoru afiliacyjnego z agresywnym (por. Tomczuk-Wasilewska 2010: 83).

Radomska (2003a: 41) podkreśla istnienie zależności między tworzeniem i odczytywaniem humoru, czyli pewnego rodzaju powiązanie między giętkością, zgrabnością, oryginalnością myślenia człowieka a jego zdolnością do tworzenia komizmu.

Można wnioskować, że poczucie humoru ma istotny wpływ na psychosomatyczny rozwój jednostki, jest nieodzownym składnikiem jej intelektualnego i emocyjnego kształtowania się. Staje się istotnym elementem rozwoju poznawczego (por. Piaget 1966), ma też pozytywny wpływ na afektywne funkcjonowanie człowieka i komunikację z innymi ludźmi (por. Plessner 1988: 206).

Podsumowując, należy zwrócić uwagę na psychologiczny charakter poczucia humoru w interdyscyplinarnych badaniach przedmiotu. Psycholodzy podkreślają emocjonalną i afektywną funkcję poczucia humoru, socjologów interesuje społeczny charakter tego zjawiska służący nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów oraz komunikacji międzyludzkiej. Jeden z najwybitniejszych światowych psychologów, Bergson, twierdzi, że „śmiesz musi odpowiadać pewnym wymaganiom życia zbiorowego, musi mieć znaczenie społeczne” (Bergson 1902: 7).

1.2. Dowcip jako forma humorystyczna

‘Dowcip’ jako forma humorystyczna stanowi przejaw połączenia języka z kulturą i społeczeństwem. Umiejętność odczytywania dowcipów pozwala na interpretację obyczajowości, mentalności, struktury danej grupy etnicznej lub społecznej (por. Smuts 2018: 333–334).

W dostępnej literaturze przedmiotu trudno znaleźć jednoznaczną definicję dowcipu. Niektórzy badacze, jak Sherzer (1985), Hetzron (1991) i Attardo (1994), uważają, że puenta i efekt nieprzewidywalności są koniecznymi kryteriami uznania materiału humorystycznego za dowcip. Puenta nie jest kontynuacją zdarzenia w jego logicznej sekwencji (ma to miejsce np. w dramacie), lecz gwałtownym, niespodziewanym odwrotem od jego przebiegu (por. Brzozowska 2000: 19, 23).

‘Dowcip’ bywa rozumiany jako samodzielna forma komizmu występująca równolegle z pojęciami ‘kawał’ i ‘żart’ (por. Dziemidok 1961, Leal 1993). Zdaniem Krzyżanowskiego (1949) takie pojęcia, jak: ‘anegdota’, ‘facecja’, ‘dykteryjka’, ‘humoreska’, ‘kawał’, ‘żart’, ‘dowcip’, ‘gadka’ mogą stanowić terminy synonimiczne oznaczające „krótkie opowiadania komiczne” (Krzyżanowski 1949: 562). Brzozowska (2000) dodaje do tej listy ‘wic’ jako jeszcze jedną formę komiczną. Samo określenie pochodzi od niemieckiej nazwy *der Witz* (dowcip) i jest używane w Polsce głównie na Dolnym i Górnym Śląsku, a także na Śląsku Opolskim. Inaczej niż Wierzbicka (1991), która skłania się ku pojęciu ‘kawał’, uważając, że etymologicznie ma on charakter czegoś potocznego, nawet prostackiego, pełniącego funkcję jednoczącą, integrującą członków danej społeczności, uważa, że to jednak pojęcie ‘dowcip’, a nie ‘kawał’, powinno być podstawowym pojęciem dla wszystkich badań przedmiotowych ze względu na wąskość terminu ‘kawał’ (por. Brzozowska 2000: 13, 32).

Brzozowska (2000: 13–15) zwraca nadto uwagę na określenia angielskie, odnoszące się do dowcipów, takie jak:

- *in-joke* – dowcip, którego puentę rozumie tylko ograniczony krąg odbiorców;
- *clean joke* – dowcip, który swoim przekazem nie obraża odbiorców ani ich przekonania;
- *standing joke* – dowcip, którego samo wspomnienie wywołuje uśmiech;
- *shaggy-dog story* – dłuższy dowcip bez penty, z zakończeniem pozbawionym logiki;

- *one-liner* – dowcip o charakterze krótkiego monologu¹;
- *wisecrack* – dowcip, którego puenta zawiera humorystyczną uwagę lub odpowiedź.

Dla badań polskich dowcipów językowych istotne znaczenie mają prace Buttler (1968), Dudzikowej (1994), Chłopickiego (1995), Radomskiej (1994, 2003a, 2003b), Tomczuk-Wasilewskiej (2009), Rusek (2012). Buttler (1968) proponuje następujący podział dowcipów:

- słowne, o nienaruszalnym formacie językowym;
- rzeczowe, w których nienaruszalne jest tylko przekazywanie informacji tworzących sytuację komiczną, ogólnego opisu określonych realiów, uwarunkowań, sytuacji itd. Z językowego punktu widzenia jednostki leksykalne mogą być zastępowane synonimami, przy czym użycie synonimów nie powoduje zgubienia wątku ani zmiany puenty dowcipu;
- słowno-sytuacyjne, rozgrywające się jedynie w pewnym kontekście, w ramach konkretnej sytuacji. Ten rodzaj dowcipów może mieć różne formy wyrazu. Jedynym warunkiem powstania reakcji komicznej jest użycie danego sformułowania w konkretnej sytuacji z elementem nieprzewidywalności (por. Brzozowska 2000: 19).

Podstawowymi kryteriami w klasyfikacji Buttler (1968) są mechanizmy ogólnokomiczne. Zwraca ona także uwagę na tradycyjny i nietradycyjny charakter językowego formułowania dowcipów. Dowcipy słowne² dzieli na dwa podrodzaje:

- oparte na mechanizmach ogólnokomicznych,
- swoiście językowe.

Dowcipy o charakterze swoiście językowym Butter opisuje z dwu perspektyw: budowania efektu komicznego w oparciu o modyfikacje słowne i neologizmy lub w oparciu o tradycyjne elementy leksykalne (por. Brzozowska 2000: 19).

Obok istniejących badań przedmiotowych o charakterze psychologicznym, filozoficznym i językoznawczym pojęciem dowcipu zajmują się także przedstawiciele takich dziedzin nauki, jak dydaktyka (Maurice 1988), kulturoznawstwo (Tomanek 2006), pedagogika (Schmitz 2002). Przy omawianiu kwestii terminologicznych warto odnieść się do definicji pojęcia dowcip, proponowanych w pracach wymienionych autorów.

¹ Dowcipy w rodzaju *one-liner* definiowane bywają także jako złożone ze zdań, z których każde mieści się w jednym wierszu, i jako takie noszą też nazwę dowcipów łańcuchów (*supplychainjokes*) (por. Clarke 2008: 64).

² W dalszej części pracy termin ‘dowcipy słowne’ jest stosowany zamiennie z terminem ‘dowcipy werbalne’.

Maurice (1988) rozumie dowcip jako ‘pewien rodzaj gry’, szczególnie dowcip językowy, w którym konieczne jest ‘rozwiązanie pewnej zagadki’. Rozwiązanie zagadki jest podstawą efektywności dowcipu. Skuteczność odkodowania dowcipów zależy także bezpośrednio od językowych kompetencji odbiorcy, umiejętności postrzegania sytuacji z różnych perspektyw, świadomości wieloznaczności jednostek leksykalnych, stopnia erudycji ogólnej (por. Tokarz 2004: 76).

Według Chłopickiego (1995) podstawą dowcipu jest świadoma identyfikacja dwóch lub więcej obiektów w ramach jednego pojęcia w odniesieniu do zbioru zasadniczo sprzecznych przedmiotów, co w porównaniu z rzeczywistością prowadzi do absurdu (por. Chłopicki 1995: 9). Tomanek (2006) z kolei rozumie dowcip jako „wytwór fikcji, który jest wprowadzany przez zaznaczenie początku” (Tomanek 2006: 28). Zazwyczaj dowcipy mają format zagadki, która może mieć postać elementarną lub złożoną, czyli składać się z jednego lub kilku zdań. Kluczowymi cechami dowcipu są nieprzewidywalność i anonimowość. Skuteczne dowcipy powinny wywoływać u odbiorców wrażenie uczestnictwa (por. Tomanek 2006: 30).

Analizując praktyczne możliwości stosowania dowcipu jako „narzędzia dydaktycznego” w nauce języków obcych, Schmitz (2002) podaje następującą klasyfikację dowcipów:

- uniwersalne, oparte na ogólnej, dostępnej wszystkim wiedzy;
- kulturowe, odwołujące się do wiedzy o kulturze danego obszaru etnicznego i językowego;
- językowe, wymagające od odbiorcy określonych kompetencji językowych (por. Hościłowicz 2015: 82).

Hurford i Heasley (2001: 121–128) uzupełniają klasyfikację Schmitza, dzieląc dowcipy językowe na leksykalne, strukturalne i fonologiczne.

Większość dowcipów leksykalnych opiera się na dwuznaczności leksykalno-strukturalnej. Tworzą one najbardziej popularną kategorię dowcipów werbalnych. Zdaniem Attardo, 96% dowcipów językowych stanowią dowcipy polegające na wieloznaczności leksykalnej. Ich interpretacja zależy od rozumienia homonimów bądź polisemów (por. Attardo 1994: 170). W większości przypadków dość trudno jest wyodrębnić poszczególne elementy idiomu, zidentyfikować pojedyncze komponenty językowe. Dla zachowania wątku komicznego żaden z elementów idiomu nie może zostać usunięty z kontekstu (por. Walczak 2013: 20). Jako przykład może posłużyć polski frazeologizm *mieć kota na punkcie czegoś*, oznaczający fanatyczne zachowanie,

wyrażanie entuzjazmu i zafascynowania danym obiektem lub tematem, użyty w tytule powieści Karoliny Kubilus *Mam kota na punkcie psa* (2019)³.

Dowcipy strukturalne opierają się na dwuznaczności interpretacji na poziomie syntaktycznym. Odkodowanie takich dowcipów jest związane z wytworzeniem dwóch różnych skryptów przypisanych do różnych struktur syntaktycznych (por. Hościłowicz 2015: 84), jak w przykładzie: *Co robi mokre pranie w japońskiej restauracji? – Suszi się*⁴. Dowcip ten zawiera opozycję dwóch skryptów semantycznych: pierwszy z nich odnosi się do interpretacji opartej na czasowniku ‘suszyć się’ w kontekście ‘prania’ (‘pranie się suszy’), a drugi stanowi interpretację odwołującą się do struktury rzeczownikowo-przymiotnikowej, czyli frazy nominalnej ‘japońskie suszi’. W tym dowcipie można zaobserwować, jak jedna struktura syntaktyczna (forma czasownika) przechodzi w inną strukturę (formę rzeczownika). Celowo błędnie zapisany wyraz *suszi się* zamiast *suszy się* staje się puentą dowcipu.

Dowcip fonologiczny polega na dwuznaczności na poziomie fonologicznym, prowadzącej do dwóch rozbieżnych interpretacji znaczeniowych (por. Hościłowicz 2015: 85). Jako przykład posłużyć może dialog, w którym wykorzystany został efekt homofoniczny: – *Mamo, mamo, nie mam imienia. A mama na to: – To masz*, przypominający piosenkę *Tomasz, skąd ty to masz* Aleksandra Orlana w wykonaniu Ludwika Sempolińskiego. Efekt komiczny wywołuje podobne brzmienie męskiego imienia ‘Tomasz’ i wyrażenia ‘to masz’. Dowcip opiera się na zderzeniu skryptów: ‘nie/posiadania imienia: nie masz/to masz’ i ‘imienia Tomasz’.

Odnosząc się do klasyfikacji dowcipów językowych Schmitza (2002), Huddleston (1988) zwraca uwagę także na typy modalności (epistemiczny, deontyczny i podmiotowy), od których bezpośrednio zależy dwuznaczność interpretacji. Pierwszy odnosi się do prawdopodobieństwa, drugi – do zezwolenia i przymusu, a trzeci – do cech podmiotu w zdaniu (por. Huddleston 1988: 78–79).

Dla zilustrowania typów modalności dowcipów Misztal (1990: 143) przywołuje następujący przykład:

Profesor do studenta: Nie może pan spać na moim wykładzie.

Student: Zauważyłem, ale gdyby pan nie mówił tak głośno, to mógłbym (por. Misztal 1990: 143).

³ <https://www.empik.com/mam-kota-na-punkcie-psa-kubilus-karolina,p1223268378,ksiazka-p> (dostęp 21.02.2019).

⁴ <https://dowcipy.jeja.pl/11350,co-robi-recznik-w-japonskiej.html> (dostęp 2.03.2018).

Dowcip opiera się na dwuznaczności wynikającej ze zderzenia dwóch typów modalności: modalności deontycznej (interpretacja na podstawie odpowiedzi studenta korespondująca z intencją profesora) i modalności epistemicznej (interpretacja wywołana alternatywną odpowiedzią studenta).

Jako ilustracja dwuznaczności opartej na zderzeniu modalności epistemicznej i podmiotowej może posłużyć dowcip:

Bibliotekarz do małego chłopca: Proszę zachować ciszę. Ludzie w pobliżu nie mogą czytać!

Mały chłopiec: Cóż, powinni się wstydzić! Umiem czytać od sześciu lat (Hoke 1965: 6).

Zwrot bibliotekarza *nie mogą czytać* w modalności epistemicznej jest interpretowany jako utrudnienie procesu czytania w danych okolicznościach, podczas gdy w modalności podmiotowej – w odniesieniu do braku umiejętności czytania przez chłopca (por. Lew 1996: 41).

Kończąc rozważania nad dowcipem jako formą humorystyczną, warto jeszcze raz zwrócić uwagę na wieloaspektowość zjawiska i wielość definicji utrudniającą przyjęcie jednolitej terminologii w badaniach przedmiotowych. Pojęcie dowcip często występuje jako synonim takich pojęć, jak: ‘kawał’, ‘żart’, ‘anegdota’ itd. Wybór terminologii zależy od indywiduowanych poglądów poszczególnych autorów. Zdaniem Buttler (1968), Chłopickiego (1995) i Brzozowskiej (2000) najważniejszym jest pojęcie dowcip, zaś Simonides (1984) i Wierzbicka (1991) preferują pojęcie ‘kawał’, natomiast w pracach anglojęzycznych przyjęte jest stosowanie szerokiego pojęcia *joke* (Sherzer 1985, Hetzron 1991, Attardo 1994).

W niniejszej pracy przyjęto pojęcie dowcip i będzie ono występować także w prezentacji badania empirycznego i w jego analizie.

1.3. Aktualne badania humoru

Pośród licznych opracowań dotyczących badań humoru przytoczone tu zostaną te, w których rozpatrywane są kognitywno-lingwistyczne aspekty humoru werbalnego i dowcipów werbalnych. Wśród nich wymienić można analizy dotyczące rozumienia humoru (Graesser i wsp. 1989, Ritchie 2018), analizy czarnego humoru (Willinger i wsp. 2017, Avdagić 2020), gry słów (Kao i wsp. 2016), metafor i metonimii (Herrero-Ruiz 2019, Kyratzis 2020), a także problemów dyskryminacji rasowej, etnicznej

i genderowej w humorze (Rappoport 2005), analizy semantyczne amerykańskiego czarnego humoru na przykładzie dowcipów werbalnych (Fleonowa 2003), badania wpływu stereotypów na odbiór dowcipów o Rosjanach przez Amerykanów i Rosjan (Platt 2008), odbioru niemieckich dowcipów obyczajowych przez rosyjskich studentów (Miłowska 2011), procesów rozumienia angielskiego *fantasy* przez studentów rosyjskojęzycznych (Wierżyńska 2012), kognitywno-neurolingwistyczne badania rozumienia materiałów humorystycznych (Samson i wsp. 2008) i aktywności neuronalnej podczas przetwarzania dowcipów (Marinković i wsp. 2011), roli pamięci podczas przetwarzania dowcipów (Badli i Dzulkifli 2013), badania reakcji emocjonalnych na materiały humorystyczne (Szameitat i wsp. 2009), interpretacji dowcipów dotyczących show-biznesu (Johnson i Mistry 2011), reakcji na dowcipy zawierające sarkazm (Huang i wsp. 2015), czynników preferencji różnych rodzajów humoru (Chan i Chin Hsu 2018), znaczenia humoru dla rozwoju kreatywności u studentów (Olechnik 2019).

Rappoport (2005) bada dowcipy o problematyce etnicznej, rasowej i genderowej pod kątem ich dyskryminacyjnego charakteru w kontekście przyjętych w Stanach Zjednoczonych kryteriów poprawności politycznej. Analizuje procesy kognitywne sprawiające, że dowcipy takie mogą wywołać pozytywną reakcję u odbiorców z grup, które są jednocześnie przedmiotem komizmu.

Platt (2008) bada wpływ stereotypów na odbiór dowcipów o Rosjanach przez Amerykanów i przez samych Rosjan. Pokazuje, jak stereotypowy obraz Rosjanina w dowcipach, odwołujący się do konceptów: ‘komunizm’, ‘wódka’, ‘zima’, ‘niedźwiedź’, jest odbierany przez przedstawicieli obu narodowości. Wyniki wskazują na bardziej pozytywne reakcje Amerykanów niż Rosjan, którzy negatywnie reagują na dowcipy zawierające wymienione stereotypy.

Miłowska (2011) bada odbiór niemieckich werbalnych dowcipów obyczajowych w ich oryginalnym brzmieniu przez rosyjskich studentów filologii germańskiej i wyodrębnia strategie oddziaływania dowcipów na odbiorców. Wyróżnia wśród nich strategię „kształtowania krytycznej postawy wobec modeli współczesnego świata i jego wartości”, polegającą na krytyce niskiej kultury masowej, refleksji nad konwencjami i zjawiskami społecznymi w kontekście etyczno-moralnym, na podstawie analizy dowcipów, takich jak: *Warum geht es in Amerika so gut und in Deutschland so schlecht? In Amerika haben sie Nat King Cole, Johnny Cash und Bob Hoppel. Und*

in Deutschland gibt es nur Helmut Kohl – no cash and no hope!⁵. Druga strategia polega na „zwracaniu uwagi na plastyczność języka”, która pozwala na osiągnięcie efektu zaskoczenia u odbiorcy, np. w przypadku dowcipów opartych na grze słów, jak w przykładzie: *Sagt der Walfisch zum Thunfisch: Was sollen wir tun, Fisch? Sagt der Thunfisch: Du hast die Wahl, Fisch*⁶. Kolejna wymieniana strategia dotyczy „zaangażowania odbiorcy w komunikację z autorem zbiorowym”. Ma ona zastosowanie do dowcipów rozpoczynających się od *Kennst du/Kennen Sie den Unterschied zwischen...* (Czy znasz/zna Pan/Pani/Państwo różnicę między...). Badaczka pokazuje, że reakcja na dowcip zależy nie tylko od poziomu znajomości języka obcego i wiedzy o kulturze krajów niemieckojęzycznych, lecz także od indywidualnych cech poszczególnych osób, jak preferencje tematyczne, stan emocjonalny, temperament i specyfika danego dowcipu (struktura, strategia narracyjna, puenta).

Huang i wsp. (2015) badają procesy kognitywne zachodzące podczas odbioru humoru agresywnego na przykładzie dowcipów o tematyce genderowej, zawierających sarkazm. Osoby badane, liderzy tajwańskich korporacji, wyrażali swoje nastawienie do dowcipów za pomocą emotikonów. Celem badania było sprawdzenie, jaką rolę odgrywa poczucie humoru liderów korporacji w skutecznym zarządzaniu. Podczas gdy mężczyźni w większości (58%) używali emotikonów negatywnych do oceny dowcipów, które im nie odpowiadały, odsetek kobiet używających negatywnych emotikonów był wyraźnie mniejszy (42%).

Kao i wsp. (2016) badają rozpoznawalność dwuznaczności zawartych w dowcipach opartych na homofonii ('puns'), jak w przykładzie *If you are a pessimist, your blood type is B-negative*, gdzie powstaje podobieństwo form *you are* i litery *B*, oznaczającej grupę krwi, z formą czasownika *to be*, i umiejętność odróżniania ich od strukturalnie podobnych, jednoznacznych, zdań. Grupę badaną stanowili studenci wydziału mechaniki Uniwersytetu Arizony. Zadaniem osób badanych było wskazanie odpowiedzi na skalach oznaczonych jako Niejednoznaczność (*Ambiguity*), Odmienność (*Distinctiveness*) i Śmieszność (*Funniness*). Autorka zebrała 435 zdań i podzieliła je na zdania typu 'puns' i 'non puns', jak np. *The magician was so mad he*

⁵ Dowcip o częściowo nienaruszalnym formacie językowym (por. Brzozowska 2000: 19). Zachowanie efektu humorystycznego wymaga pozostawienia w tłumaczeniu wyrażen kluczowych dla puenty, w oryginale: „Dlaczego w Ameryce ludziom powodzi się tak dobrze, a w Niemczech tak źle? W Ameryce jest Nat King Cole, Johnny Cash i Bob Hoppel. A w Niemczech jest tylko Helmut Kohl – no cash and no hope!” (tłum. własne).

⁶ Jest to dowcip o nienaruszalnym formacie językowym (por. Brzozowska 2000: 19). Tłumaczenie powoduje utratę efektu humorystycznego: „Mówi wieloryb do tuńczyka: Co mamy robić, rybo? Mówi tuńczyk: Ty masz wybór, rybo” (tłum. własne).

pulled his hare out (Czarownik był tak zły, że wyciągnął królika [z kapelusza]/ że wyrwał sobie włos [z głowy]) (zdanie, w którym podobieństwo homofoniczne dotyczy wyrazów ‘hare’ i ‘hair’) oraz *The hare ran rapidly across the field* (Królik biegł szybko przez pole) (zdanie niezawierające takiego podobieństwa). Wyniki pokazały wysoki stopień skuteczności rozwiązania zadania. Dodatkowo Kao i wsp. zwracają uwagę na problem związany z zebraniem grupy badanej, której członkami mieli być rodzimi użytkownicy języka angielskiego.

Willinger i wsp. (2017) badają kognitywne i emocjonalne czynniki odbioru czarnego humoru, w tym wpływ inteligencji i nastroju na skuteczność interpretacji. W badaniu tym łącznie udział wzięło 156 osób, w tym 76 kobiet (49%) i 80 mężczyzn (51%) o średniej wieku 33,4 lat. Osoby badane miały różne wykształcenie (średnie, zawodowe, wyższe) i różny status cywilny. Materiał badawczy stanowiło 12 karykatur dotyczących tematów śmierci, choroby, upośledzenia fizycznego lub leczenia. Osoby biorące udział w badaniu oceniały je pod kątem: stopnia trudności („Czy trudno jest zrozumieć ten fragment?”), odpowiedniości („Czy dana puenta odpowiada opisanej sytuacji?”), wulgarności („Czy ta karykatura jest wulgarna?”), nieprzewidywalności („Czy puenta ma efekt niespodzianki?”), nowości („Czy ten fragment można nazwać nowatorskim?”), zainteresowania („Czy Pani/Pan uważa ten humor za interesujący?”) i preferencji („Czy bardzo ta karykatura Pani/Panu się podoba, z jakiego powodu?”). Oceny dokonywały w oparciu o 4-stopniową (skróconą) skalę Likerta, od „Zdecydowanie nie” do „Zdecydowanie tak” – do każdego pytania. Wśród czynników wpływających na reakcje osób badanych na czarny humor badacze wyróżnili: zrozumienie treści, preferencje tematów, wulgarność opisanej sytuacji, a także inteligencję werbalną, niewerbalną, zaburzenie nastroju, agresywność. Badanie wykazało, że osoby deklarujące posiadanie wyższego wykształcenia bardziej preferują i rozumieją czarny humor niż osoby ze średnim wykształceniem. Te ustalenia potwierdzają pogląd, że przetwarzanie humoru zależy zarówno od aspektów poznawczych, jak i emocjonalnych ze względu na to, że rozumienie czarnego humoru wiąże się ze złożonym procesem przetwarzania informacji.

Olejnik (2019) bada style humoru wykorzystywane przez nauczycieli na podstawie Kwestionariusza Stylów Humorów (Martin 2003). Materiał badawczy stanowiły przykłady humoru afiliacyjnego, wzmacniającego, agresywnego, samoponiżającego. Wyniki pokazały, że najczęściej stosowany przez nauczycieli humor to humor afiliacyjny i humor wzmacniający, rzadziej – humor agresywny i samoponiżający.

Herrero-Ruiz (2019), opierając się na teorii ram w wersji Ritchiego (2005), analizuje procesy przesunięcia ram (*frame-shifting*) podczas interpretacji dowcipów

zawierających metonimię lub metaforę, jak w przykładzie (odnoszącym się do metafory): *I work for a butcher (at butcher's shop)... I am still paying for my last surgery*⁷, w którym następuje przesunięcie ramy z 'pracy u rzeźnika' na ramę 'płacenia za operację chirurgiczną' (przesunięcie *butcher* na *surgeon*). Przesunięcie to wywoływać ma konceptualizację niezadowolenia pacjentki z wyniku operacji.

Samson i wsp. (2008) przedstawiają wyniki kognitywno-neurolingwistycznych badań rozumienia materiałów humorystycznych na przykładzie kreskówek zawierających kalambury, karykatury, grę słów, z wykorzystaniem neuroobrazowania funkcjonalnego metodą rezonansu magnetycznego. Dowodzą, że przetwarzanie kalamburów i gry słów aktywizuje inne obszary mózgu niż przetwarzanie karykatur. Na tej podstawie wnioskują, że „poznawcze przetwarzanie różnych mechanizmów logicznych jest zależne od różnych sieci neuronalnych” (Samson i wsp. 2008: 125).

Marinkovic i wsp. (2011), przy wykorzystaniu magnetoencefalografii, badają aktywność neuronów i jej dynamikę podczas przetwarzania dowcipów o śmiesznym i nieśmiesznym, logicznym i nielogicznym zakończeniu. Pokazują, że odbiór dowcipów aktywuje różne obszary mózgu odpowiedzialne za przetwarzanie informacji semantycznych, emocjonalnych, za procesy mnemoniczne czy procesy wnioskowania i pokazują sekwencje czasowe aktywacji tych obszarów. Dowodzą, że dowcipy o nielogicznym zakończeniu aktywują lewostronne obszary skroniowo-przedczołowe, co ma związek z trudnościami w ich zrozumieniu.

Chan i Chin Hsu (2018) analizują czynniki preferencji dowcipów typu *one-liner*, prezentujących różne rodzaje humoru (samoponiżający, afiliacyjny, wzmacniający i agresywny) z wykorzystaniem funkcjonalnego rezonansu magnetycznego (fMRI). Jest to pierwsze badanie, w którym analizie neuronalnych korelatów zaangażowanych w ocenę stylów humoru, jako materiał badawczy, poddano dowcipy w rodzaju *one-liner*. Autorzy zaobserwowali większą aktywację w odpowiedzi na dowcipy zawierające humor samoponiżający i afiliacyjny niż humor wzmacniający i agresywny.

Johnson i Mistry (2011) badają odbiór dowcipów o dowolnej tematyce przez studentów wydziału psychologii Uniwersytetu Coventry (Anglia), odgrywanych przez celebrytów i nieznaną zawodowych komików. Badacze wykazali, że ten sam dowcip przedstawiony przez aktora wywoływał więcej reakcji pozytywnych niż w wykonaniu gwiazdy show-biznesu.

⁷ Pracuję dla rzeźnika (u rzeźnika)... Ciągle jeszcze płacę za moją ostatnią operację chirurgiczną (tłum. własne).

Badli i Dzulkifli (2013) analizują wpływ humoru na proces zapamiętywania, z uwzględnieniem nastroju dwu grup osób badanych: neutralnej i dysfotycznej. Obie grupy, po obejrzeniu humorystycznych wideoklipów zawierających wyświetlane słowa, miały podać jak największą liczbę słów z filmów. Na podstawie analizy porównawczej wyników w obu grupach badacze stwierdzili, że elementy humorystyczne oddziałują na obie grupy badane i tym samym na proces zapamiętywania, niezależnie od nastroju osób badanych.

Jak wynika z przeglądu dostępnej literatury przedmiotu, prace polskich, niemieckich i rosyjskich autorów wykraczają poza kontekst krajowy. I tak np. Brzozowska (2000) analizuje dowcipy polskie i angielskie, Sikorska-Bujnowicz (2016) dowcipy o Turkach w niemieckim dyskursie humorystycznym, Frahm (2008) bada rolę stereotypów w bułgarskich dowcipach etnicznych, Hoffmann i wsp. (2014) analizują niemieckie i hiszpańskie humorystyczne teksty reklamowe, Fleonowa (2003) proces akceptacji amerykańskiego czarnego humoru na podstawie dowcipów werbalnych przez studentów rosyjskiej uczelni, Milowska (2011) niemieckie dowcipy obyczajowe w kontekście strategii oddziaływania humoru na odbiorców.

2. Czynniki psychologiczne, społeczne i kulturowe a poczucie humoru

*Człowiek pokazuje swój charakter najbardziej
poprzez to, co uważa za śmieszne.*

Johann Wolfgang von Goethe

2.1. Poczucie humoru jako indywidualna i subiektywna cecha charakteru człowieka

Poczucie humoru ma wpływ na jakość życia człowieka, bowiem od tej cechy charakteru w dużej mierze zależy jego kondycja psychiczna i fizyczna, stan emocjonalny oraz nastrój ogólny (por. Martin 2007: 35).

W psychologii komunikacji rozumiane jest ono jako narzędzie umożliwiające nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów międzyludzkich (por. Ochwat 2015: 45), a w psychologii – jako narzędzie przeniesienia negatywnych emocji podczas trudnych sytuacji życiowych z kategorii zagrożenia do kategorii pozytywnego wyzwania (por. Karłyk-Ćwik 2016: 57). Pozwala bowiem człowiekowi znajdującemu się w sytuacji niezręcznej (w centrum oceny społecznej) „zachować twarz”, staje się wówczas taktyką służącą obronie wewnętrznego obrazu człowieka (tj. „twarzy”) przed negatywną oceną ze strony innych ludzi (por. Bulzak 2016: 210).

Wyniki psychologicznych badań osobowości wskazują na to, że człowiek o większym poczuciu humoru postrzegany jest jako bardziej interesujący, inteligentny, ciekawy, otwarty na nowe doświadczenia, emocjonalnie stabilny (por. Ryś 2006: 481). Z socjologicznej teorii hierarchii potrzeb Masłowa (1954) wynika, że ma ono wpływ

na rozwój tożsamości człowieka. Osoby o nieagresywnym poczuciu humoru, które potrafią żartować z siebie przy jednoczesnej akceptacji własnej osoby, charakteryzują się zdrową i „dojrzałą osobowością” (Maslow 1954: 124).

Spółeczna funkcja poczucia humoru przejawia się w spełnianiu dwu ról: komunikatywnej i interaktywnej. Pierwsza z nich realizowana jest werbalnie (poprzez opowiadanie dowcipów, wystąpienia komików, koncerty kabaretowe) lub niewerbalnie (poprzez czytanie dowcipów, oglądanie karykatur, pantomimę), druga natomiast służy nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów społecznych oraz wywieraniu wpływu na zachowanie innych osób (por. Garrison i wsp. 2000).

Na poczucie humoru jako subiektywną cechę charakteru człowieka składają się: (i) zdolności twórcze do kreowania humoru; (ii) skłonności do komicznego traktowania sytuacji, zdarzeń; (iii) umiejętności stosowania humoru w sytuacjach codziennych i w interakcjach społecznych; (iv) zdolności wykorzystywania humoru jako mechanizmu zaradczego. Ogólne poziomy poczucia humoru człowieka przedstawia, stworzona przez Thorsona i Powella (1993) przy uwzględnieniu wyżej wymienionych czynników, „Wielowymiarowa Skala Poczucia Humor” (por. Bulzak 2016: 209).

Poczucie humoru jako indywidualna i subiektywna cecha charakteru człowieka ma wpływ na odbiór humoru, który zależy od następujących czynników osobowych (por. Radomska 2000, Tomaszek 2018: 65–66): umiejętności swobodnego konstruowania wypowiedzi o charakterze humorystycznym i przekazywania ich dalej, stopnia rozumienia treści humorystycznych, sposobów reagowania na nie (śmiesz/ uśmiesz) i umiejętności dokonywania ich oceny, umiejętności znajdowania elementów humorystycznych w różnych sytuacjach życiowych i ich zapamiętywania oraz wykorzystywania jako mechanizmu obronnego w sytuacjach stresowych.

Indywidualne nastawienia poszczególnych osób do humoru kształtują się w ciągu ich całego życia, a wpływ na nie mają takie czynniki, jak: kultura, tryb życia, rola społeczna, wykonywany zawód, poziom wykształcenia, zainteresowania. Niektóre materiały humorystyczne mogą śmieszyć osobę badaną, nawet jeśli są w kontrze do jej poglądów etycznych, moralnych czy religijnych (por. Radomska 2000, Hornowska i Charytonik 2011: 7–8).

Stąd w badaniach nad poczuciem humoru używane są dwie osobne skale: ‘zabawności’ i ‘niesmaku’ (nieakceptacji). Pierwsza z nich odnosi się do skuteczności odbioru materiałów humorystycznych, który objawia się śmiechem lub uśmiechem, druga dotyczy negatywnej reakcji na materiał, który śmieszy tylko wąską grupę osób, wywołując krytykę u większości odbiorców (por. Braniecka i wsp. 2012: 1010).

2.2. Poczucie humoru w kontekście wybranych wartości Polaków, Niemców i Rosjan

Ludzie zazwyczaj odbierają humor i interpretują konkretne sytuacje oraz materiały w zależności od norm przyjętych we własnej kulturze, dotyczących dopuszczalnych (niedopuszczalnych) oraz akceptowanych (nieakceptowanych) treści humorystycznych. Spotykając się ze zdarzeniami nietypowymi lub stresogennymi (a humor, jako zawierający efekt zaskoczenia, może być odebrany tak właśnie), człowiek kieruje się własną hierarchią wartości życiowych, nabywaną nieświadomie od wczesnego dzieciństwa (por. Galarowicz 1997: 575).

Zgodnie z piramidą wartości Schellera (1913) na jej szczycie znajdują się wartości religijne (świętość), na drugim miejscu od góry – wartości duchowe rozumiane jako estetyczne (piękność–brzydkość), niżej – wartości porządku prawnego (słuszność–niesłuszność), potem – wartości poznawcze (prawda–fałsz), jeszcze niżej – wartości witalne dotyczące użyteczności i utylitaryzmu, a najniżej – wartości hedonistyczne, czyli dążenie człowieka do przyjemności (por. Galarowicz 1997: 575).

Wartości życiowe, ściśle związane z codziennym życiem człowieka, wpływają m.in. na jego stosunek do tematyki i treści materiałów humorystycznych (por. Oleś 2000: 12), a wartości osobiste polegające na tradycjach, rytuałach, symbolach typowych dla konkretnej kultury człowieka, rozumiane jako „skłonności do dokonywania określonego wyboru” (Hofstede i Hofstede 2007: 43), pozwalają mu wyodrębnić poszczególne tematy i klasyfikować je jako preferowane lub niepreferowane.

Zgodność treści humorystycznych z wartościami ich odbiorcy może sprzyjać skutecznej interpretacji materiału humorystycznego, wywołując pozytywne nastawienie wyrażające się śmiechem lub uśmiechem, natomiast ich niezgodność – negatywnej reakcji na sam materiał humorystyczny, który u innych może prowadzić do reakcji pozytywnych, czyli skutecznego odbioru prezentowanych treści.

Poniżej zostanie przedstawiona hierarchia dziesięciu wartości, które wskazali – jako najważniejsze dla nich – Polacy, Niemcy i Rosjanie – istotna dla interpretacji wyników badań prezentowanych w niniejszej pracy. Analiza tych danych opiera się na źródłach statystycznych z 2017 roku, jak dotąd jedynego roku, w którym we wszystkich trzech odnośnych krajach, równolegle, takie badania przeprowadzono.

Źródłem informacji dotyczących hierarchii wartości Polaków jest: CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej)¹, Niemców – „Das Statistik-Portal” (Portal Statystyki)², Rosjan – Fundacja Opinii Społecznej Federacji Rosyjskiej³.

Z podanych danych wyłania się następująca hierarchia wartości:

- (i) dla Polaków: szczęście rodzinne – 54%, zachowanie dobrego zdrowia – 38%, wykształcenie – 14%, praca zawodowa – 9%, spokój – 8%, pieniądze, dobre warunki materialne, bogactwo, własny dom, mieszkanie – 8%, uczciwe życie – 7%, szacunek innych ludzi – 7%, grono przyjaciół – 7%, życie pełne przygód i wrażeń – 7%⁴;
- (ii) dla Niemców: miłość i szczęśliwe relacje partnerskie – 84%, pieniądze i niezależność finansowa – 82%, życie społeczne: przyjaźń, dobre relacje społeczne – 78%, kariera i praca – 71%, rodzina i dzieci – 62%, wykształcenie – 59%, posiadanie hobby – 51%, kultura i samorealizacja – 45%, wiara i religia – 22%, żyć oszczędnie – 14%;
- (iii) dla Rosjan: rodzina i dzieci – 64%, bezpieczeństwo i zdrowie – 51%, dobrobyt – 43%, pokój – 32%, miłość – 32%, porządek i stabilność – 31%, sprawiedliwość – 29%, wolność – 9%, ojczyzna i patriotyzm – 7%, religia i wiara – 6%⁵.

Choć dane nie są porównywalne ze względu na różne ujęcie haseł w poszczególnych badaniach i niejednakowe grupy respondentów, to jednak zauważyć można, że we wszystkich trzech grupach dominującą wartością jest szczęście – pojmowane przez Niemców w odniesieniu do relacji partnerskich, a przez Polaków i Rosjan w kontekście rodziny (rodzina, jako wartość, u Niemców znalazła się na piątym miejscu). Na następnych miejscach znalazły się: zachowanie dobrego zdrowia – zaraz po szczęściu – u Polaków i Rosjan (u Niemców – warunki materialne i dobrobyt); praca zawodowa i kariera – na czwartym miejscu u Polaków i Niemców (u Rosjan – pokój i miłość); wykształcenie – na trzecim miejscu u Polaków i na szóstym u Niemców (podczas gdy u Rosjan, na tymże, sprawiedliwość); religia i wiara – na miejscu dziesiątym u Niemców i dziesiątym u Rosjan (u Polaków poza dziesiątką istotnych wartości).

¹ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_041_17.PDF (dostęp 13.08.2020).

² <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/170820/umfrage> (dostęp 6.01.2021).

³ <https://fom.ru/TSennosti/10994> (dostęp 17.01.2021).

⁴ Na kolejnych miejscach znalazły się: wartości religijne: wiara w Boga, zbawienie – 5%, sukces, sława – 4%, wolność głoszenia własnych poglądów – 3%, możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym – 3%, dobro Polski i świata: pokój, dobre rządy – 2%.

⁵ Na kolejnych miejscach znalazły się: demokracja – 5%, praca, kariera i sukces – 4%, tolerancja – 4%, siła – 2%.

2.3. Rola stereotypów i autostereotypów

Obok cech osobowości i utożsamianych wartości na poczucie humoru człowieka mają wpływ także stereotypy i autostereotypy, obecne w powszechnej świadomości w każdej kulturze. Badania nad stereotypami i autostereotypami mają charakter interdyscyplinarny. Są przedmiotem zainteresowań psychologów, w tym psychologów społecznych (Ashmore i Del Boca 1981, Macrae i wsp. 1994, Trzebińska 1994, McCrae i Costa 1997, Wieczorkowska-Nejtardt 1997, Croizet i Claire 1998, Bodenhausen i Sherman 2000, Fiske 2000, Blair 2002), socjologów (Mills 1961), kulturoznawców (Tazbir 1996, Assmann 2015), krytyków społecznych (Lippmann 1922) oraz lingwistów (Bartmiński i Tokarski 1986, Kurcz 1994, Grzegorzczkova 1998, Quasthoff 1998, Sawicka 1998, Anusiewicz i wsp. 2000, Greń 2001).

Stereotyp definiowany jest jako „subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych” (Bartmiński 1998: 64). Najbardziej upowszechnione są stereotypy dotyczące narodowości, tzw. stereotypy narodowe. O popularności stereotypów narodowych świadczy opinia, że „najbardziej rzucają się w oczy i bywają dotkliwe” (Schaff 1981: 39).

Stereotypy narodowe można traktować jako ‘obrazy w naszych głowach’ (Lippmann 1922: 27) lub ‘zbiorowe wyobrażenia’ (Bystroń 1935: 9–10) przedstawicieli jednej grupy narodowej o osobach należących do innych grup (por. Niewiara 2010: 171). Stereotypy opierają się na zasadach prostego porządkowania świata: Niemcy są punktualni, Hiszpanie głośno rozmawiają, Francuzi nie lubią Anglików itd., upraszczając w ten sposób komunikację międzyludzką (por. Benedyktowicz 2000: 60).

Stereotypy dzielą się na heterostereotypy i autostereotypy. Pierwsze odnoszą się do innych, czyli obcej grupy ludzi, a drugie – do własnej grupy społecznej (por. Boddiany 2010: 157). Autostereotypy są istotną częścią obrazu tożsamości narodowej. Stereotypy narodowe zawierają wyobrażenie o cechach fizycznych, psychicznych, moralnych, mentalnościowych, kulturalno-obyczajowych i socjoekonomicznych przedstawicieli danego narodu (por. Brzezowska 2014: 48).

Warte uwagi są autostereotypy narodowe, których celem jest ‘faworyzowanie swoich’ i ‘dezawuowanie innych’ (por. Maison 1997: 20). Autostereotyp utożsamia „ogół tekstów kultury narodowej, jej symboli i wartości składających się na uniwersum kultury” (Szpociński 2011: 73).

Istnieje założenie, że umysł człowieka tworzy i przetwarza stereotypy na podstawie modelu sieci skojarzeniowej (por. Wójcik 2008: 63). Model ten obejmuje trzy kategorie stereotypów: cechy definiujące (model prototypowy), egzemplarze (model egzemplarzowy, kontekstowy) i cechy charakteryzujące (model koneksjonistyczny polegający na tworzeniu połączeń między cechami egzemplarza a kategoriami łączącymi te egzemplarze). Cechy definiujące to stereotypy wyrażone za pomocą rzeczowników, określające przynależność do konkretnej grupy (por. Wójcik 2008: 29). Na przykład narodowość hiszpańską definiują rzeczowniki, takie jak ‘flamenco’, ‘siesta’, ‘fiesta’, ‘korrida’. Egzemplarze z kolei to przedstawiciele narodowości, znani większości odbiorców z doświadczenia osobistego, a także postaci historyczne, telewizyjne, bohaterowie utworów literackich, np. Salvador Dali, *Carmen* Bizeta, Julio Iglesias, Antonio Banderas (Hernández Cortés 2014: 9, 14, 39). Należy podkreślić, że w teorii modelu sieci skojarzeniowej istnieją konfiguracje, w których węzły sieci stereotypów (oparte na cechach charakteryzujących) mogą wiązać się z węzłami sieci stereotypów danej narodowości, np. cecha charakteryzująca ‘religijny’ połączona jest z węzłami sieci stereotypu Polaka (por. Zarzycka 2008: 177), a ‘pewny siebie’ – stereotypu Amerykanina (por. Pluta 2014: 66).

Ważne miejsce w badaniach nad stereotypami zajmują funkcje stereotypów: epistemiczna, informacyjna, upraszczająca procesy poznawcze, zapewniająca poczucie bezpieczeństwa, umożliwiająca przewidywanie zachowania, a także komunikacyjna, manipulacyjna, orientacyjna (por. Wójcik 2008: 33). Epistemiczna funkcja stereotypów służy ułatwieniu interpretacji zjawisk z życia codziennego, dotyczy ona stereotypów ujętych w formie naiwnych, niepotwierdzonych stwierdzeń opisowych, jak „mężczyźni kłamią”, „kobiety źle prowadzą samochód” itd. Funkcja informacyjna służy postrzeganiu świata społecznego, systematyzacji wiedzy dotyczącej wydarzeń globalnych, w szczególności podczas kryzysu geopolitycznego (wojny, zmiana władzy, rewolucja) lub finansowego (inflacja, dewaluacja, bankructwo). Informacyjna funkcja stereotypów dotyczy różnic między grupami społecznymi i często służy tworzeniu wspólnego wroga. Funkcja informacyjna wspomaga identyfikację siebie z daną grupą społeczną, utrzymywanie wysokiej samooceny i pozytywnego nastawienia do członków własnej grupy (por. Zalewska 2013: 17–18). Funkcja stereotypów upraszczająca procesy poznawcze polega na ekonomizacji przetwarzania danych. W związku z tym stereotypy są „wygodnymi narzędziami umożliwiającymi szybkie wydawanie ogólnego sądu z oszczędnością energii mentalnej” (Zalewska 2013: 17). Funkcja zapewniająca poczucie bezpieczeństwa polega na kontroli poznawczej i szybkiej reakcji na różnego rodzaju sytuacje (por. Zalewska 2013: 17). Funkcja umożliwiająca

przewidywanie zachowania jest pomocna zarówno w kontakcie z osobami znajomymi, jak i z osobami z nieznanej grupy społecznej. I tak np. można przewidzieć negatywną reakcję matki killkorga dzieci na poglądy zwolenniczkich tendencji *childfree*. Komunikatywna funkcja stereotypów polega na porozumieniu i utrzymywaniu relacji między osobami podzielającymi podobne poglądy dotyczące własnego otoczenia i innych grup społecznych, a manipulacyjna – na tworzeniu motywacji do lekceważenia innych grup społecznych poprzez stereotypy będące katalizatorami agresji (por. Zalewska 2013: 18). Orientacyjna funkcja stereotypów wspomaga odnajdywanie się w warunkach nietypowych dla codziennego życia jednostki (por. Roth 2010: 65).

Wśród stereotypów wyróżnia się neutralne, pozytywne i negatywne. Negatywne stereotypy narodowe mogą być przyczyną powstawania agresji, ujawniać brak tolerancji na terenie określonego kraju lub wrogość w świadomości przedstawicieli danej narodowości. Podkreśla się też istnienie metastereotypów, czyli poglądów poszczególnych narodowości na stereotypy przypisywane im przez przedstawicieli innych narodowości (por. Olszak 2017: 91).

W interakcji z inną osobą lub grupą ludzi interlokutorzy zwracają w pierwszej kolejności uwagę na cechy osobowości, które współtworzą przestrzeń ciepła, a nie na cechy związane z procesami umysłowymi (zdolności, inteligencja, umiejętności), które tworzą przestrzeń kompetencji (por. Winiewski 2010: 15–17). W tym kontekście wyróżnia się: (i) stereotypy paternalistyczne, charakteryzujące się wysokim poziomem ciepła i niskim poziomem kompetencji, do których należą stereotypy o grupach społecznych, takich jak osoby starsze, bezdomni, niepełnosprawni, uruchamiające odruchy współczucia, udzielania pomocy oraz (ii) stereotypy zawistne, cechujące się niskim poziomem ciepła i wysokim poziomem kompetencji, oparte na poczuciu niechęci i zawiści, których obiektami są najczęściej bogacze, politycy, celebryci (por. Awad i Martinez 2011: 225–226).

Wśród dominujących stereotypów Polaków znajdują się: religijność (83%), patriotyzm (76%), dziedzictwo kulturowe (59%) (CBOS)⁶. Do dominujących stereotypów Niemców należą: schludność (31%), dyscyplina (27%), kultura (20%) (por. Verschuur i wsp. 2007: 62)⁷. Dominujące stereotypy Rosjan to: gościnność (67%), patriotyzm (55%), duma (38%) (por. Frolova 2008: 250–251).

⁶ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_126_15.PDF (dostęp 17.09.2020).

⁷ Na dyscyplinę jako stereotyp Niemców wskazuje także Heinemann (2005: 169), odwołując się do danych pochodzących z badania opracowanego przez Xymenę Dolińską i Mateusza Falkowskiego z Instytutu Spraw Publicznych w Warszawie z 2001 r.: „Polen und Deutschland. Gegenseitige

Wśród dominujących autostereotypów Polaków znajdują się: pracowitość (25%), malkontenctwo (17%), dobroć (12%) (CBOS)⁸. Do dominujących autostereotypów Niemców należą: biurokracja (79%), obowiązkowość (65%), pewność siebie (61%), a także posiadanie dobrych lekarzy (59%) (por. Baur i wsp. 2013: 555). Dominujące autostereotypy Rosjan to: patriotyzm (90%), piękne kobiety (86%), wesołość (77%), a także kolektywizm (68%), komunikatywność (63%) i gościnność (63%) (por. Bogatowa 2004: 134).

Podsumowując, należy podkreślić, że stereotypy i autostereotypy narodowe są postrzegane jako uproszczony zbiór wyobrażeń o danej grupie etnicznej. Taki obraz narodowości może tłumaczyć ich preferencje humorystyczne, oceny tematów do żartów jako dopuszczalnych bądź niedopuszczalnych. Stereotypy, mimo ich generalizującego charakteru, nie muszą przesądzać o indywidualnych reakcjach przedstawicieli różnych narodowości na materiały humorystyczne. Ponadto sam autoportret narodowy podlega zmianom pod wpływem zmiennych czynników, takich jak sytuacja geopolityczna, gospodarcza, społeczna, prawna, kulturowa, klimatyczna czy epidemiologiczna.

Wahrnehmung vor der Osterweiterung der Europäischen Union" („Polska i Niemcy. Wzajemne postrzeganie przed rozszerzeniem Unii Europejskiej na Wschód”), ukazującego obraz Niemiec w oczach Polaków.

⁸ Tamże.

3. Kognitywno-lingwistyczna perspektywa badań humoru i poczucia humoru

Lingwistyka kognitywna postrzega język jako element ludzkiego poznania. Nauka ta rozpatruje aspekty językowego funkcjonowania człowieka, odnosząc je do podstawowych procesów poznawczych, takich jak ‘kategoryzacja’, ‘asocjacja’, ‘automatyzacja’ i ‘schematyzacja’ (por. Langacker 2001: 34–35). Kategoryzacja pozwala na włączanie nowych informacji i doświadczeń do znanych już struktur. Asocjacja umożliwia wiązanie różnych informacji i doświadczeń na podstawie ich określonych cech. Automatyzacja służy utrwalaniu, zrutynizowaniu struktur językowych, które w wyniku tego procesu osiągają status jednostek reprezentatywnych dla danej społeczności językowej. Schematyzacja polega na abstrahowaniu cech wspólnych rozlicznych uszczegółowionych jednostek językowych i tworzeniu w ten sposób, wspólnych dla nich, abstrakcyjnych schematów różnego szczebla ogólności (por. Langacker 2009: 34–36).

3.1. Kluczowe pojęcia

Poniżej zostaną omówione podstawowe pojęcia z zakresu lingwistyki kognitywnej, takie jak kategoria, prototyp, schematy, ramy pojęciowe, domeny, skrypty, metafory konceptualne, konceptualizacje.

- Kategoria i prototyp

‘Kategoria’ rozumiana jest jako „zbiór elementów uznawanych za takie same pod jakimś względem” (Langacker 2009: 35). Badania nad kategorią w rozumieniu

kognitywnym oraz badania nad prototypem zapoczątkowała Rosch (1973a, b; 1975, 1977). Kategoryzacja obiektów odbywa się na podstawie oceny stopnia ich podobieństwa do obiektu najbardziej typowego, prototypowego dla danej kategorii (por. Rosch 1973b: 329). ‘Prototyp’ to najbardziej centralny, najlepszy przedstawiciel danej kategorii, jak np. ‘jabłko’ dla kategorii OWOC czy ‘wróbel’ dla kategorii PTAK. Bardziej peryferyjnymi elementami wspomnianych kategorii są m.in. ‘śliwka’, ‘brzoskwinia’ – w przypadku kategorii pierwszej oraz ‘pingwin’, ‘struś’ – w przypadku drugiej (por. Rosch 1977: 229).

- ‘Schematy’, ‘ramy pojęciowe’, ‘wyidealizowane modele kognitywne’

Zarówno ‘schematy’ i ‘ramy pojęciowe’/‘framy’ (*frames*) (Minsky 1974, Fillmore 1975), ‘wyidealizowane modele kognitywne’ (*idealized cognitive models*) (ICM-y) (Lakoff 1987), jak i (niepodstawowe)¹ ‘domeny poznawcze’ (Langacker 1987) to terminy używane dla określenia mentalnych reprezentacji wiedzy i doświadczenia człowieka. Jak zauważa Langacker (2009: 74), są one ekwiwalentne i odnoszą się do „jednego i tego samego zjawiska pojęciowego”, obejmującego także m.in. ‘koncepty’ i ‘konceptualizacje’. Pojęcia te tworzą tzw. zbiór funkcjonalny (*functional assembly*), w którym mieszczą się również ‘sceny’ i ‘skrypty’ (por. Langacker 1987: 150).

- Skrypty

‘Skrypty’ stanowią „stereotypowe sekwencje rutynowych działań” (Schank i Abelson 1977: 41), takich jak ‘jazda autobusem’, ‘wizyta u lekarza’ czy ‘wyjście do restauracji’. Są one nabywane w wyniku doświadczeń życia codziennego (por. Schank i Abelson 1977: 43). Odnoszą się do „podstawowych sytuacji”, „standardowych rutyn” (Raskin 1985: 329)² i obejmują „prototypowe informacje o danym obiekcie czy działaniu” (Attardo 2001: 2–3).

- Domeny poznawcze

‘Domeny poznawcze’ są postrzegane jako spójne struktury wiedzy o dowolnym poziomie złożoności i organizacji. Tworzą je „wszelkiego rodzaju koncepcje lub

¹ Domena podstawowa, w odróżnieniu od niepodstawowej, to taka, której elementy zawierają się tylko w tej jednej domenie. Do takich domen należą: kolor, dźwięk, smak, zapach czy temperatura (por. Langacker 2009: 72). Przykładem elementów z tej ostatniej mogą być takie pojęcia, jak ‘gorący’, ‘zimny’, ‘letni’ (por. Langacker 2009: 153).

² Warto zaznaczyć, że skrypty, mimo że są indywidualnymi zasobami wiedzy jednostki, nabywanymi w toku zdobywanych przez nią własnych doświadczeń, to jednak proces ten odbywa się nie bez wpływu szerszego otoczenia społecznego.

doświadczeni[a] mentalne” (Langacker 2009: 79). Jakie struktury wiedzy będą stanowiły domeny, czyli elementy odniesienia dla znaczenia danego wyrażenia, zależy od sposobu obrazowania treści tego znaczenia i sposobu jej przedstawienia (por. Langacker 2009: 71). Jednostki językowe mają najczęściej odniesienie do kilku lub do wielu domen przywoływanych przez dany element języka i tworzących podstawę jego znaczenia. Zbiór takich domen określany jest mianem ‘matrycy domen’ (*domain matrix*). Podkreślenia wymaga fakt, że zbiór domen stanowiących matrycę dla danej jednostki językowej nigdy nie jest zamknięty i może być dowolnie powiększany i modyfikowany (por. Langacker 2009: 71).

- Przestrzenie mentalne

‘Przestrzenie mentalne’ (Fauconnier 1985) oznaczają mentalne struktury częściowe, aktywowane przez uczestników danego zdarzenia mownego (dialogu, dyskursu) w toku jego rozwoju. Stanowią one „małe pakiety pojęciowe konstruowane podczas myślenia i mówienia dla celów bieżącego rozumienia i działania. Są to częściowe zbiory zawierające elementy ustrukturyzowane za pomocą ram i modeli kognitywnych” (Fauconnier i Turner 2002: 102). Strukturyzowaniu przestrzeni mentalnych służą ICM-y (por. Skowronek 2007: 51).

Domeny poznawcze i przestrzenie mentalne mogą być traktowane jako synonimiczne z zastrzeżeniem, że przestrzenie mentalne może cechować mniejszy stopień spójności i ciągłości oraz większa spontaniczność ich pojawiania się. W przeciwieństwie do struktury przestrzeni mentalnej struktura domeny poznawczej postrzegana jest jako bardziej statyczna i trwała (por. Lakoff i Johnson 1980: 26, Langacker 2009: 60, 80–81).

- Konceptualizacje

‘Konceptualizacje’ to „wszelkie zdarzenia (przejawy) doświadczenia mentalnego, a w ich liczbie (i) konceptualizacje nowe i utrwalone, (ii) nie tylko tzw. pojęcia intelektualne, ale także doznania zmysłowe, motoryczne i emocjonalne, (iii) ocen[a] kontekstu fizycznego, językowego, społecznego i kulturowego oraz (iv) koncepcje, które rodzą się «na bieżąco», w czasie przetwarzania, a nie współwystępują z innymi” (Langacker 2009: 52–53).

Jak podkreśla Langacker (2009), „nasze konceptualizacje są bez wątpienia «wewnętrzne» (w tym sensie kreowane są w naszych umysłach), ale też wykraczają poza nasze umysły (w tym sensie są konceptualizacjami jakiegoś aspektu świata i rzeczywistości)” (Langacker 2009: 50).

Ważnym elementem konceptualizacji jest ‘scena’, która składa się z określonej liczby obiektów, wchodzących między sobą w różne temporalne i atemporalne relacje, i która jest konstruowana w sposób zależny od indywidualnych zdolności kognitywnych człowieka (por. Langacker 2009: 338–341).

Jak opisano powyżej, w lingwistyce kognitywnej wiedza człowieka jest postrzegana jako uporządkowana struktura, a procesy poznawcze zachodzą w wyniku aktywacji odpowiednich domen: „Forma znaku językowego nie stanowi bezpośredniego odbicia świata rzeczywistego, odzwierciedla natomiast konceptualizacje, których korzenie tkwią w umyśle konceptualizatora i jego doświadczeniach w kontakcie ze światem” (Tabakowska 2001: 33).

Konceptualizacja jest tożsama ze znaczeniem i zawiera nie tylko treść pojęciową, lecz obejmuje także sposób obrazowania tej treści (por. Langacker 1987: 486). Znaczenie ujawnia się w kontekście. Zależy od czynników pragmatycznych i powstaje w oparciu o wiedzę encyklopedyczną i doświadczenie życiowe człowieka. Obrazowanie opiera się na czterech parametrach, które stanowią:

- (i) ‘uszczegółowienie’, czyli stopień precyzji opisu sytuacji (por. Langacker 2009: 85–86);
- (ii) ‘ogniskowanie’, czyli treść pierwszo- i drugoplanowa opisywana jako relacja figura–tło, jak w przypadku wyrażenia *patyczki do uszu*, w którym *patyczki* wysuwają się na plan pierwszy względem obszaru ich zastosowania *do uszu* stanowiącego tło (por. Langacker 2009: 88–89);
- (iii) ‘wyróżnienie’, czyli ‘wyrazistość’ elementu wysuwającego się z tła na plan pierwszy (por. Langacker 2009: 99);
- (iv) ‘perspektywa’, czyli układ oglądu, w tym punkt widzenia – miejsce usytuowania nadawcy lub odbiorcy (por. Langacker 2009: 85, 111).

Badacze odwołujący się do poglądów Langackera, m.in. Tabakowska (1990), Nowakowska-Kempna (1995), Kleiber (2003), Croft (2004), Jabłońska-Hood (2015), są zgodni co do tego, że procesy poznawcze są ściśle związane z indywidualnym dokonywaniem aktów konstrukcji treści pojęciowej i prowadzą do indywidualnej konceptualizacji pojęć. Konceptualizacja polega zatem na zrozumieniu odebranej informacji w oparciu o mentalną aktywację pojęć, struktur pojęciowych i elementów całego systemu pojęciowego.

Omawiając podstawowe terminy lingwistyki kognitywnej, nie sposób pominąć metafor konceptualnych.

- Metafory konceptualne

‘Metafory konceptualne’ (Lakoff i Johnson 1980) stanowią jedną z podstawowych operacji umysłowych. Służą poznaniu, strukturyzacji i objaśnianiu otaczającego świata, tworzeniu realiów społecznych, wskazywaniu przyszłych działań. Umożliwiają przedstawianie i pojmowanie jednych rzeczy w kategoriach innych rzeczy (Lakoff i Johnson 1980/2010: 29). Przykładem strukturalnej metafory konceptualnej jest wyrażenie ‘czas to pieniądź’, które ujawnia pojmowanie czasu w kategorii pieniędzy. Efekt ten jest wynikiem procesu ‘mapowania’ (*mapping*), polegającego na przenoszeniu elementów z domeny źródłowej na elementy z domeny docelowej (por. Lakoff i Johnson 1980/2010: 34). Projekcje te mają swoje źródło w doświadczeniu fizycznym i w wiedzy człowieka (por. Lakoff i Johnson 1980: 23–24). Obok metafor strukturalnych Lakoff i Johnson (1980) wyróżniają także metafory orientacyjne i ontologiczne. Istotną z perspektywy niniejszej pracy jest należąca do tych ostatnich ‘personifikacja’. Polega ona na nadaniu obiektom nieożywionym cech charakterystycznych dla człowieka, jak w przykładach: *Inflacja zaatakowała podstawy naszej gospodarki; Ten fakt przemawia przeciwko uznanym teoriom*. Personifikacja umożliwia rozumienie zjawisk w kategoriach czynności, emocji, uczuć i motywacji (por. Lakoff i Johnson 1980/2010: 61–65).

Rozumienie metafor konceptualnych jest procesem mentalnym, który ma swoje odzwierciedlenie w strukturach językowych (por. Lakoff i Johnson 1980: 20). Metafory konceptualne są widoczne w kontekstach interpersonalnych związanych z emocjami, myśleniem, działaniem, życiem społecznym (por. Lakoff i Johnson 1980: 22).

W kolejnych podrozdziałach przedstawione zostaną dwie istotne dla badania empirycznego, będące przedmiotem niniejszej pracy, wspomniane już teorie: ogólna teoria humoru werbalnego (Attardo i Raskin 1991) oraz teoria integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002).

3.2. Ogólna teoria humoru werbalnego

Podstawą dla powstania ogólnej teorii humoru werbalnego (*General Theory of Verbal Humour*) (Attardo i Raskin 1991) jest model skryptów zaproponowany przez Raskina w 1985 roku w teorii niespójności skryptów (*Script-based Semantic Theory of Humour*). Badając dowcipy (*jokes*) i dłuższe teksty humorystyczne z dowcipami (*joke-carryin texts*), Raskin doszedł do wniosku, że tekst może być nazwany humorystycznym, gdy

zawiera dwa różne skrypty o elementach zbieżnych tematycznie, znajdujących się jednocześnie, z logicznego punktu widzenia, w opozycji. Obok podziału na ‘dowcipy językowe’ (werbalne) i ‘dowcipy niejęzykowe’ (sytuacyjne) wyróżnił także ‘dowcipy elementarne’, ‘dowcipy pojedyncze’ i ‘dowcipy złożone’. ‘Dowcipy elementarne’ to takie, w których powstanie efektu humorystycznego oparte jest na niespójności dwóch skryptów. ‘Dowcipy pojedyncze’ charakteryzują się brakiem podwójnych przeciwstawnych skryptów, natomiast ‘dowcipy złożone’ oparte są na wielostopniowej sieci opozycji znajdujących się w reakcji w ramach jednej opisanej sytuacji lub jednego zdarzenia humorystycznego (por. Raskin 1985: 51).

Istotną zaletą teorii rozwijanej przez obu badaczy jest jej przydatność do badań tekstów humorystycznych każdego rodzaju: humoru sytuacyjnego, kalamburów, werbalnych i abstrakcyjnych materiałów humorystycznych, w tym takich, które zawierają puentę podtekstową. Jako że centralne miejsce w tej koncepcji zajmują dowcipy werbalne, jest ona niezbędna do analizy dowcipów będących przedmiotem niniejszej pracy.

Raskin i Attardo wykorzystują w swoich badaniach dowcipy werbalne pochodzące z serii dowcipów (*joke series*). Stosują narzędzia wypracowane przez różne dyscypliny językoznawcze, takie jak semantyka, pragmatyka, lingwistyka stosowana, językoznawstwo korpusowe, lingwistyka tekstu. Wyodrębniają pięć elementów, które poza konfliktem przeciwstawnych skryptów stanowią składowe części dowcipów: warstwę językową, strategię narracyjną, przedmiot/cel dowcipu, sytuację i mechanizm logiczny. Uważają nadto, że właściwości tekstów humorystycznych są związane z nieprzewidywalnością puenty, z grupą docelową i osobowością każdego indywidualnego odbiorcy. W centrum teorii leży założenie o współzależności między skryptami a typem opozycji, w której się one znajdują (por. Attardo 2014: 178).

Teoria zakłada, że efekt humorystyczny polega na powstaniu niespójności, konflikcie, tak zwanej niezgodności treści skryptów, a także na opozycji pierwotnych nastawień i oczekiwań odbiorcy oraz stanu rzeczy, który wyłania się w toku rozwoju sytuacji bądź jest aktywowany przez określone wyrażenie.

Za twórcę koncepcji niespójności przyjęto uważać Koestlera, autora teorii ‘bisocjacji’, stosowanej w różnych dziedzinach nauki w latach 60. ubiegłego wieku. Pod pojęciem ‘bisocjacji’ rozumiany jest proces łączenia dwu lub więcej „macierzy ze sobą, gdy elementy będące ich częścią (wiedza, asocjacje) mogą się ze sobą połączyć i uzyskać nowe znaczenie” (Koestler 1961/1964: 32–33).

W teorii bisocjacji myślenie postrzegane jest jako proces dwupłaszczyznowy (*double-minded*), jako „przejściowy stan chwiejnej równowagi między emocjami

a myślą” (Marciszek 1983: 163). W toku tego procesu ustalany jest pierwotny stan rzeczy, analizowane są skojarzenia i możliwości nowych połączeń skojarzeń prowadzące do powstania produktu, idei (por. Schmidt 2005: 87). Takie podejście uważane jest za adekwatne do badania materiałów o charakterze humorystycznym, ponieważ dwufazowa i kontrowersyjna natura skryptów oraz powstający w wyniku ich nakładania się konflikt stają się przyczyną powstawania efektu humorystycznego. Proces bisocjacji zakłada, że w ramach jednolitej sytuacji humorystycznej zdarzenie ramowe nie jest związane z jednym kontekstem asocjacyjnym, lecz odnosi się do dwóch kontekstów (por. Koestler 1961/1964: 52). I tę właśnie koncepcję rozwijają Raskin i Attardo w swych analizach humoru werbalnego (por. Raskin 1985, Attardo 1994, 1998, 2001). Podkreślają, że skrypty są znacznie szersze niż leksykalne definicje wyrazów, ponieważ zawierają pełną wiedzę mówiącego na temat konceptu istniejącego w jego świecie. A zatem „użytkownicy języka mają podobne, ale nieidentyczne skrypty dla wspólnych słów” (Raskin 1985: 80).

Aby mógł powstać dowcip werbalny, tekst musi być zgodny (całkowicie lub częściowo) z dwoma przeciwstawnymi (semantycznymi) skryptami, które nakładają się na siebie (por. Raskin 1985: 99). Efekt humorystyczny powstaje poprzez przeniesienie uwagi odbiorcy z pierwszego (lub bardziej oczywistego) skryptu na drugi, przeciwstawny (lub nieoczywisty), który jest kluczowy dla puenty dowcipu (por. Raskin 1985: 99). Często cytowany jest przykład opozycji skryptów ‘lekarza’ i ‘kochanka’, podawany przez Raskina (1985: 100) w odniesieniu do następującego dowcipu: „*Is the doctor at home?*” *the patient asked in his bronchial whisper. „No” the doctor’s young and pretty wife whispered in reply. „Come right in”*³.

Pytanie: *Is the doctor at home?* (Czy lekarz jest w domu?) wraz z informacją o ochrypłym głosie aktywuje skrypt ‘lekarza’ i standardowej relacji lekarz–pacjent. Przeczenie zawarte w pierwszej części odpowiedzi nie wpływa na zmianę konceptualizacji, natomiast dalsza jej część: *Come right in* (Wejdz już) i informacja, że kwestię tę wypowiada szeptem młoda i piękna żona lekarza, aktywuje skrypt ‘kochanka’ (por. Raskin 1985: 105). Efekt humorystyczny powstaje wskutek zdominowania skryptu ‘lekarza’ przez skrypt ‘kochanka’.

³ „Czy lekarz jest w domu?” – pyta pacjent ochrypłym głosem. „Nie” – odpowiada szeptem młoda i piękna żona lekarza. „Wchodź już” (tłum. własne).

Podejście Raskina i Attardo do analizy werbalnych tekstów humorystycznych obejmuje następujące parametry (por. Ruch i wsp. 1993: 204):

- (i) język (*language*), parametr dotyczący form ekspresji na poszczególnych płaszczyznach językowych, w szczególności tych, które wiążą się ze znaczeniem, tj. leksykalnej, semantycznej i pragmatycznej, w tym wyboru językowych i stylistycznych środków wyrazu. Powinny one być zróżnicowane oraz zawierać odpowiednie dla przedstawianej sytuacji słownictwo i kolorystykę językowo-stylistyczną;
- (ii) strategię narracyjną (*narrative strategy*), wiążącą się z formą dowcipu (narracją, monologiem, dialogiem, zagadką, dowcipem rodzaju *one-liner*) i polegającą na skrótowości. Zadaniem odbiorcy jest rekonstrukcja elementów pominiętych. Większość materiałów humorystycznych charakteryzuje się dwiema strategiami narracyjnymi: w pierwszej osobie, gdy narrator staje się częścią sytuacji humorystycznej i przekazuje informację z własnego punktu widzenia, opierając się na indywidualnych doświadczeniach, emocjach i nastroju (*stand-up*), oraz w trzeciej osobie, gdy perspektywa skierowana jest na samą sytuację humorystyczną i przedmiot (postać), a narrator opowiada dowcip z pozycji zewnętrznej;
- (iii) cel dowcipu (*target*) wskazujący na obiekt, który jest przedmiotem dowcipu. Dowcip może być skierowany przeciwko jednemu bohaterowi lub przeciwko całej grupie. Niektóre dowcipy, zwłaszcza te oparte na stereotypach i autostereotypach, mogą być powtarzane w różnorodnych sytuacjach, przy czym nadawca i odbiorca mogą nie wierzyć w prawdopodobieństwo danego stereotypu, istotna jest tylko ich wiedza o jego istnieniu;
- (iv) sytuację (*situation*) obejmującą wszystkie elementy występujące w dowcipie: obiekty, uczestników, narzędzia, a także wydarzenia opisywane w danym dowcipie;
- (v) mechanizm logiczny (*logical mechanisms*), parametr związany z postrzeganiem niespójności skryptów;
- (vi) opozycję skryptów (*scripts opposition*), podstawowy parametr badania humoru werbalnego w GTVH.

Parametr ‘mechanizm logiczny’ rozumiany jest jako „mechanizm kognitywny, przyczyniający się do skonstruowania logiki lokalnej” (Brzozowska 2012: 18), która odnosi się do świadomości istnienia niespójności i w związku z tym jest stosowana tylko w określonych warunkach (por. Ziv 1984: 90). Gdy logika lokalna operuje w sferze znaczeniowej, to dowcip jest werbalny ze względu na obecność leksykalnego

konektora⁴ (Hempelmann i Attardo 2011: 383). Jak podkreślają Attardo i Raskin (1991: 348–349), dowcip powinien zawierać wyjaśnienie niespójności skryptów. Według Koestlera (1964) niespójność skryptów ma miejsce wtedy, gdy dana sytuacja (bądź koncept) jest prezentowana z dwu różnych perspektyw (por. Koestler 1964: 35). Dla Grunera (1978) niespójność skryptów uosabia dwie idee, które do siebie nie pasują (por. Gruner 1978: 31). Niespójność ta może być rozumiana także w następujący sposób: pierwsze pojęcie (skrypt 1) zakłada istnienie drugiego pojęcia (skryptu 2), ale pojawia się trzecie pojęcie (skrypt 3), które jest opozycją w relacji do drugiego pojęcia (skryptu 2) (por. Schulz 1976: 12).

Z kolei Ritchie (2005) wskazuje na trzy poziomy niespójności skryptów: ‘niespójność zasadniczą’ (*foregrounded*), ‘niespójność pozostającą w tle’ (*backgrounded*) i ‘niespójność całkowicie marginalną’ (*completely backgrounded*). Pierwsza z nich zawiera rozwiązanie konfliktu skryptów, druga obejmuje tylko pojedyncze, centralne elementy opisanej sytuacji lub zdarzenia, natomiast ostatnia, mimo że występuje w dowcipie, jest dla niego nieistotna (por. Ritchie 2005: 290).

A zatem, jak konstatują Attardo i Raskin (1991: 347), stopień skomplikowania dowcipów zależy od liczby zawartych w nich skryptów oraz od relacji między nimi: (i) skrypt 1 jest negacją lub antonimem skryptu 2; (ii) skrypt 1 jest opozycyjny do skryptu 2 po lekkim sparafrazowaniu; (iii) skrypt 1 i skrypt 2 znajdują się w relacji lokalnych antonimów, a ich konflikt powstaje tylko w konkretnym kontekście lub dyskursie.

Wyjaśnieniu mechanizmów powstawania efektu humorystycznego z powodzeniem służyć może także, nie ograniczona tylko do materiałów humorystycznych, odwołująca się do ogólnych mechanizmów językowego funkcjonowania człowieka, wspomniana wyżej, teoria integracji pojęciowej. Zastosowanie znalazła w wielu badaniach dowcipów i innych materiałów humorystycznych (Coulson i Oakley 2005, Cichmińska i Topolewska 2011, Stadelmann 2012, Delabastita i wsp. 2015, Jabłońska-Hood 2015, Abdel-Raheem 2017, Bernales i wsp. 2017, Maslo 2018, Kang i Gao 2019, Asmolovskaya 2020, Avdagić 2020, Kyratzis 2020). Jej założenia przybliży kolejny podrozdział.

⁴ Konektor leksykalny jest określany przez Brzozowską (2012: 18) mianem przełącznika leksykalnego. Raskin (1985) mówi w tym kontekście o dwóch typach semantycznych ‘konektorów skryptów’, polegających na wieloznaczności (*ambiguity*) bądź na sprzeczności (*contradiction*). Także Attardo operuje terminem ‘konektor’, pod którym rozumie „każdy segment tekstu, któremu można przypisać podwójne znaczenie” (Attardo 1994: 28).

3.3. Teoria integracji pojęciowej

Istotną rolę we współczesnych badaniach humoru i poczucia humoru odgrywa także teoria integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002).

Fauconnier i Turner (2002) twierdzą, że proces integracji pojęciowej – inaczej: proces amalgamacji – jest podstawą ludzkiego poznania. Teoria ta opiera się na założeniu istnienia przestrzeni mentalnych definiowanych jako: (i) „częściowe struktury powstające podczas myślenia i mówienia” (Fauconnier 1997: 11); (ii) „konstrukcje różne od struktur językowych, stanowiące wyrażenia językowe, tworzone w dyskursie według określonych zasad” (Fauconnier 1997: 16); (iii) „małe pakiety pojęciowe konstruowane podczas myślenia i mówienia dla celów bieżącego rozumienia i działania”, zawierające „elementy strukturyzowane za pomocą ram i modeli kognitywnych” (Fauconnier i Turner 2002: 102). Proces integracji pojęciowej obejmuje „wydzielenie przestrzeni mentalnych, wzajemne dopasowanie ich elementów, selektywną projekcję do amalgamatu, identyfikację wspólnych struktur, powrotną projekcję do przestrzeni wejściowych, włączenie do nich lub do amalgamatu nowych struktur oraz szereg operacji zachodzących w samym amalgamacji” (Fauconnier i Turner 2002: 44). Proponowany przez tych badaczy podstawowy diagram sieci integracji pojęciowej obejmuje dwie przestrzenie wejściowe: przestrzeń generyczną i przestrzeń amalgamatu. Ma on być rozumiany tylko jako „migawka” z całego skomplikowanego procesu, w którym mogą zachodzić różne operacje, wśród nich zarówno dezaktywacja ustalonych wcześniej połączeń, jak i ponowna aktywacja wyłączonych już przestrzeni (por. Fauconnier i Turner 2002: 46).

Elementy przestrzeni wejściowych podlegają wzajemnemu częściowemu dopasowaniu i łączą się na różne sposoby. Są to połączenia między framami, rolami w framach, połączenia na zasadzie identyczności, transformacji, reprezentacji, analogii, połączenia powstające w oparciu o metaforę, jak i inne ‘istotne relacje’ (*vital relations*) (por. Fauconnier i Turner 2002: 47). Struktura wspólna dla obu przestrzeni wejściowych tworzy zawartość przestrzeni generycznej i znajduje odwzorowanie w dopasowanych do siebie elementach przestrzeni wejściowych. W toku integracji pojęciowej następuje projekcja struktury z dwu przestrzeni wejściowych do przestrzeni amalgamatu. Amalgamat zawiera zarówno strukturę generyczną, jak i strukturę bardziej wyspecyfikowaną. Może też zawierać strukturę nieistniejącą w żadnej z przestrzeni wejściowych z osobna. Należy dodać, że nie wszystkie elementy i relacje z przestrzeni wejściowych podlegają projekcji do amalgamatu. Projekcji mogą także

podlegać elementy z jednej przestrzeni wejściowej nieposiadające odpowiednika w drugiej (por. Fauconnier i Turner 2002: 47–48).

Amalgamat może powstawać w wyniku kompozycji elementów z przestrzeni wejściowych, uzupełniania lub elaboracji (rozwoju) powstałej struktury – procesów zachodzących w przestrzeni amalgamatu (por. Fauconnier i Turner 2002: 89). Efektem kompozycji są relacje, które nie występują ani w jednej, ani w drugiej przestrzeni wejściowej. Odpowiedniki z obu przestrzeni wejściowych mogą być włączane do amalgamatu albo odrębnie, albo może dochodzić do fuzji, gdy następuje ich projekcja na jeden tylko element amalgamatu. Powstająca struktura jest zwykle uzupełniana o elementy wiedzy nieuświadamianej w procesie integracji pojęciowej, a aktywowanej z tła pojęciowego, jakie niesie ze sobą dany *frame*. Może ona także podlegać dowolnie ukierunkowanemu rozwojowi. Zarówno proces uzupełniania struktury, jak i proces jej rozwoju cechuje kreatywność wynikająca z otwartego charakteru obu tych procesów. Co ważne, każda przestrzeń może podlegać modyfikacjom na każdym etapie procesu integracji pojęciowej (por. Fauconnier i Turner 2002: 48–49). Jak podkreśla Libura (2007: 25), rozwój amalgamatu może mieć charakter nieskończony.

Choć ogólnie amalgamaty cechuje nowość, mają one też zdolność zakorzeniania się, dzięki czemu mogą powstawać struktury podzielane przez całe społeczności (por. Fauconnier i Turner 2002: 48–49).

Wspomniane ‘istotne relacje’, do których – poza już wymienionymi – należą także relacja przyczynowo-skutkowa, część–całość, podobieństwo, jak również przestrzeń, czas, zmiana, intencjonalność, wyjątkowość, rola, cecha czy kategoria, podlegają kluczowym dla procesu integracji pojęciowej mechanizmom kompresji i dekompresji (por. Fauconnier i Turner 2002: 92–102). Niektóre z nich, jak np. relacja przyczynowo-skutkowa, mogą pod wpływem kompresji pojawiać się wielokrotnie w przestrzeni amalgamatu (por. Fauconnier i Turner 2002: 92). Do klasycznych wzorców kompresji Fauconnier i Turner zaliczają skalowanie „czasu, przestrzeni, relacji przyczynowo-skutkowych oraz intencjonalności” (por. Fauconnier i Turner 2002: 101). Kompresja relacji analogii może prowadzić do identyczności, a kompresja relacji przyczynowo-skutkowej do relacji część–całość. Wszystkie z nich mogą prowadzić do relacji wyjątkowości. Wyjątkowość może być także wynikiem kompresji relacji reprezentacji, kategorii czy roli. Ponadto relacja przyczynowo-skutkowa może być powiązana z analogią, intencjonalność i reprezentacja – z relacją przyczynowo-skutkową, a zmiana – z wyjątkowością i identycznością (por. Fauconnier i Turner 2002: 101–102). Dekompresja jest mechanizmem odwrotnym, możliwością projekcji od amalgamatu na przestrzeń wejściową. Oba te mechanizmy, kompresji

i dekompresji, przeplatają się w procesach integracji pojęciowej (por. Fauconnier i Turner 2002: 119).

Jak podkreślają autorzy, niezależnie od tego, czego dotyczy proces integracji pojęciowej: metafor, rozszerzeń kategorii, odkryć matematycznych czy też dowcipów, schemat odwzorowywania elementów i ich łączenia jest taki sam (por. Fauconnier i Turner 2002: 146–147).

Podsumowując, warto zaznaczyć, że mechanizmy integracji pojęciowej wyjaśniają procesy rozumienia i interpretacji znaczeń. Integracja pojęciowa jest fundamentalnym aspektem doświadczenia zmysłowego, gdyż dotyczy nie tylko percepcji, obejmuje także przyczyny, skutki, motywy. Jest ona procesem subiektywnym. Odczytanie amalgamatu zależy od wiedzy i doświadczenia życiowego każdego użytkownika języka, specyfiki kultury, nastawień osobistych i stanu emocjonalnego (por. Gill i Stone 2010: 96).

W oparciu o obie omówione powyżej teorie w kolejnym rozdziale zostanie zilustrowany sposób powstawania efektu humorystycznego w dowcipach będących przedmiotem niniejszej pracy.

4. Kognitywno-lingwistyczna analiza wybranych dowcipów

Prezentowana w niniejszym rozdziale kognitywno-lingwistyczna analiza dowcipów¹ ma na celu pokazanie mechanizmu powstawania efektu humorystycznego w każdym z nich. Jak wspomniano we Wstępie, analizę tę oparto na teorii niespójności skryptów (Raskin 1985, Attardo i Raskin 1991, Raskin i Attardo 1994) i teorii integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002). Wykorzystano w niej także podstawy *Gramatyki kognitywnej* (Langacker 1987, 1991) oraz elementy teorii metafor konceptualnych (Lakoff i Johnson 1980), przybliżone w rozdziale trzecim. Przy identyfikacji i opisie skryptów posłużono się bazą *FrameNet* opracowaną w toku projektu opartego na teorii semantyki ramek, realizowanego w Międzynarodowym Instytucie Informatyki w Berkeley w Kalifornii². Ilustracji procesu integracji pojęciowej dokonano, wykorzystując diagram podstawowy sieci integracji pojęciowej (Fauconnier i Turner 2002: 46).

Jako punkt wyjścia przyjęto, że podstawą wszelkich interakcji ze światem, a zatem także odbioru przetwarzanych treści, w tym treści humorystycznych, są konceptualizacje, którymi mogą być zarówno użyte kontekstowo elementy wiedzy i doświadczenia, jak i konstrukty powstające podczas przetwarzania treści w wyniku integracji pojęciowej, procesu metaforyzacji albo spontanicznie, *ad hoc* (Langacker 2009: 75).

¹ Analizie poddano 20 dowcipów pochodzących ze stron internetowych z polsko-, niemiecko-, rosyjsko- i anglojęzycznych źródeł: portali Jeja.pl, Aberwitig.com, Anekdoty.ru i Joke4us.com, po 5 z każdego z wymienionych źródeł językowych. Analizowane tu dowcipy stanowią też materiał badawczy w badaniu empirycznym prezentowanym w rozdziale piątym.

² https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/framenet_search (dostęp 10.10.–20.10.2022).

- Gospodarstwo Antka

Kuzyn z miasta odwiedza bardzo zaniedbane gospodarstwo rolne Antka.

– *Nic na tej ziemi nie rośnie?*

– *Ano nic.*

– *A jakby tak zasiać kukurydzę?*

– *Aaa... jakby zasiać, to by urosła.*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje u odbiorcy wiedzę i doświadczenie z domeny: [PRACA NA ROLI]. Dla powstania efektu humorystycznego kluczowy jest spójnik „jakby”, użyty w ostatniej sekwencji głównego bohatera.

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘uprawiania roli’ (*Agriculture*) – skryptu odnoszącego się do pracy rolnika i ziemi pod uprawy, który w dowcipie przywołuje wyobrażenie nieurodzajnej ziemi (perspektywa rolnika),
- ‘wyniku starań’ (*Result_of_attempt_scenario*) – skryptu dotyczącego możliwości odniesienia sukcesu lub porażki w zależności od podjętych działań, który w dowcipie przywołuje pomysł dopasowania zasiewu do rodzaju gruntu (sugestia kuzyna).

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny polegający na obnażeniu faktu, że ziemia nie jest nieurodzajna, a prawdziwą przyczyną nieurodzaju jest bierna postawa rolnika i jego lenistwo.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 1)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘zaniedbanego gospodarstwa Antka i braku plonów’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘sugestii kuzyna i możliwości uzyskania plonów’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje dysanalogii (postawa Antka – postawa kuzyna oraz brak plonów – możliwość uzyskania plonów). Przestrzeń generyczną tworzy ‘uprawianie roli’. Kompresja obu relacji w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘leniwego rolnika posiadającego nadającą się do uprawy ziemię, który przez swój charakter nie dokonał zasiewu i nie uzyskał plonów’. W toku rozwoju amalgamatu powstaje konceptualizacja ‘perspektywy upadku gospodarstwa’.

Możliwe jest także inne przyporządkowanie elementów do przestrzeni wejściowych: ‘zaniedbanego gospodarstwa Antka i sugestii kuzyna’ jako przestrzeni wejściowej 1 oraz ‘braku plonów i możliwości uzyskania plonów’ jako przestrzeni wejściowej 2. Wówczas elementy przestrzeni wejściowych łączyć się będą w oparciu o relację przyczynowo-skutkową (zaniedbane gospodarstwo – brak plonów) oraz o relację intencjonalności (sugestia kuzyna, żeby zasiał kukurydzę – uzyskanie plonów).

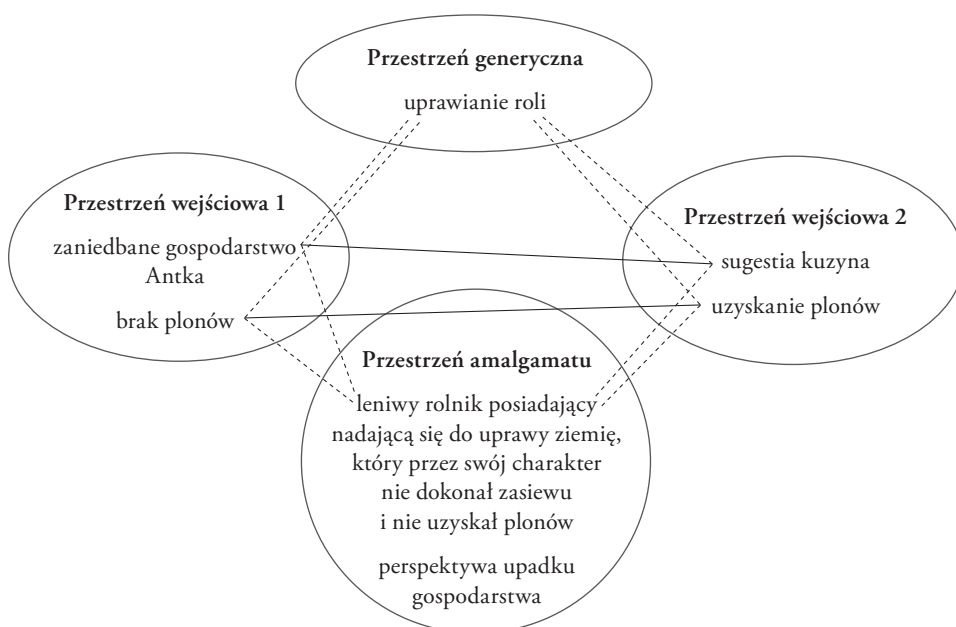

Diagram 1. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1P „Gospodarstwo Antka”

Przykład ten uzmysławia wielość możliwych rozwiązań odzwierciedlających dynamikę procesów konceptualizacyjnych zachodzących w toku przetwarzania dowcipów przez odbiorcę oraz różnorodność treści, na których ogniskuje on swoją uwagę. W analizie kolejnych dowcipów uwzględniono zatem każdorazowo tylko jeden wariant z wielu możliwych rozwiązań.

- Blondynka i brunetka

Siedzi dwóch facetów w barze.

Są narąbani jak nie wiadomo co.

Nagle wchodzi dwie kobiety i jeden mówi:

– Patrz Stefan, ta blondyna to moja żona, a ta z czarnymi włosami to kochanka.

Stefan przygląda się uważnie i mówi:

– U mnie jest na odwrót.

(i) Opis ogólny

Sekwencje opisowe dowcipu aktywują w pierwszej kolejności domeny: [MĘŻCZYŹNI], [LOKALE], [NAPOJE ALKOHOLOWE], a następnie domenę: [KOBIECY]. Odwołanie do niej przez uczestniczących w dialogu mężczyzn aktywuje domenę [RELACJI DAMSKO-MĘSKICH].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘relacji międzyludzkich’ (*Personal_relationships*) – skryptu dotyczącego osób i zdarzeń umożliwiających m.in. scharakteryzowanie postaci, który w dowcipie aktywuje obraz małżonków/kochanków i małżonek/kochanek,
- ‘przechwałek’ (*Bragging*) – skryptu odnoszącego się do osób opisujących inne osoby czy zjawiska tak, by zwrócić przy tym uwagę na siebie, który w dowcipie aktywuje obraz niedyskretnych małżonków.

W wyniku nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, w którym niedyskrecja i próżność małżonków odsłaniają dwulicowość i niewierność zarówno ich samych, jak i ich małżonek.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 2)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘małżonków/kochanków i ich niedyskrecji’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘małżonek/kochanek’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje analogii (małżonkowie/kochankowie–małżonki/kochanki). Przestrzeń generyczną tworzą ‘stosunki małżeńskie’. Kompresja wspomnianych relacji w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji opartej na identyczności ‘dwulicowości i niewierności par małżeńskich, ujawnionej przez próżnych małżonków’. W toku rozwoju amalgamatu może się aktywować, oparta także na identyczności, konceptualizacja ‘prawdopodobnego kryzysu małżeńskiego obu par’.

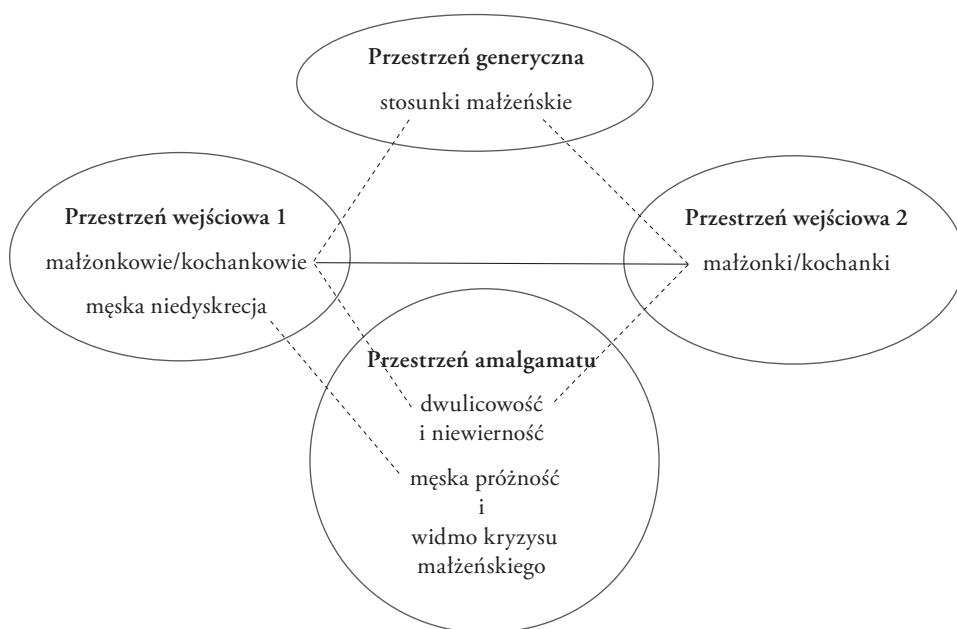

Diagram 2. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2P „Blondynka i brunetka”

- Rozmowa psów

Jeden pies wartowniczy do drugiego:

– *Niczego nie słyszysz?*

– *Owszem.*

– *No to dlaczego nie szczekasz?*

– *No przecież wtedy nic nie będę słyszał!*

(i) Opis ogólny

Zastosowany zabieg personifikacji zwierząt metaforycznie przenosi przedstawioną w dowcipie sytuację do domeny [ZACHOWAŃ LUDZKICH]. Aktywuje on wiedzę i doświadczenie z subdomen, takich jak: [WYKONYWANIE ZADAŃ I OBOWIĄZKÓW] oraz [REAKCJE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘doświadczenia percepcyjnego’ (*Perception_experience*) – skryptu dotyczącego odbierania bodźców zmysłowych, który w dowcipie przywołuje obraz bohatera słyszącego jakieś odgłosy,

- ‘zaniechanej aktywności’ (*Activity_abandoned_state*) – skryptu obejmującego sytuacje niepodjęcia działania, który w dowcipie przywołuje obraz tego samego bohatera niereagującego, mimo odebrania bodźca,
- ‘rozumowania’ (*Reasoning*) – skryptu dotyczącego argumentacji odnoszącej się do sposobu działania, który w dowcipie przywołuje wyjaśnienie powodu braku reakcji.

Nałożenie skryptów i personifikacja bohaterów dowcipu prowadzą do powstania efektu humorystycznego, który dotyczy nieradzenia sobie z wielozadaniowością.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 3)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są kompleksowe przestrzenie wejściowe: ‘psów na służbie/wartowników na służbie’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘słyszania i niealarmowania’ (przestrzeń wejściowa 2). Kompleksowość obu przestrzeni wejściowych wynika z operującej w nich metafory. Poprzez tytułową ‘rozmowę’ i zaprezentowany w dowcipie ‘dialog’ psów dochodzi do personifikacji zwierząt i tym samym do pojawienia się w obu przestrzeniach konceptualizacji ludzi.

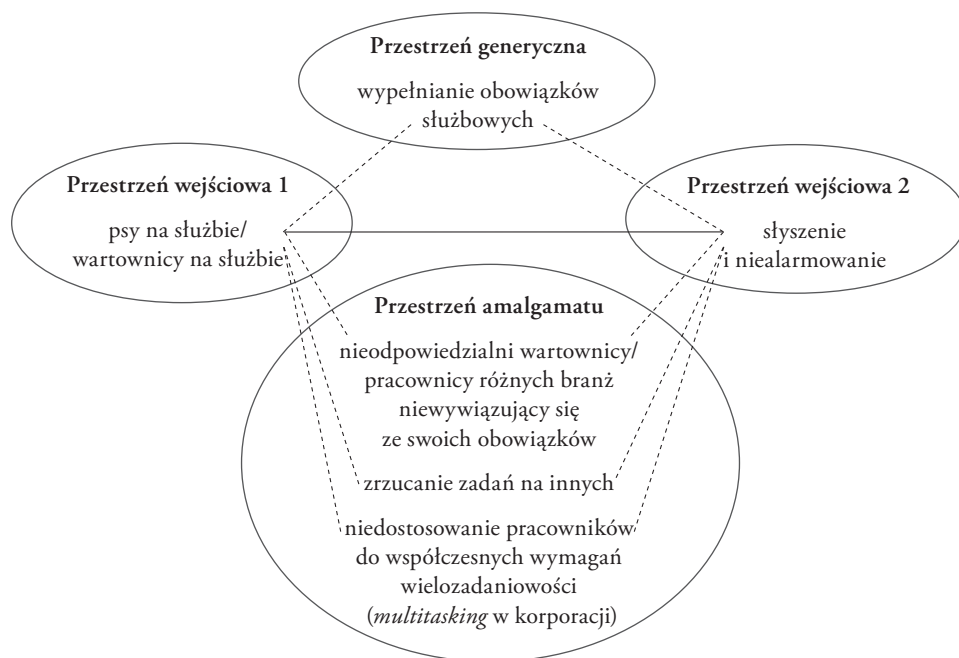

Diagram 3. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3P „Rozmowa psów”

Elementy przestrzeni wejściowych łączą się na podstawie relacji intencjonalności (psy/wartownicy – celowe niepodjęcie działania). Przestrzeń generyczną tworzy ‘wypełnianie obowiązków służbowych’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘nieodpowiedzialnych wartowników niewywiązujących się ze swoich obowiązków’. W toku rozwoju amalgamatu powstaje konceptualizacja ‘zrzucania zadań na innych’ (zachowanie „pierwszego” psa). Dekompresja przenosi konceptualizację wspomnianych zachowań wartowników na ‘zachowania pracowników różnych branż’, obejmując także ‘niedostosowanie do współczesnych wymogów wielozadaniowości (*multitasking* w korporacji)’.

- Nauczyciel angielskiego

Nauczyciel się gniewa i mówi do ucznia:

- *Popeliłeś 21 błędów w dyktandzie z języka angielskiego i one wszystkie są takie same, jak u twojego kolegi z ławki. Jak możesz mi to wytłumaczyć?*
- *Hm, przecież mamy tego samego nauczyciela od angielskiego.*

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje bliską każdemu odbiorcy z racji własnych doświadczeń domenę [SZKOŁY] wraz z subdomeną [ŚCIAGANIA] oraz domenę [CECH LUDZKICH].

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘nauczania szkolnego’ (*Education_teaching*) – skryptu dotyczącego nauczycieli i uczniów, który w dowcipie przywołuje obraz ucznia z dużą liczbą błędów w dyktandzie i nauczyciela pytającego o przyczynę tego stanu rzeczy,
- ‘relacji międzyludzkich’ (*Personal_relationships*) – skryptu obejmującego osoby i zdarzenia umożliwiające m.in. scharakteryzowanie postaci, który w dowcipie przywołuje podejrzenie ściągania (perspektywa nauczyciela) i sugestię niekompetencji nauczyciela (perspektywa ucznia).

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, polegający na wzajemnym obwinianiu się nauczyciela i ucznia.

- (iii) Integracja pojęciowa (diagram 4)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘pytania nauczyciela o przyczynę błędów w dyktandzie i odpowiedzi ucznia’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘podejrzenia ściągania i sugestii niekompetencji nauczyciela’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych

łączą się w oparciu o relacje przyczynowo-skutkowe: błędy w dyktandzie – efekt ściągania (perspektywa nauczyciela) oraz ten sam nauczyciel – niekompetencja nauczyciela (perspektywa ucznia). Przestrzeń generyczną tworzą ‘relacje uczniów i nauczycieli’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘niepoczucia się żadnej ze stron do odpowiedzialności za słaby wynik uczniów’.

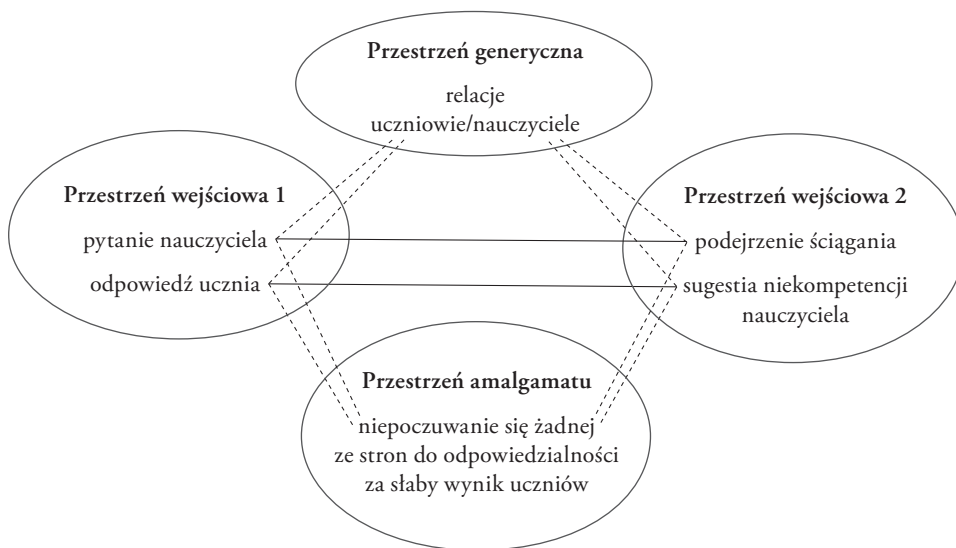

Diagram 4. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4P „Nauczyciel angielskiego”

- Nadwaga

Lekarz zwraca się do blondynki, która chce poddać się kuracji odchudzającej:

– *A ile pani ważyła najmniej?*

– *2 kg 80 dkg panie doktorze.*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny, takie jak: [MEDYCYNĄ], [ZDROWIE], [KOBIECY], [WYGLĄD]. Koncept BLONDYNKI przywołuje stereotyp ‘głupiej i próżnej kobiety’.

Zrozumienie dowcipu wymaga od odbiorcy wiedzy zarówno o przeciętnej urodzeniowej masie ciała, jak i o masie ciała człowieka dorosłego oraz wiedzy o standardach szczupłości i otyłości.

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się dwóch skryptów ‘pomiaru masy’ (*Measure_mass*), na który składają się: jednostka miary, liczba jednostek miary i obiekty podlegające pomiarowi. Oba skrypty dotyczą pomiaru masy ciała człowieka i oba są niekompletne. W pierwszym brakuje informacji o liczbie jednostek miary obiektu, którym jest osoba dorosła pragnąca schudnąć, w drugim – informacji o obiekcie podlegającym pomiarowi. Pytanie lekarza i odpowiedź pacjentki pozwalają odbiorcy dowcipu uzupełnić brakujące dane o rząd wielkości w przypadku pierwszej i obiekt w postaci noworodka – w przypadku drugiej.

Nałożenie tych elementów skryptów prowadzi do powstania efektu humorystycznego i przywołuje stereotyp głupiej blondynki.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 5)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘wizyty u lekarza pacjentki-blondynki pragnącej poddać się kuracji odchudzającej i pytania lekarza, ile ważyła najmniej’ (przestrzeń

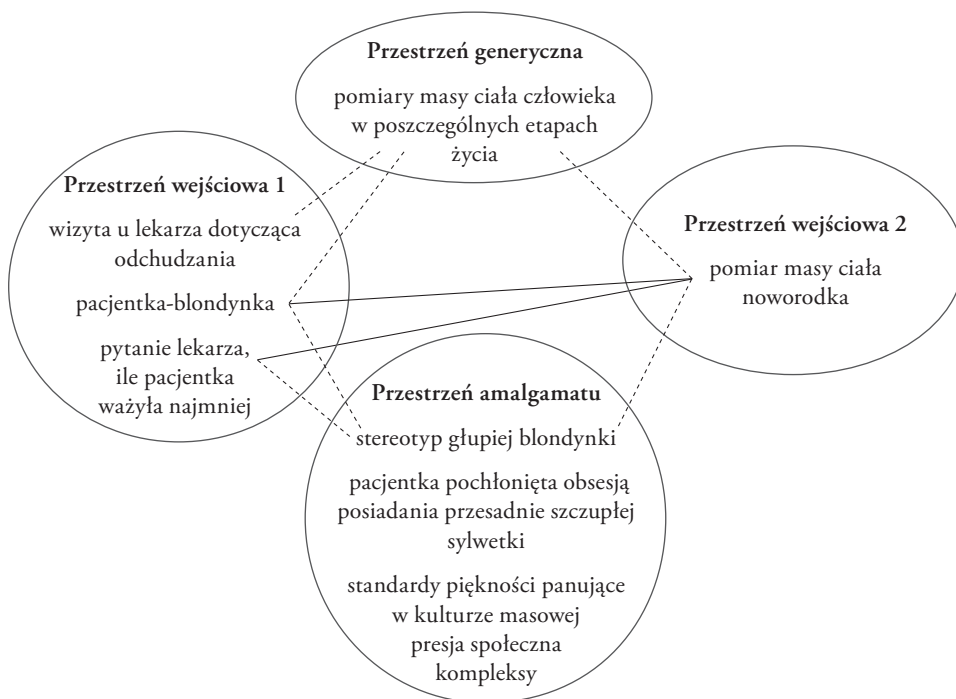

Diagram 5. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5P „Nadwaga”

wejściowa 1) oraz ‘pomiaru masy ciała noworodka’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację kategorii: pomiar masy ciała człowieka w wieku dorosłym – pomiar masy ciała noworodka. Przestrzeń generyczną tworzy ‘masa ciała człowieka w poszczególnych etapach życia’.

Kompresja obu relacji w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania – opartej na stereotypie głupiej blondynki – konceptualizacji ‘pacjentki, która obsesyjnie dąży do osiągnięcia przesadnie szczupłej sylwetki’. W toku rozwoju amalgamat może podlegać dekompresji i obejmować ‘globalny trend propagowania przesadnie szczupłej sylwetki kobiety jako standardu piękności’ oraz, związane z tym trendem, ‘presję społeczną’ i ‘kompleksy’.

- Dama z supermarketu

Mężczyzna zwraca się do pięknej kobiety w supermarkecie:

– *Wie pani co, zgubiłem tutaj w supermarkecie żonę. Czy mogłaby pani porozmawiać ze mną przez chwilę?*

– *Ale po co, proszę pana?*

– *Bo za każdym razem, gdy rozmawiam z piękną kobietą, moja żona pojawia się jakby znikąd.*

- (i) Opis ogólny

Istotny dla powstania sytuacji komicznej w dowcipie jest koncept PIĘKNEJ KOBIEТЫ, który w połączeniu z inicjatywą podjęcia z nią dialogu przez nieznanego jej mężczyznę w miejscu publicznym aktywuje domenę [RELACJI DAMSKO-MĘSKICH].

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘robienia zakupów’ (*Shopping*) – skryptu dotyczącego poszukiwania towarów w celu ich nabycia, który w dowcipie przywołuje obraz żony będącej w ferworze zakupów i niezainteresowanego zakupami męża,
- ‘relacji międzyludzkich’ (*Personal_relationships*) – skryptu odnoszącego się do osób i zdarzeń umożliwiających m.in. scharakteryzowanie postaci, który w dowcipie przywołuje obraz męża podejmującego rozmowę z nieznaną kobietą i pojawiającej się natychmiast żony.

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, ukazujący zazdrosną żonę i męża-manipulanta, który celowo wywołuje u żony zazdrość, bądź męża-flirciarza, który szuka usprawiedliwienia dla swoich podbojów miłosnych.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 6)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe ‘ferworu zakupów u żony/braku zainteresowania zakupami u męża i oczekiwanej przez męża reakcji żony na podjęcie przez niego rozmowy z nieznaną kobietą’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘pozorowania flirtu i domniemanie flirtu’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację intencjonalności (pytanie męża skierowane do nieznannej kobiety – upozorowanie flirtu) i relację przyczynowo-skutkową (domniemanie flirtu przez żonę – przerwa w czynionych zakupach). Przestrzeń generyczną tworzą ‘relacje damsko-męskie’.

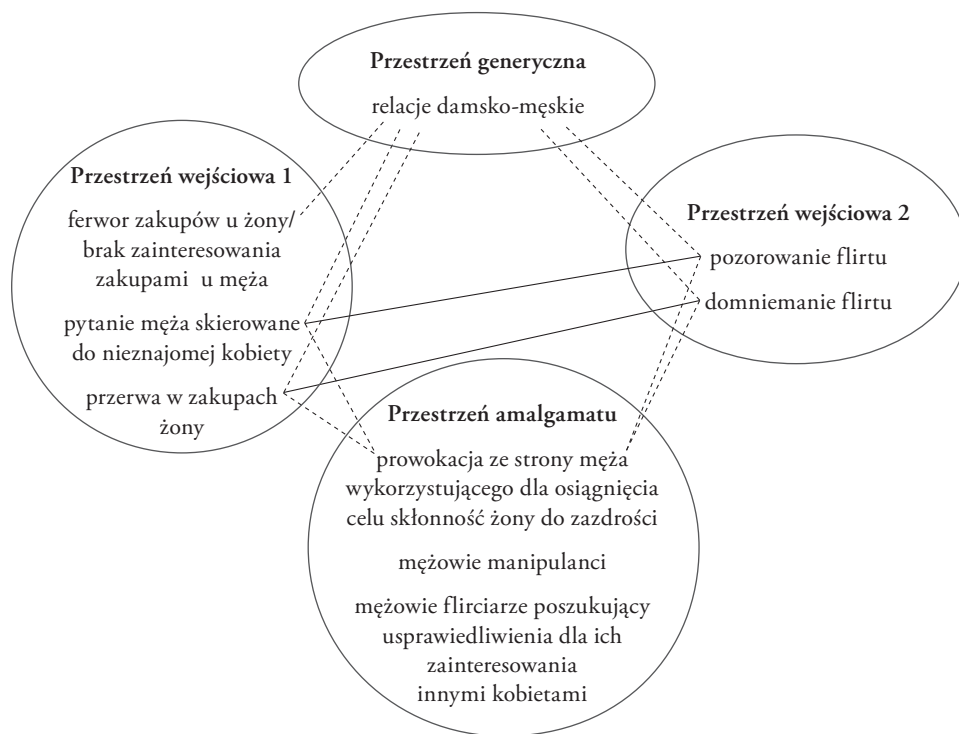

Diagram 6. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1N „Dama z supermarketu”

Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘prowokacji ze strony męża wykorzystującego dla osiągnięcia celu skłonność żony do zazdrości’. W toku rozwoju amalgamatu może podlegać dekompresji i objąć takie

zachowania mężów, jak ‘manipulowanie i poszukiwanie usprawiedliwienia dla ich zainteresowania innymi kobietami’.

- Górskie pogotowie

Niepokojący telefon w górskim pogotowiu ratunkowym:

– Zeszła śnieżna lawina, pod nią znajdują się ludzie.

– Narciarze czy snowboardziści?

– A jaka to różnica! Ludzie!

– Ale przecież musimy wiedzieć, jakie psy mamy wysłać – ratownicze czy od narkotyków?

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny, takie jak: [WYPADKI], [POMOC POSZKODOWANYM W GÓRACH], [PORY ROKU], [SPORTY ZIMOWE] oraz [UŻYWKI]. Ta ostatnia otwiera przestrzeń mentalną odnoszącą się do narkotyków, uzależnienia, inności, wykluczenia, niezrozumienia.

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘ratownictwa’ (*Rescuing*) – skryptu odnoszącego się do udzielania pomocy w sytuacjach zagrożenia, który w dowcipie przywołuje wyobrażenie ratowników uzależniających udzielenie pomocy od dyscypliny sportowej reprezentowanej przez poszkodowanych,
- ‘środków odurzających’ (*Intoxicants*) – skryptu dotyczącego substancji wywołujących inne stany świadomości, który w dowcipie przywołuje obraz snowboardzistów-narkomanów.

Nałożenie skryptów prowadzi do niezrozumienia dowcipu.

Dopiero przywołanie i nałożenie na te dwa trzeciego skryptu:

- ‘odzieży’ (*Wearing*) – skryptu dotyczącego zakładanych ubrań oraz celu, jaki noszący je chcą osiągnąć, który w dowcipie przywołuje, widniejący często na strojach sportowych snowboardzistów, slogan będący ich dewizą: „Moim lekiem z wyboru jest biały proszek! – Snowboard” pozwala uchwycić efekt humorystyczny dowcipu. Wydobywa on fascynację snowboardzistów uprawianym sportem, utożsamioną tu żartobliwie ze stanem charakterystycznym dla osób będących pod wpływem substancji psychoaktywnych.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 7)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘rozmowy z ratownikami o potrzebie pomocy ofiarom lawiny i decyzji co do wyboru odpowiednio wyszkolonych psów’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘narciarzy i snowboardzistów’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się na podstawie relacji kategorii: psów – sportowców (psy ratownicze – narciarze oraz psy od wykrywania narkotyków – snowboardziści). Przestrzeń generyczną tworzy ‘ratowanie życia’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘uzależnienia pomocy od tego, kim są poszkodowani i błędnego utożsamienia snowboardzistów z narkomanami’.

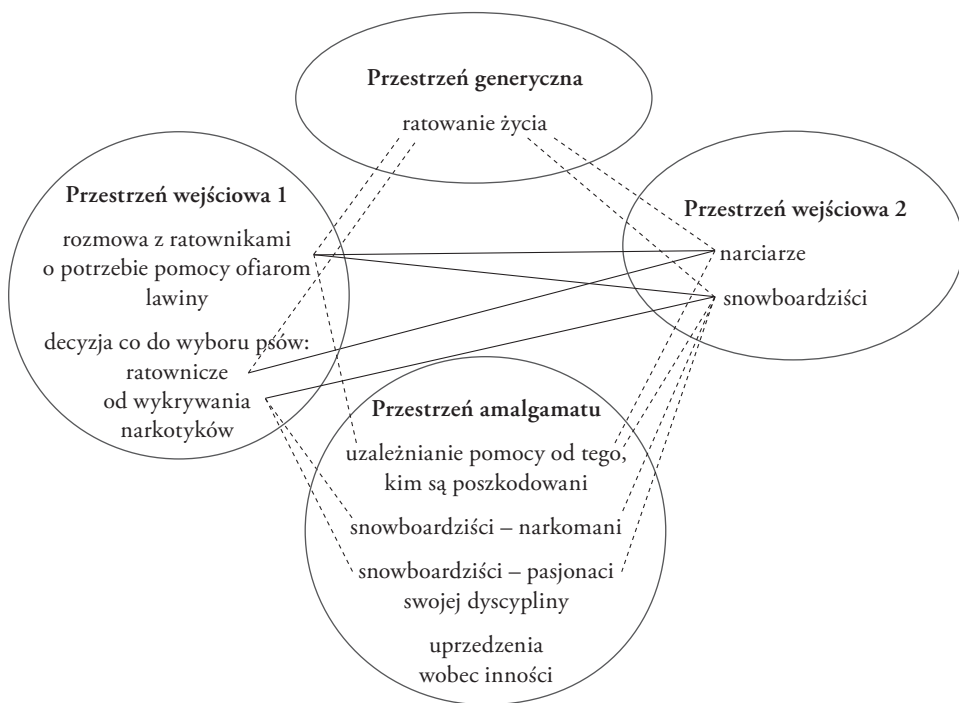

Diagram 7. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2N „Górskie pogotowie”

Właściwa interpretacja dowcipu wymaga znajomości wspomnianego wyżej sloganu-dewizy snowboardzistów, konceptualizowanego metaforycznie jako fascynacja i wyjątkowe zaangażowanie, cechujące osoby uprawiające tę dyscyplinę sportu, a zawarte w nim odwołanie do używek (*drug*) i białego proszku (*white powder*) – jako

metaforyczne wskazanie na śnieżny pył wydobywający się spod snowboardowej deski podczas szusowania lub wskazanie na syjący śnieg.

Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi zatem do konceptualizacji stanowiącej aluzję do uprzedzeń wobec amatorów snowboardu, zaś dekompresja – wobec jakiegokolwiek inności.

- Wróć później

Mężczyzna: Ile tak właściwie zarobię?

Szef: Mniej więcej 500 euro na miesiąc!

Mężczyzna: Ale to niewiele.

Szef: Później będzie więcej!

Mężczyzna: Dobrze, to wróć później!

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domenę [RYNKU PRACY] i subdomenę [ROZMOWY KWALIFIKACYJNEJ]. Puenta dowcipu zasadza się na dwu różnych konceptualizacjach treści znaczeniowych przysłówka „później”.

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘pieniędzy’ (*Money*) – skryptu dotyczącego możliwości realizacji wytyczanych sobie celów zależnie od posiadanych środków finansowych, który w dowcipie przywołuje rozmowę między szefem i potencjalnym pracownikiem o wysokości wynagrodzenia za pracę,
- ‘znaczeń językowych’ (*Linguistic_meaning*) – skryptu uwzględniającego użycia kontekstowe jednostek językowych, który w dowcipie przywołuje dwie interpretacje przysłówka „później” (z perspektywy szefa i z perspektywy potencjalnego pracownika).

Nałożenie skryptów, w wyniku którego użycie przysłówka przez szefa jest interpretowane z odniesieniem do czasu przyznania podwyżki, a w użyciu potencjalnego pracownika – w odniesieniu do momentu rozpoczęcia pracy, wywołuje efekt humorystyczny obnażający cechy szefa jako „dusigrosza”, a potencjalnego pracownika jako „zadufanego w sobie”.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 8)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘szefa i potencjalnego pracownika używających w rozmowie przysłówka „później”’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘momentu przyznania podwyżki i momentu podjęcia pracy’ (przestrzeń wejściowa 2). Przestrzenie wejściowe łączą się w oparciu o relacje czasu i intencjonalności (szef – podwyżka w dalszej perspektywie czasowej oraz potencjalny pracownik – wyższe wynagrodzenie na starcie). Przestrzeń generyczną tworzą ‘negocjacje wynagrodzenia’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘szefa dążącego do zaoszczędzenia na wynagrodzeniu potencjalnego pracownika i potencjalnego pracownika dążącego do otrzymania jak najwyższego wynagrodzenia z chwilą podjęcia pracy’. W toku rozwoju amalgamatu może podlegać dekompresji i obejmować ‘rozbieżność interesów pracodawców i pracowników’.

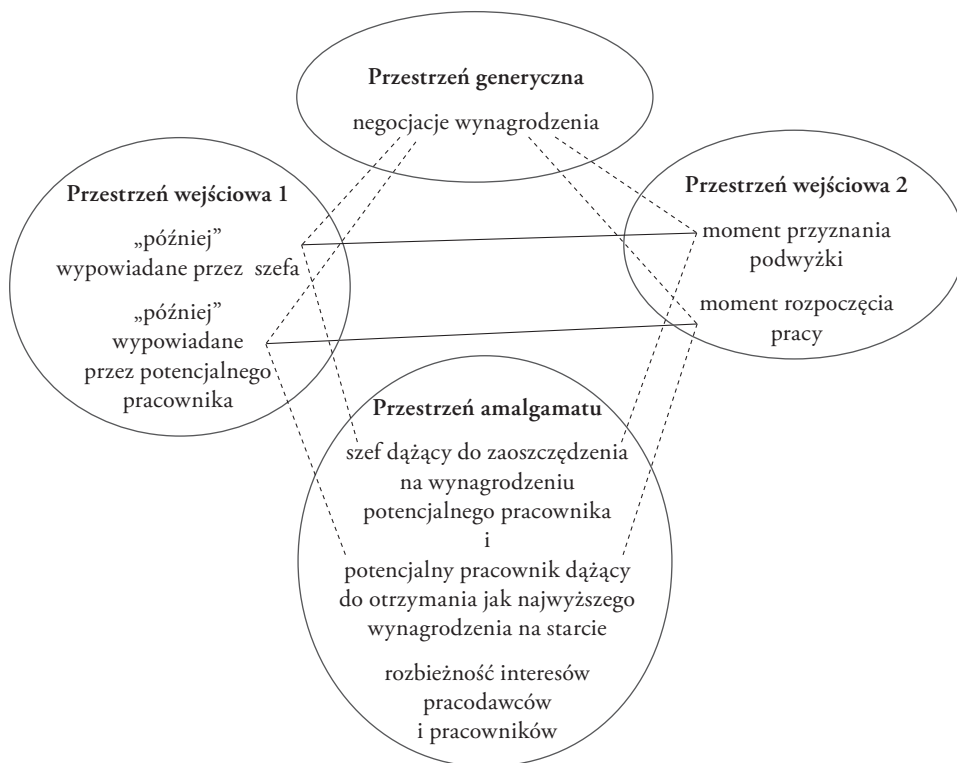

Diagram 8. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3N „Wróć później”

- Świadećtwo

Chłopak pod koniec roku szkolnego przychodzi do domu.

Tata się go pyta:

– Synku, gdzie masz świadectwo?

– Pożyczyłem koledze, bo chciał nastraszyć rodziców.

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny: [SZKOŁA] oraz [RELACJE: RODZICE–DZIECI].

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘nauczania szkolnego’ (*Education_teaching*) – skryptu dotyczącego nauczycieli i uczniów, który w dowcipie przywołuje obraz ojca zainteresowanego świadectwem syna,
- ‘dowcipkowania’ (*Prank*) – skryptu odnoszącego się do osób aranżujących sytuacje kłopotliwe dla osób w nie uwikłanych, który w dowcipie aktywuje pomysł zrobienia żartu polegającego na nastraszeniu rodziców kolegi syna świadectwem tego ostatniego.

Nałożenie skryptów prowadzi do powstania efektu humorystycznego, w którym syn jawi się jako słaby uczeń, chcący przygotować rodzica na informację o złych ocenach na świadectwie.

- (iii) Integracja pojęciowa (diagram 9)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘rodziców zainteresowanych świadectwami szkolnymi swoich dzieci’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘psikusa’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację intencjonalności (świadectwo syna w posiadaniu kolegi – spodziewana reakcja rodziców kolegi). Przestrzeń generyczną tworzą ‘wyniki w nauce’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘sprytnego sposobu na poinformowanie rodzica o słabych wynikach w nauce’. W toku rozwoju amalgamatu może dojść do powstania konceptualizacji ‘dobrych relacji w rodzinach obu chłopców, skoro pierwszy nie boi się powiedzieć ojcu o złych ocenach, a drugi, mając dobre oceny na własnym świadectwie, decyduje się na pożyczenie dokumentu od kolegi w celu zrobienia żartu swoim rodzicom’.

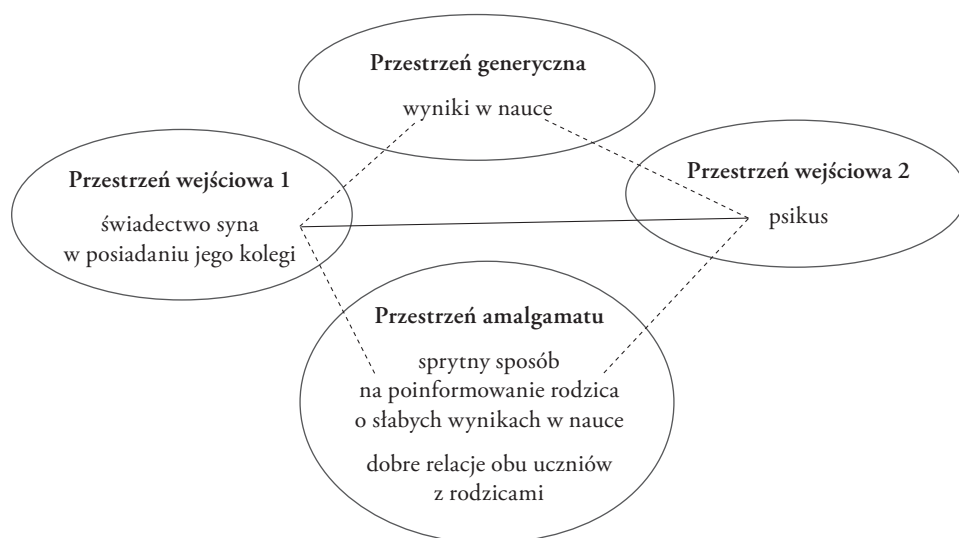

Diagram 9. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4N „Świadeństwo”

- Parametry

Parametry doskonałego mężczyzny: 80-20-42.

Ma 80 lat.

Ma 20 milionów na koncie.

Ma 42°C gorączki.

- (i) Opis ogólny

W dowcipie liczby podane w zdaniu wprowadzającym przywołują domenę [SYL-WETKI KOBIETY] i aktywują konceptualizację idealnych wymiarów figury kobiecej 90-60-90. Utrzymane w tej samej konwencji nietypowe parametry „80-20-42”, ze wskazaniem na mężczyznę, wywołują u odbiorcy efekt zdziwienia i niezrozumienia. Kolejne sekwencje aktywują domeny, takie jak: [STAROŚĆ], [MAJĄTEK], [CHOROBY]. Zrozumienie puenty wymaga aktywowania domeny: [PRAGNIE-NIA] z subdomeną [PRAGNIEN W RELACJACH DAMSKO-MĘSKICH].

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘relacji między osobami’ (*Relations_between_individuals*) – skryptu obejmującego relacje trwałe i półtrwałe, w tym także asymetryczne, pozwalające na identyfikację osoby mniej znanej poprzez relacje z osobą lepiej znaną, który w dowcipie

przywołuje asymetryczną relację między znanym z treści dowcipu starszym, bogatym mężczyzną w stanie agonalnym i identyfikowaną domyślnie piękną, młodą kobietą,

- ‘sposobu życia’ (*Manner_of_life*) – skryptu odnoszącego się do zachowań wpisujących się w charakter prezentującej je osoby albo jej rutynowe działania, który w dowcipie przywołuje pragnienie kobiety, by żyć w luksusie.

Z nałożenia skryptów powstaje obraz samotnego mężczyzny pragnącego miłości i wykorzystującej to kobiety, czyhającej na jego majątek.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 10):

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘parametrów doskonałej kobiety’ (poprzez tytuł) (przestrzeń wejściowa 1) i ‘parametrów doskonałego mężczyzny’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację analogii dotyczącej struktury i układu parametrów (trzy parametry kobiety – trzy parametry mężczyzny) oraz relację dysanalogii (parametry doskonałej kobiety – parametry doskonałego mężczyzny). Przestrzeń generyczną tworzą ‘relacje damsko-męskie’. W wyniku kompresji w przestrzeni amalgamatu powstaje conceptualizacja ‘pięknej, wyrachowanej kobiety

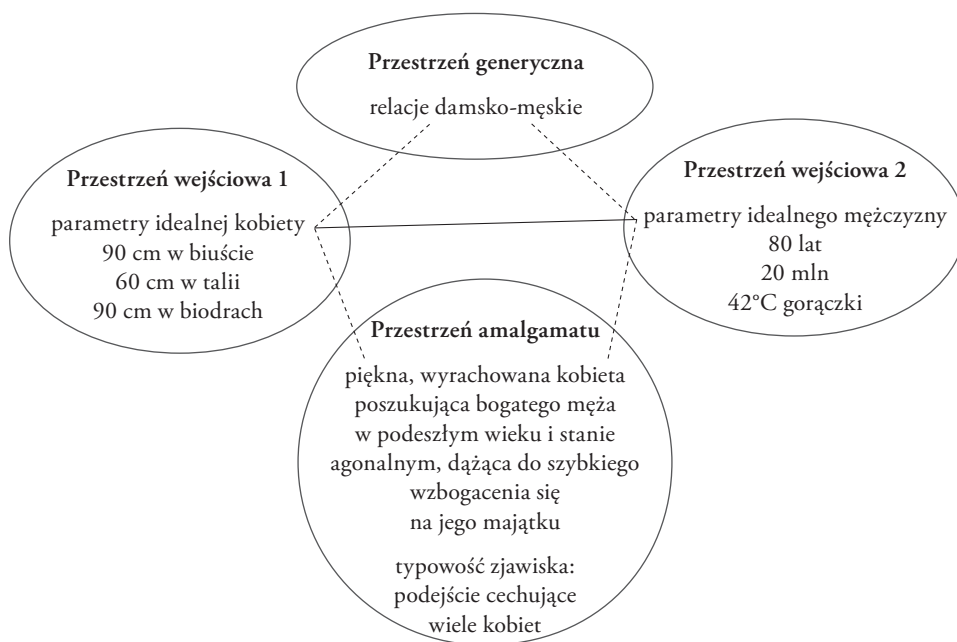

Diagram 10. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5N „Parametry”

poszukującej bogatego męża w podeszłym wieku i stanie agonalnym, dążącej do szybkiego wzbogacenia się na jego majątku'. Dekompresja prowadzi do uogólnienia aktywowanego obrazu kobiety jako typowego dla wielu kobiet.

- Grizli

Z polowania wracają Rosjanie, ciągnąc za sobą niedźwiedzia. Zauważa ich Amerykanin i wskazując na misia, pyta:

– *Grizli?*

– *Niet, strelali!*

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny: [NARODOWOŚCI], [TURYSTYKI], [POLOWANIA] i opiera się na grze słów.

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘przynależności do kategorii’ (*Being_in_category*) – skryptu dotyczącego włączania obiektów do kategorii zgodnie z indywidualnym wyobrażeniem tych obiektów przez daną osobę, który w dowcipie przywołuje fakt błędnego przyporządkowania upolowanego niedźwiedzia brunatnego do jego podgatunku – niedźwiedzia *grizzly* – przez amerykańskiego turystę,
- ‘znaczeń językowych’ (*Linguistic_meaning*) – skryptu odnoszącego się do użycia kontekstowego jednostek językowych i ich znaczeń, który w dowcipie przywołuje fakt błędnego zrozumienia formy rzeczownika *grizzly* [ˈgrɪzli] jako formy rosyjskiego czasownika *грызть* [grʲɪzʲtʲ] (gryźć) w 3. os. l.mn. w czasie przeszłym [grʲɪzʲlɪ]) przez rosyjskich myśliwych.

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny polegający na nieporozumieniu językowym.

- (iii) Integracja pojęciowa (diagram 11)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘dialogu amerykańskiego turysty i rosyjskich myśliwych’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘upolowanego niedźwiedzia’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje: kategorii (niedźwiedź brunatny – *grizzly*) i podobieństwa (tu: fonetycznego) (angielski rzeczownik *grizzly* [ˈgrɪzli] – rosyjski czasownik *грызть* [grʲɪzʲtʲ] (gryźć) w 3. os. l.mn. w czasie przeszłym [grʲɪzʲlɪ]). Przestrzeń generyczną tworzy ‘rodzina niedźwiedziowatych’.

Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘nieporozumienia wynikającego z błędnej interpretacji nazwy podgatunku niedźwiedzia *grizzly* jako jednej z form rosyjskiego czasownika „gryźć”’. Dekompresja pozwala przenieść tę jednostkową sytuację na inne nieporozumienia językowe.

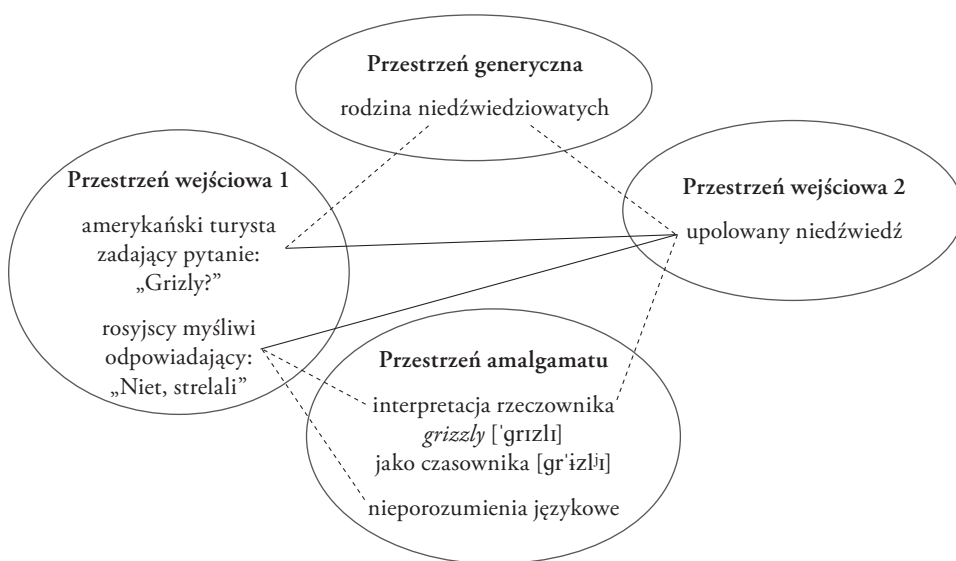

Diagram 11. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1R „Grizli”

- U dentysty

Przychodzi facet do dentysty. Dentysta zagląda do ust i widzi same złote zęby, diamentowe koronki, w końcu nie wytrzymał:

- *Właściwie nie wiem, co mam panu tu zrobić?*
- *Chciałbym założyć alarm.*

(i) Opis ogólny

W dowcipie kluczowe koncepty DENTYSTA i ALARM aktywują u odbiorcy wiedzę i doświadczenie z domen: [STOMATOLOGIA], [ZABEZPIECZENIA] i [CECHY LUDZKIE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘zawodów medycznych’ (*Medical_professionals*) – skryptu obejmującego profesje lekarskie, który w dowcipie przywołuje wyobrażenie dentysty,

- ‘przebiegu interakcji medycznej’ (*Medical_interaction_scenario*) – skryptu odnoszącego się do sytuacji, w której medyk ustala stan zdrowia pacjenta i decyduje o potrzebie lub braku potrzeby leczenia, i który w dowcipie przywołuje wyobrażenie wizyty u dentysty,
- ‘scenariusza sytuacji zagrożenia’ (*Risk_scenario*) – skryptu dotyczącego zdarzenia mogącego negatywnie wpłynąć na posiadane dobra, który przywołuje pomysł zainstalowania zabezpieczenia.

W wyniku nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, polegający na absurdalności pomysłu bogatego człowieka, który chce zabezpieczyć swój majątek zdeponowany w jamie ustnej.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 12)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘wizyty u dentysty pacjenta ze złotymi koronkami i jego życzenia’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘instalowania alarmu zabezpieczającego mienie’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się na podstawie relacji dysanalogii (nietypowe – typowe miejsca zakładania alarmu). Przestrzeń generyczną tworzy ‘zabezpieczanie’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi

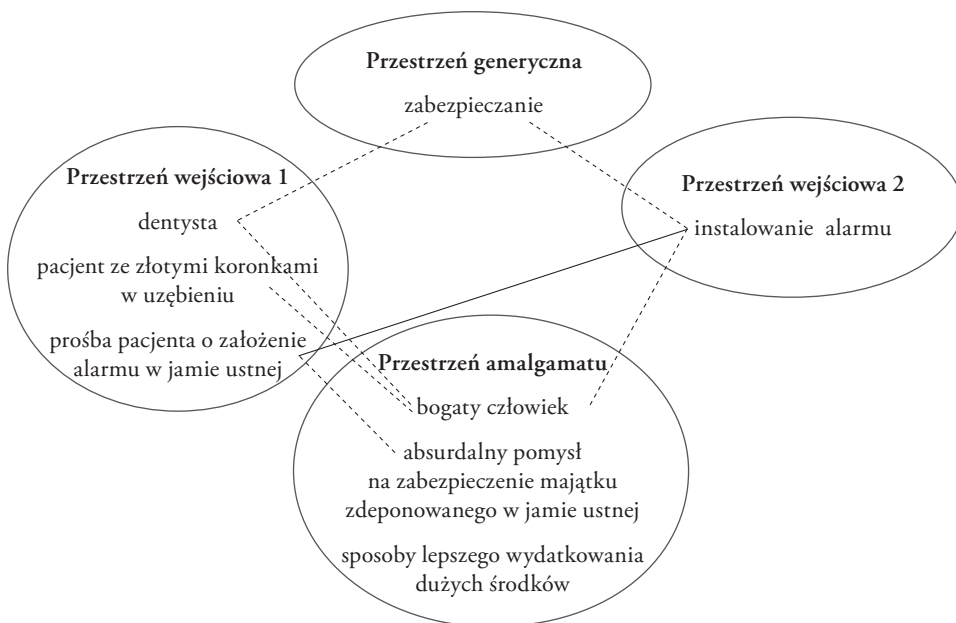

Diagram 12. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2R „U dentysty”

do powstania konceptualizacji opartej na wyjątkowości ‘absurdalnego pomysłu bogatego człowieka na ochronę swojego majątku’. W toku rozwoju amalgamatu może dojść do dekompresji otwierającej przestrzenie mentalne m.in. wokół ewentualnych sposobów lepszego wydatkowania tak dużych środków, np. na cele charytatywne.

- Orkiestra

Znany kompozytor umiera i mówi do faceta, który spisuje testament:

– *Chciałbym, aby na moim pogrzebie zagrała orkiestra symfoniczna.*

– *A co pan chciałby usłyszeć?*

- (i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje wiedzę i doświadczenie z domeny [SYTUACJI OSTATECZNYCH].

- (ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘śmierci’ (*Death*) – skryptu odnoszącego się do sytuacji ostatecznej, który w dowcipie przywołuje sytuację spisywania ostatniej woli kompozytora,
- ‘dokumentów’ (*Documents*) – skryptu dotyczącego zapisów prawnych obligujących do ich realizacji, który w dowcipie przywołuje zapisy testamentu traktujące o przebiegu planowanej przez kompozytora własnej uroczystości pogrzebowej,
- doświadczenia percepcyjnego (*Perception_experience*) – skryptu obejmującego doświadczenia zmysłowe, który w dowcipie uwidocznia się w kwestii odbioru bodźców (słuchowych) po śmierci.

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, odsłaniający profesjonalną obojętność urzędnika sprowadzającego życzenie klienta do absurdu.

- (iii) Integracja pojęciowa (diagram 13)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘ostatniej woli kompozytora i pytania notariusza’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘percepcji dźwięków’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje czasu i dysanalogii (percepcja dźwięków za życia – percepcja dźwięków po śmierci). Przestrzeń generyczną tworzy ‘muzyczna oprawa pogrzebu’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘kostycznego urzędnika traktującego ironicznie życzenie kompozytora’. Pod wpływem dekompresji następuje przeniesienie sytuacji z przestrzeni rzeczywistej do przestrzeni metafizycznej, w wyniku czego efekt humorystyczny ulega osłabieniu.

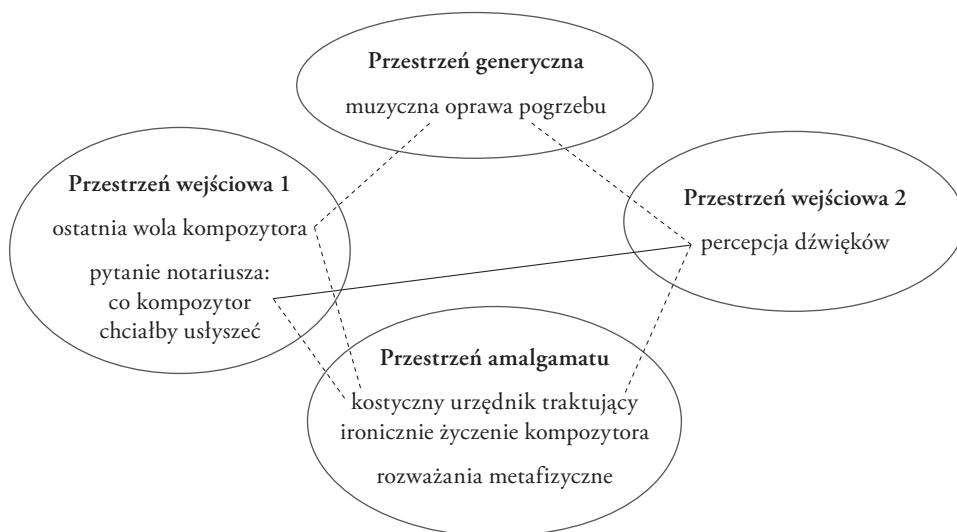

Diagram 13. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3R „Orkiestra”

- Lekcja geografii

Na lekcji geografii nauczycielka pyta uczniów:

– Jeśli na szkolnym podwórku wykopię głęboką dziurę, dokąd się wtedy dostanę?

Uczeń odpowiada:

– Do domu wariatów...

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje wiedzę i doświadczenie z domen: [EDUKACJA] i [CECHY LUDZKIE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘nauczania szkolnego’ (*Education_teaching*) – skryptu dotyczącego nauczycieli i uczniów, który w dowcipie przywołuje pomysł nauczycielki geografii na zainteresowanie uczniów budową Ziemi,
- ‘cech psychicznych’ (*Mental_properties*) – skryptu obejmującego cechy przypisywane danej osobie na podstawie jej zachowań, który w dowcipie przywołuje reakcję ucznia wskazującego na dom wariatów w odpowiedzi na pytanie nauczycielki.

Nałożenie skryptów prowadzi do powstania efektu humorystycznego tkwiącego w odpowiedzi ucznia, ujawniającej porażkę dydaktyczną i brak autorytetu nauczycielki u uczniów.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 14)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘próby nauczycielki zainteresowania uczniów geologią i reakcji jednego z nich’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘domu wariatów’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację przyczynowo-skutkową (niejasne dla ucznia pytanie nauczycielki – arogancka reakcja ucznia). Przestrzeń generyczną tworzą ‘relacje uczniów i nauczycieli’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘rozdźwięku między oczekiwaniami nauczycielki i ucznia’. W toku rozwoju amalgamatu może dojść do dekompresji otwierającej przestrzeń mentalne zogniskowane wokół trudu nauczania.

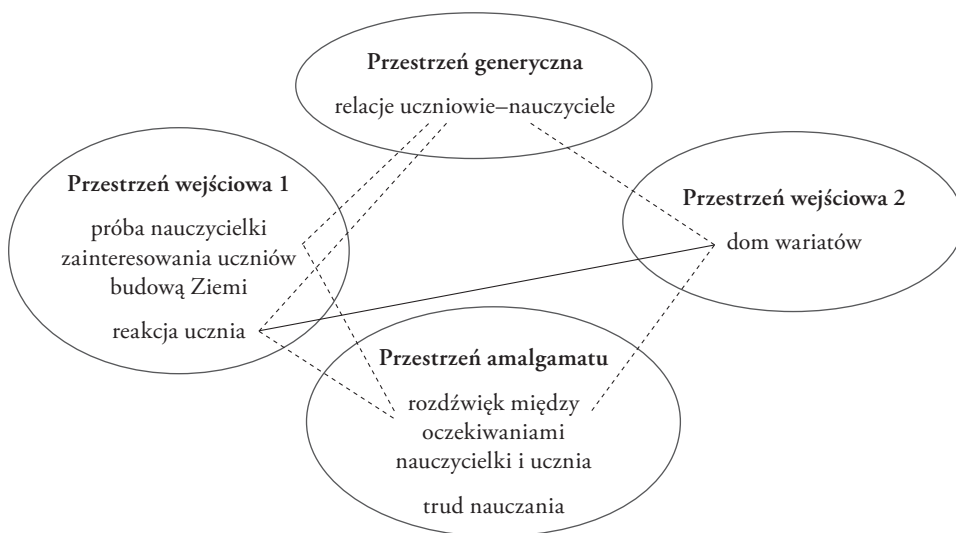

Diagram 14. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4R „Lekcja geografii”

- Żona

Świeżo poślubiona żona mówi do męża:

– *Teraz, kiedy jesteśmy po ślubie, lepiej przestań grać w golfa. Sam zobacz – jak sprzedasz sprzęt, będziemy mogli sobie pozwolić na nowe meble do kuchni.*

– *Gadasz jak moja była żona.*

– *Była?! Nie mówisz mi, że byłeś żonaty!*

– *Bo nie byłem.*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje wiedzę i doświadczenie z domen: [MAŁŻEŃSTWO] oraz [CECHY I ZACHOWANIA LUDZKIE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘relacji międzyludzkich’ (*Personal_relationships*) – skryptu dotyczącego osób i zdarzeń umożliwiających m.in. scharakteryzowanie postaci, który w dowcipie przywołuje obraz żony chcącej zmusić męża do rezygnacji z drogiego hobby w celu zakupu mebli oraz reakcji męża,
- ‘wektora czasu’ (*Time_vector*) – skryptu identyfikującego zdarzenia w czasoprzestrzeni względem danego punktu orientacyjnego, który osadza aktualną sytuację w kontekście rzekomego zdarzenia z przeszłości (wzmianka męża o byłej żonie).

Nałożenie skryptów prowadzi do efektu humorystycznego, polegającego na szantażu żony przez męża.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 15)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘planu żony i reakcji męża’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘rzekomego poprzedniego małżeństwa męża’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje czasu i przestrzeni (aktualny związek – poprzednie małżeństwo męża) oraz o relację przyczynowo-skutkową (wzmianka o byłej żonie – wzbudzenie u aktualnej żony zainteresowania przeszłością męża). Przestrzeń generyczną tworzą ‘relacje małżeńskie’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do konceptualizacji ‘niezdolnych do kompromisu małżonków’, a aspekt intencjonalności – do ‘groźby rozwodu ze strony męża’.

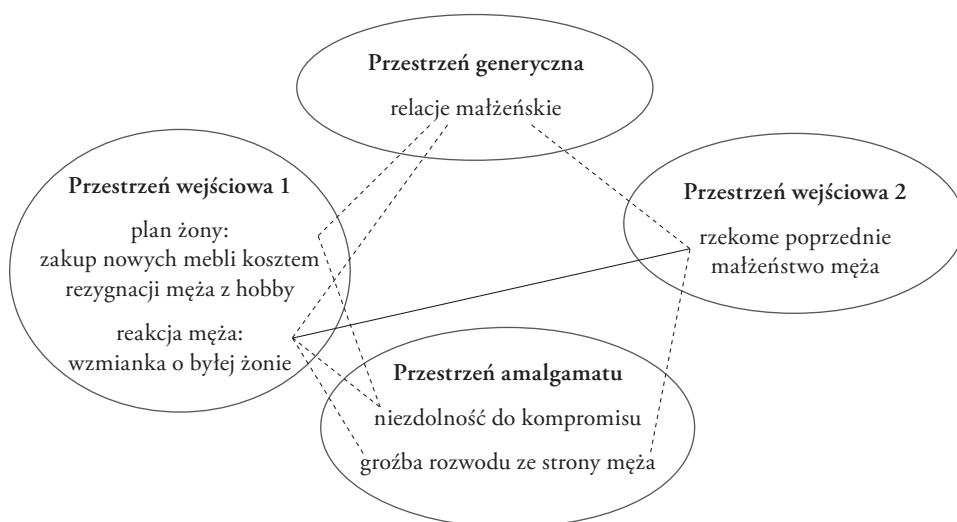

Diagram 15. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5R „Żona”

- Test alkoholowy

Policjant zatrzymuje faceta:

- *Wysiadac, musimy zrobić próbę alkoholu!*
- *Nie ma sprawy. Do której knajpy idziemy?*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje wiedzę i doświadczenie z domen: [POLICJA], [RUCH DROGOWY], [ZACHOWANIA LUDZKIE], [RELACJE MIĘDZYLUDZKIE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘poruszania się’ (*Self-motion*) – skryptu dotyczącego poruszania się w określonym kierunku po ścieżce ruchu, który w dowcipie przywołuje obraz kierowcy,
- ‘kontroli’ (*Control*) – skryptu obejmującego kontrolowanie jednych osób, zdarzeń czy zmiennych przez inne, który w dowcipie przywołuje dwa obrazy: policjanta zatrzymującego kierowcę w celu wykonania testu alkomatem i kierowcy chcącego testować trunki w knajpie.

W wyniku nałożenia skryptów dochodzi do przełamania istotnej dla skryptu ‘kontroli’ podrzędności jednostki kontrolowanej względem kontrolującej. Prowadzi to do powstania efektu humorystycznego, ujawniającego niefrasobliwość kierowcy

bagatelizującego kontrolę drogową i/lub podjętą przez niego próbę obrócenia sytuacji w żart.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 16)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘kontrola drogowej i testu alkomatem’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘pójścia do knajpy’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację dysanalogii (test alkomatem – testowanie alkoholi). Przestrzeń generyczną tworzy ‘testowanie’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji ‘kierowcy lekceważącego kontrolę drogową’. W toku rozwoju amalgamat może podlegać dekompresji i obejmować ‘próbę zakpienia z policjanta’.

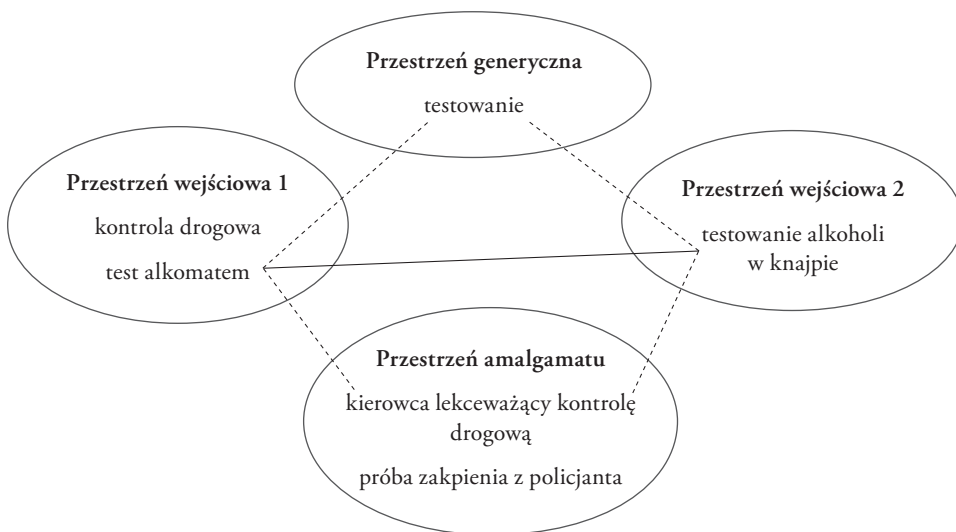

Diagram 16. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1A „Test alkoholowy”

- W restauracji

Poszedłem do restauracji, która proponowała śniadania w dowolnym czasie. Więc zamówiłem tosty francuskie w czasie Renesansu.

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny [CZASU] i [GASTRONOMII]. Opiera się na grze słów dotyczącej użycia wyrażenia „w dowolnym czasie”.

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘lokalizacji w czasie’ (*Location_in_time*) – skryptu dotyczącego umiejscowienia określonych odcinków czasu, który w dowcipie przywołuje czas na posiłek,
- ‘znaczeń językowych’ (*Linguistic_meaning*) – skryptu obejmującego znaczenia użytych kontekstowo jednostek językowych, który w dowcipie odnosi się do dwu interpretacji pojęcia czasu: jako pór dnia (dowolny czas) bądź jako epoki dziejowej (czas Renesansu).

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, ujawniający nierealność zamówienia i chęć przemieszczenia się w czasie i/lub ironiczne potraktowanie niefortunnego sformułowania.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 17)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘oferty śniadań w dowolnym czasie i zamówienia tostów francuskich w czasie Renesansu’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘epoki Renesansu’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację czasu (dowolny czas w ciągu dnia – czas epoki historycznej) i identyczności (czas Renesansu – epoka Renesansu). Przestrzeń generyczną tworzy ‘pojmowanie czasu’. Przestrzeń generyczną tworzy ‘pojmowanie czasu’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji

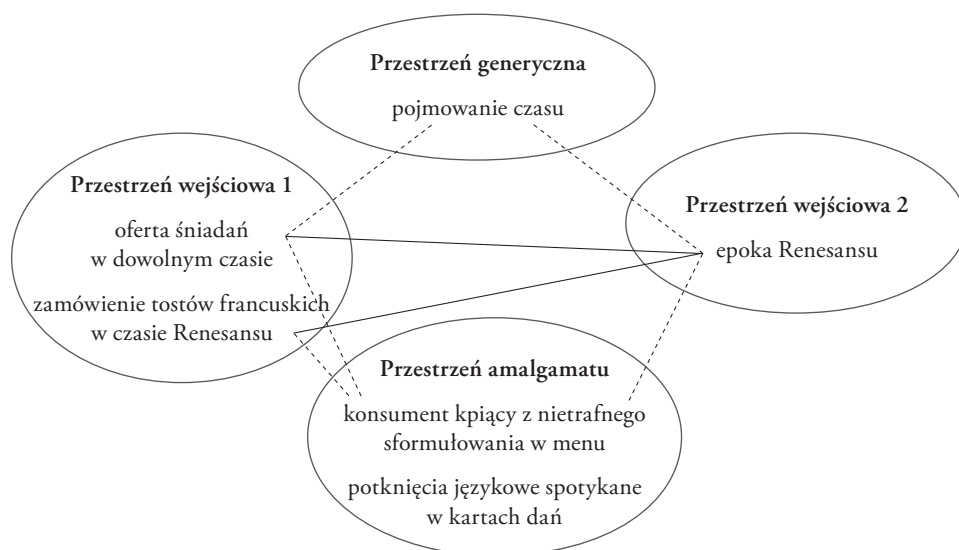

Diagram 17. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2A „W restauracji”

‘konsumenta kpiącego z nietrafnego wyrażenia zamieszczonego w menu’, a dekompresja przenosi to jednostkowe zdarzenie na inne podobne związane z potknięciami językowymi występującymi w kartach dań.

- Na polu golfowym

Dwóch panów w średnim wieku gra w golfa. W pewnej chwili obok pola golfowego przechodzi kondukt żałobny. Jeden z grających odkłada kij i zdejmuje czapkę.

– *Cóż to – dziwi się drugi – przerywa pan grę?*

– *Proszę mi wybaczyć, ale bądź co bądź, byliśmy 25 lat małżeństwem.*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny, takie jak: [SPORT], [ROZRYWKA], [SYTUACJE OSTATECZNE], [CECHY LUDZKIE], [RELACJE MIĘDZYLUDZKIE] i [EMOCJE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘relacji międzyludzkich’ (*Personal_relationships*) – skryptu dotyczącego osób i zdarzeń umożliwiających m.in. scharakteryzowanie postaci, który w dowcipie przywołuje obraz dwóch znajomych oddających się rozrywce,
- ‘ukierunkowania na bodziec’ (*Stimulus_focus*) – skryptu obejmującego bodźce wywołujące u osób ich doświadczających określone reakcje, który w dowcipie przywołuje nieoczekiwane zachowanie jednego ze znajomych i konsternację drugiego.

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny, zawarty w konstatacji wdowca obnażającego jego nie najlepsze małżeńskie relacje.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 18)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘gra w golfa i wyznania jednego z golfistów’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘kondukt żałobny i pogrzeb żony tego golfisty’ (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relacje przestrzeni (pole golfowe – droga na cmentarz) i zmiany (małżeństwo golfisty – postawa wdowca wobec śmierci żony). Przestrzeń generyczną tworzą ‘uroczystości pogrzebowe’. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do konceptualizacji ‘nie najlepszych relacji małżeńskich obecnego wdowca’. W toku rozwoju amalgamatu może powstać konceptualizacja ‘próby ucieczki przed trudną emocjonalnie sytuacją’.

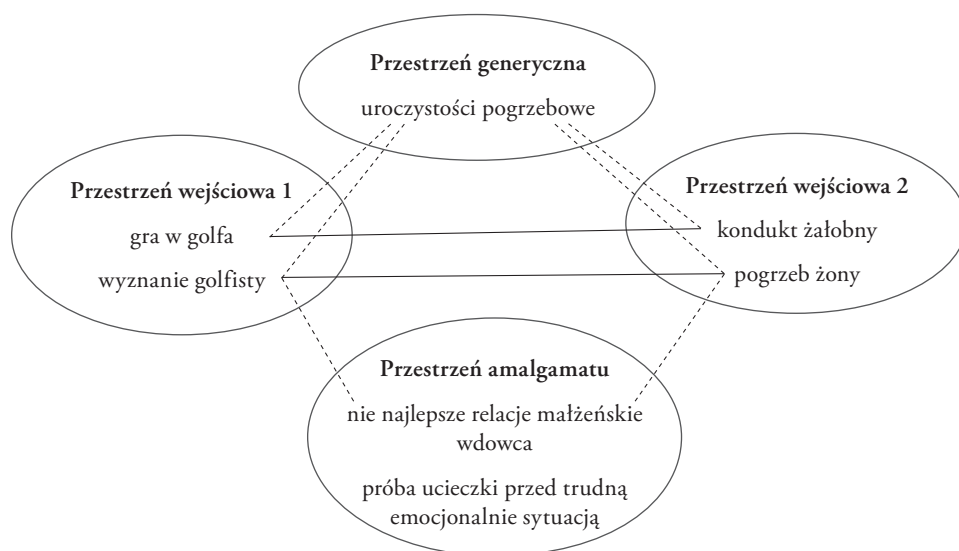

Diagram 18. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3A „Na polu golfowym”

- Singiel

Jestem singlem już od dawna, więc gdy ktoś mnie pyta: – Z kim jesteś? – automatycznie mówię: – Z Vodafonem.

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny [SAMOTNOŚCI], [CECH LUDZKICH], [SIECI KOMÓRKOWYCH].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘powiązań społecznych’ (*Social_connections*) – skryptu dotyczącego powiązań między ludźmi, który w dowcipie przywołuje obraz mężczyzny niebędącego w związku,
- ‘środków komunikacji’ (*Communication_means*) – skryptu obejmującego urządzenia umożliwiające porozumiewanie się ludzi, który w dowcipie przywołuje obraz tego samego mężczyzny funkcjonującego w sieci komórkowej.

Z nałożenia skryptów powstaje efekt humorystyczny odsłaniający postać samotnego mężczyzny, bezskutecznie poszukującego osoby bliskiej w sieci, który zdaje się być pogodzony z sytuacją.

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 19)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: 'singla' (przestrzeń wejściowa 1) i 'Vodafonu' (przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację przestrzeni (świat rzeczywisty – świat wirtualny) i dysanalogii (kontakty w świecie rzeczywistym – kontakty w świecie wirtualnym). Przestrzeń generyczną tworzą 'relacje partnerskie'. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania konceptualizacji 'uzależnienia od komórki z braku potrzeby bliskości w świecie rzeczywistym albo z powodu bezskutecznego poszukiwania bliskiej osoby za pośrednictwem aplikacji komórkowych'. W toku rozwoju amalgamat może podlegać dekompresji, obejmując 'samotność człowieka we współczesnym świecie'.

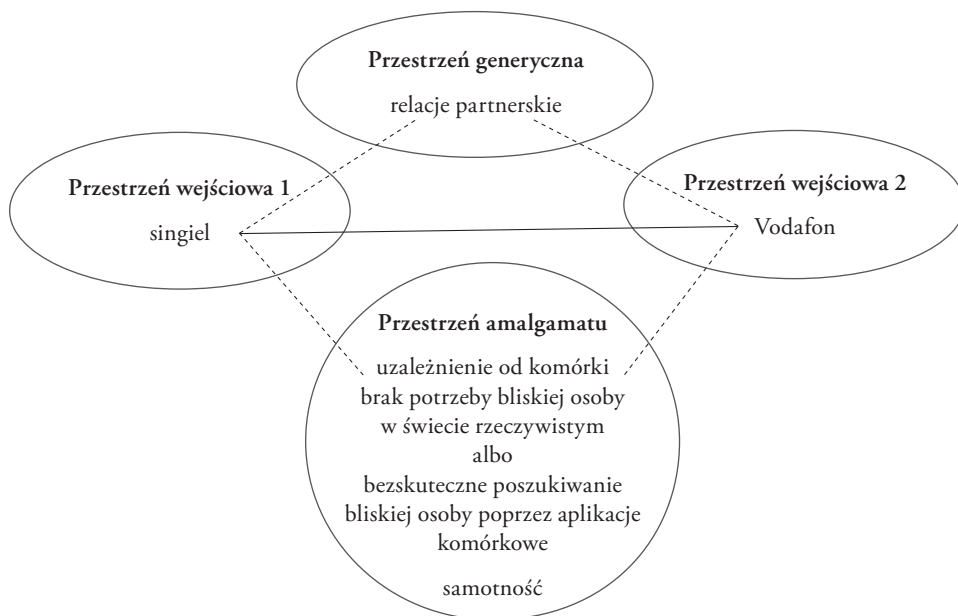

Diagram 19. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4A „Singiel”

- Pobudka

*Jak Królowna Śnieżka budzi siedmiu krasnoludków?
– SevenUp!*

(i) Opis ogólny

Dowcip aktywuje domeny, takie jak: [BAJKI], [NAPOJE], [CODZIENNE CZYNNOŚCI], [LICZBY], [CZAS] i [ZNACZENIA JĘZYKOWE].

(ii) Niespójność skryptów

Analiza dowcipu ujawnia nakładanie się skryptów:

- ‘ilości’ (*Quantity*) – skryptu obejmującego wartości liczbowe, który w dowcipie przywołuje cyfrę 7,
- ‘znaczeń językowych’ (*Linguistic_meanings*) – skryptu dotyczącego znaczeń jednostek językowych zależnie od kontekstu ich użycia, który w dowcipie odnosi się do specyfikacji kontekstowych cyfry 7: w znanej bajce i jako identyfikatora napoju.

Nałożenie skryptów prowadzi do powstania efektu humorystycznego polegającego na grze słów, wywołującej wyobrażenie czynności budzenia krasnoludków poprzez przywołanie nazwy napoju: *7up* i zawołania: *Seven up* (siedmiu wstać).

(iii) Integracja pojęciowa (diagram 20)

Dowcip uruchamia proces integracji pojęciowej, w którym aktywowane są przestrzenie wejściowe: ‘królewny Śnieżki i budzenia siedmiu krasnoludków zawołaniem: „Siedmiu wstać” (*Seven up*)’ (przestrzeń wejściowa 1) oraz ‘nazwy napoju *7up*’

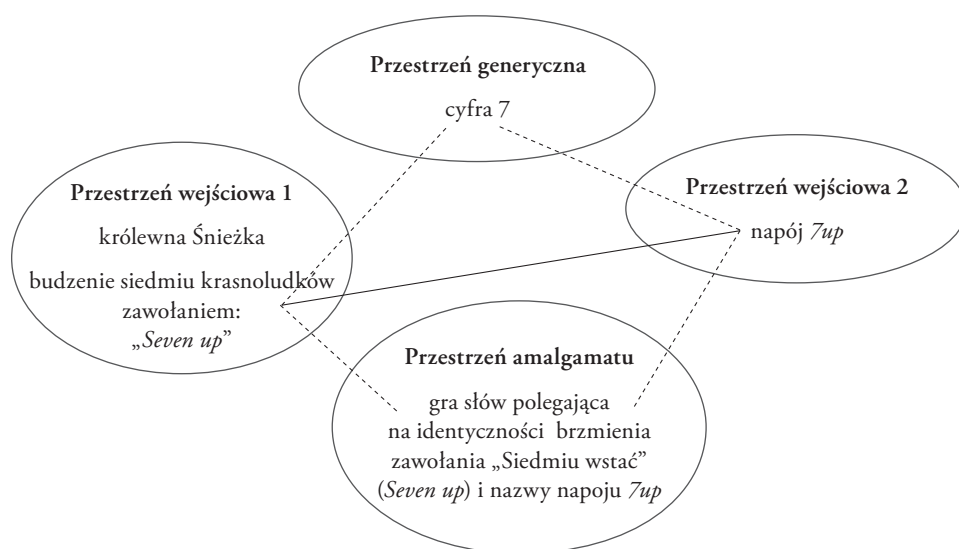

Diagram 20. Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5A „Pobudka”

(przestrzeń wejściowa 2). Elementy przestrzeni wejściowych łączą się w oparciu o relację identyczności (brzmienie zawołania: *Seven up* – brzmienie nazwy napoju *7up*). Przestrzeń generyczną tworzy 'cyfra 7'. Kompresja w przestrzeni amalgamatu prowadzi do powstania efektu humorystycznego opartego na grze słów, polegającej na identyczności brzmienia zawołania „Siedmiu wstać” (*Seven up*) i nazwy napoju *7up*.

5. Wybrane dowcipy jako przedmiot badania empirycznego

5.1. Osoby badane

Osobami biorącymi udział w badaniu ankietowym (os. bad.) byli: studentki i studenci kierunków filologicznych – polskich, niemieckich i rosyjskich uczelni. Objęto nim łącznie 90 osób, po 30 w każdej z grup językowych. Pod względem płci badanie przedstawiało się następująco:

- grupa polskojęzyczna (os. bad. 1–30) – 28 (31,1%) kobiet i 2 (2,2%) mężczyzn,
- grupa niemieckojęzyczna (os. bad. 31–60) – 26 (28,9%) kobiet i 4 (4,4%) mężczyzn,
- grupa rosyjskojęzyczna (os. bad. 61–90) – 14 kobiet (15,6%) i 16 mężczyzn (17,8%).

Łącznie w badaniu uczestniczyło 68 studentek (75,6%) i 22 studentów (24,4%).

Stosunek ogólnej liczby osób płci żeńskiej do ogólnej liczby osób płci męskiej miał się zatem jak 3 : 1 (przy czym w grupie rosyjskojęzycznej jak 1 : 1).

Przeważały liczebnie osoby w przedziale wiekowym 20–24 lat. Było ich łącznie 83 – 25 w grupie polskojęzycznej oraz po 29 w grupach niemiecko- i rosyjskojęzycznej.

Z pozostałych 7 w przedziale wiekowym 16–19 lat 5 osób wchodziło w skład grupy polskojęzycznej, pozostałe 2 (po jednej, odpowiednio) – w skład grup niemiecko- i rosyjskojęzycznej.

Osoby badane z grupy polskojęzycznej (L1)¹ studiowały germanistykę na Uniwersytecie Szczecińskim (pogranicze polsko-niemieckie), z grupy niemieckojęzycznej (L1) – germanistykę i skandynawistykę na Uniwersytecie w Greifswaldzie (pogranicze niemiecko-polskie), a z grupy rosyjskojęzycznej (L1) – germanistykę, anglistykę, romanistykę i komunikację międzykulturową na Bałtyckim Federalnym Uniwersytecie im. Immanuela Kanta w Kaliningradzie, rosyjskiej enklawie niemającej wspólnej granicy z terenem Federacji Rosyjskiej (pogranicze polsko-rosyjskie). Istotną cechą wspólną osób ze wszystkich grup badanych było zatem studiowanie na uczelniach zlokalizowanych na terenach przygranicznych. Wybór tych uczelni do przeprowadzenia badania wiązał się z przyjętym założeniem, że mieszkańcy takich regionów, znający języki obce, są szczególnie otwarci na kontakty międzynarodowe i uwrażliwieni na problemy wielokulturowe, istotne dla podjętego tematu.

Badanie przeprowadzono wśród studentek i studentów studiów pierwszego stopnia:

- w grupie polskojęzycznej na I roku popołudniowych studiów stacjonarnych i II roku studiów niestacjonarnych, w styczniu 2016 roku i w październiku 2017 roku²;
- w grupie niemieckojęzycznej na II roku studiów stacjonarnych, w lipcu 2016 roku i w lutym 2018 roku;
- w grupie rosyjskojęzycznej na II i III roku studiów stacjonarnych, w grudniu 2016 roku i w październiku 2017 roku.

Grupa niemieckojęzyczna okazała się najbardziej eksponowana na kontakty wielojęzyczne i wielokulturowe, jako że wiodącym w tej grupie językiem obcym był język islandzki. Ponadto cechowała się obecnością 25 osób zgłaszających wielorakie zainteresowania językowe, wykraczające poza – istotną dla niniejszego badania – znajomość angielskiego, niemieckiego, rosyjskiego i polskiego.

Wszystkie osoby badane deklarowały znajomość przynajmniej jednego języka obcego, przy różnym poziomie zaawansowania: od A1 do C2.

Spośród wielu języków przez nie wymienionych przytoczone zostaną poniżej dane liczbowe dotyczące jedynie tych istotnych z punktu widzenia niniejszego badania:

- w grupie polskojęzycznej deklarowało znajomość: niemieckiego – 27 (30%) osób, angielskiego – 15 (16,7%), rosyjskiego – 3 (3,3%) osoby oraz ukraińskiego – 1 (1,1%) osoba;

¹ L1 – język pierwszy, ojczysty.

² Drugi termin służył uzupełnieniu liczby ankiet do zaplanowanych 30 w każdej z grup.

- w grupie niemieckojęzycznej deklarowało znajomość: angielskiego – 30 (33,3%) osób, rosyjskiego – 3 (3,3%) osoby oraz polskiego – 1 (1,1%) osoba, przy czym 25 (27,8%) osób podało nadto znajomość: francuskiego, hiszpańskiego, włoskiego, łaciny, szwedzkiego czy arabskiego;
 - w grupie rosyjskojęzycznej deklarowało znajomość: angielskiego – 16 (17,8%) osób, niemieckiego – 15 (16,7%), polskiego – 1 (1,1%) osoba oraz ukraińskiego – 1 (1,1%), przy czym 9 (10,0%) osób wymieniło także znajomość: francuskiego, azerskiego, japońskiego, perskiego czy tatarskiego.
- Znajomość angielskiego podało zatem ogółem 61 (67,8%) osób, niemieckiego – 42 (46,7%) osoby, rosyjskiego – 6 (6,7%) osób oraz polskiego – 2 (2,2%) osoby.

5.2. Cele

Celem badania było pokazanie kognitywnych mechanizmów powstawania efektu humorystycznego na przykładzie wybranych dowcipów oraz różnic i podobieństw w sposobach ich rozumienia i odbioru przez przedstawicieli narodowości polskiej, niemieckiej i rosyjskiej w oparciu o:

- ilościową i jakościową analizę porównawczą wyników indywidualnych, grupowych i zbiorczych;
 - ustalenie stopnia zrozumienia, akceptacji i podobań się dowcipów w poszczególnych grupach osób badanych;
 - analizę komentarzy udzielonych przez osoby badane;
- a nadto – ustalenie hierarchii dowcipów w poszczególnych podzbiorach oraz ich hierarchii globalnej.

5.3. Materiał i metoda

Materiał badawczy stanowiło 20 dowcipów oraz 1800³ podanych do nich ocen⁴ w ankiecie stanowiącej narzędzie badawcze.

³ 20 dowcipów × 90 osób badanych.

⁴ Złożonych z oznaczeń na skalach i z komentarzy słownych.

Dowcipy zostały wybrane w 2015 roku z list najpopularniejszych dowcipów z polsko-, niemiecko-, rosyjsko- i anglojęzycznych źródeł internetowych: portali Jeja.pl, Aberwitzig.com, Anekdoty.ru i Joke4us.com, po 5 z każdego z wymienionych źródeł językowych, oznaczonych w niniejszym badaniu symbolami: 1P–5P (podzbiór polskojęzyczny), 1N–5N (podzbiór niemieckojęzyczny), 1R–5R (podzbiór rosyjskojęzyczny) i 1A–5A (podzbiór anglojęzyczny).

Materiał badawczy objął również, pozyskane także z ankiety, informacje dotyczące wieku, płci, znajomości języków obcych i jej poziomu oraz preferowanych i niepreferowanych tematów do żartów, składające się na indywidualny profil każdej z osób badanych.

Doboru dowcipów dokonano na podstawie następujących kryteriów:

- wymóg popularności (miejsce wśród 10 najpopularniejszych dowcipów w 2015 roku, wg stanu na wrzesień tamtego roku), o której stanowiła liczba polubień;
- wymóg niezawierania wulgaryzmów, elementów żargonu, slangu;
- wymóg prezentowania treści dotyczących życia codziennego.

Doboru materiału dokonano w taki sposób, żeby wszystkie osoby badane analizowały dowcipy: z własnego kraju i krajów pozostałych uczestników badania (krajów terytorialnie bliskich) oraz dowcipy pochodzące z kraju terytorialnie odległego, którego język (język angielski) funkcjonuje powszechnie w świecie w komunikacji międzyludzkiej. Podzbiór dowcipów anglojęzycznych, pozbawiony rodzimej grupy odbiorców, pomyślany był jako materiał kontrolny testujący grupy badane pod kątem podejmowanych decyzji co do ocen dowcipów z poszczególnych podzbiorów. Dowcipy w językach innych niż język rodzimy danej grupy osób badanych zostały przetłumaczone⁵ na język każdej z grup i ułożone w ankiecie w innym porządku niż język wynikający z ich źródeł pochodzenia. Zabiegu tego dokonano po to, by ograniczyć możliwości zidentyfikowania danego dowcipu z krajem jego pochodzenia przez osoby badane.

Przedmiot badania stanowiły dowcipy przeanalizowane w rozdziale czwartym pod kątem powstawania efektu humorystycznego. Pogrupowano je tu w niżej wymienione podzbiory:

- podzbiór polskojęzyczny (1P–5P):
 - 1P „Gospodarstwo Antka” (4. poz. w ankiecie)
 - 2P „Blondynka i brunetka” (6. poz. w ankiecie)

⁵ Tłumaczenie własne. Wyjątek stanowi dowcip 1R „Grizli”, którego tłumaczenie na język polski zaczerpnięto z: Jeja.Pl. <https://dowcipy.jeja.pl/szukaj.html?q=grizzly> (dostęp 4.12.2015).

- 3P „Rozmowa psów” (8. poz. w ankiecie)
- 4P „Nauczyciel angielskiego” (15. poz. w ankiecie)
- 5P „Nadwaga” (20. poz. w ankiecie)
- podzbiór niemieckojęzyczny (1N–5N):
 - 1N „Dama z supermarketu” (1. poz. w ankiecie)
 - 2N „Górskie pogotowie” (5. poz. w ankiecie)
 - 3N „Wróć później” (7. poz. w ankiecie)
 - 4N „Świadek” (10. poz. w ankiecie)
 - 5N „Parametry” (17. poz. w ankiecie)
- podzbiór rosyjskojęzyczny (1R–5R):
 - 1R „Grizli” (2. poz. w ankiecie)
 - 2R „U dentysty” (11. poz. w ankiecie)
 - 3R „Orkiestra” (14. poz. w ankiecie)
 - 4R „Lekcja geografii” (16. poz. w ankiecie)
 - 5R „Żona” (18. poz. w ankiecie)
- podzbiór anglojęzyczny (1A–5A)
 - 1A „Test alkoholowy” (3. poz. w ankiecie)
 - 2A „W restauracji” (9. poz. w ankiecie)
 - 3A „Na polu golfowym” (12. poz. w ankiecie)
 - 4A „Singiel” (13. poz. w ankiecie)
 - 5A „Pobudka” (19. poz. w ankiecie).

Wśród dowcipów stanowiących materiał badawczy można wyróżnić dowcipy:

- odwołujące się do stereotypów genderowych i/lub relacji małżeńskich (2P, 5P, 1N, 5N, 5R, 3A);
- odnoszące się do zawodowych aktywności bohaterów (1P, 3P, 4P, 5P, 2N, 1R, 2R, 3R, 4R, 1A);
- poruszające problematykę szkolną (4P, 4N, 4R);
- z kategorii ‘czarnego humoru’ (5N, 3R, 3A);
- z kategorii ‘komedii absurdu’ (5P, 2R, 2A, 4A).

Niektóre z nich, jak 3N, 1R, 2A, 4A, 5A, oparte są na grze słów, inne są rodzaju *one-liner* (5N, 2A, 4A), w jednym dowcipie (3P) wykorzystana została personifikacja.

Jak wynika z zestawienia, niektóre dowcipy, jak 5P, 5N, 3P, 2A, 3A, 4A, należą do więcej niż jednej kategorii – w zależności od ich treści, struktury oraz charakterystyki postaci.

Dowcipy oparte na grze słów zawierają zwroty, które posiadają odpowiedniki w językach osób badanych bądź odwołują się do języka angielskiego, którego znajomość zadeklarowała większość z nich. Na tym tle wyróżnia się dowcip 1R, którego zrozumienie wymaga znajomości języka z grupy języków słowiańskich, co z jednej strony może utrudniać odbiór tego dowcipu osobom z grupy niemieckojęzycznej, z drugiej zaś pozwala zaobserwować, jak znajomość bądź nieznajomość języka wpływa na odbiór dowcipu i jak osoby badane w przypadku nieznajomości języka wykorzystują w swoich konceptualizacjach wskazówki kontekstowe. Dotyczy to w podobny sposób reakcji osób z grupy polsko- i rosyjskojęzycznej na dowcipy oparte na grze słów w języku angielskim w przypadku, gdy nie znają one tego języka.

Ankieta służąca za narzędzie badawcze składała się z dwu części.

Pierwsza część ankiety służyła stworzeniu profilu osoby badanej. Zawierała pytania odnośnie do wieku, płci, poziomu znajomości języka obcego/języków obcych (A1–C2) według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ) oraz preferowanych tematów do żartów. Zadaniem osób badanych było zaznaczenie trzech najbardziej i trzech najmniej akceptowanych przez nie tematów do żartów (spośród podanych 17 najbardziej popularnych w Polsce, Niemczech i Rosji)⁶ ewentualnie podanie własnego, innego tematu oraz uzasadnienie wyboru poprzez wypełnienie pola z pytaniem: „Dlaczego?”. Informacje z tej części ankiety były brane pod uwagę przy analizie danych dotyczących oceny dowcipów przez osoby badane.

Druga część ankiety dotyczyła oceny dowcipów. Jak wspomniano, dowcipy w ankiecie zostały umieszczone tak, żeby dowcipy pochodzące z danego kraju nie występowały bezpośrednio po sobie. Osoby badane nie miały informacji ani o tym, że wśród nich znajdują się dowcipy pochodzące z różnych krajów, ani o tym, z jakich krajów pochodzą. W ten sposób ograniczono możliwość wystąpienia ewentualnych preferencji w ocenach dowcipów pochodzących z kraju rodzinnego poszczególnych osób badanych.

⁶ Tematy do żartów zostały zebrane wg kryterium występowania danego tematu w źródłach internetowych (wymienionych w tekście powyżej) ze wszystkich trzech krajów. Nie zostały natomiast uwzględnione tematy charakterystyczne tylko dla jednego lub dwóch krajów, np. polskie „Dowcipy z czasów PRL-u”, niemieckie „Ostdeutsche/Westdeutsche Witze”, rosyjskie dowcipy o Rżewskim (postać fikcyjna, huzar, bohater wielu dowcipów i zazwyczaj frywolnych anegdot radzieckiego bądź rosyjskiego pochodzenia). Wśród 17 podanych do wyboru tematów do żartów znalazły się: 1. małżeństwo, 2. blondynki, 3. duchowni, 4. faceci, 5. fryzjerzy, 6. kobiety, 7. lekarze, 8. nauczyciele, 9. pijacy, 10. policjanci, 11. politycy, 12. sekretarki, 13. studenci, 14. narodowości, 15. teściowie, 16. zwierzęta, 17. dla dorosłych – oznaczone w ankietach odpowiednio literami od a do q.

Pod każdym dowcipem umieszczono trzy skale liczbowe od [-5] do [+5] dotyczące stopnia rozumienia („Na ile rozumiem?”), akceptacji („Na ile akceptuję?”) i podobania się („Na ile mi się podoba?”) dowcipu, na których osoby badane zaznaczały odpowiednio swoje oceny. Proszono je też o uzasadnienie swoich ocen przez podanie komentarza w miejscu do tego przeznaczonym, znajdującym się pod pytaniami ze skalami przy każdym dowcipie. Wartości oznaczane przez osoby badane na skalach interpretowane były jako: (+1) – niska pozytywna, (+2) – niewysoka pozytywna, (+3) – umiarkowanie wysoka, (+4) – wysoka i (+5) – maksymalna; wartość (0) była traktowana jako zerowa i/lub neutralna; wartości ujemne rozpatrywane były analogicznie do dodatnich, tylko na skali minusowej.

Za kryterium uwzględnienia danej ankiety w analizie przyjęto jej wypełnienie w 80%, zgodnie z podanymi poleceniami, w sposób czytelny, bez niezrozumiałych symboli i słów.

Wyróżniono następujące kategorie komentarzy:

- zgodne z oznaczeniami na skalach stopnia zrozumienia, akceptacji i podobania się dowcipu:
 - pozytywne o dodatnich wartościach,
 - negatywne o ujemnych wartościach,
 - neutralne o zerowych wartościach;
- niezgodne z oznaczeniami na skalach:
 - pozytywne o ujemnych wartościach,
 - pozytywne o zerowych wartościach,
 - negatywne o dodatnich wartościach,
 - negatywne o zerowych wartościach,
 - neutralne o dodatnich wartościach,
 - neutralne o ujemnych wartościach;
- ambiwalentne – te, których nie można przyporządkować do wymienionych kategorii ze względu na ich niejednoznaczność i/lub rozbieżność towarzyszących im wartości podanych na skalach;
- interpretujące:
 - pozytywne,
 - negatywne,
 - neutralne.

Zarówno przy przyporządkowywaniu komentarzy do poszczególnych kategorii, jak i w ich analizie uwzględniano także wartość stopnia zrozumienia dowcipu⁷, przy czym w przypadku podawanej na odnośnej skali maksymalnej wartości (+5), wartość tę, traktując jako oczywistą, pomijano w opisach dowcipów dla lepszej czytelności tekstu.

W podrozdziale „Wyniki i ich omówienie” dokonano oceny liczbowej i opisowej wyników uzyskanych przez poszczególne dowcipy, w kolejności zgodnej z ich przyjętym podziałem według źródeł pochodzenia (dowcipy stanowiące podzbiory: 1P–5P, 1N–5N, 1R–5R i 1A–5A). Analizie ogólnej danych poddano wszystkie uzyskane odpowiedzi, a analizie szczegółowej wyników – wyłącznie odpowiedzi podane z komentarzami.

W celu porównania ocen grupowych przyjęto cztery kategorie odpowiedzi z komentarzami:

1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne,
2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne,
3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne,
4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + pozytywne o zerowych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach⁸,

i pogrupowano odpowiednio jako:

1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne (ambiwalentne + niezgodne z oznaczeniami na skalach).

Ilościową analizę poszczególnych dowcipów przeprowadzono z wyłączeniem ocen zawierających komentarze neutralne (zgodne z oznaczeniami na skalach) – jako

⁷ O zastosowaniu liniowej skali ocen także do parametru zrozumienia, pomimo iż z logicznego punktu widzenia należałoby przyjąć, że dowcip albo się rozumie, albo się go nie rozumie, zdecydował fakt wynikający z obserwacji i doświadczenia, że stopień zarówno zrozumienia, jak i niezrozumienia dowcipów bywa różny. Rezygnacja z oceny „stopnia zrozumienia” sprowadziłaby odnośne wyniki do zbyt dużego uproszczenia, odbierając szansę przeprowadzenia dogłębszej analizy procesu konceptualizacji zachodzącego u osób badanych w toku oceny dowcipów.

⁸ W omówieniu poszczególnych dowcipów podawane są każdorazowo w przypisie te z wyróżnionych kategorii, które odnoszą się do danego dowcipu, jako że są to dane różne w przypadku poszczególnych dowcipów.

obojętnych. W odnośnej analizie podzbiorów dowcipów oraz całego ich zbioru wyłączono także oceny zawierające komentarze neutralne (niezgodne z oznaczeniami na skalach, tj.: pozytywne o zerowych wartościach, negatywne o zerowych wartościach, neutralne o dodatnich wartościach i neutralne o ujemnych wartościach) dla uzyskania ostrości obrazu. Kategorie komentarzy wyłączone z analizy ilościowej zostały uwzględnione w interpretacjach ocen dowcipów, będących przedmiotem opisowej części analizy.

Wyniki uzyskane w poszczególnych grupach osób badanych dla każdego dowcipu, każdego podzbioru dowcipów i wszystkich dowcipów łącznie przedstawiono w tabelach (tab. 1–25) zamieszczonych w podrozdziale 5.4.2. Przedstawiają one udział liczbowy i procentowy odpowiedzi z komentarzami i bez komentarza, z uwzględnieniem kategorii komentarzy.

W opisowej części analizy poszczególnych dowcipów przedstawiona została natomiast analiza dotycząca komentarzy: interpretujących pozytywnych i negatywnych, komentarzy ambiwalentnych oraz wszystkich niezgodnych z oznaczeniami na skalach, jako tych, które – w przeciwieństwie do komentarzy jednoznacznie pozytywnych czy negatywnych – skłaniają do analizy sposobu rozumowania osób badanych pod kątem powiązania ich komentarzy z liczbowymi elementami oceny.

Analizy porównawczej wyników: (i) dla każdego z dowcipów w poszczególnych grupach badanych, (ii) dla wszystkich dowcipów z każdego ich podzbioru oraz (iii) dla wszystkich dowcipów łącznie dokonano na podstawie:

- oceny ilościowej (liczbowej i procentowej) odpowiedzi z komentarzami, podanych do każdego dowcipu w poszczególnych grupach badanych;
- testu χ^2 w celu sprawdzenia istotności statystycznej różnic między grupami przy przyjętej wartości granicznej $p = 0,05$;
- indeksu I_a , wyliczanego ze stosunku liczb odpowiedzi z komentarzami [pozytywne] : [niejednoznaczne] w celu ustalenia wpływu kategorii komentarzy na wynik;
- indeksu I_b , wyliczanego ze stosunku liczb odpowiedzi z komentarzami [pozytywne] : [negatywne] w celu ustalenia hierarchii dowcipów w poszczególnych podzbiórach oraz hierarchii globalnej, obejmującej wszystkie 20 dowcipów.

Na podstawie wartości indeksów I_a i I_b , ustanowiono gradację ocen dowcipów:

- wartość $[\leq 0,5]$ – zdecydowanie negatywna
- wartość $[> 0,5]$ – negatywna
- wartość $[= 1,0]$ – niejednoznaczna
- wartość $[> 1,0]$ – pozytywna ze wskazaniem na niejednoznaczność

- wartość $[>2,0]$ – pozytywna
- wartość $[\geq 5,0]$ – zdecydowanie pozytywna.

Przyjęto, że różnice między porównywanymi liczbami kategorii komentarzy, nieprzekraczające 5 pkt, stanowią o niejednoznaczności oceny dowcipu.

Przyjęto nadto, że przy porównaniu wartości globalnych, uzyskanych przez poszczególne podzbiory, oceniane pod kątem ewentualnego wpływu źródeł pochodzenia dowcipów na ich odbiór, różnice $<1\%$ świadczyć będą o: braku wpływu, $>1\%$ – nieznacznym wpływie, $>2\%$ – znacznym wpływie, $>3\%$ – wyraźnym wpływie tego czynnika.

Oceny liczbowej i opisowej danych uzyskanych dla poszczególnych dowcipów, w kolejności zgodnej z ich przyjętym podziałem według źródeł pochodzenia (dowcipy: 1P–5P, 1N–5N, 1R–5R i 1A–5A), dokonano na podstawie analizy ogólnej, której poddano wszystkie uzyskane odpowiedzi, i analizy szczegółowej wyników, uwzględniając w niej wyłącznie odpowiedzi tych osób badanych, które udzieliły komentarza.

5.4. Wyniki i ich omówienie

5.4.1. Ogólne dane statystyczne

Z uzyskanych 1800 ocen ogółem (podanych do każdego z 20 dowcipów przez 90 osób badanych): po 600⁹ w każdej z grup badanych/po 450¹⁰ w każdym z podzbiorów, dalszej analizie poddano 1430 (79,4%) ocen – tych, które cechowały się obecnością komentarza umożliwiającego interpretację oceny liczbowej dowcipu w przypadkach jej niejednoznaczności.

Na łączną liczbę 1430 odpowiedzi z komentarzami złożyło się 1048 (73,3%) odpowiedzi udzielonych przez kobiety i 382 (26,7%) – przez mężczyzn.

Najwięcej komentarzy odnotowano w grupie rosyjskojęzycznej: 524 (36,6%), najmniej – w niemieckojęzycznej: 443 (31,0%), przy 463 (32,4%) – w grupie polskojęzycznej.

Stwierdzono dwukrotną przewagę liczby komentarzy pozytywnych nad negatywnymi: 581 (40,6%) *vs.* 292 (20,4%), co przemawia za ogólnie pozytywnym

⁹ 30 osób w grupie $\times$ 20 dowcipów.

¹⁰ 90 osób $\times$ 5 dowcipów w każdym podzbiorze.

przyjęciem przez osoby badane całości przedstawionego im do oceny materiału humorystycznego.

5.4.2. Szczegółowa analiza danych

Niniejszy podrozdział prezentuje szczegółową analizę ilościową i jakościową danych uzyskanych dla poszczególnych dowcipów, zaprezentowaną w opisanym w metodzie porządku, oraz podsumowanie przedstawionych analiz zarówno dla poszczególnych podzbiorów, jak i dla całego zbioru. Podrozdział kończą: podsumowanie wyników i wypływające z nich wnioski.

5.4.2.1. Dowcipy ze źródeł polskojęzycznych (1P–5P)

- Dowcip 1P „Gospodarstwo Antka”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 76 (84,4%) osób: 23 (25,6%), 25 (27,8%) i 28 (31,1%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 14 (15,6%) osób (w tym 2 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 14, 15, 17, 22), 6 negatywnych (os. bad. 3, 4, 7, 10, 16, 21), 2 neutralne (os. bad. 29, 30); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 2, 9); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 5, 24, 26, 27, 28) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 6, 12, 13, 25).

W grupie niemieckojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 pozytywne (os. bad. 44 i 54), 8 negatywnych (os. bad. 35, 40, 41, 51, 52, 53, 56, 60), 3 neutralne (os. bad. 37, 46, 57); (ii) 6 komentarzy interpretujących: 5 negatywnych (os. bad. 31, 38, 55, 58, 59), 1 neutralny (os. bad. 36); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 34, 42, 47, 49) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48), 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 33).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 28 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 61, 64, 65, 71, 75, 77, 78, 90), 5 negatywnych (os. bad. 63, 67, 81, 87, 88),

1 neutralny (os. bad. 62); (ii) 3 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 66, 74, 76); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 68, 70, 80, 86, 89) oraz (iv) 6 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 negatywne o dodatnich (os. bad. 72, 82) bądź zerowych (os. bad. 84) wartościach, 3 neutralne o dodatnich (os. bad. 9, 73) bądź ujemnych (os. bad. 79) wartościach.

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹¹ przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Test χ^2 . Dowcip 1P „Gospodarstwo Antka”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	6	6,7	2	2,2	11	12,2	19	21,1	17,35	0,027*
Negatywne	6	6,7	13	14,4	5	5,6	24	26,7		
Neutralne	2	2,2	4	4,4	1	1,1	7	7,8		
Niejednozn.	9	10,0	6	6,7	11	12,2	26	28,9		
Razem	23	25,6	25	27,8	28	31,1	76	84,4		
b/k	7	7,8	5	5,6	2	2,2	14	15,6		

* $p < 0,05$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane przedstawione w tabeli 1 świadczą o różnej konceptualizacji przekazu, zależnie od grupy. Przemawiają za niezbyt wysoką oceną dowcipu we wszystkich grupach. Wynik testu ($\chi^2 = 17,35$; $p < 0,05$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

7-punktowa (wg I_a) i 5-punktowa (wg I_b) przewaga ocen niejednoznacznych i negatywnych nad pozytywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 0,7$, $I_b = 0,8$), ostatecznie stanowi o negatywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej z komentarzy interpretujących odnotowano jedynie komentarze interpretujące pozytywne – *Trzeba pracować, a nie być leniwym*

¹¹ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

(os. bad. 2), odzwierciedlający aktywowane przez tę osobę koncepty ‘pracowitości’ i ‘lenistwa’, i eksponujący lenistwo jako cechę charakteru bohatera, oraz – *Dotyczy kwestii niezadowolenia z ogólnej sytuacji i braku chęci, by podjąć działanie zmieniające ten stan rzeczy. Żart nie jest zaskakujący, stąd ocena „3”* (os. bad. 9), odnoszący się również, mimo wyższego poziomu ogólności, do postawy bohatera, którego cechuje brak woli do działania.

Z kolei wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono m.in. takie wypowiedzi krytyczne, jak – *Mało zabawny* (os. bad. 5) czy – *Jest słaby* (os. bad. 24), przy jednoczesnej pełnej akceptacji dowcipu w obu przypadkach (wartości +5 na odnośnej skali), oraz neutralnej (w pierwszym) i zdecydowanie negatywnej (w drugim) ocenie stopnia jego podobańia się (wartości 0 i –5). Do tej kategorii komentarzy należą również wypowiedzi złożone, których części wyrażają przeciwstawne treści, jak: – *Średnio śmieszny, mogę się tylko uśmiechnąć* (os. bad. 26), – *Żart zrozumiały, aczkolwiek niezabawny* (os. bad. 27) czy – *Rozumiem dowcip, ale nie jest śmieszny według mnie* (os. bad. 28). Pierwsza z nich (os. bad. 26) wskazuje na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, zaś wartości: najwyższa i wysoka (+5 i +4) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobańia się świadczą o jego zdecydowanie pozytywnej ocenie. W dwu pozostałych (os. bad. 27 i 28) podkreślany jest fakt zrozumienia dowcipu, poparty wartościami (+4) i (+5) na odnośnej skali, przy jego jednoczesnej krytyce dotyczącej braku efektu humorystycznego. Mimo negatywnego wydźwięku tych komentarzy dowcip jest jednakowo akceptowany przez obie osoby (niewysokie, ale dodatnie wartości +2), choć stopień jego podobańia się jest neutralny (wartość 0) u pierwszej z nich i nieznacznie pozytywny (wartość +1) u drugiej.

Natomiast wyraźną niezgodność ocen, wynikających z podanych przez osoby badane komentarzy i oznaczeń na skalach, ilustruje konstatacja – *Nieśmieszny* (os. bad. 6), która jednoznacznie wskazuje na negatywny odbiór dowcipu, jednak przy jego pozytywnej ocenie – za czym przemawiają wartości: najwyższa i umiarkowana (+5 i +3), podane na skalach stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się. Do tej kategorii komentarzy zaliczyć można także takie stwierdzenia, jak – *He-he. Żarty takie bawią zazwyczaj dzieci* (os. bad. 12) czy – *Ten żart był mało zabawny* (os. bad. 13) lub – *Słaby żart* (os. bad. 25), wyrażające krytyczną opinię o dowcipie, a ocenione – jak w przypadku pierwszego (os. bad. 12) – pozytywnie (wartość +5 stopnia akceptacji i +2 stopnia podobańia się dowcipu), mimo negatywnego wydźwięku, o którym stanowi, podkreślając infantylny charakter dowcipu, odniesienie do grupy wiekowej dzieci jako właściwej kategorii jego odbiorców. Podobnie w ocenie drugiego z nich (os. bad. 13), w której zarówno najwyższa wartość (+5)

stopnia akceptacji, jak i niewysoka, ale dodatnia wartość (+1) stopnia jego podobań się wskazują na pozytywny odbiór dowcipu. Negatywny wydźwięk także trzeciego z cytowanych powyżej stwierdzeń (os. bad. 25), przy dodatnich, choć niewysokich (+2 i +1) wartościach na skalach stopnia akceptacji i podobań się, był przyczyną zakwalifikowania tego komentarza do niezgodnych z oceną punktową. Stwierdzenie to jednak – zależnie od stopnia skali interpretacyjnej znaczenia przymiotnika ‘słaby’ – może być również uznane jako nieznacznie pozytywne, zgodne z wartościami przypisanymi mu na odnośnych skalach.

Warto wspomnieć, że na jakość komentarzy w grupie polskojęzycznej mógł wpłynąć czas przeprowadzenia ankiety (2015 rok). Miały wtedy miejsce znaczące protesty rolników („Zielone miasteczko” w Warszawie), a w mediach toczyły się dyskusje dotyczące m.in. wypłat odszkodowań rolnikom i odwołania ministra rolnictwa. Omawiany dowcip, wpisujący się swoją tematyką w problematykę agrarną, mógł więc wzbudzić kontrowersje ze względu na świadomość istnienia problemów w rolnictwie i aktualność tematu;

– w grupie niemieckojęzycznej nie odnotowano komentarzy interpretujących pozytywnych. Stwierdzono natomiast komentarze interpretujące negatywne i komentarz interpretujący neutralny. Wśród tych pierwszych znalazły się takie, jak – *Jak ten drugi po pierwszej odpowiedzi, że tam nic nie rośnie, wpada na pytanie, czy rośnie kukurydza? Nielogiczne* (os. bad. 31), wskazujący na irytację wynikającą z niemożności odkrycia porządku treści ukrytego w strukturze dowcipu, czy – *Można rozumieć nie tylko jako dowcip* (os. bad. 38), wskazujący na jego odbiór jako nie tylko materiału humorystycznego, ale i w odniesieniu do realnej sytuacji w gospodarstwie rolnym u ludzi leniwych i niezmotywowanych do wykonywania codziennej pracy. Warto przytoczenia są także pozostałe trzy z tych komentarzy – *Lenistwo i zaniedbanie nie są śmieszne* (os. bad. 55) czy – *Leniwi, głupi ludzie* (os. bad. 59) – oba odzwierciedlające aktywowane koncepty lenistwa i jego negatywnego postrzegania poprzez ich nazwanie i ocenę *expressis verbis* oraz – konstatacja odnosząca się w sposób pośredni do postawy bohatera – *No tak* (os. bad. 58), przy ujemnych wartościach: (–2) na wszystkich trzech skalach pozwalających wnosić, że ocena tej postawy, podobnie jak w poprzednich komentarzach, jest negatywna.

Jedyny komentarz interpretujący neutralny w tej grupie stanowi stwierdzenie – *Nie mam poczucia humoru* (os. bad. 36), które wyraża niedostrzeżenie efektu humorystycznego, co potwierdzają zerowe wartości na skali akceptacji i podobań się dowcipu, przy pełnym jego zrozumieniu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano takie krytyczne wypowiedzi, jak: – *Nie zainteresował mnie* (os. bad. 34), przy niskiej, ale dodatniej wartości (+1) stopnia akceptacji i nieznacznie ujemnej wartości (–1) stopnia podobania się dowcipu, – *Nie bardzo śmieszny* (os. bad. 42), przy maksymalnie dodatniej wartości (+5) stopnia akceptacji i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia podobania się dowcipu, – *Bardzo przewidywalny* (os. bad. 47), przy maksymalnie dodatniej wartości (+5) stopnia akceptacji i wyraźnie ujemnej wartości (–3) stopnia podobania się dowcipu, – *Trzeba trochę przemyśleć, gra słów, chociaż dowcip jest stary* (os. bad. 49), przy niewysokim stopniu zrozumienia (wartość +2), równie niewysokim stopniu akceptacji (+2) i ujemnej wartości (–2) stopnia podobania się dowcipu, podczas gdy sam komentarz wydaje się mieć wydzźwięk umiarkowanie pozytywny.

Wyraźną niezgodność ocen wynikających z podanych przez osoby badane komentarzy i oznaczeń na odnośnych skalach ilustrują takie stwierdzenia, jak: – *Puenta nie jest do końca jasna* (os. bad. 33), wskazujące na niezrozumienie bądź niepełne zrozumienie dowcipu, przy zaznaczonej jednak najwyższej wartości stopnia zrozumienia, oraz lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, ale przy maksymalnie ujemnej wartości (–5) stopnia podobania się i zerowych wartościach stopnia jego zrozumienia i akceptacji.

Wart odnotowania jest także jeden z komentarzy jednoznacznie negatywnych, jakim jest przytoczony tu w oryginale zwrot językowy – *Schenkelklopper für Beinamputierte* (os. bad. 35), używany na określenie „prostego, płaskiego, ale robiącego wrażenie dowcipu”¹², oznaczające w dosłownym tłumaczeniu „trzepaczkę do ud dla osób bez nóg”¹³;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących odnotowano jedynie komentarze interpretujące pozytywne, takie jak konstatacja – *Typowa sytuacja* (os. bad. 66), odnosząca sytuację z dowcipu do realiów życiowych i wskazująca na jej powszechność, co najprawdopodobniej sprawia, że wartości na skalach akceptacji i podobania się dowcipu są umiarkowanie wysokie (+3), czy wywód – *Wyśmiewana jest słaba strona charakteru człowieka, w tym przypadku – lenistwo* (os. bad. 74), odzwierciedlający aktywowany koncept lenistwa i jego negatywną ocenę przy pełnej świadomości gatunku tekstu i jego roli, o czym świadczą maksymalnie dodatnie

¹² Wörterbücher Online, Wortbedeutung. <https://www.wortbedeutung.info/Schenkelklopper> (dostęp 31.10.2019).

¹³ *Schenkelklopper für Beinamputierte* jest wariantem ‘Schenkelklopper für Beinlose’. Online Synonym-Wörterbuch „Wie sagt man noch?”. <https://www.wie-sagt-man-noch.de/synonyme/schenkelklopper+für+beinlose.html> (dostęp 10.11.2019).

wartości (+5) na wszystkich trzech skalach, wskazujące na dystans do odbieranych treści.

Wart uwagi jest kolejny z tych komentarzy – *Nieźła interpretacja „kukurydzomanii” w czasach Breżniewa* (os. bad. 76) i aktywowany koncept ‘kukurydzomania’, czyli powszechnego hodowania kukurydzy, wiązany tu błędnie z czasami Breżniewa, jako że ‘kukurydzomania’ miała miejsce za czasów Chruszczowa. Abstrahując od tej pomyłki, można przyjąć, że oceniająca dowcip osoba rozumie go, a przedstawioną w nim sytuację konceptualizuje historycznie, odnosząc ją do czasów radzieckich, w których sama nie żyła¹⁴. Nie dysponując więc własnym doświadczeniem z tamtych czasów, ma świadomość specyfiki tego okresu, kiedy za czasów Chruszczowa hodowanie kukurydzy było postrzegane jako przejaw patriotyzmu. Ze względu na użyte określenie „kukurydzomanii”, komentarz zdaje się zawierać ironiczny stosunek do tego agrarnego wyzwania, tym bardziej że hasło: ‘Kukurydza królową pasz’ oraz termin ‘kukurydzomania’ stały się w postradzieckich czasach przedmiotem kpín i prześmiewczych komentarzy ze strony rosyjskich satyryków.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano takie krytyczne stwierdzenia, jak: – *Nieśmieszny* (os. bad. 80) czy – *Bezsens* (os. bad. 68), o zgodnym z wydziwiskiem komentarza stopniu podobań się dowcipu: wartości (–3) i (–1) na jednoj skali, a przy tym – niewysokim, ale dodatnim: wartości (+1) i (+2) stopniu jego akceptacji lub – *Banalny dowcip* (os. bad. 86) – przy niewysokim stopniu zrozumienia (+3), podobnie niewysokim stopniu akceptacji (+2) i neutralnej – zerowej – wartości stopnia podobań się dowcipu.

Należą do nich też takie wypowiedzi, jak: – *Trochę lepszy. Przypomina scenariusz skecz-show* (os. bad. 70) bądź – *Zwykły dowcip* (os. bad. 89), z których pierwsza wskazuje na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, przy jego pełnej akceptacji (wartość +5), a przy tym na wyraźnie negatywny (wartość –3) stopień jego podobań się, druga natomiast – na neutralny odbiór, przy niewysokim (wartość +2) stopniu zrozumienia, równie niewysokim (wartość +1) stopniu akceptacji i przy tym wyraźnie ujemnej wartości (–3) stopnia podobań się dowcipu.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach stwierdzono takie konstatacje, jak: – *Nie wiem* (os. bad. 69), wskazującą na neutralny odbiór dowcipu lub na brak zdecydowania, przy wartościach (+2 i +1) akceptacji i podobań się dowcipu, świadczącą nieznacznie o jego pozytywnej ocenie, czy – *Nie akceptuję*

¹⁴ Os. bad. 76 pochodzi z grupy wiekowej 20–24 lata. Czasy przywództwa Chruszczowa w ZSRR przypadły na lata 1958–1964, a Breżniewa – 1966–1982.

(os. bad. 72), wskazującą na wyraźnie negatywny odbiór dowcipu, przy przeczącej temu – słabej, ale dodatniej wartości (+1) na skali stopnia jego akceptacji, lub odnotowaną trzykrotnie, wartościującą wypowiedź – *Nieśmieszny* (os. bad. 73, 82 i 84), wskazującą na wyraźnie negatywny odbiór dowcipu, przy świadczących o jego pozytywnej ocenie: maksymalnie dodatniej wartości (+5) stopnia akceptacji i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia podobań się dowcipu (os. bad. 73) bądź – niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2 i +1) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu (os. bad. 82) lub – przy zerowych wartościach na wszystkich trzech skalach, świadczących o jego neutralnej ocenie (os. bad. 84). Należy tu także wyznaczenie – *Nie rozumiem dowcipu* (os. bad. 79), wskazujące na jego neutralny odbiór, przy ujemnych wartościach (–2) stopnia jego akceptacji i podobań się, świadczących o negatywnym wydźwięku komentarza.

Reasumując, z przedstawionych danych wynika, że zarówno na proces oceny dowcipu (przyjętego ogólnie negatywnie, a szczególnie negatywnie w grupie niemieckojęzycznej), jak i na treść komentarzy nałożyła się – u osób go oceniających – kaskada doświadczeń historycznych i mentalnych poprzednich pokoleń. Dotyczy to zarówno tych pochodzących z grupy polskojęzycznej i rosyjskojęzycznej – świadomych istnienia w świecie gospodarki socjalistycznej takich postaw, jak prezentowana przez bohatera dowcipu, jak i tych z grupy niemieckojęzycznej, dla których owe doświadczenia jawiły się – mimo faktu istnienia niegdyś NRD – jako zgoła obce. Stąd rozumienie i akceptacja dowcipu oraz zrozumienie dla bohatera, przejawiające się w wielu przedstawionych opiniach, przy nielicznych głosach dezaprobaty dla niego i/lub tematu dowcipu – zwłaszcza w grupie rosyjskojęzycznej i, w mniejszym stopniu, polskojęzycznej oraz trudności w zrozumieniu dowcipu, brak akceptacji zarówno samego tematu, jak i postawy bohatera, wyrażające się niejednokrotnie słowami oburzenia w ocenach i komentarzach osób z grupy niemieckojęzycznej, którym jawi się on w związku z tym często jako archaiczny i mający charakter wyraźnie lokalny.

- Dowcip 2P „Blondynka i brunetka”

Spśród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 78 (86,7%): 23 (25,6%), 26 (28,9%) i 29 (32,2), odpowiednio w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 12 (13,3%) osób (w tym żadnej z płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 10 pozytywnych (os. bad. 3, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 25, 26, 30), 1 negatywny (os. bad. 29), 1 neutralny

(os. bad. 28); (ii) 6 komentarzy interpretujących: 3 pozytywne (os. bad. 2, 22, 23), 1 negatywny (os. bad. 8), 2 neutralne (os. bad. 4, 5); (iii) 1 komentarz ambiwalentny (os. bad. 24) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 14, 27), 2 neutralne o dodatnich wartościach (os. bad. 7, 21).

W grupie niemieckojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 15 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 31, 37, 38, 42, 44, 48, 57), 8 negatywnych (os. bad. 39, 40, 41, 49, 52, 53, 55, 56); (ii) 3 komentarze interpretujące: 2 pozytywne (os. bad. 54, 59), 1 negatywny (os. bad. 35); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 32, 34, 36, 45, 46, 51, 58) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach: negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 60).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 29 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 17 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 12 pozytywnych (os. bad. 61, 62, 65, 68, 71, 76, 78, 79, 80, 82, 89, 90), 5 negatywnych (os. bad. 63, 67, 86, 87, 88); (ii) 2 komentarze interpretujące: 1 negatywny (os. bad. 81), 1 neutralny (os. bad. 70); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 66, 75, 77, 84) oraz (iv) 6 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 negatywne: 3 o dodatnich (os. bad. 72, 73, 85), 1 o zerowych (os. bad. 64) wartościach i 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 69), 1 neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 83).

Wyniki analizy komentarzy podanych przez osoby badane z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹⁵ przedstawiono w tabeli 2. Dane zawarte w tabeli świadczą o mniejszej akceptacji dowcipu przez osoby z grupy niemieckojęzycznej – w porównaniu z dwiema pozostałymi.

¹⁵ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Tabela 2. Test χ^2 . Dowcip 2P „Blondynka i brunetka”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	13	14,4	9	10,0	12	13,3	34	37,8	14,77	0,064
Negatywne	2	2,2	9	10,0	6	6,7	17	18,9		
Neutralne	3	3,3	0	0,0	1	1,1	4	4,4		
Niejednozn.	5	5,5	8	8,9	10	11,1	23	25,6		
Razem	23	25,6	26	28,9	29	32,2	78	86,7		
b/k	7	7,8	4	4,4	1	1,1	12	14,3		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wykazał brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

1,5-krotna (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,5$, $I_b = 2,0$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej poza komentarzami interpretującymi pozytywnymi, wśród których znalazły się dwa stwierdzenia relatywizujące odniesienie do życia codziennego: – *W życiu, niestety tak się zdarza* (os. bad. 2) i – *Ciekawy sposób ukazania stosunku mężczyzn do małżeństwa i do kobiet* (os. bad. 22), w obu przypadkach przy maksymalnie dodatniej wartości (+5) na wszystkich trzech skalach, oraz konstatacja – *Byli tak pijani, że nie zrozumieli, że śpią z swoimi żonami nawzajem* (os. bad. 23), przy umiarkowanie wysokich wartościach (+3) na skalach stopnia akceptacji i podobań się, odnotowano komentarze interpretujące neutralne, jakimi były takie stwierdzenia, jak: – *Nie podoba mi się, że z góry wiadoma była puenta* (os. bad. 4), o neutralnym charakterze, o którym świadczą zerowe wartości stopnia akceptacji i podobań się, przy wysokim stopniu zrozumienia (wartość +4), czy – *Żarty ze zdrad mi się nie podobają, ponieważ uważam, że przez to zdrady stają się bardziej akceptowane społecznie* (os. bad. 5), odzwierciedlające aktywowane u osoby badanej elementy domeny [PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ] i otwierające się u niej przestrzenie mentalne dotyczące wpływu takich dowcipów na aspekty życia codziennego, jak rosnące przyzwolenie na zdradę.

Jedynym komentarzem interpretującym negatywnym okazała się wypowiedź – *Rozmowy pijaków mnie nie bawią* (os. bad. 8), wyrażająca dezaprobatę (wartości +3, 0

i –3 na odnośnych skalach) dla nazbyt lekkiego traktowania problemu nadużywania alkoholu.

Także jako jedyny figuruje komentarz ambiwalentny, jaki stanowi konstatacja – *Nie należy do najśmieszniejszych* (os. bad. 24), wyrażająca rozczarowanie potencjałem zabawności dowcipu, przy ujemnej, zgodnej z tym stwierdzeniem, wartości (–3) stopnia podobań się i sprzecznej z nim wartości (+5) stopnia akceptacji.

Wśród komentarzy niezgodnych z wartościami podanymi na skalach stwierdzono oceny odnoszące się do emocji osoby badanej, związane z odbiorem dowcipu, jak – *Nie wzbudził we mnie żadnych odczuć* (os. bad. 7), choć wartości na skali stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu nie są neutralne, czego należałoby się spodziewać, lecz dodatnie (+2 i +1), wskazujące na jego nieznacznie pozytywny odbiór, przy równie niewysokim stopniu zrozumienia (+2).

Znaleźć można też zarówno stwierdzenie – *Stare* (os. bad. 14), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu ze względu na brak świeżości podniesionego w nim tematu, przy przeczących temu niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2 i +1) stopnia jego akceptacji i podobań się, jak i wypowiedź niewerbalną, w formie skwitowania dowcipu znakiem zapytania zamiast komentarza – ? (os. bad. 21). Wypowiedź tę można interpretować z jednej strony jako informację o niezrozumieniu treści dowcipu (przeczy temu, świadcząca o pełnym stopniu jego zrozumienia, odnośna wartość +5), a z drugiej – jako wyraz zaskoczenia problematyką lub puentą dowcipu, czemu z kolei przeczą wartości (+4 na obu skalach), świadczące o wysokim stopniu jego akceptacji i podobań się oraz epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 27), który wskazuje na negatywny odbiór dowcipu, co stoi w sprzeczności z wprawdzie niewysokimi, ale dodatnimi wartościami (+2 i +1) na skalach stopnia akceptacji i podobań się, przy wysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +4);

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano m.in. dwie uwagi: pierwsza z nich odwołuje się bezpośrednio do stereotypów genderowych, jednak bez wyraźnego wskazania na stosunek osób badanych do nich – *Dowcip może być dobrze odbierany przez mężczyzn* (os. bad. 54), druga natomiast odzwierciedla konceptualizację o zabarwieniu ironicznym – *Takie męskie* (os. bad. 59). O ich pozytywnym wydźwięku świadczą dodatnie wartości na skalach stopnia akceptacji (+3) i (+2) oraz podobań się (+1) i (+1), przy umiarkowanym stopniu zrozumienia: wartości (+3) i (+2) na odnośnej skali. Jedyny komentarz interpretujący negatywny stanowi stwierdzenie – *No tak* (os. bad. 35), będące zapewne wyrazem braku akceptacji dla zachowania przedstawionego w dowcipie, przy jednocześnie świadomości powszechności tego problemu i przy ujemnej wartości (–4) na

skali stopnia podobań się dowcipu, świadczącej o negatywnym wydzźwięku komentarza, przy zerowym stopniu akceptacji.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się takie krytyczne odniesienia, jak: – *Trochę nudny* (os. bad. 32), przy niskich, ale dodatnich wartościach (+1) na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, czy generalizujące stwierdzenie – *Jest sporo dowcipów tego typu* (os. bad. 34), przy niskim stopniu akceptacji (+1) i zerowej wartości stopnia podobań się dowcipu, lub konstatacja – *Nie podobają mi się dowcipy o kobietach, stereotypowe* (os. bad. 36), przy niewysokim stopniu akceptacji dowcipu (wartość +2) i zerowej wartości stopnia jego podobań się; a także, kontestująca brak efektu zaskoczenia w dowcipie, uwaga – *Przewidywalny* (os. bad. 45), przy wysokim stopniu akceptacji (wartość +4) i zerowej wartości stopnia jego podobań się, jak również stwierdzenie – *Niespecjalnie dobry* (os. bad. 51), wskazujące na umiarkowanie pozytywną ocenę dowcipu, przy sprzecznych wartościach (+5 i 0) stopnia akceptacji i podobań się oraz umiarkowanym stopniu (wartość +3) zrozumienia dowcipu.

Warte odnotowania są także takie komentarze, jak: – *Wywołuje uśmiech. Śmiać się nie będę. Za dużo stereotypów* (os. bad. 46), którego autorka, przyznając walor humorystyczny przedstawionej w dowcipie sytuacji, jednocześnie dystansuje się od tego faktu, wyrażając w ten sposób dezaprobatę dla zawartych w nim stereotypów. Ambiwalentny charakter jej wypowiedzi znajduje potwierdzenie w umiarkowanie wysokich wartościach (+3) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, jak też w analogicznym, określającym dowcip, epitecie – *Stereotyp* (os. bad. 58), odzwierciedlającym aktywowane przez osobę badaną stereotypy genderowe, pozwalającym oczekiwać ujemnych wartości na skalach, podczas gdy wartości te, choć niewysokie (+1), okazały się jednak dodatnie.

Jedynym odnotowanym, niezgodnym z podanymi wartościami na skalach, jest komentarz – *Płaski* (os. bad. 60), sugerujący negatywny odbiór dowcipu, stojący jednak w sprzeczności z niewysokimi, ale dodatnimi wartościami (+2) na wszystkich trzech skalach, co każe wnosić o względnie pozytywnej ocenie dowcipu. Ujawnia to nieostrość konceptu ‘płaski’, który w indywidualnych konceptualizacjach może mieć negatywny bądź umiarkowanie pozytywny wydzźwięk;

– w grupie rosyjskojęzycznej jedynym komentarzem interpretującym neutralnym jest stwierdzenie – *To jest po prostu sytuacja życiowa, problemy społeczne. Nie wiem, czy z tego można się śmiać* (os. bad. 70), odzwierciedlające aktywowane przez osobę komentującą elementy domeny [PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ], w sposób bezpośredni odnoszące sytuację przedstawioną w dowcipie do realiów życia codziennego.

Jedyny komentarz interpretujący negatywny stanowi z kolei konstatacja – *Jak w filmach* (os. bad. 81). O takim jej wydźwięku świadczą ujemne wartości (–4 i –2) na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono natomiast wartościującą uwagę – *Szablonowy, banalny* (os. bad. 66), pozwalającą wnosić o negatywnym odbiorze dowcipu, gdyby nie niewysokie, ale dodatnie wartości (+3) i (+2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, wyrażającą zatem jego umiarkowanie pozytywną ocenę. I choć z jednej strony ocenę tę można by uznać także za przykład niezgodności komentarza z wartościami widniejącymi na skalach, to z drugiej – ujawnia ona jednak nieostrość określeń ‘szablonowy’ i ‘banalny’, które w indywidualnych konceptualizacjach mogą jawić się jako negatywne bądź umiarkowanie pozytywne. Podobnie nie można wykluczyć, że ambiwalentny komentarz – *Dla starzejących się mężczyzn* (os. bad. 75) mógłby być interpretowany jako neutralne stwierdzenie faktu, gdyby nie przeczyły temu wiek (przedział 16–26) i płeć (kobieta) wypowiadającej się w nim osoby, jak i podane przez nią na skalach wartości: niska (+2), świadcząca o średniej akceptacji dowcipu, i zerowa na skali stopnia jego podobań się.

Odnotowano także ocenę natury ogólnej – *Z brodą* (os. bad. 77), wskazującą na negatywny odbiór dowcipu przy neutralnej, zerowej wartości stopnia podobań się, a mimo to – maksymalnie dodatniej wartości stopnia akceptacji (+5), świadczącej o tym, że dowcip, choć jest znany i stary, i z tego powodu niesatysfakcjonujący, pozostaje jednak nadal akceptowany. Do ambiwalentnych należy też komentarz – *Wspieram tradycyjne wartości!* (os. bad. 84), odzwierciedlający aktywowane u osoby badanej koncepty związane z własną tożsamością i reprezentowanymi przez nią wartościami, wskazujący raczej na negatywny odbiór dowcipu, przy rozbieżnych i niewysokich, ale dodatnich wartościach (+3 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustrują z kolei takie wypowiedzi, jak: – *Nieśmieszny* (os. bad. 72 i 73) i – *Nieciekawy, nieśmieszny* (os. bad. 85), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, co stoi w sprzeczności ze wskazanymi na wszystkich trzech skalach wartościami świadczącymi o jego pozytywnej ocenie: niewysoką, ale dodatnią (+2) (w przypadku os. bad. 72 i 85), bądź najwyższą (+5) (w przypadku os. bad. 73), czy odwrotna w swej wymowie do wyżej wymienionych, lapidarna konstatacja – *Śmieszny* (os. bad. 69), wskazująca z kolei na pozytywny odbiór dowcipu, stojąca jednak w sprzeczności z wartościami ujemnymi, świadczącymi o jego negatywnej ocenie: (–3) i (–5) na skalach stopnia akceptacji i podobań się;

także stwierdzenie – *Bardzo prymitywny. Niezaskakujący* (os. bad. 64), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, czego nie potwierdzają zerowe wartości na wszystkich trzech skalach, pozwalające wnosić o neutralnej ocenie dowcipu; bądź, łagodniejsza w tonie, wypowiedź – *Może być* (os. bad. 83), wskazująca na neutralny odbiór dowcipu, stojąca jednak w sprzeczności z maksymalnie ujemną wartością (–5) na skalach stopnia akceptacji i podobań się.

Reasumując, dwuwątkowość (przyjętego niejednoznacznie, z ogólną oceną negatywną) dowcipu, podejmującego temat kaskadowego naruszenia dobrego obyczaju i społecznych norm (temat pijaństwa i następnie małżeńskiej zdrady), była przyczyną niejednoznacznych ocen dokonanych przez wiele osób badanych. Wyrazem tego może być znak zapytania podany przez jedną z nich zamiast komentarza.

Wyraźny dysonans, jaki ujawnił się między grupami badanymi, dotyczący liczby ocen pozytywnych i negatywnych, wskazujący na zdecydowanie mniejszą akceptację postaw bohaterów w grupie niemieckojęzycznej niż w grupach polsko- i rosyjskojęzycznej, może świadczyć o wpływie kalki doświadczeń kulturowo-obyczajowych na proces podejmowania ocen. Wyniki mogą dowodzić większego w tych dwu ostatnich grupach niż w grupie niemieckojęzycznej wpływu społecznego przyzwolenia dla dowcipów dotyczących takich zachowań.

- Dowcip 3P „Rozmowa psów”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 74 (82,2%) osoby: 23 (25,6%), 22 (24,4%) i 29 (32,2%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 16 (17,8%) osób (w tym 4 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 5 pozytywnych (os. bad. 1, 4, 12, 16, 25), 3 negatywne (os. bad. 2, 17, 24), 3 neutralne (os. bad. 11, 21, 28); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 7, 9); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 5, 8, 10, 15, 29) oraz (iv) 5 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 14, 26, 27), 2 negatywne o zerowych wartościach (os. bad. 22, 30).

W grupie niemieckojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) stwierdzono:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 36, 39, 42, 44, 45, 51, 52, 53), 5 negatywnych (os. bad. 54, 56, 57, 59, 60); (ii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 33, 35, 40, 46, 48, 49) oraz (iii) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 negatywne: 1 o dodatnich

(os. bad. 37), 1 o zerowych (os. bad. 38) wartościach i 1 komentarz neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 58).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 29 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 11 pozytywnych (os. bad. 62, 65, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 82, 83, 90), 5 negatywnych (os. bad. 67, 69, 84, 85, 88); (ii) 3 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 64, 71, 86); (iii) 7 ambiwalentnych (os. bad. 61, 63, 66, 68, 75, 80, 89) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 komentarz pozytywny o zerowych wartościach (os. bad. 87), 1 komentarz negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 72), 1 komentarz neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 81).

Wyniki analizy komentarzy podanych przez osoby badane z kategorii 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹⁶ przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Test χ^2 . Dowcip 3P „Rozmowa psów”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	7	7,8	8	8,9	14	15,5	29	32,2	15,03	0,059
Negatywne	3	3,3	5	5,5	5	5,5	13	14,4		
Neutralne	3	3,3	0	0,0	0	0,0	3	3,3		
Niejednozn.	10	11,1	9	10,0	10	11,1	29	32,2		
Razem	23	25,6	22	24,4	29	32,2	74	82,2		
b/k	7	7,8	8	8,9	1	1,1	16	17,8		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane w tabeli 3 świadczą o różnej konceptualizacji przekazu, zależnie od grupy. Wynika z nich fakt większej akceptacji dowcipu w grupie rosyjskojęzycznej i mniejszej akceptacji, choć wzajemnie podobnej, w grupach polskojęzycznej i niemieckojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wykazał brak istotnej statystycznie różnicy między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

¹⁶ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o zerowych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

1-punktowa (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad negatywnymi i niejednoznacznymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 0,96$, $I_b = 2,2$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy należących do kategorii interpretujących stwierdzono jedynie dwa pozytywne, odnoszące treść dowcipu do realiów życia codziennego: – *To codzienność* (os. bad. 7) i – *Żart demonstruje bezsensowność wykonywania pewnych czynności bez rozumienia celu. Jest to związane z życiem codziennym* (os. bad. 9). Oba komentarze odzwierciedlają aktywowane przez osoby badane elementy domen [CECHY CZŁOWIEKA], [ZACHOWANIA LUDZKIE] i [REAKCJE] i otwierające się u nich przestrzenie mentalne wokół wyśmiewanych w dowcipie, spotykanych często w życiu codziennym, postaw wobec obowiązków. Pierwszy z nich wyraża powszechność takich postaw, drugi świadczy o przeniesieniu sytuacji przedstawionej w dowcipie na realia życia codziennego. O pozytywnym odbiorze dowcipu przez obie te osoby świadczą dodatnie wartości: niskie (+1) (os. bad. 7) i maksymalnie wysokie (+5) (os. bad. 9) na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano takie wyznania, jak: – *Nie zrozumiałam żartu* (os. bad. 5), które stoi w sprzeczności z pełną akceptacją dowcipu, o czym świadczy wartość (+5) na odnośnej skali, przy niskim jednak stopniu zrozumienia (wartość +1) i zerowej ocenie stopnia jego podobańia się oraz – *Średnio mnie śmieszy* (os. bad. 8), wyrażające umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, wskazujące na brak jego jednoznacznej oceny, o czym świadczą przeciwstawne wartości na skalach akceptacji i podobańia się (+2 i –2), przy jego pełnym zrozumieniu. Warta odnotowania jest wypowiedź – *Oczywiście, logiczne wytłumaczenie – banalne* (os. bad. 10), której pierwsza część wyraża ironiczną ocenę postawy bohatera, zaś druga – krytyczną ocenę samego dowcipu. Mimo nieostrości określenia ‘banalne’, które może być konceptualizowane zarówno negatywnie, jak i względnie pozytywnie, wypowiedź tę należy traktować jako wyraz pozytywnej oceny dowcipu. Za taką interpretacją przemawia bowiem umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia podobańia się dowcipu, mimo zerowego stopnia akceptacji, przy jego pełnym zrozumieniu. Z kolei krytyczne stwierdzenie – *W ogóle nieśmieszne* (os. bad. 15), potwierdzone ujemną wartością (–4) stopnia podobańia się, stoi w sprzeczności z pełną akceptacją dowcipu, wyrażoną maksymalnie dodatnią wartością (+5) na odnośnej skali. Podobny wydźwięk ma też konstatacja – *Nie jest śmieszny* (os. bad. 29), jednak przy nie tak znaczącej rozpiętości między podanymi wartościami: dodatniej, choć

niewysokiej stopnia akceptacji (+2), i zerowej stopnia podobania się dowcipu, przy wysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +4).

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustruje m.in. konkluzja – *Nudne* (os. bad. 14), wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, podczas gdy dodatnie wartości (+3 i +1) podane na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się świadczą o jego nieznacznie pozytywnej ocenie. Z kolei wytłumaczenia dla zdecydowanie negatywnego wydźwięku stwierdzenia – *Beznadziejny żart* (os. bad. 22), stojącego w sprzeczności do zerowych wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, świadczących o jego neutralnej ocenie, dopatrzeć się można w równie zerowej wartości stopnia jego zrozumienia.

Również komentarze: – *Głupi* (os. bad. 26) i – *Nieśmieszny* (os. bad. 27), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, stoją w sprzeczności z – mieszczącymi się w przedziale dodatnich – wartościami (+3 i +2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, przy umiarkowanie wysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +3) – w przypadku pierwszej z wyżej wymienionych osób – oraz wartościami (+3 i +1) na odnośnych skalach, przy jego pełnym zrozumieniu – w przypadku drugiej. Podobnie i ostatniej z tej kategorii konkluzji – *Ten żart też mnie nie śmieszy, banal* (os. bad. 30), mówiącej także o negatywnym odbiorze dowcipu, towarzyszą niespodziewane (choć nie tak krańcowo rozbieżne z oczekiwaniami, jak w przypadku niektórych innych opinii) wskazania: zerowe wartości na skalach akceptacji i podobania się, świadczące o jego neutralnej ocenie;

– w grupie niemieckojęzycznej dowcip nie wywołał żadnego komentarza z kategorii interpretujących.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono natomiast krańcowo różne określenia, jak: – *Prostacki* (os. bad. 33), którego negatywny wydźwięk potwierdza ujemna wartość (–1) stopnia podobania się dowcipu, zaś w sprzeczności z nim stoi maksymalnie dodatnia wartość (+5) akceptacji i określenie – *Fajny* (os. bad. 35), które pozwala wnosić o pozytywnym odbiorze, co potwierdza umiarkowana, ale dodatnia wartość (+3) stopnia podobania się dowcipu, przeczy jednak temu zerowa wartość stopnia jego akceptacji, będąca być może wyrazem obojętnego stosunku osoby badanej do tej kategorii dowcipów w ogóle.

Z kolei krytyczny komentarz – *Słaba puenta* (os. bad. 40), potwierdzony ujemną wartością (–1) stopnia podobania się, znajduje zaprzeczenie w niewysokiej, ale dodatniej wartości (+3) stopnia akceptacji dowcipu. Podobnie w przypadku stwierdzenia – *Neutralny. Dla mnie taki sobie* (os. bad. 46), którego wydźwięk potwierdza zerowa wartość na skali stopnia podobania się, znacząco rozbieżna z maksymalnie dodatnią

wartością (+5) na skali stopnia akceptacji dowcipu. W ten niejednoznaczny przekaz wpisują się także sformułowania: – *OK* (os. bad. 48) czy – *Jest OK* (os. bad. 49), wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, potwierdzony dodatnimi wartościami: wysoką (+4) i niewysoką (+2) na skali stopnia akceptacji, stojącymi w sprzeczności z negatywną oceną stopnia podobania się dowcipu, wyrażoną ujemną (–3) i zerową, odpowiednio, wartością na odnośnej skali.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustrują trzy następujące wypowiedzi: – *Za banalny* (os. bad. 37), wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, przy maksymalnie dodatniej wartości (+5) stopnia akceptacji i niewysokiej, ale również dodatniej wartości (+2) stopnia jego podobania się, czy – *Nie lubię dowcipów o zwierzętach* (os. bad. 38), zawierająca argumentację uzasadniającą negatywną ocenę dowcipu związaną z jego kategorią, przy zerowych wartościach na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się, świadczących o neutralnej ocenie dowcipu, i przy umiarkowanym stopniu jego zrozumienia (wartość +3), lub – *Nie mam pojęcia* (os. bad. 58), wskazująca na trudności ze sformułowaniem własnej oceny dowcipu, pozwalająca wnosić o jego neutralnej ocenie przy niskich, ale dodatnich wartościach (+1) stopnia akceptacji i stopnia podobania się, i równie niskim (+1) stopniu jego zrozumienia;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywne znalazły się m.in. dwie konstatacje wskazujące na odbiór dowcipu wyłącznie w jego warstwie dosłownej: – *Psy nie mówią* (os. bad. 64), sugerująca brak jego zrozumienia, choć osoba badana podaje najwyższą wartość (+5) na odnośnej skali; o dokonanej przez tę osobę pozytywnej ocenie dowcipu świadczą dodatnie wartości: maksymalna (+5) i umiarkowana (+3) na skalach stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się, oraz konstatacja – *Lubię psy* (os. bad. 86), której autorka wskazuje z kolei na umiarkowanie wysoki stopień (wartość +3) zrozumienia dowcipu. Mimo niepełnego zrozumienia wypowiedź ta może stanowić także jego ironiczną ocenę, bowiem informuje jedynie o sympatii dla kategorii występujących w nim bohaterów (z czego, poza wspomnianą wartością na odnośnej skali, także można wnosić o trudnościach z jego zrozumieniem).

Wśród tej kategorii komentarzy nie zabrakło też wywodu – *Ochroniarzom nie wolno rozmawiać na służbie* (os. bad. 71), stanowiącego krytyczną ocenę zachowania bohaterów, odnoszącego sytuację przedstawioną w dowcipie do życia codziennego, przy jego pozytywnej ocenie, o czym świadczą dodatnie wartości: wysoka (+4) i niewysoka (+1) na skalach stopnia akceptacji i podobania się, przy wysokiej wartości stopnia zrozumienia (+4).

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazło się m.in. oświadczenie – *Nie zrozumiałam* (os. bad. 61), pozwalające oczekiwać zerowych albo ujemnych wartości, szczególnie na skali stopnia zrozumienia, podczas gdy wiąże się ono z dodatnią wartością (+2) na tej skali i umiarkowanym stopniem (+3) akceptacji, przy ujemnej jednak wartości (–4) na skali podobań się, świadczącej o tym, że tak analizującej osobie dowcip zdecydowanie się nie podoba. Z kolei odnotowane dwakroć, krytyczne stwierdzenie – *Nieśmieszny* (os. bad. 63 i 66), potwierdzone w obu tych przypadkach najniższą wartością (–5) na skali stopnia podobań się, stoi w sprzeczności z umiarkowanie wysoką, ale dodatnią wartością (+3) stopnia akceptacji dowcipu, przy wysokim stopniu (wartość +4) jego zrozumienia. Podobnie, ale przy mniejszej rozbieżności wartości na skalach, negatywną ocenę dowcipu zawartą w komentarzu – *Nieśmieszny* (os. bad. 66) potwierdza ujemna, choć w tym przypadku nieznacznie, wartość (–1) stopnia podobań się dowcipu, a przeczy jej niewysoka, ale dodatnia wartość (+2) stopnia akceptacji, przy jego pełnym zrozumieniu.

Do komentarzy ambiwalentnych należy także określenie – *Nudny* (os. bad. 68) ze względu na dołączony do tego słownego przekazu symbol graficzny uśmiechu – :) oraz ze względu na rozbieżne wartości (+2 i –1) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Symbol ten można interpretować też jako próbę neutralizacji krytyki zawartej w tym określeniu bądź jako wyraz tego, że dowcip, mimo iż oceniony jako nudny, wywołuje jednak uśmiech.

Również konstatacja – *Banalny, prymitywny* (os. bad. 75), wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, stoi w sprzeczności z zerową wartością stopnia podobań się, świadczącą raczej o neutralnej ocenie, i z niewysoką, ale dodatnią wartością (+2) stopnia jego akceptacji. Ambiwalentny charakter ma także wywód – *Nieśmieszny, nie wszyscy zrozumieją* (os. bad. 80), którego negatywny wydźwięk potwierdza ujemna wartość (–2) stopnia podobań się dowcipu, czemu przeczy jednak niewysoka, ale dodatnia wartość (+1) stopnia jego akceptacji.

Z kolei ostatnia z tej kategorii uwaga – *Średni* (os. bad. 89), wskazująca na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, potwierdzony niewysoką dodatnią wartością (+2) stopnia akceptacji, stoi w sprzeczności z wartością zerową stopnia jego podobań się, świadczącą raczej o neutralnej ocenie dowcipu.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują np. dwa krańcowo różne co do odbioru dowcipu stwierdzenia: – *Nieśmieszny* (os. bad. 72), wskazujące na jego negatywny odbiór przy niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się (świadczących o pozytywnej jego ocenie), przy takiej samej wartości (+2) stopnia zrozumienia, oraz – *Śmieszny*

(os. bad. 87), stwierdzenie wskazujące z kolei na pozytywny odbiór dowcipu, przy zerowych wartościach na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, oraz takiej samej wartości stopnia jego zrozumienia. O ile zerowe wartości stopnia akceptacji i podobań się można interpretować jako wyraz neutralnej oceny, o tyle zerowa wartość stopnia zrozumienia przeczy jego wartościującej ocenie, zawartej w użytym przez osobę badaną epitecie. Do tej kategorii komentarzy należy również oświadczenie – *Nie zrozumiałam* (os. bad. 81), potwierdzone maksymalnie ujemną wartością stopnia zrozumienia (–5), co pozwalałoby oczekiwać zerowych wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Zakreślone jednak na nich zdecydowanie ujemne wartości (–5 i –4) świadczą o jego negatywnej ocenie. Wnosić zatem należy, że ocena ta wynika raczej z negatywnej opinii co do treści dowcipu niż z jego całkowitego niezrozumienia.

Warte uwagi są dwa komentarze z kategorii zgodnych z zapisami na skalach pozytywnych. W przypadku pierwszego z nich, o treści – *Rzadko mnie śmieszą dowcipy o zwierzętach* (os. bad. 39), świadczącego o zrozumieniu dowcipu tylko w jego warstwie dosłownej, dziwi wysoka wartość stopnia akceptacji (+4), mimo zawartego w komentarzu stwierdzenia, iż osoba oceniająca nie gustuje w dowcipach o tej tematyce. Z kolei drugi komentarz, jako jedyny, ocenia dowcip przez pryzmat postaw obu bohaterów – *Może być. Niezła puenta. Mądry i głupi bohater* (os. bad. 70), podnosząc tak (niezwerbalizowany w żadnym z pozostałych komentarzy, w żadnej z grup) aspekt konceptualizacji postaw ludzkich uosobionych nie tylko przez psa, który nie szczeka, ale i przez psa strofującego. Odzwierciedla przy tym konceptualizację, w której pies strofujący jest postacią pozytywną, a może być wszak odbierany i negatywnie, jako uosobienie charakteru pozorującego zaangażowanie, a w rzeczywistości leniwego, odsuwającego od siebie obowiązki i odpowiedzialność.

Wart odnotowania jest też jeden z komentarzy zgodnych z zapisami na skalach negatywnych – *Nieśmieszny, z brodą. Dowcip Petrosjana* (os. bad. 84) – ze względu na zawarte w nim odwołanie do Jewgienija Petrosjana, rosyjskiego pisarza utworów humorystycznych i satyrycznych, którego twórczość cieszy się szczególną popularnością głównie u osób w starszym wieku. Koncept ‘Petrosjanowski humor’ (*Петросянский юмор*) aktywuje u ludzi młodych konceptualizację nienowoczesności, nieaktualności dowcipu lub sytuacji komicznej. Zważywszy, że osoba badana należy do tej ostatniej grupy wiekowej, odwołanie do tego autora służy wzmocnieniu negatywnej oceny dowcipu, wyrażonej w pierwszej części omawianej wypowiedzi.

Reasumując, z przedstawionych danych wynika, że personifikacja zwierząt okazała się zabiegiem utrudniającym niejednej z osób badanych odczytanie przesłania,

jakie niesie dowcip. Toteż osoby te uciekły się do jego odbioru jedynie w warstwie dosłownej bądź nie zrozumiały go wcale. I jako taka, personifikacja okazała się zabiegiem mającym bezpośredni wpływ na proces oceny dowcipu i na treść komentarzy.

Istotniejszego czynnika kształtującego oceny osób badanych (tych, które odebrały dowcip w jego warstwie metaforycznej, mówiącej o lekceważącym podejściu ludzi do etosu pracy i wynikającym stąd nagannym sposobie wykonywania obowiązków służbowych) upatrywać należy przede wszystkim w kalce doświadczeń kulturowo-społecznych. Przemawiają za tym ujawnione różnice między grupami, dotyczące akceptacji dowcipu (większej w grupie rosyjskojęzycznej niż w dwu pozostałych) czy oceny jego treści (niezbyt wysokiej w każdej z grup, zwłaszcza w grupie niemieckojęzycznej).

Równy rozkład, we wszystkich grupach łącznie, wypowiedzi jednoznacznie pozytywnych oraz niejednoznacznych i związana z tym niespójność ich przekazu wydają się ujawniać zróżnicowaną presję tej kalki i jej różną moc sprawczą przy dokonywanych przez osoby badane wyborach. Może jednak być również potwierdzeniem miernej oceny dowcipu jako takiego, w ogóle. Dowcipu, który w grupie rosyjskojęzycznej jawi się nadto jako przestarzały, anachroniczny.

Wart odnotowania jest też fakt, że komentarze pozytywne wiążą się u osób badanych z konceptualizacją psa jako 'przyjaciela człowieka', 'ratownika' i 'ochroniarza'.

- Dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”

Spśród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 70 (77,8%): 23 (25,6%), 20 (22,2%) i 27 (30,0%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 20 (22,2%) osób (w tym 4 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 10 komentarzy pozytywnych (os. bad. 4, 6, 7, 11, 14, 15, 16, 18, 22, 30), 1 komentarz neutralny (os. bad. 3); (ii) 5 komentarzy interpretujących pozytywnych (os. bad. 2, 8, 9, 13, 25); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 5, 10, 29) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o wartościach ujemnych (os. bad. 17), 2 negatywne: 1 o wartościach dodatnich (os. bad. 27), 1 o wartościach zerowych (os. bad. 24) oraz 1 neutralny o wartościach dodatnich (os. bad. 1).

Nie notowano komentarzy z kategorii zgodnych z oznaczeniami na skalach, negatywnych.

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, pozytywnych (os. bad. 34, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 55, 57, 58, 59, 60); (ii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 35, 38, 51) oraz (iii) 1 komentarz niezgodny, neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 53).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 27 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 22 komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 18 pozytywnych (os. bad. 61, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 79, 80, 81, 84, 87, 88, 89), 3 negatywne (os. bad. 67, 78, 85), 1 neutralny (os. bad. 86); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywnie (os. bad. 74, 76); (iii) 2 komentarze ambiwalentne (os. bad. 62, 82) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 90).

Wyniki analizy komentarzy podanych przez osoby badane z kategorii 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹⁷ przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Test χ^2 . Dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	15	16,7	16	17,8	20	22,2	51	56,7	13,38	0,099
Negatywne	0	0,0	0	0,0	3	3,3	3	3,3		
Neutralne	1	1,1	0	0,0	1	1,1	3	3,3		
Niejednozn.	7	7,8	4	4,4	3	3,3	14	15,6		
Razem	23	25,6	20	22,2	27	30,0	70	77,8		
b/k	7	7,8	10	11,1	3	3,3	20	12,2		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane w tabeli 4 świadczą o zbliżonej konceptualizacji przekazu we wszystkich grupach. Ocena dowcipu jawi się jako zdecydowanie pozytywna, ze wskazaniem na grupę rosyjskojęzyczną jako minimalnie dominującą w tym zakresie.

¹⁷ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywnie;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wykazał brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

3-krotna (wg I_a) i 17-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi stanowi odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 3,6$, $I_b = 17,0$) o zdecydowanie pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w **grupie polskojęzycznej** wśród komentarzy interpretujących pozytywnych znalazły się m.in. dwa przeciwstawne w swej wymowie. Są nimi: konstatacja o tonie moralizatorskim – *Trzeba się uczyć, a nie spisywać* (os. bad. 2), odnosząca się krytycznie do zachowania ucznia, odzwierciedlająca aktywowane u osoby badanej przestrzenie mentalne wokół pozytywnych efektów samodzielnego uczenia się i negatywnych skutków bazowania w tym obszarze na wiedzy innych, przy niskim stopniu (wartość +1) akceptacji i podobań się dowcipu oraz niewysokim stopniu (wartość +3) jego zrozumienia; konstatacja odnotowana dwakroć, w tym samym brzmieniu, wyrażająca pełną aprobatę dla postawy bohatera – *Sprytny uczeń* (os. bad. 8 i 25), w której, zgodnie z najwyższymi i wysokimi wartościami (+5 w przypadku pierwszym i +4 w przypadku drugim) na wszystkich trzech skalach, trudno dopatrzyć się cienia ironii, można natomiast wnosić o pozytywnej ocenie dowcipu.

Kolejny wywód – *Gra sytuacyjna, próba użycia logiki, by wytłumaczyć ściąganie. Kojarzy się z życiem codziennym, trafny* (os. bad. 9) dowodzi aktywowanych własnych doświadczeń osoby badanej i wciąż żywych w niej doświadczeń szkolnych, przy maksymalnie dodatnich wartościach (+5) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu. A ostatni z tej kategorii komentarzy – *Klasyka* (os. bad. 13) akcentuje typowość/powszechność przedstawionej sytuacji bądź wskazuje na standardowy charakter dowcipu, o pozytywnym odbiorze którego świadczą maksymalnie dodatnie wartości (+5) na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano m.in. konstatację – *Mało zabawny* (os. bad. 5), wskazującą na niezbyt pozytywną ocenę dowcipu, potwierdzoną niską wartością (+2) stopnia jego podobań się, przy maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia jego akceptacji, polemiczny czy ironizujący komentarz – *Może być, tzw. „odkręcanie kota ogonem”. Nie ściągatem, nauczyciel źle nauczył* (os. bad. 10), wyrażający dezaprobatę dla obwiniania nauczycieli o złą jakość kształcenia, odzwierciedlający aktywowane u osoby badanej mechanizmy przyczynowo-skutkowe i generalizujące. Mechanizmy te sprawiają, że ogniskiem uwagi przestaje być samo zachowanie ucznia, a staje się nim niesłuszna, zdaniem osoby badanej, generalna krytyka

nauczycieli, przy zerowej wartości akceptacji dowcipu i, mimo tego, dodatkowo, choć niewysokiej (+2) wartości stopnia jego podobań się, a także wykrzyknik – *He-he* (os. bad. 29), mogące wskazywać na pozytywny lub negatywny odbiór bądź samego dowcipu, bądź zachowania ucznia, przy niskiej wartości (+1) stopnia akceptacji i zerowej stopnia podobań się, które wobec wysokiego (+4) stopnia jego zrozumienia świadczą o tym, że dowcip nie zrobił na tej osobie szczególnego wrażenia, a sam komentarz, mimo że ekspresyjny, jest w istocie stwierdzeniem o lekko pozytywnym zabarwieniu.

Do komentarzy niezgodnych z oznaczonymi wartościami na skalach należą: wypowiedź w postaci graficznego symbolu uśmiechu – :) (os. bad. 17), którą trudno odnieść jednoznacznie do oceny dowcipu czy zachowania jego bohatera, pozwalającą nadto na dwojaką interpretację: pozytywnego albo negatywnego odbioru dowcipu bądź zachowania bohatera. Ujemne wartości (–2 i –1), podane na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, wskazują na krytyczną ocenę dowcipu i/lub postaci bohatera oraz – być może – na ironiczny wydźwięk komentarza. Jednak trudno doszukiwać się w nim ironii ze względu na niską wartość (+1) stopnia zrozumienia dowcipu. Można raczej wnosić, że symbol uśmiechu (przy negatywnej ocenie dowcipu/postaci) odzwierciedla, otwierając się u osoby tak komentującej dowcip, przestrzenie mentalne wokół negatywnych wspomnień czy doświadczeń i ma charakter odniesienia sytuacyjnego do aktywowanych elementów domeny [SZKOŁA].

Z kolei wyznaczenie wyrażające wątpliwości co do sposobu oceny dowcipu – *Nie wiem* może ujawniać neutralne bądź ambiwalentne nastawienie do tematyki i treści dowcipu, przy dodatnich wartościach (+4 i +2) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Cechy ambiwalentności noszą także dwa kolejne komentarze: wywód wyrażający dezaprobatę dla dowcipów dotyczących nauczycieli – *Nie ma to jak żartować z nauczycieli* (os. bad. 24), z oznaczonymi zerowymi wartościami na wszystkich trzech skalach, świadczącymi o neutralnej ocenie dowcipu, jak również stwierdzenie wskazujące na rozczarowanie dowcipem i jego neutralny bądź negatywny odbiór – *Nie śmiesz* (os. bad. 27), któremu towarzyszą pozytywne oceny: wartość (+4) stopnia akceptacji i niewysoka, ale także dodatnia wartość (+1) stopnia jego podobań się;

– w grupie niemieckojęzycznej nie stwierdzono żadnego komentarza interpretującego. Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano natomiast m.in. konstatację – *Śmieszna wymówka* (os. bad. 35), która sama w sobie jest niejednoznaczna i może być interpretowana zarówno jako wyraz kompromitującej, jak i zabawnej reakcji ucznia, przy zerowej wartości stopnia akceptacji i ujemnej (–3) stopnia podobań się dowcipu, wskazujących po trosze na neutralną, po trosze na negatywną jego ocenę,

a także stwierdzenie – *Już słyszałam* (os. bad. 38), odzwierciedlające aktywowane przez osobę badaną koncepty ‘stary’, ‘znany’, ‘niezaskakujący’, mogące wskazywać na neutralny lub negatywny odbiór dowcipu, przy niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia jego akceptacji, mimo zerowej wartości stopnia podobań się, świadczącej o nieznacznie pozytywnej ocenie dowcipu, jak również wywód – *No tak... puenta nie jest szczególnie dobra* (os. bad. 51), wyrażający dezaprobatę dla zachowania ucznia bądź sytuacji przedstawionej w dowcipie, przy maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia jego akceptacji, niskiej wartości (+1) stopnia podobań się i umiarkowanie wysokiej (+3) stopnia jego zrozumienia.

Jedyny komentarz z kategorii niezgodnych z oznaczeniami na skalach stanowi deklaracja – *Nie mogę się zidentyfikować* (os. bad. 53), będąca stwierdzeniem o wydzwieku neutralnym bądź negatywnym, przy wysokich dodatnich wartościach (+4) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano analogiczne w wymowie dwie konstatacje: – *Spryt* (os. bad. 74) i – *Spryt nie „załatwił” sprawę, spodobało mi się* (os. bad. 76), przy podobnych wartościach: (+4) na wszystkich trzech skalach – w pierwszym przypadku i wartościach (+5 i +4) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu – w drugim.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się: niejednoznaczna wypowiedź – *Dobry dowcip, jednakże nie zrozumiałem problemu* (os. bad. 62), wyrażająca pozytywną ocenę dowcipu mimo niezrozumienia jego sensu. Uwaga o niezrozumieniu problemu może też być wyrazem niedostrzegania w przedstawionym zachowaniu ucznia żadnej niestosowności. Wskazują na to dodatnie wartości: wysoka (+4) stopnia akceptacji dowcipu i umiarkowana (+3) stopnia jego podobań się, przy równie umiarkowanej (+3) wartości stopnia jego zrozumienia (co może zaskakiwać z uwagi na przyznany w komentarzu fakt niezrozumienia problemu) oraz stwierdzenie – *Nieśmieszny* (os. bad. 82), które pozwala wnosić o negatywnym odbiorze dowcipu, potwierdzonym ujemną wartością (–2) stopnia jego podobań się, przy stojącej w sprzeczności z nią wysokiej dodatniej wartości (+4) stopnia jego akceptacji.

Jedynym komentarzem należącym do kategorii niezgodnych z wartościami na skalach okazała się, mająca wskazywać na przeciętność dowcipu, uwaga – *Taki sobie...* (os. bad. 90), co może potwierdzać umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia podobań się, czemu jednak przeczy maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia jego akceptacji.

Na uwagę zasługują też dwa komentarze z kategorii zgodnych z zapisami na skalach.

Pierwszy, z kategorii pozytywnych – *Ja tak w szkole mówiłem* (os. bad. 71), odzwierciedla aktywowane przez tę osobę badaną własne doświadczenia z czasów szkolnych i jej utożsamienie się z głównym bohaterem dowcipu. Wskazują na to wysokie wartości (+4) podane na wszystkich trzech skalach, mimo że dowcipy, których bohaterami są nauczyciele, nie należą do preferowanych przez nią, jak wynika z danych z pierwszej części ankiety.

Z kolei drugi, z kategorii neutralnych – *Znów przypomina dowcip o Wowoczce* (os. bad. 86), odzwierciedla aktywowaną konceptualizację dowcipów o postaci Wowoczki, odpowiednika Jasia z dowcipów polskojęzycznych o tematyce szkolnej. Komentarz ten można uznać za szczególnie trafny, ponieważ omawiany dowcip pochodzi ze źródeł polskojęzycznych i jego głównym bohaterem jest właśnie Jaś. Podkreślić należy, że w ankiecie imię ‘Jaś’ zostało zastąpione wyrazem ‘uczeń’, żeby nie było żadnych skojarzeń z krajem pochodzenia dowcipu.

Reasumując, z przedstawionych danych wynika, że na proces zarówno oceny dowcipu, jak i na treść komentarzy nałożył się – u osób go oceniających – zbiór indywidualnych doświadczeń z czasów szkolnych. Doświadczeń wywołujących u większości osób badanych, niezależnie od grupy, podobne sentymenty, które w momencie przetwarzania i oceny dowcipu wydają się przesłaniać, wynikające z kalki doświadczeń społecznych, kanony przyzwoitości ludzkich zachowań.

Aktywując własne doświadczenia osób badanych z ich nieodległej przeszłości, dowcip wywołał u nich poczucie bliskości i aktualności tematu, a także, jak można przypuszczać, projekcję na własne doświadczenia studenckie, natomiast brawurowa reakcja ucznia budzi u nich przeważnie sympatię związaną z konceptualizacją sprytnego dziecka, które momentalnie znajduje zabawną odpowiedź, nieco naiwnie, nie zastanawiając się nad stosownością swojego zachowania.

W tym sentymentalnym odbiorze dowcipu upatrywać należy przyczyny jego wysoce pozytywnej oceny i akceptacji we wszystkich grupach badanych, będącej wyrazem powierzchownego z reguły podejścia do przedstawionego w nim problemu, które sprzyja zagubieniu istoty rzeczy, tj. przesłania, jakie dowcip w rzeczywistości niesie. Uwidocznia się to szczególnie w grupie rosyjskojęzycznej – ze względu na dokonane wybory opcji i w grupie niemieckojęzycznej – z perspektywy stosunku kategorii komentarzy.

- Dowcip 5P „Nadwaga”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 62 (68,9%) osoby: 22 (24,4%), 17 (18,9%) i 23 (25,6%), odpowiednio – w poszczególnych grupach

badanych; pozostałych 28 (31,1%) osób (w tym 4 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 6 komentarzy pozytywnych (os. bad. 5, 7, 12, 15, 17, 22), 6 komentarzy negatywnych (os. bad. 3, 4, 6, 10, 21, 30); (ii) 4 komentarze interpretujące: 1 pozytywny (os. bad. 9), 2 negatywne (os. bad. 2, 25), 1 neutralny (os. bad. 29) oraz (iii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 1, 11, 14, 16, 24, 27).

Nie odnotowano komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach: neutralnych i żadnego z komentarzy niezgodnych z tymi oznaczeniami.

W grupie niemieckojęzycznej (na 17 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny (os. bad. 44), 6 negatywnych (os. bad. 31, 36, 54, 57, 58, 59), 5 neutralnych (os. bad. 35, 39, 46, 51, 60); (ii) 1 komentarz interpretujący neutralny (os. bad. 53); (iii) 1 komentarz ambiwalentny (os. bad. 52) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48), 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 42), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 34).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) odnotowano:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 62, 65, 68, 69, 76, 81, 82, 89), 4 negatywne (os. bad. 63, 67, 70, 79), 2 neutralne (os. bad. 73, 86); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 71); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 61, 64, 77, 87) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 90) i 3 negatywne: 2 o dodatnich (os. bad. 75, 85), 1 o zerowych (os. bad. 80) wartościach.

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹⁸ przedstawiono w tabeli 5.

¹⁸ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

Tabela 5. Test χ^2 . Dowcip 5P „Nadwaga”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	7	7,8	1	1,1	9	10,0	17	18,9	15,67	0,047*
Negatywne	8	8,9	6	6,7	4	4,4	18	20,0		
Neutralne	1	1,1	6	6,7	2	2,2	9	10,0		
Niejednozn.	6	6,7	4	4,4	8	8,9	18	20,0		
Razem	22	24,4	17	18,7	23	25,6	62	68,9		
b/k	8	8,9	13	14,4	7	7,8	28	21,1		

* $p < 0,05$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane w tabeli 5 świadczą o różnej (acz zbliżonej w grupach polskojęzycznej i niemieckojęzycznej) konceptualizacji przekazu. Osąd tych danych skłania do wniosku o szczególnie niskiej ocenie dowcipu w grupie niemieckojęzycznej, niezbyt wysokiej – w polskojęzycznej, a niejednoznacznej – w rosyjskojęzycznej.

Wynik ($\chi^2 = 15,67$; $p < 0,05$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Równowaga ocen pozytywnych i niejednoznacznych (wg I_a) oraz pozytywnych i negatywnych (wg I_b) (przy indeksach: $I_a = 0,9$, $I_b = 0,9$) ostatecznie stanowi o niejednoznacznej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wyniku, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących odnotowano takie jak: sentencja o wydzwisku negatywnym – *Tak. Jak się urodziła* (os. bad. 2), na którą wskazują ujemne wartości (–2 i –3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, konstatacja – *Wysmiewanie się z blondynki* (os. bad. 25), która, ze względu na ujemne wartości (–5) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, może wskazywać bądź na dezaprobatę dla dowcipów o blondynkach, bądź na ironię potwierdzającą ten stereotyp, lub wywód – *Rozumiem, że blondynka podała swoją wagę z porodu* (os. bad. 9), odzwierciedlający proces konceptualizacyjny, któremu towarzyszy niepewność osoby badanej, czy właściwie odczytuje ona sens dowcipu, przy dodatnich wartościach (+5 i +3) na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, przy niskiej jednak wartości stopnia jego zrozumienia (+1), czy kwintesencja – *Top model* (os. bad. 29), uwypuklająca w prześmiewczy sposób absurdalność odpowiedzi bohaterki dowcipu, odzwierciedlająca aktywowane przez osobę badaną elementy domeny [KANONY PIĘKNA] i przestrzenie mentalne dotyczące standardów piękna kobiecej sylwetki. Nie można tu wykluczyć odwołania do popularnego

programu telewizyjnego o tym samym tytule. Komentarz ma wydźwięk ironiczny. Można się w nim dopatrzyć krytyki ciągle obowiązującego standardu ideału piękna kobiety opartego na koncepcie zbytnej szczupłości/chudości jej ciała. Podkreślić przy tym warto celność tej wypowiedzi, która uruchamiając u odbiorcy wspomniane przestrzenie mentalne, powoduje nałożenie dwóch skryptów: ‘idealnej sylwetki kobiety’ i ‘ekstremalnie niskiej masy ciała kobiety’, wywołując u niego efekt humorystyczny. Mimo ironicznego i jednocześnie dowcipnego wydźwięku tej wypowiedzi towarzyszące jej wartości podane na skalach: zerowy stopień akceptacji i podobań się dowcipu przy wysokim (wartość +4) stopniu jego zrozumienia wskazują na jego neutralną ocenę.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano: wyznanie wyrażające brak zdania na temat dowcipu – *Nie wiem* (os. bad. 1), przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu akceptacji i zerowej wartości stopnia jego podobań się, oraz kolejne cztery, podobne w treści stwierdzenia: – *Średnie* (os. bad. 11), którego wydźwięk potwierdza umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia podobań się, przy maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia jego akceptacji, – *Nuda* (os. bad. 14), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, przy niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia jego akceptacji i zerowej (ale nie ujemnej) wartości stopnia jego podobań się, – *Słabe* (os. bad. 16), wskazujące również na negatywny odbiór dowcipu, potwierdzony w tym przypadku ujemną wartością (–1) stopnia podobań się, przy maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia jego akceptacji oraz – *Nieśmieszne* (os. bad. 27), wskazujące na neutralny lub negatywny wydźwięk dowcipu, przy zerowej wartości stopnia jego podobań się i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia jego akceptacji. Interesujący jest też, z punktu widzenia ambiwalentności, komentarz – *Blondynce wolno* (os. bad. 24), zdający się mówić o przyzwoleniu osoby badanej (płci żeńskiej) na stereotypowe postrzeganie blondynek, wydźwięk którego znajduje potwierdzenie w dodatniej, maksymalnej wartości (+5) stopnia akceptacji dowcipu, czemu przeczy wyrażnie ujemna wartość (–3) stopnia jego podobań się;

– w **grupie niemieckojęzycznej** jedyny z odnotowanych, z kategorii komentarzy interpretujących, brzmiący – *Trzeba zrozumieć, że ona mówi o dziecku* (os. bad. 53), miał wydźwięk neutralny, potwierdzony zerowymi wartościami na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Stwierdzono także tylko jeden komentarz ambiwalentny, tłumaczący znaczenie liczb podanych przez bohaterkę dowcipu – *Tutaj chodzi o narodziny, chociaż, moim zdaniem, dowcip nie jest śmieszny* (os. bad. 52), wskazujący na negatywny odbiór,

przy zerowych wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, świadczących o neutralnej jego ocenie.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustrują natomiast: wyznanie – *Nie rozumiem tego dowcipu* (os. bad. 34), z którego można wnosić o jego neutralnej ocenie, co mogłyby potwierdzać zerowe wartości na skali stopnia zrozumienia i stopnia akceptacji, gdyby nie – wprawdzie niska, ale dodatnia wartość (+1) stopnia podobań się, świadcząca o dość pozytywnej, mimo to, jego ocenie, czy lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), wskazujące na pozytywny wydźwięk dowcipu, co stoi w wyraźnej sprzeczności z maksymalnie ujemną wartością (–5) stopnia podobań się, przy zerowym stopniu akceptacji i równie zerowym stopniu jego zrozumienia, lub stwierdzenie – *Bezsensowny i płaski* (os. bad. 42), wskazujące z kolei na negatywny wydźwięk dowcipu, czemu przeczą dodatnie wartości: maksymalnie wysoka i niewysoka (+5 i +2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się;

– w grupie rosyjskojęzycznej stwierdzono tylko jeden z kategorii komentarzy interpretujących, i to pozytywny – *Głupia blondynka. Komentarz mężczyzny* (os. bad. 71), będący emanacją stereotypowego postrzegania kobiet blondynek i wyrazem aprobaty dla tego stereotypu, potwierdzonej wartościami: (+4 i +3) na skalach akceptacji i podobań się dowcipu. O sile stereotypu świadczy podkreślona w komentarzu płeć osoby badanej ‘Komentarz mężczyzny’ i jego świadomość powszechnego braku akceptacji dla tej kategorii dowcipów.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano m.in. wyznanie – *Nie rozumiem* (os. bad. 61), potwierdzone ujemną wartością (–3) stopnia zrozumienia, przy dodatnich wartościach (+1 i +5) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, czy wywód krytykujący treść i konstrukcję dowcipu – *Bardzo skomplikowany i nieśmieszny* (os. bad. 64), wskazujący na negatywną ocenę, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu zrozumienia, dodatniej wartości (także +3) stopnia akceptacji i zerowej wartości stopnia podobań się, świadczących o pozytywnej bądź neutralnej, ale nie negatywnej jego ocenie.

Do ambiwalentnych należą także dwa kolejne, przeciwstawne w swej wymowie: epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 77), wskazujący na negatywny odbiór dowcipu, potwierdzony maksymalnie ujemną (–5) wartością stopnia podobań się, przy maksymalnie dodatniej (+5) wartości stopnia jego akceptacji oraz stwierdzenie – *Śmieszny, rozumiem* (os. bad. 87), wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, potwierdzone wysoką wartością (+4) stopnia podobań się, przy zerowej wartości stopnia akceptacji i niskiej (+1) stopnia jego zrozumienia.

Wśród komentarzy niezgodnych z wartościami na skalach odnotowano m.in.: wspomniany już wcześniej, występujący tu po trzykroć, epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 72 i 85 oraz 80), wskazujący w dwóch pierwszych przypadkach na negatywny odbiór dowcipu, przy dodatnich wartościach: umiarkowanie wysokich i niewysokich (+3) i (+1) na wszystkich trzech skalach, świadczących o względnie pozytywnej ocenie dowcipu, a – w przypadku trzecim – mający wydźwięk neutralny, na co wskazują zerowe wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Z kolei dłuższy wywód, którego autor próbujący zdefiniować, czym jest oceniany dowcip – *Kwestia wagi... Czy to jest dowcip? Paradoks aforyzmów?* (os. bad. 90), krytykując jego konstrukcję ze względu na rozczarowanie brakiem konfliktu „aforyzmów” bądź odczytaniem zawartych w nim treści jako „paradoksu aforyzmów”, wskazuje na negatywny odbiór dowcipu, przy wartościach: maksymalnie wysokiej i wysokiej (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Należy dodać, że termin ‘aforyzm’ został w komentarzu użyty nieadekwatnie. Zgodnie z definicją aforyzmu to „zwięzłe sformułowanie, zwykle jednozdaniowe, ogólnej prawdy o charakterze filozoficznym, psychologicznym czy moralnym, odznaczające się stylistyczną wyrazistością i błyskotliwością” (Sławiński, red. 1988: 15).

Wart uwagi jest ponadto, podany w grupie niemieckojęzycznej, komentarz z kategorii zgodnych z oznaczeniami na skalach, o charakterze pozytywnym – *No tak* (os. bad. 44), który może być interpretowany jako wyraz albo dezaprobaty dla dowcipów utrwalających stereotyp ‘blondynki’, albo jako konstatacja typowego zachowania stereotypowej ‘blondynki’. Wartości: (+3 i +1) podane na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy wysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +4), wskazują na ten drugi wariant i pozwalają wnosić o nieznacznym, ale jednak pozytywnej ocenie dowcipu.

Na szczególną uwagę zasługuje, pochodzący również z grupy osób niemieckojęzycznych – także zgodny z oznaczonymi wartościami na skalach, ale o charakterze negatywnym, komentarz odnoszący się do ogółu prezentowanych dowcipów – *Jestem człowiekiem, który bardzo rzadko śmieje się z dowcipów. Nie spodobał mi się żaden dowcip z ankiety* (os. bad. 54), wyrażający ich negatywną ocenę w skali globalnej, mającą wynikać z osobistych upodobań i wysokich oczekiwań jego autorki względem dowcipów w ogóle, o czym informuje ona w pierwszej części swej wypowiedzi. Podkreślić jednak należy, że komentarz ten nie jest w pełni prawdziwy, jako że osoba ta skomentowała pozytywnie dwa dowcipy z puli 20 testowanych (3N i 1A), jak następuje: – *Dobry dowcip* i – *Myszę, że jest dobry, prawda już go słyszałam*, choć przy niezbyt wysokich wartościach: (+3) i (+2) na wszystkich trzech skalach, odpowiednio.

Reasumując, z przedstawionych danych wynika, że na proces oceny dowcipu (przyjętego zdecydowanie negatywnie), w tym i na treść komentarzy, nałożyły się u osób go oceniających krytyczne nastawienie do, obecnego wciąż w dowcipach, stereotypowego obrazu blondynki oraz negatywna opinia o standardach urody kobiecej propagowanych we współczesnym świecie. Stosunkowo liczne komentarze podkreślające niezrozumienie dowcipu mogą wynikać z trudności w pojęciu jego logiki i puenty, opartych na odwołaniu do domeny [NARODZINY], a nie do domeny [DIETY ŻYWIENIOWE]. Natomiast pozytywny odbiór dowcipu u 1/3 z liczby osób go komentujących może wynikać z zainteresowania przedstawioną w nim grą słów oraz z sympatii dla naiwnego i nieco niemądrego/przewrotnego obrazu ‘blondynki’.

- Podsumowanie analizy dowcipów z podzbioru (1P–5P)

Spośród 450 odpowiedzi osób oceniających dowcipy z podzbioru 1P–5P komentarzem opatrzonych zostało 360 (79,9%): 114 (25,3%), 110 (24,4%) i 136 (30,2%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 90 (20,0%) (w tym 14 autorstwa osób płci męskiej) sprowadzało się jedynie do odpowiedzi liczbowej.

Powyższe dane, analizowane pod kątem udziału liczbowego wszystkich ustanowionych kategorii komentarzy, w układzie: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1P–5P)

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	48	10,7	36	8,0	66	14,7	150	33,4	30,00	0,000*
Negatywne	19	4,2	33	7,3	23	5,1	75	16,6		
Neutralne	10	2,2	10	2,2	5	1,1	25	5,5		
Niejednozn.	37	8,2	31	6,9	42	9,3	110	24,4		
Razem	114	25,3	110	24,4	136	30,2	360	79,9		
b/k	36	8,0	40	8,9	14	3,1	90	20,0		

* $p < 0,001$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Z zestawienia w tabeli 6 wynika wyraźna przewaga liczby ocen pozytywnych nad negatywnymi i niejednoznaczными.

Można nadto wnosić, że dowcipy ze źródeł polskojęzycznych podobały się głównie osobom z grupy rosyjskojęzycznej, zostały natomiast ocenione niejednoznacznie przez grupę polskojęzyczną, a negatywnie – przez niemieckojęzyczną.

Wynik ($\chi^2 = 30,00$; $p < 0,001$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na wszystkie dowcipy z tego podzbioru.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ogółu ocen pozytywnych nad ogółem ocen niejednoznacznych i ogółem negatywnych (przy indeksach: $I_a = 1,7$, $I_b = 2,0$) ostatecznie stanowi o pozytywnej globalnej ocenie dowcipów z podzbioru 1P–5P (głównie za sprawą dowcipu 4P, ocenionego najwyżej ze wszystkich 20 dowcipów).

Na odbiór dowcipów w każdej z grup językowych miała wpływ ich pozycja w ankiecie. Dowcipy umieszczone na pozycjach 1–10 cechowała wyraźnie większa liczba podanych do nich komentarzy niż w przypadku ostatniego w ankiecie, z liczbą 62 (dowcip 5P, poz. 20). Liczby komentarzy przypisanych pozostałym dowcipom z tego podzbioru wahały się od 70 (dowcip 4P, poz. 15), poprzez 74 (dowcip 3P, poz. 8), po 76 (dowcip 1P, poz. 4) czy 78 (dowcip 2P, poz. 6).

Może to wynikać z ogólnego znużenia osób badanych wypełnianiem ankiety, nie można jednak pominąć wpływu drugiej przyczyny tego stanu, jaką jest tematyka dowcipów. Z przedstawionej powyżej analizy wynika bowiem konkluzja, że szczególnie inspirującymi do podawania komentarzy okazały się dowcipy poruszające takie problemy, jak: relacje damsko-męskie (dowcip 2P), kwestie społeczno-gospodarcze (dowcip 1P), podejście do dyscypliny w pracy (dowcip 3P) i nauka szkolna (dowcip 4P); najmniej inspirującym pod tym względem okazały się współczesne standardy dotyczące idealnej sylwetki kobiety (dowcip 5P).

Dowcip 4P – należący do dowcipów aktywujących doświadczenia osobiste osób badanych – wywołał nadto, jak wszystkie z tej kategorii, sentymentalne odniesienia do wspomnień, i to niezależnie od tego, czy jego tematyka mieściła się wśród preferowanych przez osoby badane tematów do żartów, czy nie (np. jak u os. bad. 71).

Z kolei cechujący się bardziej złożoną konstrukcją, oparty na personifikacji, dowcip 3P powodował trudności interpretacyjne, i to we wszystkich grupach, choć bez zdecydowanego wpływu na liczbę komentarzy negatywnych.

We wszystkich grupach osoby badane uciekały się do podawania wartości (0) dla wyrażenia neutralnego stanowiska wobec danego dowcipu czy jego treści bądź dla określenia analogicznego stopnia jego zrozumienia, akceptacji czy podobań się.

Odnotowano też (w przypadku czterech dowcipów) nieliczne komentarze wyrażające pozornie pozytywne oceny, które w zestawieniu z wartościami podanymi na skalach jawiły się jednak jako ironiczne (dowcipy: 1P – os. bad. 76, 2P – os. bad. 59, 3P – os. bad. 10 i 86 oraz 5P – os. bad. 24, 25, 29 i 87), jak i (w przypadku jednego)

jako komentarze pozornie ironiczne, które okazały się, zgodnie z oznaczeniami na skalach, komentarzami pozytywnymi (dowcip 4P – os. bad. 8, 17 i 25).

Największą liczbę komentarzy o wydźwięku ironicznym (siedem) odnotowano zatem w grupie polskojęzycznej, głównie za sprawą dwu osób (os. bad. 10, 25, których predyspozycja do udzielania tego typu wypowiedzi ujawniała się i w dalszych podzbiorach dowcipów).

Wart podkreślenia jest fakt, że imię Antek, charakterystyczne dla polskojęzycznych dowcipów o tematyce wiejskiej, budzi u polskich odbiorców konceptualizacje związane z postaciami z klasycznych dzieł literackich, Antka Boryny z powieści Władysława Reymonta *Chłopi* czy tytułowego Antka z noweli Bolesława Prusa oraz aktywuje domenę [ŻYCIE NA WSI] i przestrzenie mentalne dotyczące ciężkiej pracy na roli.

Podobne konceptualizacje wywołał dowcip 4P w grupie rosyjskojęzycznej, w której postać bohatera („ucznia”/przysłowiowego Jasia z dowcipów polskojęzycznych o tematyce szkolnej) wywołała skojarzenia z analogicznym, rosyjskim bohaterem dowcipów poruszających tę problematykę, Wowoczką (komentarz os. bad. 86).

Ze szczególną krytyką w komentarzach niemieckojęzycznych spotkał się z kolei jeden z dowcipów opartych na stereotypach genderowych (dowcip 2P), co może świadczyć o mniejszym w niej, niż w pozostałych grupach, przyzwoleniu na taką tematykę dowcipów. Inny dowcip z tej kategorii, odwołujący się do stereotypowego postrzegania kobiety-blondynki, i utrwalający ten stereotyp (dowcip 5P), sprowokował natomiast, już nie tylko w grupie niemieckojęzycznej, ale i polskojęzycznej – niską, a w grupie rosyjskojęzycznej – niejednoznaczną ocenę jego treści. To nie najlepsze przyjęcie dowcipu we wszystkich grupach badanych można uznać za przejaw malejącej współcześnie, jak można wnosić, aktywności i siły oddziaływania stereotypu kobiety-blondynki, który wydaje się już nieinteresujący i nieskuteczny.

Biorąc pod uwagę wartości indeksu I_b , wyliczone dla poszczególnych dowcipów, ich hierarchia w tym podzbiorze jawi się następująco:

1. dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego” ($I_b = 17,0$);
2. dowcip 3P „Rozmowa psów” ($I_b = 2,2$);
3. dowcip 2P „Blondynka i brunetka” ($I_b = 2,0$);
4. dowcip 5P „Nadwaga” ($I_b = 0,9$);
5. dowcip 1P „Gospodarstwo Antka” ($I_b = 0,8$).

Powszechnym uznaniem cieszył się zatem, wywołujący sentymenty związane ze wspomnieniami czasów szkolnych, dowcip 4P. Z niejednoznaczną oceną spotkały się dowcipy o tematyce społecznej, przy wielu negatywnych opiniach, szczególnie

w grupie niemieckojęzycznej (dowcip 2P i 3P). Nie zyskał natomiast akceptacji osób badanych dowcip odwołujący się do zdezaktualizowanego już, jak można wnosić, stereotypu próżnej kobiety/‘blondynki’ (dowcip 5P), a zwłaszcza – dowcip przedstawiający naganny obraz osoby leniwej, lekceważącej swe obowiązki (dowcip 1P).

5.4.2.2. Dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych (1N–5N)

- Dowcip 1N „Dama z supermarketu”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 84 (93,3%) osoby: 29 (32,2%), 25 (27,8) i 30 (33,3%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 6 (6,7%) osób (w tym 1 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 29 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

- (i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 12 pozytywnych (os. bad. 1, 2, 6, 7, 8, 11, 12, 24, 25, 26, 27, 30), 2 negatywne (os. bad. 15, 16);
- (ii) 8 komentarzy interpretujących pozytywnych (os. bad. 3, 5, 9, 19, 20, 21, 23, 28);
- (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 10, 13, 14, 22, 29) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o zerowych wartościach (os. bad. 17), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 4).

W grupie niemieckojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

- (i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 38, 40, 42, 47, 54, 57, 58, 60), 5 negatywnych (os. bad. 36, 37, 41, 52, 53);
- (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 43);
- (iii) 8 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 33, 34, 35, 45, 46, 48, 49, 59) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 55), 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 32) i 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 51).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 30 udzielonych komentarzy) odnotowano:

- (i) 18 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 13 pozytywnych (os. bad. 62, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 77, 78, 80, 86, 87, 89), 5 negatywnych (os. bad. 63, 67, 75, 83, 88);
- (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 64, 74);
- (iii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 70, 76, 79, 81, 84, 85) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: wszystkie negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 61, 73, 82, 90).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne¹⁹ przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Test χ^2 . Dowcip 1N „Dama z supermarketu”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	20	22,2	9	10,0	15	16,7	44	48,9	13,57	0,035*
Negatywne	2	2,2	5	5,5	5	5,5	12	13,3		
Neutralne	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0		
Niejednozn.	7	7,8	11	12,2	10	11,1	28	31,1		
Razem	29	32,2	25	27,8	30	33,3	84	93,3		
b/k	1	1,1	5	5,6	0	0,0	6	6,7		

* $p < 0,05$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane w tabeli 7 świadczą o różnej (analogicznej jedynie co do braku komentarzy neutralnych) konceptualizacji przekazu, zależnie od grupy. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej, wyraźnie niższą – w grupie rosyjskojęzycznej i niejednoznaczną – w grupie niemieckojęzycznej.

Wynik ($\chi^2 = 13,57$; $p < 0,05$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Minimalna (wg I_a) i ponad 3-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad – niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,1$, $I_b = 3,7$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej dowcip wywołał takie komentarze interpretujące pozytywne, jak: – *Chodzi o to, że żona, gdy zobaczy męża z inną kobietą od razu się pojawia, bo jest zazdrosna. Znam takie sytuacje z własnego doświadczenia* (os. bad. 3), przy niewysokiej, ale dodatniej i umiarkowanej wysokiej wartości (+2 i +3) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, czy – *Całkiem zabawny, ale utrwalający stereotyp męskości oglądającego się za kobietami* (os. bad. 5), z którego wynika

¹⁹ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o zerowych wartościach + pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

przyzwolenie na dowcipy o tej tematyce, i jednoczesna dezaprobata dla utrwalania stereotypu, przy nie najwyższej i umiarkowanie wysokiej wartości (+4 i +3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Trzy kolejne wypowiedzi: – *Jest to żart dotyczący problemu zazdrości w związkach* (os. bad. 9), – *Żona w sklepie się gubi (szuka produktów), mąż nie może jej znaleźć, dlatego żartuje sobie w taki, a nie inny sposób* (os. bad. 20) oraz – *Wyśmiewa zachowanie małżeństwa* (os. bad. 21) mogłyby być odbierane jako neutralne, gdyby nie wysokie wartości podane na skalach: wysoki stopień podobań się dowcipu i jego pełna akceptacja (wartości +4 i +5), towarzyszące pierwszej z nich, oraz maksymalnie wysokie wartości (+5) na wszystkich trzech skalach (towarzyszące pozostałym dwom), świadczące o pozytywnej ocenie dowcipu. Do tej kategorii dowcipów należą także dwie konstatacje: – *Kobieta zawsze się pojawia, gdy czuje zagrożenie* (os. bad. 19), przy umiarkowanie wysokich wartościach (+3) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, czy – *Wychodzi na to, że żona bohatera żartu jest bardzo o niego zazdrosna i obserwuje go z ukrycia* (os. bad. 23), wiążąca się z wyraźnie niższymi, choć także dodatnimi wartościami na skalach: niewysokim i umiarkowanym (wartości +2 i +3) stopniem akceptacji i stopniem podobań się dowcipu, świadczącymi o jego pozytywnej ocenie. Z kolei jednoznacznie pozytywny wydźwięk ma dłuższy, trójczłonowy wywód osoby, wypowiadającej się następująco: – *Kobieta zawsze jest zazdrosna o swojego mężczyznę. Najbardziej, gdy widzi go w obecności innej kobiety. Kawał jest zabawny, bo pokazuje realia życia w związku oraz prawdziwą naturę kobiet* (os. bad. 28), odzwierciedlający akceptację dla, wpisującego się w stereotyp genderowy, zachowania bohaterki dowcipu, uznanego za powszechne i typowe, przy maksymalnie wysokich wartościach (+5) na wszystkich trzech skalach.

Do ambiwalentnych należy następujące wyznanie – *Dowcip pokazuje wprost relacje damsko-męskie, nie śmiesz mnie, ale i nie drażni* (os. bad. 10), którego neutralny charakter potwierdzony został zerową wartością stopnia podobań się dowcipu, przy sprzecznej z nią maksymalnie dodatniej wartości (+5) stopnia jego akceptacji. Ambiwalentne są także trzy krytyczne wypowiedzi, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu: – *Jest mało zabawny* (os. bad. 13), – *Niezbyt oryginalny* (os. bad. 14) czy – *Nie jest zabawny* (os. bad. 29), przy pełnej akceptacji i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+5 i +1) stopnia jego podobań się (w przypadku pierwszej), przy zerowej i ujemnej wartości (0 i –2) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się (w przypadku drugiej) oraz ujemnej wartości (–1) stopnia akceptacji, ale przy zerowej wartości stopnia podobań się, świadczącej o neutralnej ocenie dowcipu (w przypadku trzeciej z nich). Do tej kategorii komentarzy należy także oświadczenie – *Ten żart mnie nie*

śmieszny, jestem sceptycznie do niego nastawiona (os. bad. 22), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, potwierdzony ujemną wartością (–2) stopnia jego akceptacji, przy sprzecznej z nią, wprawdzie niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia podobania się i przy wysokim (wartość +4) stopniu jego zrozumienia.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustruje stwierdzenie – *Nie było zaskakującej puenty* (os. bad. 4), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, przy świadczących o jego pozytywnej ocenie (mimo niesatysfakcjonującej puenty) wartościach (+4 i +3) podanych na skalach, świadczących o wysokim stopniu akceptacji i umiarkowanym stopniu podobania się dowcipu, a także graficzny znak uśmiechu – :) (os. bad. 17), wskazujący na pozytywny odbiór dowcipu, czemu przeczą zerowe wartości na skalach stopnia akceptacji i podobania się, wskazujące zarówno na neutralną ocenę dowcipu, jak i neutralny wydzźwięk komentarza;

– w grupie niemieckojęzycznej na pozytywny charakter odnotowanego w niej, jedynego komentarza interpretującego, sprowadzającego się do stwierdzenia faktu – *Mąż czuje, że żona jest o niego zazdrosna* (os. bad. 43), wskazują: wysoka i wprawdzie niewysoka, ale także dodatnia, wartości (+4 i +1) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono m.in. jednoznaczłą deklarację – *Antyfeministyczny, prostacki* (os. bad. 33), odzwierciedlającą aktywowane przez osobę badaną stereotypy genderowe, wywołujące u niej wyraźne oburzenie, popartą maksymalnie ujemną wartością (–5) stopnia podobania się dowcipu, jednak przy przeczącej temu niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia jego akceptacji oraz pełne dezaprobaty oświadczenie – *Nie odnosi się do mnie. Nie mogłabym zidentyfikować się z tym dowcipem* (os. bad. 34), wskazujące na neutralny bądź negatywny odbiór dowcipu (ze względu na brak osobistego doświadczenia osoby tak się wypowiadającej w kwestii sytuacji w nim przedstawionej), przy równie niejednoznacznych wartościach (–2, 0 i +3) na skalach: ujemnej stopnia akceptacji, zerowej stopnia podobania się i umiarkowanej stopnia zrozumienia.

Ambiwalentny okazał się również wywód – *Jakoś nie za bardzo ta sytuacja mnie porusza, dlatego nie jest dla mnie śmieszna* (os. bad. 46), pokazujący, podobnie jak w przypadku poprzedniej wypowiedzi, że brak osobistego doświadczenia dotyczącego danej sytuacji może utrudniać odbiór i ocenę dowcipu. Osoba ta w umiarkowanym stopniu (+3) akceptuje dowcip, ale jednocześnie stwierdza, że on jej się nie podoba (wartość –2). Znalazły się tu także i dwa krytyczne stwierdzenia: – *Dość zrozumiałe, jednak puenta jest słaba* (os. bad. 35), przy wartościach (0 i –5) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu oraz – *Dla mnie osobiście nie za*

bardzo śmieszny (os. bad. 45), którego negatywny bądź tylko nieznacznie pozytywny odbiór potwierdzają równie niejednoznaczne w swym zestawieniu wartości: niewysoka, ale dodatnia i wyraźnie ujemna (+2 i -3), na odnośnych skalach.

Na względnie pozytywny bądź neutralny odbiór dowcipu wskazuje natomiast lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), jednak dylematu tego nie rozstrzygają wartości (+3 i 0) na skalach, wskazujące na umiarkowanie wysoki stopień akceptacji i zerową wartość dotyczącą stopnia jego podobańia się. Podobnie, można by przypuszczać, że negatywne w wydźwięku oświadczenie – *Nie mój rodzaj humoru* (os. bad. 49) jest wyrazem takiego właśnie postrzegania przez tę osobę stereotypów genderowych, za czym przemawia wyraźnie ujemna wartość (-4) stopnia podobańia się dowcipu, czemu jednak przeczy, niewysoka wprawdzie, ale dodatnia wartość (+2) stopnia jego akceptacji.

Ambiwalentna jest także, podsumowująca sytuację przedstawioną w dowcipie, konstatacja – *Rodzinne relacje są zabawne* (os. bad. 59), pozwalająca wnosić o pozytywnym odbiorze dowcipu, co potwierdza umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia jego akceptacji, przeczy jednak temu zerowa wartość stopnia podobańia się, przy umiarkowanym stopniu (wartość +3) jego zrozumienia.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustrują dwie krytyczne wypowiedzi, z których pierwszej, wskazującej na negatywny odbiór dowcipu: – *Ten dowcip mi nie odpowiada. Szatę nie ma* (os. bad. 32), towarzyszą świadczące o jego pozytywnej ocenie, dodatnie wartości (+2) na wszystkich trzech skalach; natomiast neutralnemu lub negatywnemu odbiorowi, sugerowanemu przez drugą z nich – *Przewidywalna puenta, nic nowego* (os. bad. 51), przeczą wartości: maksymalnie wysoka oraz niewysoka, ale również dodatnia (+5 i +1) wartość stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się, przy wysokim stopniu (wartość +4) zrozumienia. Także i z treści ostatniego z tej kategorii komentarzy, jakim jest dwuczłonowa wypowiedź – *Dla mnie taka próba podrywu nie jest dobra, ale dowcip może być* (os. bad. 55), wskazującej na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, nie wynika, że takiej jego werbalnej ocenie towarzyszyć będą zaskakujące wskazania na skalach: niski stopień zrozumienia (wartość +1) oraz przeczące temu, ujemne wartości (-1 i -5) stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych pojawiło się stwierdzenie faktu uprzedniej znajomości dowcipu – *Już czytałam ten dowcip wcześniej* (os. bad. 64) oraz odnoszące się do cech bohaterki stwierdzenie – *Nie jest pewna siebie* (os. bad. 74), przy umiarkowanie wysokich wartościach (+3) na skalach stopnia akceptacji i podobańia się dowcipu w przypadku pierwszym oraz

przy wartościach (+5 i +4) świadczących o pełnej akceptacji i wysokim stopniu jego podobań się w przypadku drugim.

Do komentarzy ambiwalentnych w tej grupie należą: wypowiedź podająca w wątpliwość wartość dowcipu jako takiego – *Mi się wydaje, że ten dowcip już od początku jest nieciekawym* (os. bad. 70), wskazująca na jego negatywny odbiór, potwierdzony maksymalnie ujemną wartością (–5) na skali stopnia podobań się, stojącą jednak w sprzeczności z maksymalnie dodatnią wartością (+5) stopnia akceptacji, czy konkluzja – *Dość sarkastyczne i cyniczne nastawienie do kobiet* (os. bad. 76), wyrażająca krytyczną opinię o sytuacji przedstawionej w dowcipie, też jednak dodatnie wartości (+3 i +2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Należy tu również, potwierdzająca podkreślany już wcześniej fakt istotnej roli potrzeby identyfikowania się osób badanych z problematyką poruszaną w dowcipie, konstatacja osoby stanu wolnego – *Ten dowcip bardziej odpowiada parom w związku małżeńskim* (os. bad. 79) (płeć męska, przedział wiekowy: 16–19), negatywnie oceniającej (wartość –2) dowcip co do stopnia jego podobań się, przy równocześnie dodatniej, choć niskiej wartości (+1) jego akceptacji, jak też, interesujący z powodu swej konstrukcji, wywód – *Typowy dowcip o małżeństwie, oklepany temat* (os. bad. 85), który w pierwszej części stanowi neutralne stwierdzenie, zaś w drugiej stwierdzenie o wydźwięku negatywnym ze względu na konceptualizowany negatywnie przymiotnik ‘oklepany’ (wskazujący na raczej negatywny lub mało pozytywny odbiór dowcipu). Za tą drugą wersją przemawiają niskie, ale dodatnie (+1) wartości stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, przy umiarkowanym stopniu jego zrozumienia (wartość +3).

Ambiwalentne okazały się także dwie, pozornie przeciwstawne konstatacje: – *Nudny jakiś* (os. bad. 81) oraz – *Intelektualny humor* (os. bad. 84). Sugerowanemu przez pierwszą z nich, negatywnemu odbiorowi dowcipu, przeczy zarówno dodatnia, umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia podobań się, jak i zerowa wartość stopnia akceptacji, wskazująca raczej na jego neutralną ocenę. Drugiej z wypowiedzi można by przypisać ironiczny wydźwięk, gdyby nie wartości podane na skalach: niski stopień akceptacji (wartość +1) i zerowy stopień podobań się dowcipu, przy niskim (wartość +1) stopniu jego zrozumienia, co nasuwa przypuszczenie, że sprowadza się ona jedynie do stwierdzenia samego stanu rzeczy, dotyczącego charakteru dowcipu.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustruje np. oświadczenie – *Dowcip nie za bardzo mi się podoba. Nie lubię dowcipów na takie tematy* (os. bad. 61) ze względu na najwyższą wartość (+5) stopnia akceptacji dowcipu, przy

pełnym zrozumieniu i, zgodnej z wydźwiękiem wypowiedzi, wartości (+1) stopnia jego podobania się. Z kolei o negatywnym odbiorze dowcipu pozwala wnosić epitet – *Nieciekaw* (os. bad. 73), jednak pełna akceptacja (wartość +5) oraz niewysoki, ale dodatni (wartość +2) stopień podobania się świadczą o jego pozytywnej ocenie.

Podobny sposób podejmowania decyzji ilustrują dwa kolejne określenia: – *Nieśmieszny i nieciekaw* (os. bad. 82) oraz – *Niefajny, nieśmieszny* (os. bad. 90), negatywnego wydźwięku których nie potwierdzają dodatnie wartości: (+2 i +2) w przypadku pierwszym oraz (+5 i +1) w przypadku drugim, podane na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu.

Reasumując, analiza odpowiedzi osób badanych (studentów, zatem zazwyczaj jeszcze stanu wolnego) wskazuje, że ten brak własnego doświadczenia (podkreślany przez niektóre z nich) czyni je bezradnymi wobec tematu dowcipu: małżeńskiej zazdrości. Stąd wiele ich konfuzyjnych reakcji na dowcip (oceniony niejednoznacznie) we wszystkich grupach językowych. I stąd zapewne wypowiedzi z reguły stonowane (protesty zaledwie pojedyncze) – dowcip przyjęty został ze zrozumieniem (bez emocji), przez pryzmat postrzegania zazdrości małżeńskiej jako zjawiska społecznego, traktowanej jako oczywisty, nieodłączny atrybut związku dwojga ludzi.

Toteż wiele z nich wypowiada się głównie na temat walorów humorystycznych dowcipu, zazwyczaj nie dostrzegając czającego się w tym uczuciu zagrożenia, ani nie odnosząc się (choć są i takie wypowiedzi) do zawartego w dowcipie ‘stereotypu genderowego’. Podają zatem komentarze wskazujące na pozytywne nastawienie do tematu dowcipu, który w sposób niezłośliwy wyśmiewa negatywne cechy charakteru małżonków.

Pozostałe osoby jednak, choć mniej liczne, mając krytyczne nastawienie do dowcipu, w którym dostrzegają wspomniany stereotyp, dają wyraz konceptualizacji, w której na plan pierwszy wysuwa się negatywny obraz męża, wyśmiewającego publicznie tę ‘przywarę charakteru swej żony’ bądź uogólniony obraz ‘mężczyzny, wyśmiewającego publicznie mankamenty osobowości kobiet’.

Ogólnie stonowany charakter tych wypowiedzi odbiega wyraźnie od emocjonalnych komentarzy podawanych do dowcipów 1P–5P przez te same osoby badane.

- Dowcip 2N „Górskie pogotowie”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 79 (87,8%): 25 (27,8%), 27 (30,0%) i 27 (30,0%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 11 (12,2%) osób (w tym 1 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 pozytywne (os. bad. 7, 15, 16), 6 negatywnych (os. bad. 2, 4, 8, 17, 21, 29), 4 neutralne (os. bad. 3, 22, 27, 28); (ii) 2 komentarze interpretujące: 1 pozytywny (os. bad. 9), 1 negatywny (os. bad. 10); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 5, 6, 11, 23, 24, 25, 26) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, negatywne: 1 o dodatnich (os. bad. 12), 2 o zerowych (os. bad. 14, 30) wartościach.

W grupie niemieckojęzycznej (na 27 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 5 pozytywnych (os. bad. 33, 35, 36, 42, 44), 7 negatywnych (os. bad. 40, 52, 53, 54, 57, 58, 60); (ii) 4 komentarze interpretujące: 1 pozytywny (os. bad. 59), 3 negatywne (os. bad. 31, 39, 41); (iii) 10 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 32, 37, 38, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 55) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach: pozytywny o zerowych wartościach (os. bad. 48).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 27 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 62, 65, 73, 78, 84, 85, 90), 7 negatywnych (os. bad. 63, 67, 79, 80, 81, 87, 88); (ii) 1 komentarz interpretujący: pozytywny (os. bad. 74); (iii) 9 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 64, 68, 70, 71, 75, 76, 77, 82) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 89), 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 72), 1 neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 86).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁰ przedstawiono w tabeli 8.

²⁰ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: komentarze pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: komentarze negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: komentarze neutralne;

4. komentarze: ambiwalentne oraz niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o zerowych wartościach, pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Tabela 8. Test χ^2 . Dowcip 2N „Górskie pogotowie”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	4	4,4	6	6,7	8	8,9	18	20,0	10,99	0,202
Negatywne	7	7,8	10	11,1	7	7,8	24	26,7		
Neutralne	4	4,4	0	0,0	0	0,0	4	4,4		
Niejednozn.	10	11,1	11	12,2	12	13,3	33	36,7		
Razem	25	27,8	27	30,0	27	30,0	79	87,8		
b/k	5	5,6	3	3,3	3	3,3	11	12,2		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 8 świadczą o analogicznej konceptualizacji przekazu we wszystkich grupach. Przemawiają za niską (zwłaszcza w grupie polskojęzycznej) oceną dowcipu.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i 6-punktowa (wg I_b) przewaga ocen niejednoznacznych i negatywnych nad pozytywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 0,3$, $I_b = 0,7$), ostatecznie stanowi o negatywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej odnotowano dwa, przeciwstawne co do charakteru, komentarze interpretujące, jakimi okazały się stwierdzenia: – *Żart dotyczy stereotypów dot. konkretnych grup* (os. bad. 9) i – *Wydaje mi się, że z tragedii – tu z nałogu, nie należy żartować* (os. bad. 10). Pozytywny charakter pierwszego z nich został potwierdzony maksymalnie wysoką i wysoką wartością (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, zaś negatywny charakter drugiego – najniższą ujemną wartością (–5) na skalach stopnia jego akceptacji i podobań się.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono m.in. trzy wyznania o jednakowej treści, podkreślające w neutralny sposób niejasność dowcipu: – *Nie zrozumiałam kawału* (os. bad. 5), przy towarzyszącej temu, zerowej wartości stopnia podobań się dowcipu oraz, sprzecznej z nią, maksymalnie wysokiej i niskiej, ale dodatniej wartości (+5 i +1) stopnia jego akceptacji i stopnia zrozumienia, czy – *Niezrozumiała końcówka* (os. bad. 6), przy niskim stopniu zrozumienia i równie niskim stopniu akceptacji dowcipu (wartość +2, dwakroć) oraz najniższej ujemnej wartości (–5) stopnia jego podobań się, z czego wynika, że niezrozumiała końcówka w dużej mierze wpłynęła na odbiór dowcipu, ale nie przesądziła o jednoznacznie negatywnej ocenie jego całości, a także komentarz – *Nie zrozumiałam* (os. bad. 24), przy niskich

wartościach (+1 i +1) stopnia zrozumienia i stopnia akceptacji dowcipu oraz najniższej wartości (–5) stopnia jego podobańia się.

Ambiwalentne są także kolejne wypowiedzi wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, takie jak konstatacja – *Bez sensu* (os. bad. 11), której negatywny wydźwięk potwierdza najniższa z ujemnych wartość (–5) stopnia zrozumienia, przy stojących w sprzeczności z nią, zerowych wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobańia się dowcipu, świadczących raczej o jego neutralnej ocenie, oraz dwa stwierdzenia: – *Nie śmiesz* (os. bad. 23) i – *Nie podoba mi się* (os. bad. 25), z których negatywny wydźwięk pierwszego potwierdza ujemna wartość (–2) stopnia podobańia się, czemu jednak przeczy dodatnia wartość (+1) stopnia akceptacji, przy równie niskiej wartości (+1) stopnia zrozumienia dowcipu; w przypadku zaś drugiego, zerowa wartość stopnia podobańia się dowcipu wskazuje raczej na jego neutralny odbiór, z czym stoi jednak w sprzeczności dodatnia wartość (+2) stopnia akceptacji, przy pełnym zrozumieniu dowcipu. Do tej kategorii komentarzy należy też wywód – *Uchwycenie żartu zajmuje dłuższą chwilę, jak dla mnie nieśmieszny, ale może dla ludzi od „śnieżnej lawiny” będzie super śmieszny :)* (os. bad. 26), którego ambiwalentny charakter potwierdzają rozbieżne wartości, maksymalnie wysoka i niewysoka (+5 i +2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobańia się dowcipu.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustrują trzy negatywne wypowiedzi, jak konstatacja: – *Po prostu nieśmieszny* (os. bad. 12), sprzeczna z dodatnimi wartościami (+5 i +2) na skalach, świadczącymi o pełnej akceptacji dowcipu i niewysokim, ale dodatnim stopniu jego podobańia się, epitet: – *Nudne* (os. bad. 14) i wywód – *Nie śmiesz mi ten dowcip, również wymuszony na siłę* (os. bad. 30), oba w swej negatywnej wymowie sprzeczne z zerowymi wartościami stopnia akceptacji i podobańia się dowcipu, wskazującymi raczej na jego neutralną ocenę;

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących odnotowano wypowiedź, której negatywny wydźwięk pobrzmiwa w zawartym w niej pytaniu – *Dowcip zakłada, że snowboardziści biorą narkotyki. Jeśli tak, to od kiedy?* (os. bad. 31), potwierdzony maksymalnie ujemnymi wartościami (–5) na wszystkich trzech skalach, łącznie ze skalą stopnia zrozumienia dowcipu, co wobec faktu jego pełnego zrozumienia, wynikającego z treści komentarza, wskazuje na znaczące oburzenie osoby badanej jego treścią, a także wywód wskazujący na problem ze zrozumieniem dowcipu – *Nie rozumiem, co jest wspólnego między narciarzami, snowboardzistami i psami* (os. bad. 39), potwierdzony umiarkowanie wysoką wartością (+3) na skali stopnia zrozumienia, znajdujący odzwierciedlenie w ujemnej wartości (–2) stopnia

jego podobań się i neutralnej, zerowej stopnia akceptacji, czy, wskazujące również na negatywny odbiór dowcipu, stwierdzenie – *Snowboardziści są przedstawieni tutaj jako narkomani. Nie widzę nic wspólnego* (os. bad. 41), potwierdzony ujemnymi wartościami (–2 i –4) na skali akceptacji i podobań się oraz niekryjące oburzenia zastrzeżenie – *Oni przecież są sportowcami!* (os. bad. 59), mające wydźwięk pozytywny, choć potwierdzony niskimi, ale dodatnimi wartościami (+1) na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono dwa pytania podobne w treści: – *Czy tutaj chodzi o to, że snowboardziści są narkomanami, czy o to, że narciarze biorą doping?* (os. bad. 32) oraz – *Czy snowboardziści są znani z narkotyków?* (os. bad. 37), o identycznych (umiarkowanie wysokiej, niskiej i zerowej), podanych do każdego z nich wartościach na skalach: stopnia zrozumienia dowcipu (+3), stopnia akceptacji (+1) i stopnia podobań się (0). W pierwszym z nich pobrzmiewa ironia, a jednocześnie rysuje się niepewność co do poprawności zrozumienia dowcipu; również i w drugim zarówno samo pytanie, jak i wartość stopnia zrozumienia wskazują na wspomnianą niepewność. Do ambiwalentnych należy też konstatacja – *Jest śmieszny, tylko jakiś płaski i daleki od życia* (os. bad. 38), z pierwszej części której jednoznacznie wynika pozytywny odbiór dowcipu jako takiego, z drugiej zaś rozczarowanie nietrafnym wyborem tematu, przy równie rozbieżnych wartościach (+4 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się, czy wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, krytyczna wypowiedź – *Za dużo stereotypów* (os. bad. 43), czego nie potwierdza ani umiarkowanie wysoka (+3), ani zerowa wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia podobań się, przy niewysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +2), jak i strofująca uwaga – *Sytuacja niepasująca do dowcipu* (os. bad. 45), która może wskazywać na neutralny odbiór, niepotwierdzony jednak wartościami stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się: wprowadzie niską, ale jednak dodatnią i tylko umiarkowanie ujemną (+1 i –3) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się.

Ambiwalentne okazały się też trzy kolejne wywody, świadczące o niezrozumieniu (dwa pierwsze) bądź niepełnym zrozumieniu (trzeci) dowcipu, jednak przy stojącej w opozycji do tego, podanej na odnośnej skali wartości (+5) w dwóch pierwszych bądź (+3) w trzecim wywodzie: – *Stereotyp, którego nie rozumiem* (os. bad. 46), przy zerowym stopniu akceptacji i ujemnym (wartość –2) stopniu podobań się oraz kolejne, podobne w swej wymowie: – *Nie widzę spójności między narciarzami, snowboardzistami i narkotykami* (os. bad. 47) oraz – *Tylko uśmiech, nic więcej, bo nie rozumiem stereotypu dotyczącego snowboardzistów i narkotyków* (os. bad. 51), odpowiednio przy

dodatnich wartościach (+5) i (+3) oraz (+4) i (+1), na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

I dwa ostatnie z tej kategorii komentarzy, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, epitet – *Za nudny* (os. bad. 49) oraz stwierdzenie – *Osobisty odbiór, niekoniecznie trafny dowcip* (os. bad. 55), negatywny wydźwięk których potwierdzony został ujemną wartością (–1) na skali stopnia podobań się dowcipu, czemu jednak przeczą niewysokie, ale dodatnie wartości (+2) i (+1) stopnia akceptacji, przy niewysokim stopniu (wartość +2) jego zrozumienia w przypadku drugim.

Niezgodność z oznaczeniami na skalach ilustruje tylko jedno, wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), któremu przeczą jednak zerowe wartości na wszystkich trzech skalach, co świadczy o neutralnej jego ocenie;

– w grupie rosyjskojęzycznej jedynym komentarzem z kategorii interpretujących pozytywnych okazała się konstatacja – *To jest raczej czarny humor* (os. bad. 74), której pozytywny wydźwięk potwierdzają dodatnie, choć niewysokie wartości (+2) na skali stopnia akceptacji i podobań się dowcipu.

Spośród komentarzy ambiwalentnych wartę uwagi jest niepozbawione pewnej dozy autoironii, wskazującej na niezrozumienie dowcipu, stwierdzenie – *Aż takiego poczucia humoru nie mam* (os. bad. 61), czemu przeczy wysoka wartość (+4) stopnia zrozumienia, przy umiarkowanie wysokim i niskim, ale również dodatnim (wartości +3 i +1) stopniu akceptacji i stopniu jego podobań się. Na niezrozumienie dowcipu wskazuje też uwaga – *Niezrozumiała puenta* (os. bad. 64), potwierdzona (maksymalnie ujemną i nie tak znacząco ujemną) wartością (–5 i –3) na skali stopnia zrozumienia i stopnia akceptacji, przy zerowej wartości stopnia podobań się dowcipu, która nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, że został on odebrany negatywnie.

Podobnie niejasna jest ocena dowcipu wyrażona, wskazującym na negatywny jego odbiór, epitetem – *Nieśmieszny* (os. bad. 68), potwierdzonym ujemną wartością (–1) stopnia podobań się, przy przeczącej temu dodatniej wartości (+2) stopnia jego akceptacji. Krańcowo różne wartości dotyczące oceny dowcipu wiążą się natomiast z wyrażającym wątpliwości osoby oceniającej, trójzdaniowym wywodem – *Nie rozumiem, dlaczego snowboardziści są przedstawiani jako narkomani. Co jest nie tak z narciarzami? Czy tutaj chodzi o narkotyki w sportach ekstremalnych?* (os. bad. 70), wskazującym na niezrozumienie dowcipu i jednocześnie zbulwersowanie jego treścią, potwierdzone maksymalnie ujemną wartością (–5) stopnia jego podobań się, przy stojącej w sprzeczności do niej, zaskakującej, maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia akceptacji, przy zerowym stopniu jego zrozumienia.

Podobna, choć mniejsza rozbieżność wartości cechuje też ocenę dowcipu towarzyszącą konstatacji – *Jakaś dziwna opinia o snowboardzistach* (os. bad. 71), wskazująca na zdystansowanie się osoby badanej od odebranego sensu dowcipu, o czym można wnosić na podstawie wysokiej, ale nie maksymalnie, i lekko ujemnej wartości (+4 i –1) stopnia zrozumienia i stopnia podobań się dowcipu, stojących jednak w sprzeczności z wysoką wartością (+4) stopnia jego akceptacji. Także kolejne komentarze ambiwalentne stanowią dowód mierzenia się osób badanych z problematyką dowcipu/zawartych w nim stereotypów: – *Dowcip dla narkomanów* (os. bad. 75), – *Jakoś trudno go zrozumieć, bardzo dziwny stereotyp* (os. bad. 76), – *Stereotypowy* (os. bad. 77), – *Dowcipy na temat narkomanów nie są śmieszne* (os. bad. 82). Negatywny wydźwięk tych wypowiedzi znajduje częściowo, i to tylko w dwóch ostatnich przypadkach, potwierdzenie w ujemnych wartościach (–3) i (–2) na skali stopnia podobań się dowcipu, czemu jednak przeczą dodatnie, choć niewysokie wartości (+2) i (+1) stopnia akceptacji, przy pełnym i umiarkowanym – wartości (+5) i (+3) – zrozumieniu dowcipu. Wypowiedziom dwu pierwszych osób towarzyszą natomiast wartości dodatnie (+1) i (+3) stopnia akceptacji, wskazujące na względnie pozytywny odbiór dowcipu oraz neutralna i niska wartość (0) i (+1) stopnia podobań się, przy wysokim i umiarkowanie wysokim – wartości (+4) i (+3) – stopniu zrozumienia dowcipu.

Niezgodne z oznaczeniami na skalach są stwierdzenia: – *Nie akceptuję* (os. bad. 72), – *Nie od razu zrozumiałam dowcip. Nie wiem, czy jest dobry* (os. bad. 86) oraz – *Świetny! Ale specyficzny* (os. bad. 89), z których pierwsze wskazuje na negatywny odbiór dowcipu, przy dodatnich wartościach (+2) na wszystkich trzech skalach, drugie – na jego neutralny odbiór, przy ujemnych wartościach (–4 i –2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy równie ujemnej wartości (–3) stopnia zrozumienia, trzecie natomiast – na pozytywny bądź neutralny odbiór, przy ujemnych wartościach (–1 i –3) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, przemawiających za jego negatywną oceną, przy niewysokim (wartość +2) stopniu jego zrozumienia.

Wart uwagi jest komentarz z kategorii zgodnych pozytywnych, wskazujący pośrednio na taki właśnie odbiór dowcipu, powstały w wyniku aktywowania pod wpływem jego treści, osobistych doświadczeń sportowych – *Bo też lubię jeździć na nartach* (os. bad. 36), przy potwierdzających tę pozytywną reakcję na dowcip, umiarkowanie wysokich wartościach (+3) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Ten odbiegający znacznie swą treścią od istoty problemu (ewentualnej narkomanii) komentarz stanowi przykład bezrefleksyjnego podejścia do dowcipu, który opiera się na stereotypie dotyczącym jednej z grup sportowców.

Reasumując, niniejszy dowcip spotkał się ogólnie z reakcją zdecydowanie negatywną (zwłaszcza w grupie niemieckojęzycznej) nie tylko ze względu na treść, ale także dostrzeżenie przez wielu oceniających kryjącego się w nim ryzyka stygmatyzacji środowiska snowboardzistów. Powstałe w ten sposób wątpliwości co do prawdziwości tej insynuacji były też przyczyną wielu wypowiedzi niejednoznacznych, składających się także na wspomnianą ocenę. Zaledwie co czwarta z ogólnej liczby osób badanych oceniła dowcip pozytywnie, nie dopatrując się w nim ani wspomnianego stereotypu, ani związanego z nim zagrożenia. Należy podkreślić, że dowcip poruszył niemal wszystkie osoby go komentujące, o czym świadczą bardzo nieliczne komentarze neutralne.

- Dowcip 3N „Wróć później”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 76 (84,4%): 26 (28,9%), 22 (24,4%) i 28 (31,1%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 14 (15,6%) osób (w tym 2 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał: (i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 12 pozytywnych (os. bad. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 16, 17, 25, 26, 27, 28), 2 negatywne (os. bad. 2, 29); (ii) 6 komentarzy interpretujących pozytywnych (os. bad. 9, 10, 11, 21, 22, 23); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 3, 12, 14, 15, 24) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 30).

W grupie niemieckojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) stwierdzono: (i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 12 pozytywnych (os. bad. 34, 36, 38, 44, 46, 47, 52, 53, 54, 57, 59, 60), 1 negatywny (os. bad. 55); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 33, 58); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 48, 49, 51) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 40, 42), 2 pozytywne: 1 o ujemnych (os. bad. 56), 1 o zerowych (os. bad. 35) wartościach.

W grupie rosyjskojęzycznej (na 28 udzielonych komentarzy) odnotowano: (i) 15 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 10 pozytywnych (os. bad. 64, 65, 66, 70, 74, 78, 79, 83, 84, 90), 5 negatywnych (os. bad. 67, 80, 81, 85, 88); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 71, 86); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 63, 68, 76, 77, 82, 87, 89) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 61, 62, 72, 73).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²¹ przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Test χ^2 . Dowcip 3N „Wróć później”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	18	20,0	14	15,5	12	13,3	44	48,9	10,27	0,114
Negatywne	2	2,2	1	1,1	5	5,5	8	8,9		
Neutralne	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0		
Niejednozn.	6	6,7	7	7,8	11	12,2	24	26,7		
Razem	26	28,9	22	24,4	28	31,1	76	84,4		
b/k	4	4,4	8	8,9	2	2,2	14	15,6		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 9 świadczą o zbliżonej (analogicznej jedynie co do braku komentarzy neutralnych) – w poszczególnych grupach – konceptualizacji przekazu. Przemaszają za podobnie wysoką oceną dowcipu w grupach polskojęzycznej i niemieckojęzycznej, a niższą – w rosyjskojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Niemal 2-krotna (wg I_a) i 5-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,8$, $I_b = 5,5$), ostatecznie stanowi o zdecydowanie pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano: konstatację – *Dowcip dotyczy problematyki wynagrodzeń. Jest bardzo związany z realiami, dlatego ocena 5* (os. bad. 9), dwa stwierdzenia analogiczne co do swej treści: – *Znów gra słów, niefortunne użycie słowa „później”* (os. bad. 10) i – *Dwuznaczność wypowiedzi w tym kontekście* (os. bad. 21), oba potwierdzone maksymalnie dodatnimi wartościami (+5) na wszystkich trzech skalach, konkluzję – *Całkiem*

²¹ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne + komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + pozytywne o zerowych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach.

zabawne, mądry człowiek (os. bad. 11), przy wartościach (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, krytyczny wywód – *Ukazanie tego, jak niektórzy ludzie traktują pracę* (os. bad. 22), którego autorka nie wprost, ale jednak negatywnie ocenia reakcję bohatera, a mimo to zaznacza pozytywne wartości (+2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, oraz próbę uogólnienia – *Typowe rozmowy o zarobkach, jak w Polsce* [wykreślone przez autorkę wypowiedzi] (os. bad. 23), pozwalającą na odtworzenie procesu konceptualizacji, w którym osoba badana najpierw odnosi sytuację do swojej ojczyzny, a potem najwyraźniej stwierdza, że sytuacja ta może wystąpić w różnych krajach, czego manifestacją jest przekreślony przez nią fragment; towarzyszące tej wypowiedzi wartości (+4), mówiące o wysokim stopniu jego akceptacji i stopnia podobań się, wskazują na pozytywną ocenę dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono uwagę wskazującą na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu: – *Doskonale rozumiem, trochę bawi* (os. bad. 3), przy niskiej jednak wartości (+1) stopnia akceptacji i zerowej wartości stopnia jego podobań się, dwa kolejne epitety, nieco krytyczne w swej wymowie, które mogą być różnorodnie interpretowane, jako umiarkowanie pozytywne, neutralne albo negatywne: – *Oklepane* (os. bad. 12) oraz – *Stare* (os. bad. 14), przy towarzyszących im, wskazujących na pełną akceptację dowcipu wartościach (+5) i (+2) i, jednocześnie, niewysokich wartościach (+3) i (+1) stopnia podobań się, a także dwa analogiczne stwierdzenia, świadczące o negatywnym odbiorze dowcipu: *Zupełnie nieśmiesznie* (os. bad. 15) i – *Nie jest śmieszny* (os. bad. 24), oba przy maksymalnej wartości stopnia akceptacji dowcipu (+5) i ujemnej (–3) stopnia jego podobań się.

Jedyny komentarz z kategorii niezgodnych z oznaczeniami na skalach stanowi wyznaczenie – *Nie śmieszny mnie ten dowcip* (os. bad. 30), wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, przy świadczących o pozytywnej jego ocenie wartościach (+3 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się;

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano konstatację – *Nieprawidłowa kolejność słów jest zabawna* (os. bad. 33), potwierdzoną wartościami (+5 i +2) na skalach stopnia akceptacji dowcipu i stopnia podobań się, oraz odnoszącą się do treści dowcipu i wyrażającą, jak można sądzić – z lekkim przymrużeniem oka – aprobatę dla pragmatyzmu bohatera, szacującą wypowiedź – *Mądry człowiek* (os. bad. 58), potwierdzoną maksymalnie wysokimi wartościami (+5) na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się, wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, dwa analogiczne sformułowania: lapidarne – *OK* (os. bad. 48) oraz nieco dłuższe – *Trochę płaski, ale jest OK* (os. bad. 49), co potwierdzają wartości

(+4) oraz (+3) stopnia akceptacji, czemu z kolei przeczy zerowa (w obu przypadkach) wartość stopnia jego podobań się. Powyższe przykłady pokazują, jak nieostre jest określenie 'OK'. Ambiwalentny jest także, wskazujący na negatywny odbiór dowcipu, epitet – *Nieciekaw*y (os. bad. 51), któremu przeczy wysoka wartość (+4) stopnia akceptacji, a także jedynie zerowa (a nie ujemna) wartość stopnia jego podobań się.

Niezgodność komentarzy z oznaczonymi wartościami na skalach prezentują natomiast, wskazujące na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu, stwierdzenia: – *Dość śmieszne* (os. bad. 35), czemu przeczą zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się czy, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, dwie kolejne wypowiedzi: – *Puenta nie jest śmieszna* (os. bad. 40) oraz – *Płaski i banalny* (os. bad. 42), przy dodatnich wartościach (+4 i +2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu w przypadku pierwszej oraz przy maksymalnie wysokiej wartości (+5) stopnia akceptacji i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia jego podobań się, w drugiej z nich, a także, wskazujące z kolei na pozytywny odbiór dowcipu, sformułowanie – *Jest OK* (os. bad. 56), którego wymowie przeczą: zerowa wartość stopnia akceptacji i ujemna wartość (–2) stopnia podobań się, świadczące o negatywnej ocenie dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej stwierdzono dwa komentarze z kategorii interpretujących pozytywnych: wyrażające ironię bądź zachwyt przebiegłością bohatera, określenie – *Spryciarz* (os. bad. 71), potwierdzone wysoką wartością (+4) na skali stopnia akceptacji i umiarkowanie wysoką wartością (+3) stopnia podobań się dowcipu, a także, odnoszące sytuację przedstawioną w dowcipie do realiów życia codziennego, powątpiewanie – *A ktoś naprawdę tyle zarabia?* (os. bad. 86), przy towarzyszących mu niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2) na odnośnych skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się trzy wypowiedzi wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, jak i dwie kolejne, świadczące o umiarkowaniu pozytywnym bądź pozytywnym jego odbiorze. Do pierwszych z nich należą: konstatacja – *Przewidywalny koniec* (os. bad. 63), epitet – *Bezsens* (os. bad. 68) i stwierdzenie – *Płaski humor, nieciekawe* (os. bad. 76), których charakter potwierdzają, odpowiednio, ujemne wartości (–3), (–1) i (–1) na skali stopnia podobań się dowcipu, czemu przeczą dodatnie wartości na skali stopnia akceptacji: niewysokie (+2) w dwu pierwszych z nich i wysoka (+4) w trzecim. Do ambiwalentnych należy też negatywne, odnotowane dwakroć, stwierdzenie – *Nieśmieszny* (os. bad. 82 i 87), przy zróżnicowanych wartościach na skalach: ujemnej (–2) stopnia podobań się dowcipu (w przypadku pierwszym), potwierdzającej negatywny charakter

wypowiedzi i przeczącej temu, maksymalnie wysokiej (+5) stopnia jego akceptacji oraz zerowej wartości stopnia podobania się dowcipu i wyraźnie niższej niż w poprzednio omówionym, ujemnej (–2) stopnia akceptacji i, co wymaga podkreślenia, przy wysokim stopniu (wartość –4) jego niezrozumienia (w przypadku drugim). Na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu wskazuje natomiast konstatacja – *Średnio* (os. bad. 89), potwierdzona umiarkowanie wysoką wartością (+3) na skali stopnia akceptacji, czemu przeczy zerowa wartość stopnia jego podobania się. Wyowiedzią świadczącą o pozytywnym odbiorze dowcipu jest natomiast wartościująca uwaga – *Błyskotliwie* (os. bad. 77), potwierdzona maksymalnie wysoką wartością (+5) stopnia akceptacji, której jednak przeczy zerowa wartość stopnia podobania się dowcipu.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach odnotowano cztery negatywne o dodatnich wartościach na odnośnych skalach. Pierwszym z nich jest dłuższy wywód – *Nieśmieszny dowcip, nie sądzę, żeby on się komuś spodobał* (os. bad. 61), z towarzyszącymi mu rozbieżnymi wartościami (+5 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się. Drugim komentarzem jest dwuczłonowe wyznanie – *Nie spodobał mi się, nie zrozumiałem go* (os. bad. 62), przy niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2) na wszystkich trzech skalach. Komentarzem trzecim i czwartym natomiast jest odnotowane dwakroć stwierdzenie – *Nieśmieszny* (os. bad. 72 i 73), przy takich samych, jak podane powyżej, wartościach (+2) na wszystkich trzech skalach oraz maksymalnie wysokich wartościach (+5) i również na wszystkich trzech skalach, odpowiednio.

Reasumując, dowcip został odebrany pozytywnie w grupach polsko- i niemieckojęzycznej (przy globalnej ocenie pozytywnej). Na jego negatywny osąd w grupie rosyjskojęzycznej wpływ miała zapewne kalka doświadczeń społecznych, związanych z problemem poszukiwania pracy i kwestią zatrudnienia, z jakimi mierzą się szczególnie ludzie wchodzący na tamtejszy rynek pracy. W tym, jak można wnosić, tkwi przyczyna braku dystansu do tematu dowcipu, który przejawia się w krytyce rodzinnego zachowania bohatera podczas rozmowy kwalifikacyjnej oraz w poważnym, z odniesieniem do realiów życia, sposobie jego przetwarzania. Mała liczba komentarzy w postaci dłuższych wywodów pozwala upatrywać w samej konstrukcji dowcipu, odmiennej od zazwyczaj spotykanych, przyczyny trudności w jego zrozumieniu.

- Dowcip 4N „Świadecko”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 68 (75,6%): 21 (23,3%), 20 (22,2%) i 27 (30%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałe 22 (24,4%) osoby (w tym 2 płci męskiej) poprzestały na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 21 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 25), 3 negatywne (os. bad. 3, 4, 24), 2 neutralne (os. bad. 22, 30); (ii) 5 komentarzy interpretujących pozytywnych (os. bad. 2, 7, 9, 11, 29); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 5, 26, 27) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny, negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 28).

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, wszystkie pozytywne (os. bad. 31, 32, 34, 37, 38, 42, 45, 46, 48, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 55) oraz (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 35, 36, 44).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 27 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 9 pozytywnych (os. bad. 65, 68, 70, 71, 78, 81, 86, 87, 89), 1 negatywny (os. bad. 67), 1 neutralny (os. bad. 75); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 74 i 76); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 63, 77, 79, 80, 82, 84, 90) oraz (iv) 7 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 61, 64, 72, 73), 3 neutralne: 1 o dodatnich (os. bad. 62), 2 o ujemnych (os. bad. 69, 88) wartościach.

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²² przedstawiono w tabeli 10.

²² 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Tabela 10. Test χ^2 . Dowcip 4N „Świadectwo”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	12	13,3	17	18,9	11	12,2	40	44,4	21,53	0,006*
Negatywne	3	3,3	0	0,0	1	1,1	4	4,4		
Neutralne	2	2,2	0	0,0	1	1,1	3	3,3		
Niejednozn.	4	4,4	3	3,3	14	15,5	21	23,3		
Razem	21	23,3	20	22,2	27	30,0	68	75,6		
b/k	9	10,0	10	11,1	3	3,3	22	24,4		

* $p < 0,01$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 10 świadczą o analogicznej co do trendu – w dwu pierwszych grupach – konceptualizacji przekazu. Przemawiają za pozytywną oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej i niemieckojęzycznej (w tej ostatniej szczególnie wysoką) oraz niejednoznaczną w rosyjskojęzycznej.

Wynik ($\chi^2 = 21,53$; $p < 0,01$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i 10-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznacznymi i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,7$, $I_b = 10,0$), stanowi ostatecznie o zdecydowanie pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wyniku, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano m.in. dwie uogólniające wypowiedzi, jak: sentencję nawiązującą do przedstawionej w dowcipie sytuacji komicznej: – *Dobre rodzinne relacje w pewnym sensie są związane z życiem zawodowym oraz osiągnięciami dziecka* (os. bad. 2), podnoszącą temat kształtowania i rozwoju tożsamości dziecka, przy towarzyszących jej maksymalnie wysokich wartościach (+5) na wszystkich trzech skalach oraz konstatację – *Oceny nie są ważne, lecz to, co zostaje w głowie* (os. bad. 7), wskazującą na problem motywacji do nauki oraz na faktyczny cel przyświecający zdobywaniu wiedzy, przy umiarkowanie wysokim stopniu (wartość +3) akceptacji i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia podobań się dowcipu.

Znalazły się tu również kolejne trzy stwierdzenia, z których pierwsze daje wyraz zgorszeniu opisaną w dowcipie sytuacją – *[Chłopiec] ma tak złe oceny, że użyczył swoje świadectwo, jako straszak na rodziców kolegi. Żart jest zaskakujący* (os. bad. 9), drugie stwierdzenie jest empatycznym wyrazem identyfikacji i zrozumienia emocji, jakie towarzyszą rodzicowi w sytuacji, gdy dziecko zawodzi w szkole – *Biedny tata*

(os. bad. 11), przy maksymalnie wysokich wartościach (+5) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, towarzyszących pierwszej z sentencji, oraz maksymalnie wysokiej i wysokiej wartości (+5 i +4) na odnośnych skalach w przypadku drugiej. Trzecie stwierdzenie daje natomiast przyzwolenie na stosowanie tematyki szkolnej w dowcipach – *Żartowanie z nauki jest spoko* (os. bad. 29), przy niewysokich, ale dodatnich wartościach (+2 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu oraz wysokim stopniu (wartość +4) jego zrozumienia.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano dwa o podobnej treści: uwagę wskazującą na rozczarowanie dowcipem: – *Mało zabawny* (os. bad. 5), przy maksymalnie wysokiej i niewysokiej, ale dodatniej wartości (+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, oraz epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu: – *Nieśmieszny* (os. bad. 27), czemu przeczy dodatnia wartość (+2) stopnia akceptacji oraz zerowa (neutralna) wartość stopnia jego podobań się. Do ambiwalentnych należy także refleksja – *Może być obraźliwy, bo nie dotyczy wszystkich uczniów* (os. bad. 26), odzwierciedlająca osobisty i pozbawiony dystansu odbiór treści dowcipu przez osobę, która – nie akceptując postawy bohatera – albo poczuła się osobiście dotknięta, albo uznała za konieczne wzięcie w obronę rzeszy uczniów, którym postawa przedstawiona w dowcipie jest obca, przy zaskakującej, maksymalnie wysokiej i wprawdzie niskiej, ale również dodatniej wartości (+5 i +1) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się.

Niezgodność komentarzy z wartościami podanymi na skalach ilustruje, wskazujące na krytyczny stosunek do treści dowcipu, oświadczenie – *Dowcip mnie nie śmieszy* (os. bad. 28), pozwalające oczekiwać ujemnych wartości na skalach, podczas gdy stwierdzone zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się świadczą raczej o jego neutralnej ocenie;

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywne odnotowano tylko jeden, wyrażający dystans do sytuacji przedstawionej w dowcipie – *Dostownie, warto nie podchodzić do tego zbyt serio* (os. bad. 55). Dystans ten jednak nie zaważył na pozytywnym odbiorze dowcipu, o czym świadczą niewysokie, ale dodatnie wartości (+2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy wysokim stopniu (wartość +4) jego zrozumienia.

Do ambiwalentnych komentarzy należy natomiast, zawierająca odniesienie do sytuacji przedstawionej w dowcipie, konstatacja – *OK. Trzeba się uczyć* (os. bad. 35), przy niejasnym znaczeniu określenia 'OK', które z jednej strony można interpretować jako ocenę dowcipu, z drugiej jako akceptację przesłania, jakie dowcip niesie. W obu przypadkach zaskakuje zerowa wartość stopnia akceptacji, przy umiarkowanie

wysokiej wartości (+3) stopnia jego podobań się. Ambiwalentna jest także uwaga wskazująca na negatywny i zbyt dosłowny odbiór dowcipu – trafna, ale zbyt realistyczna jak na jego konwencję: – *Bez sensu. Bo tam znajduje się nazwisko ucznia* (os. bad. 36), przy dodatniej wartości (+2) stopnia akceptacji oraz zerowej stopnia jego podobań się. Podobne wnioski nasuwa też ostatni z tej kategorii komentarzy, jakim jest stwierdzenie – *Śmieszny – ale tylko w ciągu pierwszych 3 sekund* (os. bad. 44), niejednoznaczność którego potwierdzają wartości na skalach: maksymalnie wysoka i niewysoka (+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywne odnotowano następujące dwa: stwierdzenie odzwierciedlające aktywowaną przez osobę badaną konceptualizację dotyczącą oceny zachowania bohatera: – *Spyt ucznia* (os. bad. 74), które może być interpretowane jako ironiczne, jednak wartości na skalach: wysoka i niewysoka, ale także dodatnia wartość (+4 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się wskazują raczej na pozytywny wydźwięk dowcipu, jak i jego pozytywną ocenę oraz podobną w charakterze konstatację – *Tak, to jest bardzo życiowe* (os. bad. 76), przy maksymalnie wysokiej i niewysokiej, ale również dodatniej wartości (+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się następujące pejoratywne wypowiedzi: epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu: – *Stary* (os. bad. 63), charakter którego potwierdza wyraźnie ujemna wartość (–3) stopnia jego podobań się, czemu z kolei przeczy niewysoka, ale dodatnia wartość (+2) stopnia akceptacji; następnie lapidarne sformułowanie – *Z życia wzięty* : (os. bad. 77), samo w sobie neutralne, ale o negatywnym wydźwięku wobec towarzyszącego mu znaku graficznego symbolizującego ‘niezadowolenie’. Jego ambiwalentność potwierdzają rozbieżne wartości na skalach: maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia akceptacji dowcipu i zerowa stopnia jego podobań się. Na negatywny odbiór dowcipu ze względu na banalność treści wskazują także dwa ironiczne stwierdzenia: – *Humor na poziomie* (os. bad. 79) i – *Intelektualny humor* (os. bad. 80), o ambiwalentnym charakterze których świadczą rozbieżne wartości podane na skalach: dodatnie (+2) i (+3) stopnia akceptacji oraz wartość zerowa i ujemna (–1) stopnia jego podobań się, przy wysokiej i maksymalnej wartości (+4) i (+5) stopnia zrozumienia dowcipu. Na rozczarowanie treścią dowcipu wskazuje też krytyczna uwaga – *Na ten temat mogą być lepsze dowcipy* (os. bad. 82), przy – jak można wnosić – akceptacji samej problematyki. Potwierdza to maksymalnie wysoka wartość (+5) na odnośnej skali, nieco zaś zaskakuje ujemna wartość (–1) stopnia jego podobań się, jako że komentarz ten może, ale nie musi skłaniać ku aż tak negatywnej jego interpretacji. Ambiwalentna jest też konkluzja

zdecydowanie negatywna, podkreślająca banalność dowcipu: – *Bardzo dziecięcy, głupi* (os. bad. 84), pozwalająca oczekiwać ujemnych wartości na skalach. Jednak jej negatywnemu wydźwiękowi przeczy dodatnia, umiarkowanie wysoka wartość (+3) stopnia akceptacji dowcipu i tylko zerowa (czyli neutralna, a nie ujemna) wartość stopnia jego podobań się, przy wysokiej wartości (+4) stopnia zrozumienia. O negatywnym odbiorze dowcipu mówi też ostatni z tej kategorii komentarzy, jakim jest stwierdzenie – *Stary i nieśmieszny* (os. bad. 90), co potwierdza ujemna wartość (–1) stopnia jego podobań się, a czemu przeczy maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia akceptacji.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach stwierdzono, odnotowany czterokrotnie, wskazujący na negatywny odbiór dowcipu, epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 61, 64, 72 i 73), podczas gdy o jego umiarkowanie pozytywnej (w przypadku pierwszym) bądź pozytywnej (w przypadku drugim) ocenie świadczą wartości (+5 i +2), wskazujące na pełną akceptację dowcipu i niewysoki, ale dodatni stopień jego podobań się, przy umiarkowanym stopniu (+3) zrozumienia (w przypadku pierwszym) oraz wysoka wartość (+4) stopnia akceptacji i niewysoka, ale dodatnia wartość (+2) stopnia jego podobań się (w przypadku drugim). Negatywnemu wydźwiękowi tego komentarza przeczą także (w przypadku trzecim i czwartym), odnotowane na wszystkich trzech skalach, dodatnie wartości: umiarkowanie wysokie (+3) i maksymalnie wysokie (+5).

Na pewien stopień niezrozumienia dowcipu wskazuje z kolei wyznaczenie – *Nie bardzo rozumiem sens w tym dowcipie* (os. bad. 62), którego autor określa stopień zrozumienia dowcipu jako zerowy, co nie przeszkadza mu ocenić dowcip pozytywnie, o czym świadczą niewysokie, ale dodatnie wartości (+2) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się. Kolejne stwierdzenie, świadczące o bezradności wobec tematu dowcipu – *Nie wiem* (os. bad. 69), interpretować natomiast można jako podkreślenie niezrozumienia jego treści lub trudności z jego oceną bądź ze sformułowaniem komentarza. Pierwszej opcji przeczy maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia zrozumienia dowcipu. Maksymalnie ujemne wartości (–5) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się pozwalają jednak wnosić o negatywnym wydźwięku komentarza i negatywnej ocenie dowcipu. Natomiast ostatnia wypowiedź z tej kategorii komentarzy, sama w sobie o neutralnym charakterze – *Dziecięcy humor* (os. bad. 88), podkreśla banalność dowcipu i świadczy o jego negatywnej ocenie, co potwierdzają maksymalnie ujemne wartości (–5) stopnia jego akceptacji i stopnia podobań się.

Reasumując, na pozytywną ocenę dowcipu (przyjętego jedynie w grupie rosyjskojęzycznej niejednoznacznie) wpływ miała kalka doświadczeń społecznych i szkolnych (zarówno tych w wymiarze ogólnym, jak i tych wciąż jeszcze żywych, własnych). To właśnie w aktywowanych wspomnieniach i sentymentalnym powrocie do lat dzieciństwa upatrywać należy pozytywnego przyjęcia dowcipu przez osoby potrafiące zdystansować się od jego (graniczącej z absurdem) konwencji – choć nie bez słów krytyki z ich strony. Padały one jednak szczególnie często w grupie rosyjskojęzycznej, w której większość z komentujących odebrała dowcip zbyt dosłownie. Stąd przejawy oburzenia osób zbulwersowanych postawą bohatera, manifestujące się przeważającą (uderzająco wysoką w tej właśnie grupie) liczbą ocen nieakceptujących jego treści.

- Dowcip 5N „Parametry”

Pośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 65 (72,2%): 23 (25,6%) 19 (21,1%) i 23 (25,6%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 25 (27,8%) (w tym 5 osób płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 9 pozytywnych (os. bad. 7, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 24), 3 negatywne (os. bad. 3, 6, 30), 1 neutralny (os. bad. 25); (ii) 5 komentarzy interpretujących: 3 pozytywne (os. bad. 2, 4, 22), 1 negatywny (os. bad. 29), 1 neutralny (os. bad. 10); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 5, 8, 21) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: 1 negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 27), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 1).

W grupie niemieckojęzycznej (na 19 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 34, 42, 43, 46, 51, 56, 58, 59), 2 negatywne (os. bad. 31, 40), 3 neutralne (os. bad. 47, 52, 53); (ii) 2 komentarze interpretujące negatywne (os. bad. 35, 60) oraz (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 38, 44, 48, 57).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) odnotowano:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 68, 71, 72, 74, 76, 79, 82, 89), 6 negatywnych (os. bad. 62, 63, 67, 81, 85, 86); (ii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 64, 70, 73, 87, 88, 90) oraz (iii) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, negatywne: 1 o wartościach dodatnich (os. bad. 80), 1 o zerowych (os. bad. 65).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²³ przedstawiono w tabeli 11.

Tabela 11. Test χ^2 . Dowcip 5N „Parametry”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	12	13,3	8	8,9	8	8,9	28	31,1	8,13	0,421
Negatywne	4	4,4	4	4,4	6	6,7	14	15,6		
Neutralne	2	2,2	3	3,3	0	0,0	5	5,6		
Niejednozn.	5	5,6	4	4,4	9	10,0	18	20,0		
Razem	23	25,6	19	21,1	23	25,6	65	72,2		
b/k	7	7,8	11	12,2	7	7,8	25	27,8		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 11 świadczą o różnej konceptualizacji przekazu, zależnie od grupy. Przemawiają za jego najwyższą oceną w grupie polskojęzycznej i najniższą – w rosyjskojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wykazał brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,6$, $I_b = 2,0$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano trzy następujące wypowiedzi: ironiczną w swej wymowie konstatację – *W obecnych czasach jest to typowa sytuacja. Ona ma prawie 20 lat, on – prawie 100. Od razu widać miłość do śmierci* (os. bad. 2), potwierdzoną dodatnimi wartościami (+2 i +3) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, przy zaniżonej, sądząc po treści komentarza, wartości (+2) stopnia jego zrozumienia, podobną

²³ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

w charakterze, choć odmienną co do podnoszonego aspektu (dotyczącą nie różnicy wieku, lecz aktualnego stanu zdrowia męskiego bohatera), dedukcję – *Zaraz umrze z powodu 42 stopni gorączki. Śmieszny żart* (os. bad. 4), wyrażającą wprost pozytywną ocenę dowcipu, potwierdzoną maksymalnie wysokimi wartościami (+5) na wszystkich trzech skalach oraz generalizującą refleksję – *Ukazanie stosunku niektórych kobiet do małżeństwa* (os. bad. 22), analogicznie ocenioną, jak poprzednia, oznaczeniami na skalach. Do komentarzy interpretujących negatywnych należy natomiast, odwołujące się do treści dowcipu 2R „U dentysty”, także eksponujące (poruszony w nim) aspekt finansowy, stwierdzenie – *Ten u dentysty też miał hajs* (os. bad. 29), którego negatywny wydźwięk potwierdzają ujemne wartości (–1 i –2) na skali stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy niewysokim stopniu (wartość +2) jego zrozumienia.

Z kolei komentarzem interpretującym neutralnym jest, wyrażający generalizującą krytykę interesowności kobiet, stojący w zgodzie ze stereotypem, do którego dowcip się odwołuje, dwuczłonowy wywód – *Nawet byłby i śmieszny, ale jest taki sobie. Potencjalną żonę interesuje tylko stan konta* (os. bad. 10), charakter którego znajduje potwierdzenie w zerowych wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Podkreślenia wymaga zarówno fakt jego poważnego odbioru, jak i to, że w komentującej go wypowiedzi dopatrzyć się można braku dystansu osoby badanej do zawartej w nim treści.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano wyznaczenie wskazujące na negatywny odbiór dowcipu – *Nie bawi mnie żart* (os. bad. 5), czemu przeczą wartości: dodatnia (+2) oraz zerowa stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Do ambiwalentnych należy też, podnoszące problem interesowności w związku, sprzeciwiające się promowaniu takiego zachowania, wysoce krytyczne stwierdzenie – *Dość żaloszny i promuje interesowność w relacjach damsko-męskich* (os. bad. 8), o ambiwalentnym charakterze którego świadczą rozbieżne wartości (+5 i –3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Fakt odniesienia wspomnianej postawy do zachowań obojga partnerów, czyniący komentarz wolnym od stereotypu interesowności tylko jednej ze stron związku, kobiecej, zdecydowanie odróżnia go od przytoczonego powyżej wywodu osoby płci żeńskiej (os. bad. 10), która podobnie interpretuje treść dowcipu. Należy tu także niewerbalna wypowiedź w formie skwitowania dowcipu znakiem zapytania – ?, zamiast komentarza (os. bad. 21), która może wskazywać na niezrozumienie treści dowcipu i na problem ze sformułowaniem wypowiedzi słownej. Opcji tej przeczy jednak maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia zrozumienia

dowcipu, a o jego pozytywnej ocenie świadczą: wysoka i umiarkowanie wysoka wartość (+4 i +3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się.

Niezgodność treści komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują dwie następujące wypowiedzi, dowodzące odmiennego zdania ich autorek co do oceny dowcipu, wskazujące na neutralny bądź ambiwalentny stosunek do jego treści: – *Nie wiem* (os. bad. 1) oraz epitet wskazujący na jego negatywny odbiór: – *Nieśmieszny* (os. bad. 27), przy maksymalnie wysokich wartościach (+5) na wszystkich trzech skalach, świadczących o pozytywnej ocenie dowcipu (w przypadku pierwszym) oraz zerowych wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, wskazujących na jego neutralną ocenę (w przypadku drugim);

– w grupie **niemieckojęzycznej** odnotowano jedynie dwa komentarze interpretujące, oba negatywne: nieodnoszącą się w ogóle do kluczowego dla dowcipu aspektu interesowności partnerki uwagę, sugerującą raczej, że powodem jej zainteresowania tym mężczyzną jest brak innych kandydatów: – *Bo jest kawalerem* (os. bad. 35), na negatywny wydzwitek której, i na taką samą ocenę dowcipu, wskazuje zarówno ujemna wartość (–2) stopnia jego akceptacji, jak i, pozwalająca wnosić o dystansie do przedstawionej w nim sytuacji, zerowa wartość stopnia podobań się dowcipu, a także stwierdzenie faktu – *Stereotyp: Kobiety + pieniądze* (os. bad. 60), które wydaje się bronić kobiet przed ich stereotypowym postrzeganiem jako interesownych, a które w rzeczywistości odzwierciedla stereotypowe myślenie o nich autorki tej wypowiedzi. Znajduje to potwierdzenie w ujemnych wartościach (–1) na wszystkich trzech skalach, jakimi daje ona wyraz swojej dezaprobaty dla takiej postawy kobiet, traktując ją jako powszechną.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono konstatację odrzucającą zawarty w dowcipie stereotyp: – *Dość śmieszny, ale w życiu tak nie jest* (os. bad. 38), sugerującą, że osoba komentująca dowcip odebrała opisaną sytuację jako jednostkową i mało realistyczną, co z jednej strony pozwoliło jej w umiarkowanie wysokim stopniu zaakceptować dowcip (wartość +3 na odnośnej skali), z drugiej zaś utrudniło wyrażenie jego pozytywną ocenę (wartość +1 na skali stopnia podobań się), jak i negatywną wypowiedź – *Nie widzę w tym nic śmiesznego* (os. bad. 44), której przeczą odnotowane na skalach wartości: niewysoka, ale dodatnia (+2) oraz zerowa stopnia akceptacji dowcipu i stopnia podobań się, wskazujące na jego pozytywną ocenę i neutralny stosunek do niego. Do ambiwalentnych należy też, wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, lakoniczne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), znajdujące potwierdzenie w dodatniej, umiarkowanie wysokiej wartości (+3) stopnia akceptacji

dowcipu, zaprzeczenie zaś, w zerowej wartości stopnia jego podobania się. Wśród komentarzy tej kategorii znajduje się też – zdecydowanie sprzeciwiające się stereotypowi, na którym zbudowany jest dowcip, pozwalające wnosić o jego negatywnym odbiorze – pejoratywne stwierdzenie – *Dowcip dyskryminuje kobiety* (os. bad. 57, płci żeńskiej), przy potwierdzającej to krytyczne nastawienie ujemnej wartości (–3) stopnia jego podobania się i przeczącej mu, dodatniej wartości (+1) stopnia jego akceptacji;

– w grupie rosyjskojęzycznej nie stwierdzono żadnego komentarza interpretującego.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano, wyrażającą dezaprobatę dla zawartego w dowcipie stereotypu, ogólną uwagę – *Nie jestem pod wrażeniem* (os. bad. 61), na co wskazuje ujemna wartość (–4) stopnia podobania się, czemu jednak przeczy niewysoka, ale dodatnia wartość (+1) stopnia akceptacji – przy, co trzeba podkreślić, nieznacznym stopniu (wartość +1) jego zrozumienia, jak i krytyczne stwierdzenie wskazujące na poważny odbiór sytuacji przedstawionej w dowcipie, z odniesieniem jej do realiów życia społecznego: – *Nieśmieszny, to nie jest ideał* (os. bad. 64), jawiące się jako niejednoznaczne, ponieważ ‘nieidealna’ może być zarówno partnerka ze względu na jej interesowność, jak i wybrany przez nią partner ze względu na różnicę wieku. Negatywny wydźwięk tej wypowiedzi stoi w sprzeczności z niską, ale dodatnią wartością (+1) stopnia akceptacji dowcipu oraz zerową wartością stopnia jego podobania się. Do ambiwalentnych należą także dwa kolejne komentarze, wydające się mieć względnie pozytywny wydźwięk, w tym konstatacja – *Może być* (os. bad. 70) i wyrażające uznanie, zatem wartościujące, stwierdzenie – *Śmieszny. Moim zdaniem, nietypowy* (os. bad. 87). Jednak towarzyszące im, podane na skalach wartości są wzajem sprzeczne albo przynajmniej rozbieżne z treścią wypowiedzi: ujemna i maksymalnie wysoka wartość (–3 i +5) na skalach stopnia podobania się i stopnia akceptacji dowcipu, wskazujące zarazem na negatywny odbiór i jego zdecydowanie pozytywną ocenę (w przypadku pierwszym) oraz przeczące pozytywnej ocenie, podane na tychże skalach, wartości: dodatnia, ale niska (+1) i zerowa, przy niewysokim (wartość +2) stopniu zrozumienia (w przypadku drugim). Z kolei uwagę – *Jednoznaczny* (os. bad. 73) można by interpretować w dowolny sposób (jako pozytywną, negatywną albo neutralną), gdyby nie towarzyszące jej, rozbieżne wartości ocen na skalach, wskazujące na maksymalnie wysoki (wartość +5) stopień akceptacji dowcipu oraz zerowy stopień jego podobania się, nakazujące zaliczyć tę wypowiedź do ambiwalentnych. Ostatni z omawianej kategorii komentarzy, jakim

jest konstatacja – *Smutny ... z męskiego punktu widzenia* (os. bad. 90), ukazuje identyfikację jego autora z męskim bohaterem dowcipu i akceptację zawartego w nim stereotypu interesownej kobiety. O ile ujemna wartość (–1) stopnia podobania się potwierdza negatywną ocenę dowcipu, o tyle zaskakuje maksymalnie dodatnia wartość (+5) stopnia jego akceptacji. Można przypuszczać, że ostatnia z nich może wyrażać przeświadczenie osoby komentującej o aktualności tej sytuacji w życiu codziennym.

Niezgodnymi z wartościami na skalach okazały się dwa komentarze, oba o wydźwięku negatywnym. Jednym z nich jest epitet – *Zły dowcip* (os. bad. 65), który zgodnie z zerowymi wartościami na wszystkich trzech skalach okazuje się mieć charakter neutralny. Choć, zważywszy na zerowy stopień zrozumienia dowcipu, można również przyjąć, że analogiczne wartości na pozostałych dwu skalach wynikają z faktu niezrozumienia dowcipu. Drugi z nich stanowi konkluzja – *Aktualny, ale nieciekawy* (os. bad. 80), stojąca w sprzeczności z podanymi na skalach niewysokimi, ale dodatnimi wartościami (+2) stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, wskazującymi na jego pozytywny odbiór, przy wysokim stopniu zrozumienia (+4).

Reasumując, analiza odnośnych danych dowodzi, że dowcip (najwyżej oceniony w grupie polskojęzycznej, najniżej – w rosyjskojęzycznej) został przyjęty przez osoby komentujące na ogół pozytywnie, jednak przy ich zróżnicowanym stosunku do zawartego w dowcipie stereotypu.

Lektura dłuższych, krytycznych, generalizujących wywodów (stanowiących 1/6 z liczby wszystkich podanych, w tym tylko jednego z wyrazami empatii pod adresem bohatera dowcipu), jak i pozostałych negatywnych, wskazuje na wyraźny wpływ kalki doświadczeń społecznych – sięgających pokoleń, a dotyczących planów matrymonialnych kobiet i/lub ich rodzin – na sposób odbioru dowcipu.

Nie zabrakło też komentarzy akceptujących dowcip jako taki, powstałych bez refleksji nad niesionym przez niego przesłaniem, jak i tych pomijających stereotyp w ogóle, odwołujących się natomiast do pozostałych aspektów przedstawionej w dowcipie sytuacji.

- Podsumowanie analizy dowcipów z podzbioru (1N–5N)

Spśród 450 odpowiedzi osób oceniających dowcipy z podzbioru 1N–5N komentarzem opatrzonych zostało 372 (82,7%): 124 (27,6%), 113 (25,1%) i 135 (30,0%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 78 (17,3%) (w tym 11 autorstwa osób płci męskiej) sprowadzało się jedynie do podania danych liczbowych.

Wyniki analizowane pod kątem udziału liczbowego wszystkich ustanowionych kategorii komentarzy, w układzie: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne przedstawiono w tabeli 12.

Tabela 12. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1N–5N)

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	66	14,7	54	12,0	54	12,0	174	38,7	26,37	0,001*
Negatywne	18	4,0	20	4,4	24	5,3	62	13,7		
Neutralne	8	1,8	3	0,7	1	0,2	12	2,7		
Niejednozn.	32	7,1	36	8,0	56	12,4	124	27,5		
Razem	124	27,6	113	25,1	135	30,0	372	82,7		
b/k	26	5,8	37	8,2	15	3,3	78	17,3		

* $p < 0,01$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Z zestawienia w tabeli 12 wynika wyraźna przewaga liczby ocen pozytywnych nad negatywnymi i niejednoznaczными.

Można z tego wnosić, że dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych podobały się jedynie osobom z grupy polskojęzycznej, ocenione natomiast zostały niejednoznacznie przez grupę niemieckojęzyczną, a negatywnie – przez rosyjskojęzyczną (natomiast niejednoznacznie, przez ogół komentujących).

Wynik ($\chi^2 = 26,37$; $p < 0,01$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na wszystkie dowcipy z tego podzbioru. Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i niemal 3-krotna (wg I_b) przewaga ogółu ocen pozytywnych nad ogółem niejednoznacznych i ogółem negatywnych (przy indeksach: $I_a = 1,6$, $I_b = 2,8$) ostatecznie stanowi o pozytywnej globalnej ocenie dowcipów z podzbioru 1N–5N (za sprawą 3 dowcipów wysoko ocenionych, w tym dowcipu 4N – z oceną drugą co do wysokości z odnotowanych w całym materiale).

Podobnie jak w podzbiorze 1P–5P, analiza jakościowa i ilościowa dowcipów ze źródeł niemieckojęzycznych pokazuje zależność motywacji osób badanych do komentowania od kolejności pojawiania się ich w ankiecie. I tak, dowcip 1N (poz. 1) wywołał 84 komentarze, dowcip 2N (poz. 5) – 79, dowcip 3N (poz. 7) – 76, dowcip 4N (poz. 10) – 68, natomiast dowcip 5N (poz. 17, jedna z ostatnich) – zaledwie 65.

Analiza powyższych danych pod kątem tematyki dowcipów (istotnej oprócz ich lokalizacji w ankiecie) wskazuje, że szczególnie inspirującymi do podawania komentarzy okazały się dowcipy poruszające problem zazdrości w relacjach damsko-męskich

(dowcip 1N), aktywności sportowych (dowcip 2N) i poszukiwania pracy (dowcip 3N), a najmniej inspirującymi pod tym względem – tematyka szkolna (dowcip 4N) i problem poszukiwania bogatego męża (dowcip 5N).

We wszystkich grupach, i w odniesieniu do wszystkich dowcipów, stwierdzono stosowanie wartości (0) dla określenia neutralnego stanowiska osoby oceniającej bądź braku zrozumienia, akceptacji czy podobania się dowcipu.

Także i w tym podzbiorze odnotowano komentarze wyrażające pozornie pozytywne opinie, które w kontekście wartości podanych na skalach okazywały się stwierdzeniami ironicznymi (dotyczy to dowcipów: 1N – os. bad. 79; 2N – os. bad. 61; 3N – os. bad. 71; 4N – os. bad. 79 i 80; 5N – os. bad. 2).

Przyczyn stwierdzonych różnic między grupami, wynikających z odmienności ocen podejmowanych w odniesieniu do poszczególnych dowcipów, upatrywać można nie tylko w tematyce i charakterze dowcipu, ale i w uwarunkowaniach środowiskowych oraz w kalkach doświadczeń społeczno-kulturowych. Podczas gdy przyczyną ogólnie pozytywnego odbioru dowcipu 1N w grupach polsko- i rosyjskojęzycznej wydaje się być większe przyzwolenie na żarty oparte na stereotypach genderowych bądź większy dystans do tego i postrzeganie przedstawionej sytuacji jako fikcyjnej, bez odnoszenia jej do realiów prawdziwego życia – w grupie niemieckojęzycznej przyczynę w większości negatywnego odbioru tego typu dowcipów stanowi brak akceptacji dla wykorzystywania takich tematów jako przedmiotu żartów.

Z kolei dowcipy opierające się na stereotypach zawodowych (dowcip 2N), powszechnie nieznanymi, ale istniejącymi i popularnymi w środowisku ludzi z danej branży, wywołują u przeciętnego odbiorcy reakcję negatywną, jako że są dla niego niezrozumiałe. To tłumaczy znaczącą liczbę komentarzy informujących o niezrozumieniu dowcipu, a wśród nich wysoką liczbę komentarzy negatywnych lub neutralnych. Zaledwie 1/5 z łącznej liczby osób komentujących dowcip zrozumiała i oceniła go pozytywnie.

Natomiast przewaga reakcji pozytywnych w grupach polsko- i niemieckojęzycznej oraz niejednoznacznych w grupie rosyjskojęzycznej na dowcip 3N może wynikać z różnych, związanych z poszukiwaniem pracy, doświadczeń osób badanych w każdej z tych grup. O ile osoby z grup polsko- i niemieckojęzycznej wydają się nie postrzegać tej kwestii jako szczególnie problematycznej, o tyle dla osób z grupy rosyjskojęzycznej – mających wejść wkrótce na rynek pracy – jest ona trudnym wyzwaniem. Powaga tej sytuacji mogła stać się przyczyną przewagi krytycznych ocen tego dowcipu, jako że nie stanowi on, jak widać, akceptowanego przez nie tematu do żartów.

Kolejny z dowcipów, o tematyce związanej ze szkołą (dowcip 4N), wywołał z kolei generalnie pozytywne reakcje we wszystkich grupach (nie bez wpływu sentymentalnych powrotów do uczniowskich wspomnień), chociaż odnotowano także komentarze krytykujące jego naiwny albo dziecinny wydźwięk. To ze wspomnianą sentymentalną nutą wspomnień wiąże się zapewne fakt, że dowcip ten charakteryzuje się najmniejszą liczbą komentarzy negatywnych (tylko 4 na 68 udzielonych łącznie).

Natomiast dowcip 5N, choć należy do tych z kategorii czarnego humoru, i jednocześnie oparty jest na stereotypie genderowym, interesownej kobiety, odebrany został zaskakująco pozytywnie. Indywidualne konceptualizacje dowcipu okazały się nadto bardzo zróżnicowane i nie wszystkie odwoływały się do elementów zawartego w dowcipie czarnego humoru czy stereotypu genderowego.

Biorąc pod uwagę wartości indeksu I_b , wyliczone dla poszczególnych dowcipów, ich hierarchia w tym podzbiorze jawi się następująco:

1. dowcip 4N „Świadectwo” ($I_b = 10,0$);
2. dowcip 3N „Wróć później” ($I_b = 5,5$);
3. dowcip 1N „Dama z supermarketu” ($I_b = 3,7$);
4. dowcip 5N „Parametry” ($I_b = 2,0$);
5. dowcip 2N „Górskie pogotowie” ($I_b = 0,7$).

Powszechnym uznaniem cieszył się zatem dowcip 4N, poświęcony tematowi szkolnictwa. Równie pozytywnie został oceniony dowcip 3N, poruszający problem poszukiwania pracy. Względnie pozytywne reakcje towarzyszyły odbiorowi dowcipu 1N, poruszającemu problem zazdrości w relacji małżeńskiej. Z ambiwalentną oceną spotkał się dowcip 5N, odsłaniający powody poszukiwania kandydata na męża. Zdecydowanie krytycznie przyjęty został dowcip 2N, nawiązujący do nieznanego powszechnie stereotypu dotyczącego środowiska snowboardzistów.

5.4.2.3. Dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych (1R–5R)

- Dowcip 1R „Grizli”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 83 (92,2%) osoby: 26 (28,9%), 28 (31,1%) i 29 (32,2%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 7 (7,8%) osób (w tym 2 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 11 pozytywnych (os. bad. 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 21, 25, 26), 1 negatywny (os. bad. 6),

2 neutralne (os. bad. 22, 30); (ii) 7 komentarzy interpretujących, w tym 6 pozytywnych (os. bad. 2, 4, 9, 23, 27, 29), 1 negatywny (os. bad. 18); (iii) 1 komentarz ambiwalentny (os. bad. 20) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o zerowych wartościach (os. bad. 17), 3 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 5, 7, 24).

W grupie niemieckojęzycznej (na 28 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 21 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 pozytywne (os. bad. 35, 42, 49), 14 negatywnych (os. bad. 31, 32, 34, 36, 38, 43, 45, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60), 4 neutralne (os. bad. 39, 46, 47, 53); (ii) 1 komentarz interpretujący neutralny (os. bad. 51); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 37, 41, 44, 48, 52) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, komentarz neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 40).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 29 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 6 pozytywnych (os. bad. 61, 64, 71, 80, 84, 86), 5 negatywnych (os. bad. 67, 68, 69, 79, 85), 2 neutralne (os. bad. 65, 72); (ii) 6 komentarzy interpretujących, w tym 4 pozytywne (os. bad. 74, 75, 76, 82), 2 negatywne (os. bad. 87, 88); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 62, 63, 70, 73, 78, 81, 90) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 89), 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 66, 77).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁴ przedstawiono w tabeli 13. Dane w tabeli świadczą o różnej konceptualizacji przekazu, zależnie od grupy. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej i najniższą w grupie niemieckojęzycznej. Wynik ($\chi^2 = 25,78$; $p < 0,001$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

²⁴ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o zerowych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Tabela 13. Test χ^2 . Dowcip 1R „Grizli”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	17	18,9	3	3,3	10	11,1	30	33,3	25,78	0,001*
Negatywne	2	2,2	14	15,6	7	7,8	23	25,6		
Neutralne	2	2,2	5	5,5	2	2,2	9	10,0		
Niejednozn.	5	5,5	6	6,7	10	11,1	21	23,3		
Razem	26	28,9	28	31,1	29	32,2	83	92,2		
b/k	4	4,4	2	2,2	1	1,1	7	7,8		

* $p < 0,01$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i niemal 1,5-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad negatywnymi i niejednoznaczными, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,6$, $I_b = 1,3$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano m.in.: niewyrażającą wprost oceny dowcipu, uogólniającą refleksję – *Rozumiem, że Amerykanie i Rosjanie mają różną wyobraźnię* (os. bad. 2), zawierającą krytyczną ocenę zachowania przedstawicieli obu nacji, przy dodatnich jednak wartościach: niewysokiej i umiarkowanej wysokiej (+2 i +3) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, wskazujących na względnie pozytywny jego odbiór, oraz trzy wypowiedzi, także powiązane z pozytywną oceną dowcipu, mającą uzasadnienie w maksymalnie wysokich wartościach (+5) na wszystkich trzech skalach: wyrażające uznanie stwierdzenie – *Uwielbiam nieporozumienia językowe między różnymi narodowościami* (os. bad. 4), wywód – *Dotyczy nieporozumienia, jak dane stwierdzenie jest rozumiane przez każdą ze stron* (os. bad. 9) oraz, wyjaśniającą jego przyczyny, dedukcję – *Gra słów, nieporozumienie związane z nieznaną znajomością języka, inne znaczenie słów w różnych językach* (os. bad. 27). Takimi komentarzami są także, powiązane z pozytywną lub umiarkowaną pozytywną oceną dowcipu, dwa kolejne: lakoniczna uwaga – *Nie zrozumieli się* (os. bad. 23) i konkluzja – *Zabawa językiem – dość komiczne* (os. bad. 29), których wydźwięk potwierdzają niewysokie, ale dodatnie wartości (+2) stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu (w pierwszym przypadku) oraz (+3 i +2) na odnośnych skalach (w przypadku drugim).

Jedyny ze stwierdzonych w tej grupie dowcipów interpretujących negatywnych stanowi wyrażająca dezaprobatę konstatacja – *Żart jest nieśmieszny i opowiada o zabijaniu zwierząt* (os. bad. 18), która pomija grę słów, a akcentuje aspekt podejścia ludzi

do zwierząt i wynikającą z niego niezgodę na polowania – potwierdzona najniższymi z ujemnych wartościami (–5) na skalach stopnia akceptacji i podobania się dowcipu, świadczącymi o zdecydowanie negatywnej jego ocenie.

Komentarzem ambiwalentnym jest natomiast – dotyczące niepreferowanych tematów do żartów (deklarowanych przez autorkę jako takie, w pierwszej części ankiety), oświadczenie – *Nie lubię żartów o zwierzętach i innych narodowościach* (os. bad. 20). Ten negatywny odbiór dowcipu potwierdza ujemna wartość (–4) stopnia podobania się, ale zdecydowanym jej zaprzeczeniem jest dodatnia, umiarkowanie wysoka, wartość (+3) stopnia jego akceptacji.

Niezgodność komentarzy z wartościami na skalach ilustruje m.in. wyznanie – *Nie rozbawił mnie* (os. bad. 5), przy deklarowanych (w pierwszej części ankiety) opcjach, dotyczących preferowanych/niepreferowanych tematów do żartów: „Narodowości” – tak / „Zwierzęta” – nie. Negatywnemu odbiorowi dowcipu przez tę osobę przeczy towarzysząca mu pozytywna ocena, o której świadczą dodatnie, choć rozbieżne – wysoka i niska – wartości (+4 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się. Wśród niezgodnych z oznaczeniami na skalach odnotowano również komentarz negatywny – *Nie był śmieszny* (os. bad. 7), który wobec dodatnich, choć niskich (+1) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu jawi się jako pozytywny, oraz – pozwalający także wnosić o jego pozytywnym odbiorze, graficzny symbol uśmiechu :) (os. bad. 17), czemu jednak przeczą wartości na skalach: najniższa z ujemnych (–5) stopnia zrozumienia oraz zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia podobania się, świadczące o braku opinii na temat dowcipu. Także zdecydowanie negatywne oświadczenie – *Nie uznaję zabijania zwierząt nawet w kawałach* (os. bad. 24) stoi w sprzeczności z wysokim i umiarkowanie wysokim (+4 i +3) stopniem akceptacji i stopniem podobania się, które przemawiają za pozytywną oceną dowcipu;

– w **grupie niemieckojęzycznej** odnotowano tylko jeden komentarz z interpretujących, neutralny, dowodzący bezradności jego autorki wobec, wynikającej z podobieństwa fonetycznego, gry słów – *Nie rozumiem dowcipu, bo nie rozumiem języka. Co znaczy „Grizli” w tym kontekście?* (os. bad. 51), co potwierdzają zerowe wartości na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono cztery, wskazujące na brak zrozumienia dowcipu, potwierdzone ujemnymi wartościami: (–5), (–4) oraz (–1) i (–5) na odnośnej skali. Pierwszym z nich jest, wyrażające jego negatywną ocenę, lakoniczne wyznanie – *Nie rozumiem* (os. bad. 37), na ambiwalentny charakter którego wskazują pozostałe wartości: najniższa z ujemnych (–5) i zerowa, na skalach stopnia

akceptacji i stopnia podobań się (choć przy całkowitym braku zrozumienia dowcipu należałoby spodziewać się raczej zerowego stopnia akceptacji albo maksymalnie ujemnych oznaczeń (wartości -5) na wszystkich trzech skalach). Drugim z komentarzy jest konstatacja – *Gra słów, której nie rozumiem* (os. bad. 41), przy zaskakującej, wprawdzie także ujemnej, ale wyższej wartości (-2) stopnia podobań się dowcipu i jeszcze bardziej zaskakującej, wprawdzie niskiej, ale dodatniej wartości ($+1$) stopnia jego akceptacji. Trzecim – oświadczenie mogące mieć negatywny bądź neutralny wydźwięk – *Nie rozumiem tego dowcipu* (os. bad. 44). Na tę pierwszą możliwość wskazuje wspomniana wyżej, ujemna wartość (-1) stopnia zrozumienia, natomiast wartość zerowa stopnia podobań się dowcipu sugeruje raczej jego neutralny odbiór, czemu z kolei przeczy niska, ale dodatnia wartość ($+1$) stopnia akceptacji. Czwartym, zakwalifikowanym do komentarzy ambiwalentnych ze względu na wspomnianą wyżej ujemną wartość (-5) stopnia zrozumienia dowcipu i towarzyszące jej, zaledwie zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się, jest epitet – *Niezrozumiały* (os. bad. 52). Nie można jednak wykluczyć, iż ma on charakter neutralny, zakładając, że zerowe wartości oznaczają powstrzymanie się osoby komentującej od oceny dowcipu wobec jego niezrozumienia. Jedynym z tej kategorii komentarzy wskazującym na pozytywny odbiór dowcipu jest natomiast lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), potwierdzone wysoką wartością ($+4$) stopnia akceptacji, czemu jednak przeczy ujemna wartość (-3) stopnia podobań się, przy umiarkowanie wysokim stopniu zrozumienia dowcipu ($+3$).

Niezgodność komentarza z wartościami na skalach ilustruje powątpiewanie – *Nie rozumiem, jakie słowo można skojarzyć z „Gryzzli”, żeby wyszła gra słów* (os. bad. 4), zawierające odwołanie do kluczowego dla dowcipu słowa, co wskazuje na intuicyjne, kontekstowe próby jego zrozumienia. Komentarz ma charakter neutralny, ale ujemna wartość (-2) stopnia podobań się oraz zerowa stopnia akceptacji wskazują na negatywną ocenę dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano takie, jak: konkluzja – *Śmieszna gra słów i niedoskonała znajomość języków obcych* (os. bad. 74), potwierdzona maksymalnie wysokimi wartościami ($+5$) na wszystkich trzech skalach, czy wartościująca wypowiedź – *Pokazuje brak inteligencji u myśliwych* (os. bad. 75), wyrażająca krytyczną opinię o myśliwych, przy czym niewysokie, ale dodatnie wartości ($+2$ i $+1$) stopnia akceptacji i stopnia podobań się wskazują na pozytywny odbiór dowcipu i jego pozytywną ocenę, oraz wyrażające uznanie dwie konkluzje: – *Zabawna gra słów, zależy także od odpowiedniego sposobu opowiadania dowcipu* (os. bad. 76), przy maksymalnie wysokiej i umiarkowanie

wysokiej wartości (+5 i +3) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się, a także analogiczna w treści – *Ciekawa i sprytna odpowiedź rosyjskich myśliwych, dowcip z elementami kalamburu* (os. bad. 82), przy maksymalnie wysokich wartościach (+5) na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy interpretujących negatywnych stwierdzono: wysoce krytyczną wypowiedź, będącą zarazem deklaracją – *Nieśmieszny. Nie lubię takiej gry słów i zabijania zwierząt* (os. bad. 87), potwierdzoną ujemnymi wartościami (–1) na skali stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, przy niskim stopniu (wartość +1) jego zrozumienia, a także wymijającą wypowiedź – *Gra słów* (os. bad. 88), która mogłaby sugerować, że przyczyną negatywnej oceny dowcipu są trudności z jego zrozumieniem ze względu na problem językowy. Jednak maksymalnie wysoka wartość (+5) na odnośnej skali przeczy temu przypuszczeniu, zaś zerowy stopień akceptacji i ujemna wartość (–5) stopnia jego podobań się wskazują na to, że w samej grze słów leży przyczyna negatywnej oceny dowcipu.

Ambiwalentnymi komentarzami okazały się natomiast krytyczne wypowiedzi o wydźwięku negatywnym. Wśród nich znajdują się: uwaga wyrażająca rozczarowanie dowcipem – *Nie bardzo ciekawa gra słów* (os. bad. 62), przy dodatniej wartości (+2) stopnia podobań się, zerowej stopnia akceptacji i umiarkowanym stopniu (wartość +3) jego zrozumienia, czy epitety: – *Stereotypowy* (os. bad. 63) i – *Słaby* (os. bad. 81), potwierdzone ujemnymi wartościami (–3) i (–2) stopnia podobań się oraz niską, ale dodatnią wartością (+1) (w obu przypadkach) stopnia akceptacji dowcipu oraz dwie konstatacje: – *Po prostu głupi* (os. bad. 90) i – *Nieciekawa gra słów, po prostu różne języki* (os. bad. 70), obie potwierdzone ujemną wartością (–5) stopnia podobań się dowcipu, przy maksymalnie wysokiej, dodatniej, wartości (+5) stopnia jego akceptacji.

Do ambiwalentnych należą także dwa, podkreślające fakt istnienia tego dowcipu w innej wersji językowej, komentarze: – *Słyszałem podobny dowcip o Gruzinach* (os. bad. 73) i – *W oryginale są Gruzini. Tak brzmi nie za bardzo śmiesznie* (os. bad. 78), który to fakt miał niewątpliwie wpływ na odbiór dowcipu przez autorów tych wypowiedzi. Pierwszą z nich cechuje równie duża rozbieżność ocen, jak w przypadku poprzednio cytowanej, tj. wartości (–5 i +5) na odnośnych skalach, drugą natomiast – niską, ale dodatnią wartość (+1) na wszystkich trzech.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, odnotowano dwa negatywne w wydźwięku. Są to: epitet – *Stary* (os. bad. 66), przy wysokich wartościach (+4) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, świadczących o pozytywnej jego ocenie, oraz wypowiedź wartościująca – *Prymitywny, oparty na grze słów* (os. bad. 77), przy maksymalnie wysokiej i niewysokiej, ale dodatniej wartości

(+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się. Można przypuszczać, że krytykowana w niej bezpośrednio gra słów wpłynęła jednak na umiarkowanie, ale pozytywną ocenę dowcipu. Należy tu też, wskazujące na taką samą ocenę jak ostatnio wymieniona, stwierdzenie – *Taki sobie* (os. bad. 89), podczas gdy wartości na skalach: maksymalnie wysoka i wysoka (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia podobania się świadczą o jego zdecydowanie pozytywnej ocenie.

Reasumując, analiza podanych do dowcipu komentarzy i towarzyszących im ocen wykazała, że okazał się on trudny w odbiorze dla grupy niemieckojęzycznej (szczególnie), ale i rosyjskojęzycznej (choć w mniejszym stopniu). Stanowiły o tym, zawarta w dowcipie, gra słów, wymagająca od odbiorcy znajomości języka rosyjskiego albo innego słowiańskiego, którą deklarowało 5 osób z grupy niemieckojęzycznej, jak i nie wszystkim znana nazwa podgatunku niedźwiedzia brunatnego, w grupie rosyjskojęzycznej. W tym należy upatrywać przyczyny szczególnie niskiej oceny dowcipu w pierwszej z nich i niezbyt wysokiej w drugiej oraz – w obu – dużej liczby wypowiedzi o niezrozumieniu dowcipu.

Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że mimo niezrozumienia kontekstu językowego osoby badane były w stanie stwierdzić, iż puenta tego dowcipu polega na grze słów i nieporozumieniu językowym między przedstawicielami dwu narodowości. Zważywszy na charakter językowy, dowcip jawi się jako mający ograniczone forum odbiorców.

Analiza komentarzy pokazuje nadto koncentrację osób badanych na obrazie myśliwych w trakcie polowania na niedźwiedzia, co powoduje powstanie generalizującej, odbieranej zdecydowanie negatywnie, konceptualizacji polowań na zwierzęta, która znajduje wyraz w komentarzach negatywnych, akcentujących dezaprobatę dla żartów z tego poważnego problemu. Okazało się to trzecim z powodów, jakie zaważyły na globalnej (negatywnej) ocenie dowcipu.

- Dowcip 2R „U dentysty”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 68 (75,6%): 22 (24,4%), 21 (23,3%) i 25 (27,8%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałe 22 (24,4%) osoby (w tym 5 płci męskiej) poprzestały na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 17 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 15 (os. bad. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 17, 25, 27, 28, 29) pozytywnych, 1 negatywny (os. bad. 30), 1 neutralny (os. bad. 22); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 7, 24);

(iii) 2 komentarze ambiwalentne (os. bad. 1, 16) oraz 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, negatywny, o zerowych wartościach (os. bad. 30).

W grupie niemieckojęzycznej (na 21 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 15 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 9 pozytywnych (os. bad. 31, 34, 35, 36, 42, 44, 52, 53, 60), 5 negatywnych (os. bad. 38, 40, 49, 57, 59), 1 neutralny (os. bad. 46) oraz (ii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 37, 39, 48, 51, 56, 58).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 13 pozytywnych (os. bad. 64, 65, 68, 69, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 87, 89, 90), 1 negatywny (os. bad. 67); (ii) 3 komentarze interpretujące pozytywnie (os. bad. 71, 74, 86); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 62, 63, 70, 82) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, wszystkie negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 72, 73, 85).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁵ przedstawiono w tabeli 14.

Tabela 14. Test χ^2 . Dowcip 2R „U dentysty”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	17	18,9	9	10,0	16	17,8	42	46,7	11,70	0,165
Negatywne	1	1,1	5	5,6	1	1,1	7	7,8		
Neutralne	1	1,1	1	1,1	0	0,0	2	2,2		
Niejednozn.	3	3,3	6	6,7	8	8,9	17	18,9		
Razem	22	24,4	21	23,3	25	27,8	68	75,6		
b/k	8	8,9	9	10,0	5	5,6	22	24,4		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 14 świadczą o zbliżonej w grupach polskojęzycznej i rosyjskojęzycznej konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej i najniższą w grupie niemieckojęzycznej.

²⁵ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywnie;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Ponad 2,5-krotna (wg I_a) i 6-krotna przewaga (wg I_b) ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 2,5$, $I_b = 6,0$), stanowi ostatecznie o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej do komentarzy interpretujących pozytywne należą dwie wypowiedzi, przedstawiające oceny pomysłu bohatera dowcipu: konstatacja – *Bogaci ludzie nie wiedzą, na co wydawać pieniądze, bo wszystko mają* (os. bad. 7) i retoryczne pytanie – *Kto bogatemu zabroni?* (os. bad. 24), z których pierwsza ma charakter poważny i generalizuje zachowania bogatych ludzi, druga natomiast jest bardziej zdystansowana i lekko prześmiewcza. Maksymalnie wysokie wartości (+5) na wszystkich trzech skalach (w obu przypadkach) potwierdzają pozytywny odbiór i ocenę dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano: wyznaczenie wskazujące na brak zrozumienia dowcipu – *Nie rozumiem* (os. bad. 1), potwierdzone ujemną wartością (–5) stopnia zrozumienia i zerową wartością stopnia akceptacji, czemu przeczy dodatnia wartość (+3) stopnia podobań się dowcipu, oraz krytyczny wobec niego epitet – *Słabe* (os. bad. 16), co potwierdza zerowa wartość stopnia jego podobań się, czemu przeczy maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia jego akceptacji.

Niezgodność komentarza z oznaczeniami na skalach ilustruje negatywna w swej wymowie uwaga – *Głupi dowcip* (os. bad. 10), która, zważywszy na zerowe wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, może być interpretowana jako neutralne stwierdzenie faktu. Niewykluczone, że w zamyśle osoby komentującej zerowe wartości na obu skalach miały potwierdzić jej negatywną ocenę dowcipu;

– w grupie niemieckojęzycznej nie odnotowano żadnego komentarza interpretującego ani niezgodnego z oznaczeniami na skalach. Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono dwie, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, krytyczne wypowiedzi: zdecydowany osąd – *Jakiś głupi!* (os. bad. 37) i akcentujący niezadowolenie z faktu braku związku treści dowcipu z rzeczywistością, równie zdecydowany, lapidarny wywód – *Nierealistyczny, więc nieśmieszny* (os. bad. 39), obie potwierdzone zerową wartością stopnia podobań się dowcipu, przy przeczącej temu (w obu przypadkach) wysokiej wartości (+4) stopnia jego akceptacji, oraz – wskazujące na

pozytywny odbiór dowcipu – lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), przy wartościach analogicznych jak powyższe na odnośnych skalach.

Ambiwalentny charakter mają też trzy kolejne komentarze wskazujące na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu: wyznanie – *Średnio mi się podoba* (os. bad. 51), przy maksymalnie wysokiej i ujemnej (+5 i –1) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się oraz wysokim stopniu (+4) jego zrozumienia, epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu: – *Nieśmieszny* (os. bad. 56), potwierdzony ujemną wartością (–1) na skali stopnia podobań się, czemu przeczy, wprawdzie niewysoka, ale dodatnia wartość (+2) stopnia jego akceptacji, oraz – równie niejednoznaczne stwierdzenie – *OK, ale nudny* (os. bad. 58), na którego charakter wskazują przeciwstawne wartości na skalach (pierwsza o wydźwięku pozytywnym, druga o wydźwięku negatywnym): wartość niska, ale dodatnia (+1) stopnia akceptacji i zerowa wartość stopnia podobań się dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych stwierdzono prześmiewczą konstatację – *Bohater dowcipu na pewno jest politykiem* (os. bad. 71), na pozytywny charakter której wskazują rozbieżne, ale dodatnie wartości: wysoka i niska (+4 i +1) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Fakt zamożności bohatera aktywuje u osoby komentującej koncept zawodu polityka, co z kolei odzwierciedla istniejący w kulturze rosyjskiej stereotyp o wyjątkowym bogactwie urzędników i polityków czy – mające także wydźwięk pozytywny – pytanie retoryczne – *Na co wydać pieniądze?* (os. bad. 74), które potwierdzają maksymalnie wysokie wartości (+5) na wszystkich trzech skalach, świadczące o pozytywnej ocenie dowcipu, oraz – odzwierciedlające, aktywowane przez osobę badaną, stereotypy narodowościowe, w tym odwołanie do znanego jej, innego dowcipu – *Przypomina dowcip o Cyganach* (os. bad. 86), przy dodatnich wartościach (+2) stopnia akceptacji i podobań się oraz wysokiej wartości (+4) stopnia zrozumienia. Koncepty ‘złoto’, ‘złote zęby’ wywołują u niej opartą na stereotypach konceptualizację ‘cygańskiego kiczu’.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano: stwierdzenie wskazujące na negatywny odbiór dowcipu: – *Stary dowcip, słyszałam go wcześniej* (os. bad. 61), przy dodatnich wartościach (+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się oraz wysokim stopniu (wartość +4) jego zrozumienia, czy konstatację podkreślającą brak związku przedstawionej sytuacji z rzeczywistością: – *Wesoła sytuacja, ale nierealistyczna* (os. bad. 62), o niejednoznaczności której świadczy duża rozbieżność wartości: zaledwie (+1) i maksymalnie wysokiej (+5) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy umiarkowanie wysokim stopniu (wartość +3) jego zrozumienia.

Do tej kategorii komentarzy należą też i trzy kolejne: wyrażające rozczarowanie niezaskakującą puentą stwierdzenie faktu – *Przewidywalny koniec* (os. bad. 63), potwierdzone ujemną (–1) wartością stopnia podobania się dowcipu, przy czym jej negatywnej ocenie przeczy niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia jego akceptacji, czy ewidentnie negatywny epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 70), potwierdzony maksymalnie ujemną (–5) wartością stopnia podobania się dowcipu, przy przeczącej temu, maksymalnie wysokiej (+5) wartości stopnia jego akceptacji, oraz krytyczna uwaga – *Dowcip z brodą* (os. bad. 82), wyrażająca rozczarowanie faktem, że jest on stary i dobrze znany, nie zawiera więc elementu zaskoczenia, jego negatywny wydźwięk potwierdza ujemna wartość (–3) stopnia podobania się, a przeczy temu maksymalnie wysoka (+5) wartość stopnia jego akceptacji.

Przytoczone wyżej trzy komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach okazały się identyczne w swym brzmieniu. Stanowi je, wskazujący na negatywny odbiór dowcipu, epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 72, 73, 85), przy towarzyszących mu, odpowiednio, dodatnich wartościach: umiarkowanie wysokich, maksymalnie wysokich i niskich (+3), (+5) oraz (+1) na trzech skalach.

Reasumując, dowcip o treści z pogranicza absurdu nie wywołał zbyt dużej liczby komentarzy ambiwalentnych i niezgodnych z oznaczeniami na skalach, co wskazuje na brak trudności z jego zrozumieniem i oceną, jak też z jego komentowaniem.

Podkreślić trzeba pojawiającą się w komentarzach krytykę braku związku przedstawionej sytuacji z rzeczywistością. Abstrakcyjność sytuacji była często przyczyną negatywnych ocen dowcipu, zaś konceptualizacja obrazu człowieka zamożnego (szczególnie często notowana w grupie rosyjskojęzycznej), którego możliwości finansowe pozwalają na spełnianie nawet najbardziej nierealistycznych kaprysów, przyczyniła się do licznych pozytywnych ocen dowcipu.

Ogólnie dowcip został przyjęty z dużą przewagą głosów pozytywnych nad pozostałymi – szczególnie pozytywnie w grupie polskojęzycznej, nieco mniej entuzjastycznie w grupie rosyjskojęzycznej, i nie bez wątpliwości – w grupie niemieckojęzycznej (przy najniższej liczbie komentarzy). Dowodzi to, że większość osób z obu grup słowiańskich była w stanie odebrać dowcip w jego konwencji, nie dopatrując się ukrytych w nim głębszych treści czy szczególnych wartości.

W świetle tej próby ujawniły się zatem odmienne postawy: niemiecki racjonalizm i słowiańska skłonność do fantazjowania, irracjonalności. Przemawia to za niewątpliwym wpływem kalki doświadczeń mentalno-społecznych na proces dokonywania odnośnych wyborów przez każdą z nich.

- Dowcip 3R „Orkiestra”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 64 (71,1 %) osoby: 21 (23,3%), 20 (22,2%) i 23 (25,6%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 26 (28,9%) osób (w tym 4 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 21 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 9, 11, 12, 15, 16, 21, 30), 3 negatywne (os. bad. 10, 17, 29), 1 neutralny (os. bad. 25); (ii) 2 komentarze interpretujące, w tym: 1 pozytywny (os. bad. 2), 1 negatywny (os. bad. 4); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 3, 5, 8, 14) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, negatywne o zerowych wartościach (os. bad. 22, 24, 27, 28).

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 9 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 negatywne (os. bad. 31, 57, 58), 6 neutralnych (os. bad. 34, 36, 39, 46, 52, 53); (ii) 4 komentarze interpretujące, w tym: 2 pozytywne (35, 60), 2 negatywne (os. bad. 47, 59); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 37, 38, 42, 44, 56) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48) i 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 51).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) odnotowano:

(i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 12 pozytywnych (os. bad. 63, 64, 65, 68, 73, 75, 76, 80, 81, 87, 88, 90), 3 negatywne (os. bad. 62, 67, 86), 1 neutralny (os. bad. 79); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 71); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 70, 82, 84, 89) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 72).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁶ przedstawiono w tabeli 15.

²⁶ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach.

Tabela 15. Test χ^2 . Dowcip 3R „Orkiestra”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	8	8,9	2	2,2	13	14,4	23	25,6	15,49	0,050*
Negatywne	4	4,4	5	5,5	3	3,3	12	13,3		
Neutralne	1	1,1	6	6,7	1	1,1	8	8,9		
Niejednozn.	8	8,9	7	7,8	6	6,7	21	23,3		
Razem	21	23,3	20	22,2	23	25,6	64	71,1		
b/k	9	10,0	10	11,1	7	7,8	26	28,9		

* $p = 0,05$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 15 świadczą o różnej (zbliżonej w grupach: polskojęzycznej i rosyjskojęzycznej) – zależnie od grupy – konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie rosyjskojęzycznej i zdecydowanie najniższą w grupie niemieckojęzycznej. Wynik ($\chi^2 = 15,49$; $p = 0,05$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

1,3-krotna (wg I_a) oraz niemal 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad – niejednoznaczny i negatywny, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,3$, $I_b = 1,9$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wyniku, że:

– w grupie polskojęzycznej jedyny komentarz interpretujący pozytywny stanowiło filozoficzne stwierdzenie: – *Bez znaczenia po śmierci* (os. bad. 2), a jedyny komentarz interpretujący negatywny – uwaga świadcząca o faktycznym niezrozumieniu dowcipu – *Nie rozumiem kawału, przecież i tak on nie żyje* (os. bad. 4), pierwszy potwierdzony umiarkowanie wysokimi (+3), drugi maksymalnie ujemnymi (–5) wartościami na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano natomiast, wskazujące na niejednoznaczność ocen dowcipu, dwa podobne w wymowie wyznania: – *Rozumiem sens, ale nie rozumiem żartu* (os. bad. 3) oraz dłuższy wywód: – *Można zrozumieć intencję mówiącego i niekoniecznie rozumieć to jako dowcip* (os. bad. 8), co potwierdzają rozbieżne wartości: zerowa i maksymalnie ujemna (–5) (w przypadku pierwszym) oraz niewysoka, ale dodatnia (+2) i zerowa (w przypadku drugim) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Ambiwalentne są także, wskazujące na niejasność puenty, wyznania – *Nie rozumiem* (os. bad. 5) i epitet świadczący o negatywnym odbiorze dowcipu – *Nudne* (os. bad. 14). Pierwszy komentarz, potwierdzony zerowymi wartościami stopnia

zrozumienia i podobań się dowcipu – stojącymi w sprzeczności z maksymalnie wysoką (+5) wartością stopnia jego akceptacji – mógłby świadczyć o tym, że jego autorka, pomimo niezrozumienia dowcipu, ten rodzaj humoru aprobuje. Drugiemu towarzyszą natomiast, przecząca negatywnemu odbiorowi dowcipu, niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia akceptacji oraz zerowa wartość stopnia jego podobań się, co pozwala uznać tę wypowiedź jedynie jako neutralne stwierdzenie.

Niezgodność komentarzy z oznaczonymi wartościami na skalach ilustrują cztery negatywne stwierdzenia, o zerowych wartościach na odnośnych skalach, podobne w wymowie: – *Nie podoba mi się* (os. bad. 22); – *Nieśmieszne. Chyba nie rozumiałam* (os. bad. 24); – *Nie śmiesz* (os. bad. 27) oraz – *Żart mnie nie śmiesz* (os. bad. 28). O neutralnym wydźwięku pierwszego z nich i o neutralnej ocenie dowcipu świadczą zerowe wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy jego deklarowanym pełnym zrozumieniu. W pozostałych trzech przypadkach natomiast, towarzyszące wypowiedziom zerowe wartości na wszystkich trzech skalach interpretować należy raczej jako wyraz braku oceny dowcipu ze względu na (zerową) wartość jego zrozumienia;

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących znalazły się dwa pozytywne: odnoszący się do realnego życia i do konstrukcji dowcipu opartej na grze słów, metodyczny wywód – *Na tym polega sens testamentu, dowcip zawiera puentę i semantyczną implikację* (os. bad. 35) oraz określający rodzaj komizmu przedstawionego w dowcipie, bez bezpośredniego wskazania na jego ocenę, epitet – *Czarny humor* (os. bad. 60). Oba komentarze cechują się analogicznymi, towarzyszącymi im umiarkowanymi (+3) wartościami na wszystkich trzech skalach (jak można wnosić ze względu na jego tematykę), świadczącymi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Wśród komentarzy interpretujących negatywnych znajduje się, świadcząca o niezrozumieniu dowcipu, dedukcja z towarzyszącym jej wyznaniem: – *Symfonia to jest dzieło muzyczne, więc nie rozumiem, dlaczego notariusz o to pyta. Z tego powodu nie rozumiem dowcipu* (os. bad. 47), potwierdzona maksymalnie ujemną (–5) wartością stopnia jego zrozumienia, która łącznie z zerowymi wartościami na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu może stanowić wyraz bądź negatywnej oceny, bądź braku oceny ze względu na jego niezrozumienie. Do kategorii komentarzy interpretujących negatywnych zalicza się także, zdecydowanie odrzucająca problematykę śmierci jako temat do żartów, konstatacja – *Znów o śmierci* (os. bad. 59), przy maksymalnie ujemnych (–5) wartościach na wszystkich trzech skalach.

W kategorii komentarzy ambiwalentnych odnotowano m.in. nostalgiczną refleksję – *Bo on już nie będzie słyszał słynnego kompozytora* (os. bad. 37), której towarzyszy

zerowa wartość stopnia akceptacji dowcipu i zaskakująco wysoka (+3) wartość stopnia jego podobań się, przy równie zaskakującej, ujemnej (–1) wartości stopnia zrozumienia, wskazującej na niepewność osoby badanej co do własnej interpretacji dowcipu. Ambiwalentny sam w sobie komentarz – *Trochę ostry, jednak śmieszny* (os. bad. 38) ma wydźwięk zdecydowanie pozytywny, mimo podkreślonej drastyczności dowcipu ze względu na poruszaną w nim tematykę, o czym świadczą wartości (+5 i +3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Z kolei, ukazującą dosłowność odbioru dowcipu i zarazem niepewność co do jego zrozumienia, konstatację – *Całkiem OK, tylko dziwnie brzmi (martwi nie pytają)* (os. bad. 44) potwierdza umiarkowanie wysoka (+3) wartość stopnia zrozumienia, przy dużej rozbieżności pozostałych: wysokiej i niskiej (+4 i +1) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Dwoma pozostałymi z tej kategorii komentarzami są, podobne w nastroju, epitety: – *Nieśmieszny* (os. bad. 42) oraz – *Smutny* (os. bad. 56). Pierwszy z nich, potwierdzony został zerową wartością stopnia podobań się dowcipu, przy maksymalnie wysokiej (+5) wartości stopnia akceptacji, która zaskakuje szczególnie ze względu na zerową wartość stopnia jego zrozumienia. Drugi, odsłaniający negatywne emocje u jego autorki, potwierdzony został najniższą z ujemnych wartości (–5) stopnia podobań się dowcipu, stojącą w sprzeczności z niską, ale dodatnią (+1) wartością stopnia akceptacji, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu jego zrozumienia.

Niezgodność komentarzy z oznaczonymi wartościami na skalach ilustrują: lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, podczas gdy zerowa wartość stopnia akceptacji i ujemna (–3) wartość stopnia podobań się dowcipu każą wnosić o jego negatywnej ocenie. Zerowa wartość stopnia zrozumienia dowcipu ukazuje dodatkową niespójność, jako że w tej sytuacji trudno o jego ocenę oraz dwuczłonowy wywód – *Nad tym dowcipem trzeba się zastanowić, wtedy jest śmieszny. To nie jest dowcip, z którego mogłabym się śmiać* (os. bad. 51), podkreślający trudności z jego zrozumieniem, przyznający mu jednak wartość humorystyczną, z jednoczesnym zdystansowaniem się od tej opinii. Wskazuje on na neutralną ocenę dowcipu, jednak wartości na skalach: wysoki stopień (wartość +4) akceptacji dowcipu i niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia podobań się, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu zrozumienia, świadczą o pozytywnym jego odbiorze;

– w grupie rosyjskojęzycznej odnotowano tylko jeden komentarz interpretujący pozytywny – *Requiem* (os. bad. 71), łączący sytuację komiczną przedstawioną w dowcipie z muzycznym dziełem Mozarta. Można sądzić, że to połączenie ma

wskazywać na negatywny odbiór dowcipu. Jednak wartości na skalach: wysoki stopień akceptacji dowcipu (wartość +4) i niewysoki, ale dodatni stopień podobań się (wartość +2), przy wysokiej wartości (+4) stopnia zrozumienia, przemawiają za jego pozytywnym odbiorem.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono wyznaczenie wskazujące na trudności ze zrozumieniem dowcipu: – *Nie jestem pewna, czy dobrze go zrozumiałam* (os. bad. 61), co potwierdza niewysoka (+2) wartość na skali stopnia zrozumienia, przy dużej rozbieżności pozostałych dwu wartości: maksymalnie wysokiej i niskiej (+5 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Ambiwalentny jest także epitet – *Neutralny* (os. bad. 70), potwierdzony zerową wartością stopnia podobań się, czemu jednak przeczy maksymalnie wysoka (+5) wartość stopnia akceptacji. Niewykluczone jednak, że ostatnia z wymienionych wartości ma być wyrazem ogólnej aprobaty dla tej kategorii dowcipów, w której ten konkretny nie wyróżnia się w sposób szczególny.

Wyznaczenie świadczące o bezradności wobec treści dowcipu – *Nie wiem* (os. bad. 82) wskazuje na brak jakiegokolwiek opinii na jego temat, czemu przeczą wartości na skalach: wysoka (+4) i umiarkowanie wysoka (+3) wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia podobań się, świadczące jednoznacznie o jego pozytywnej ocenie. Być może sformułowanie „nie wiem” ma informować o trudności z podaniem komentarza do dowcipu, ocenionego skądinąd pozytywnie. Lapidarna wypowiedź – *Lol* (os. bad. 84), stanowiąca skrót od angielskiego *laughing out loud* (dosłownie: śmieję się na cały głos), choć sama w sobie jest pozytywna, może jednak wyrażać ironię i – jak można wnosić – dezaprobatę dla tego rodzaju komizmu. Wskazuje na to zerowa wartość stopnia podobań się dowcipu, a przeczy temu maksymalnie wysoka (+5) wartość stopnia jego akceptacji. Z kolei negatywny w wydźwięku epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 89) potwierdza ujemna (–1) wartość stopnia podobań się dowcipu, podczas gdy niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia jego akceptacji wskazuje na pozytywną ocenę.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustruje tylko jeden epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 72), świadczący, jak wszystkie o tej treści, o negatywnym odbiorze dowcipu, co stoi w sprzeczności z dodatnimi wartościami (+3) na wszystkich trzech skalach, przemawiającymi za umiarkowanie pozytywną jego oceną.

Reasumując, zarówno w charakterze, jak i konstrukcji tego dowcipu, należącego do kategorii czarnego humoru, a także w odmiennym podejściu osób z grupy germańskiej i obu grup słowiańskich do majestatu śmierci jako tabu – upatrywać należy niejednoznacznej, graniczącej z negatywną, jego globalnej oceny. Przyjęty on został

szczególnie negatywnie w grupie niemieckojęzycznej, a oceniony najwyżej w grupie rosyjskojęzycznej, co warto podkreślić, zważywszy na fakt, że osoby badane nie znały źródeł pochodzenia dowcipu, a dowcip pochodzi ze źródeł rosyjskojęzycznych.

Ogólny osąd uzyskanych danych wskazuje na dużą liczbę wypowiedzi ambiwalentnych, odnotowaną we wszystkich grupach, świadczącą o wątpliwościach towarzyszących podejmowaniu decyzji co do oceny dowcipu, jak i formułowania komentarzy, z treści których można by wnosić o trudnościach związanych z jego zrozumieniem oraz o małej akceptacji dla podejmowania w żartach tematu śmierci (choć jawnych sprzeciwów dotyczących tego problemu w komentarzach nie odnotowano).

Zarysowana rozbieżność ocen dowcipu między stojącą w opozycji grupą niemieckojęzyczną a dwiema pozostałymi, słowiańskimi, świadczy zatem o – różnej co do skali – presji kalki doświadczeń kulturowo-społeczno-obyczajowych, dotyczących granic dopuszczalnych tematów do żartów, leżącej u podstaw procesu decyzyjnego w poszczególnych grupach.

- Dowcip 4R „Lekcja geografii”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 62 (68,9%) osoby: 21 (23,3%), 16 (17,8%) i 25 (27,8%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 28 (31,1%) osób (w tym 5 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 21 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 6 pozytywnych (os. bad. 1, 4, 7, 12, 14, 15), 6 negatywnych (os. bad. 2, 3, 6, 8, 17, 30), 2 neutralne (os. bad. 9, 25); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 29); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 10, 11, 13, 16, 24) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 27).

W grupie niemieckojęzycznej (na 16 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 45, 48, 52, 53), 5 negatywnych (os. bad. 55, 57, 58, 59, 60), 2 neutralne (os. bad. 46, 51); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 42); (iii) 2 komentarze ambiwalentne (os. bad. 35, 44) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 36), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 47).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) odnotowano: (i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 11 pozytywnych (os. bad. 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 77, 86, 87, 90), 4 negatywne (os. bad. 67, 79, 80, 88), 1 neutralny (os. bad. 62); (ii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 63, 76, 81, 82) oraz (iii) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 73, 74, 85), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 89).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁷ przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16. Test χ^2 . Dowcip 4R „Lekcja geografii”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	7	7,8	5	5,5	11	12,2	23	25,6	9,59	0,295
Negatywne	6	6,7	5	5,5	4	4,4	15	16,7		
Neutralne	2	2,2	2	2,2	1	1,1	5	5,6		
Niejednozn.	6	6,7	4	4,4	9	10,0	19	21,1		
Razem	21	23,3	16	17,8	25	27,8	62	68,9		
b/k	9	10,0	14	15,6	5	5,6	28	31,1		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 16 świadczą o podobnej (analogicznej w grupach polskojęzycznej i niemieckojęzycznej) konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie rosyjskojęzycznej i wyraźnie niższą w grupach polskojęzycznej i niemieckojęzycznej. Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

7-punktowa (wg I_a) i 1,5-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 1,4$, $I_b = 1,5$), ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

²⁷ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywnie;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie **polskojęzycznej** odnotowano jeden komentarz interpretujący pozytywny: – *Do Chin chyba – 2 z geografii* (os. bad. 29), na co wskazują niewysokie, ale dodatnie wartości (+2 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy umiarkowanie wysokim stopniu jego zrozumienia (+3).

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się m.in. trzy następujące, odnoszące się do sytuacji opisanej w dowcipie, neutralne stwierdzenia: – *Uczeń nie rozumie przenośni* (os. bad. 10), przy zerowej wartości stopnia akceptacji oraz niewysokiej, ale dodatniej wartości (+2) stopnia podobań się dowcipu, która wskazuje z kolei na jego pozytywną ocenę, oraz uwaga wartościująca – *Słabe, średnie* (sama w sobie niejednoznaczna: w pierwszej części negatywna, w drugiej umiarkowanie pozytywna), przy wpisujących się w tę niejednoznaczność wartościach: maksymalnie wysokiej i umiarkowanie wysokiej (+5 i +3) na skalach stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, a także – wskazujące na pozytywny jego odbiór, lapidarne sformułowanie: – *OK* (os. bad. 13), potwierdzone maksymalnie wysoką wartością (+5) stopnia akceptacji, przy przeczącej temu zerowej wartości stopnia podobań się. (Żadna z nich zatem nie odpowiada ocenie zawartej w komentarzu: pierwsza ją przewyższa, druga jest zbyt niska – chyba żeby przyjąć, iż określenie ‘OK’ jest wyrazem neutralnej oceny). Podobnie na pozytywny odbiór dowcipu wskazuje epitet – *Średni* (os. bad. 16), co stoi jednak w sprzeczności zarówno z maksymalnie wysoką (+5) wartością stopnia akceptacji, jak i z zerową wartością stopnia jego podobań się. (O ile określenie ‘OK’ można uznać za wyraz neutralnego stanowiska, o tyle wyrażenie ‘średni’ takiego znaczenia nie ma). Do ambiwalentnych należy też, odnoszący się najprawdopodobniej do reakcji ucznia krytykującego pomysł nauczyciela, komentarz – *Zgadza się* (os. bad. 24), sugerujący podzielenie przez jego autorkę zdania ucznia, co potwierdza wyraźnie ujemna wartość (–4) stopnia podobań się dowcipu, czemu jednak przeczy maksymalnie wysoka wartość (+5) stopnia jego akceptacji.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustruje uwaga – *Nie śmiejesz się* (os. bad. 27), wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, czemu przeczą zerowe wartości na skalach stopnia akceptacji i podobań się, świadczące raczej o neutralnym stosunku do dowcipu, za czym przemawia niska wartość (+1) stopnia jego zrozumienia;

– w grupie **niemieckojęzycznej** stwierdzono jeden komentarz interpretujący pozytywny – *Trochę przypomina „Um die Ecke denken”* (os. bad. 42). W komentarzu

tym dowcip (pochodzący ze źródeł rosyjskojęzycznych) odnoszony jest do serii niemieckich zagadek i łamigłówek humorystycznych. O pozytywnym wydźwięku komentarza i zdecydowanie pozytywnej ocenie dowcipu świadczą wartości (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia jego podobańa się.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono dwa. Jednym jest konstatacja wskazująca na pozytywny odbiór dowcipu – *Fajna reakcja na słowa nauczycielki* (os. bad. 35), co potwierdza wysoka wartość (+4) stopnia podobańa się dowcipu, a czemu przeczy zerowa wartość stopnia jego akceptacji. Należy przy tym zastrzec, że ambiwalentność tego komentarza może być pozorna – dowcip może się osobie badanej podobać, ale rodzaj humoru albo problematyka dowcipu nie należą do preferowanych przez nią w żartach. Drugi z kolei komentarz, jakim jest, samo w sobie ambiwalentne określenie – *Niejednoznaczny* (os. bad. 44), znajduje potwierdzenie w wartościach na skalach: umiarkowanie wysokiej i niskiej (+3 i +1) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobańa się.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustruje wywód – *Komunał stawiający nauczycieli w złym świetle* (os. bad. 36), o wydźwięku negatywnym ze względu na zawartą w dowcipie krytykę nauczycieli, przy wartościach (+3) na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobańa się, wskazujących jednak na umiarkowanie pozytywną ocenę dowcipu. Kolejny komentarz z tej kategorii: – *Przewidywalna puenta* (os. bad. 47), może być interpretowany jako negatywny albo neutralny, jednak pełna akceptacja dowcipu (wartość +5) i niewysoki, ale dodatni stopień podobańa się (wartość +2) świadczą o jego pozytywnej ocenie;

– w grupie rosyjskojęzycznej nie stwierdzono żadnego komentarza z kategorii interpretujących.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się m.in.: wyznanie – *Nie zrozumiałam dowcipu* (os. bad. 61) ze względu na dodatnią wartość (+2) stopnia akceptacji i wyraźnie ujemną wartość (–4) stopnia jego podobańa się, przy niewielkim ujemnym (–1) stopniu zrozumienia; epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 63), potwierdzony ujemną wartością (–2) stopnia podobańa się, czemu przeczy niewysoka, ale dodatnia wartość (+2) stopnia akceptacji dowcipu; wartościujące określenie – *Taki sobie* (os. bad. 76), które można interpretować jako pozytywne, negatywne albo neutralne, a które, w związku z rozbieżnymi wartościami (+5 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobańa się dowcipu, wskazuje na jego niejednoznaczną ocenę. Natomiast stwierdzeniu świadczącemu o negatywnym odbiorze dowcipu – *Nie za bardzo* (os. bad. 81), przeczy nie tylko (wprawdzie niska, ale dodatnia) wartość (+1) stopnia akceptacji, ale także zerowa wartość stopnia jego podobańa się. Tę niejednoznaczność wyjaśniać

może brak zrozumienia dowcipu (ujemna wartość –2 na odnośnej skali), który powinien jednak skutkować zerowymi wartościami na dwu pozostałych skalach. Z kolei samą w sobie niejednoznaczną konkluzję – *Śmieszne, ale czegoś brakuje* (os. bad. 82) potwierdzają rozbieżne wartości: maksymalnie wysoka i umiarkowanie wysoka (+5 i +3) wartość stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują cztery wypowiedzi, którymi są: epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu – *Nieśmieszny* (os. bad. 73), czemu przeczą maksymalnie wysoka i niska, ale także dodatnia (+5 i +1) wartość stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się, jak i ostentacyjne oświadczenie – *Nie lubię dowcipów o wariatach i szpitalach* (os. bad. 74), wyrażające w sposób pośredni zrozumienie dla reakcji ucznia i dezaprobatę dla pomysłu nauczycielki. Ten jednoznacznie negatywny odbiór dowcipu stoi w sprzeczności z dodatnimi wartościami (+3 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, które wbrew słowom komentarza świadczą o pozytywnej ocenie dowcipu, a także pejoratywna uwaga – *Nieśmieszne* (os. bad. 85), przy niskich, ale dodatnich wartościach (+1) na wszystkich trzech skalach, wskazujących na nieznacznie, ale jednak pozytywną ocenę dowcipu, oraz wyznanie – *Nie wiem, jak skomentować* (os. bad. 89), które wyrażać może albo faktyczne trudności ze sformułowaniem komentarza, albo, w sposób niebezpośredni, zdziwienie treścią dowcipu lub samym pomysłem nauczycielki. Jednak wartości na skalach: wysoka i umiarkowanie wysoka (+4 i +3) stopnia akceptacji i stopnia podobań się wskazują na pozytywną ocenę dowcipu, przy wysokim stopniu (wartość +4) jego zrozumienia.

Ciekawy komentarz stanowi stwierdzenie zawierające osobiste odniesienie osoby badanej – *Tematyka jest także dla mnie bliska* (os. bad. 45), wyrażające motywację pozytywnego odbioru dowcipu. Można wnosić, że osoba ta ma związek ze szkolnictwem i jednocześnie aprobejuje żarty w tym obszarze, mimo że nie zaznacza opcji „Nauczyciele” lub „Studenci” jako swoich preferowanych tematów do żartów (do takich zalicza tematy: „Blondynki”, „Faceci”, „Zwierzęta”). Pozytywną ocenę dowcipu potwierdzają wysoka i umiarkowanie wysoka (+4 i +3) wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. Warta odnotowania jest też uwaga – *Zabawny komentarz z Kamczatki* (os. bad. 71), w której ‘Kamczatka’ nie odnosi się do najdalej wysuniętego na północny wschód regionu Rosji, symbolizującego kraniec świata, a jest tylko slangowym określeniem miejsc w ostatniej ławce w klasie, gdzie zazwyczaj siedzą najślabi uczniowie. Komentarz wskazuje na dobre zrozumienie dowcipu i trafność interpretacji, a także jego pozytywną ocenę związaną z aktywacją odniesień do realiów życia i codzienności szkolnej. Potwierdzają to wartości na skalach:

wysoka i niewysoka, ale także dodatnia (+4 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy wysokim stopniu (wartość +4) zrozumienia dowcipu. Zainteresowanie budzi także konkluzja – *Znów przypomina dowcip o Wowoczce* (os. bad. 86), aktywując u autorki tej wypowiedzi serię rosyjskojęzycznych dowcipów dziecięcych, które ocenia ona, sądząc po wartościach (+2) i (+1) stopnia akceptacji i podobań się, tylko względnie pozytywnie, przy umiarkowanie wysokim stopniu zrozumienia dowcipu (wartość +3), co mogło mieć także wpływ na niewysoką jego ocenę.

Reasumując, dowcip spotkał się z globalną negatywną oceną osób badanych (choć niejednoznaczną w grupie rosyjskojęzycznej), czego przejawem jest zarówno wyraźnie mniejsza liczba podanych do niego komentarzy w ogóle (zwłaszcza w grupie niemieckojęzycznej), jak i ich treść oraz towarzyszące im oceny na skalach.

Ambiwalentna wobec dowcipu postawa osób w grupie rosyjskojęzycznej może wiązać się z faktem, że pochodzi on ze źródeł rosyjskojęzycznych, i jako taki mógł wywołać asocjacje z podobnie konstruowanymi, już im znanymi, materiałami humorystycznymi na temat szkoły i dzieciństwa.

Analiza pokazuje, że dowcip nie był łatwy w odbiorze dla wielu osób w każdej z grup ze względu na puentę, wymagającą od odbiorców wyobraźni i przetworzenia metafor zawartych w słowach nauczycielki i ucznia. Problem ze zrozumieniem porównania użytego przez nauczycielkę wynika ze skrótu myślowego, trudnego do antycypowania przez uczniów. Nauczycielka, która swoim pytaniem chciała nawiązać do budowy geologicznej Ziemi, wzbudziła u nich obawę o chęć zdewastowania podwórka szkolnego, co spotkało się z prymitywną reakcją jednego z nich, zbulwersowanego (odebrany dosłownie) pytaniem, także zawierającą metaforę wskazującą na konieczność leczenia psychiatrycznego nauczycielki, która chce zniszczyć mienie szkolne.

Choć dowcip porusza problem szkoły dobrze znany wszystkim osobom badanym, zaledwie cztery z nich (po jednej z grup polsko- i niemieckojęzycznej oraz dwie z rosyjskojęzycznej), właściwie odebrawszy dowcip, wyszły naprzeciw dydaktycznym intencjom nauczycielki geografii, pragnącej wzbudzić w uczniach zainteresowanie strukturą skorupy ziemskiej. Toteż nie dziwi ich negatywna ocena postawy ucznia, zapewne nie najlepszego w klasie, jak i dany przez nie wyraz zrozumienia dla trudu nauczania. Wśród ich wypowiedzi znalazły się i słowa o Wowoczce – przysłowiowym uczniu z dowcipów szkolnych, znanym z prezentowanych już komentarzy do niektórych z nich.

- Dowcip 5R „Żona”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 60 (66,7%): 18 (20,0%), 20 (22,2%) i 22 (24,4%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 30 (33,3%) osób (w tym 5 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 18 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 10 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 8 pozytywnych (os. bad. 4, 5, 7, 11, 12, 15, 16, 21), 1 negatywny (os. bad. 10), 1 neutralny (os. bad. 25); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 2, 9); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 14, 17, 24, 27) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 29), 1 negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 30).

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 9 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 pozytywne (os. bad. 35, 42, 59), 5 negatywnych (os. bad. 36, 52, 57, 58, 60), 1 neutralny (os. bad. 46); (ii) 2 komentarze interpretujące negatywne (os. bad. 53, 55); (iii) 4 komentarze ambiwalentne (os. bad. 33, 39, 47, 56) oraz (iv) 5 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48), 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 34, 44) i 2 neutralne: 1 o dodatnich (os. bad. 51), 1 o ujemnych (os. bad. 31) wartościach.

W grupie rosyjskojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) odnotowano:

(i) 10 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 61, 65, 71, 74, 77, 80, 89), 2 negatywne (os. bad. 63, 67), 1 neutralny (os. bad. 62); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 68, 79); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 70, 73, 76, 81, 82, 87, 90) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 64, 72), 1 neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 86).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁸ przedstawiono w tabeli 17.

²⁸ 1. komentarze zgodne z znaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z znaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z znaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Tabela 17. Test χ^2 . Dowcip 5R „Żona”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	10	11,1	3	3,3	9	10,0	22	24,4	11,95	0,153
Negatywne	1	1,1	7	7,8	2	2,2	10	11,1		
Neutralne	1	1,1	1	1,1	1	1,1	3	3,3		
Niejednozn.	6	6,7	9	10,0	10	11,1	25	27,8		
Razem	18	20,0	20	22,2	22	24,4	60	66,7		
b/k	12	13,3	10	11,1	8	8,9	30	33,3		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 17 świadczą o różnej – zależnie od grupy (analogicznej co do trendu w grupach polsko- i rosyjskojęzycznej) – konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej, porównywalną z nią – w rosyjskojęzycznej i najniższą – w niemieckojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Równowaga ocen pozytywnych i niejednoznacznych (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad negatywnymi (przy indeksach: $I_a = 1,0$, $I_b = 2,2$) ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wyniku, że:

– w grupie polskojęzycznej odnotowano dwa następujące komentarze interpretujące pozytywne: refleksję o żartobliwym charakterze, wskazującą na pozytywny odbiór dowcipu – *Właśnie. Trzeba akceptować ludzi z ich hobby* (os. bad. 2), co potwierdzają wartości na skalach: maksymalnie wysoka i wysoka (+5 i +4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się oraz – wskazującą na zrozumienie dowcipu, konkluzję – *Grasłowna* (os. bad. 9), przy maksymalnych (+5) wartościach na wszystkich trzech skalach.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano dwa epitety wskazujące na negatywny odbiór dowcipu: – *Nudny* (os. bad. 14) i – *Nieśmieszny* (os. bad. 27). Wymowie pierwszego przeczą jednak dodatnie wartości (+3 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, świadczące o względnie pozytywnej ocenie, drugiego natomiast – niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia akceptacji i zerowa stopnia jego podobań się. Należą tu także dwie lapidarne wypowiedzi: symbol graficzny uśmiechu – :) (os. bad. 17) i wykrzyknik – *He-he* (os. bad. 24), z przeciwstawnymi wartościami na skalach: z jednej strony – ujemnymi (–4) i (–5) stopnia podobań

się, wskazującymi na ironiczny wydźwięk obu wypowiedzi, z drugiej – wartościami dodatnimi (+4) i (+2) stopnia akceptacji, pozwalającymi wnosić o pozytywnej ocenie dowcipu.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują: wyrażająca, jak można się domyślać, zaskoczenie puentą wynikającą z gry słów, konstatacja – *A to dobre* (os. bad. 29), wskazująca na pozytywny odbiór dowcipu, czemu przeczą jednak ujemne wartości (–1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się – przy niezrozumiałości w jej kontekście, zerowej wartości stopnia zrozumienia dowcipu, czy negatywne określenie – *Banał* (os. bad. 30), które przy zerowych wartościach na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobańia się każe wnosić, że komentarz ten jest tylko neutralnym stwierdzeniem;

– w grupie niemieckojęzycznej w kategorii komentarzy interpretujących odnotowano wyłącznie negatywne. Należą do nich dwie wypowiedzi odwołujące się do stereotypów genderowych: refleksja odzwierciedlająca negatywną ocenę jednego z nich – *Znów kobieta jest pokazana jako „głupia”* (os. bad. 53), co znajduje potwierdzenie w wartościach na skalach: zerowej, stopnia akceptacji i najniższej z ujemnych (–5), stopnia podobańia się dowcipu, oraz stwierdzenie faktu – *Nadmierna męska pewność siebie* (os. bad. 55), wskazujące na to, że sama autorka komentarza ulega tym stereotypom, podkreślając typową cechę męską i pomijając zupełnie egoizm żony. Aktywowane stereotypy budzące w niej negatywne emocje wpływają na negatywną ocenę dowcipu, wyrażoną zerową wartością stopnia akceptacji i wyraźnie ujemną wartością (–4) stopnia podobańia się, przy niewysokim (wartość +2) stopniu jego zrozumienia.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono: niejednoznaczną, samą w sobie, konkluzję – *Na wpół śmieszna puenta* (os. bad. 33), na charakter której wskazują rozbieżne wartości na skalach: wysoka i ujemna (+4 i –3) stopnia akceptacji i stopnia podobańia się dowcipu, a także wyznaczenie – *Nie za bardzo rozumiem* (os. bad. 39), które potwierdza niewysoka (+2) wartość stopnia zrozumienia, na niejednoznaczność którego wskazują niska (+1) i zerowa wartość stopnia akceptacji i stopnia podobańia się dowcipu. Do komentarzy ambiwalentnych należą też dwie kolejne wypowiedzi: negatywny wywód – *Przewidywalna i sztucznie wymuszona puenta* (os. bad. 47), charakter którego potwierdza ujemna (–2) wartość stopnia podobańia się dowcipu, stojąca w sprzeczności z niską, ale dodatnią (+1) wartością stopnia jego akceptacji, oraz – wskazujące, jak można by sądzić, na pozytywny (ewentualnie neutralny) odbiór dowcipu, lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 56), które okazuje

się niejednoznaczne wobec analogicznych, jak podane wyżej, sprzecznych wartości: (-2 i +1) na odnośnych skalach.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustruje m.in. wskazujące na niezrozumienie dowcipu pytanie – *O co chodzi?* (os. bad. 31), potwierdzone maksymalnie ujemną wartością (-5) na skali zrozumienia, pozwalającą oczekiwać zerowych wartości na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu ze względu na niezrozumienie jego treści. Podane jednak na obu tych skalach maksymalnie ujemne (-5) wartości mogą być wyrazem silnych negatywnych emocji, jakie wywołał fakt niezrozumienia dowcipu, a także wskaźnikiem zdecydowanie negatywnego wydzźwięku tego komentarza. Kolejnemu z nich, sugerującemu negatywny odbiór dowcipu (ze względu na pogardliwą wobec żony reakcję męża), zdecydowanemu osądowi – *Bardzo antyfeministyczny* (os. bad. 34), przeczą z kolei zaskakująco wysokie (+4) wartości stopnia akceptacji i podobań się dowcipu. Także i wartościująca konkluzja o wydzźwięku negatywnym – *W ogóle nieśmieszny* (os. bad. 44) (choć trudno powiedzieć, czy przyczyną takiego osądu jest zachowanie obojga małżonków, czy tylko jednego z nich) stoi w sprzeczności z dodatnimi wartościami (+3 i +1) stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, wskazującymi na jego pozytywną ocenę. Natomiast sugerującemu pozytywny odbiór dowcipu lapidarnemu sformułowaniu – *OK* (os. bad. 48) zaprzeczają wartości: maksymalnie ujemna (-5) oraz zerowa na skalach stopnia podobań się i stopnia jego akceptacji. Ostatni z tej kategorii, graniczący z dedukcją, neutralny wywód – *Trzeba przemyśleć ten dowcip, on jest bardzo skomplikowany, ale może być* (os. bad. 51), mimo eksponowania trudności ze zrozumieniem treści, skłania natomiast ku pozytywnej ocenie dowcipu, czego dowodzą towarzyszące mu dodatnie wartości na skalach: umiarkowanie wysoka i niewysoka (+3 i +2) wartość stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy umiarkowanie wysokim (+3) stopniu jego zrozumienia;

– w grupie rosyjskojęzycznej w kategorii komentarzy interpretujących stwierdzono jedynie dwa pozytywne. Są nimi: nawiązujące do realiów życia codziennego (wyrażające pogląd o powszechności takiej sytuacji, jak przedstawiona w dowcipie), uogólniające stwierdzenie faktu – *Proza życia* (os. bad. 68), przy niskich, ale dodatnich (+1) wartościach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, świadczących o jego względnie pozytywnej ocenie oraz, stanowiące odniesienie do własnego doświadczenia życiowego autora, oświadczenie – *Widziałem podobną sytuację w życiu* (os. bad. 79), które nie przeszkadza mu ocenić dowcipu pozytywnie, na co wskazują: maksymalnie wysoka i umiarkowanie wysoka (+5 i +3) wartość stopnia akceptacji i stopnia podobań się.

Do komentarzy ambiwalentnych należą m.in. same w sobie niejednoznaczne, dwa rozważania: pierwsze, akceptujące w swej wymowie treść dowcipu – *Może być* (os. bad. 70), oraz drugie, natury egzystencjalnej, wskazujące na potrzebę akceptacji przez żonę sportowych pasji męża, warunkującej przetrwanie ich związku: – *A może nawet lepiej, że on po prostu grał w golf* (os. bad. 73), charakter których to wypowiedzi potwierdza rozbieżne wartości: maksymalna (+5) i zerowa stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Kolejnym z tej kategorii komentarzy jest także wyznanie – *Nie bardzo rozumiem* (os. bad. 76), potwierdzone umiarkowaną wysoką wartością (+3) na skali stopnia zrozumienia. Fakt ten wpływa najprawdopodobniej na rozbieżność wartości podanych na pozostałych skalach: zerowej i umiarkowanie wysokiej (+3), stopnia podobań się dowcipu i stopnia jego akceptacji. Z kolei negatywny epitet – *Nudny* (os. bad. 81) znajduje potwierdzenie w ujemnej (–2) wartości stopnia podobań się dowcipu i równocześnie zaprzeczenie w wysokiej wartości (+4) stopnia akceptacji, przy niewysokiej (+2) wartości stopnia jego zrozumienia. Natomiast kolejną, wyrażającą niepewność co do poprawności zrozumienia dowcipu, dwuczęściową wypowiedź, stanowiącą zarazem wyznanie i refleksję – *Nie za bardzo zrozumiałem dowcip, nieśmieszne rozwiązanie sytuacji* (os. bad. 82), potwierdzoną niewysoką (+2) wartością na skali stopnia akceptacji, można by uznać za negatywną ze względu na najniższą z ujemnych (–5) wartość stopnia podobań się, gdyby nie fakt, że ta ostatnia stoi w sprzeczności z niewysoką, ale dodatnią (+2) wartością stopnia jego zrozumienia. Odmienne w charakterze, choć podobne w treści, jest natomiast wartościujące oświadczenie – *Śmieszny, ale nie za bardzo rozumiem* (os. bad. 87), z którego wynika, że jego autor, mimo świadomości słabego zrozumienia dowcipu (na co wskazuje treść komentarza) bądź jego niezrozumienia (o czym można wnosić na podstawie najniższej z ujemnych (–5) wartości na odnośnej skali), intuicyjnie ocenia przedstawioną w nim sytuację jako humorystyczną. Niekonsekwencja w ocenach uwidocznia się nie tylko w odniesieniu do stopnia zrozumienia dowcipu, ale i w pozostałych wartościach: ujemnej (–2) oraz zerowej stopnia akceptacji i stopnia podobań się, wskazujących na negatywną i sprzeczną względem niej, neutralną jego ocenę. Natomiast wydziwisk ostatniego z tej kategorii, wartościującego stwierdzenia – *No może być ... jednak nieśmieszny* (os. bad. 90), wyrażającego nie bez pewnego wahania przyzwolenie na treść dowcipu, interpretować można by jako neutralne bądź negatywne, gdyby nie stało ono w sprzeczności z podanymi na skalach wartościami: maksymalną i umiarkowanie wysoką (+5 i +3) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. Wobec podanych wartości stwierdzenie to jawi się jako pozytywna ocena dowcipu.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach odnotowano m.in. dwa epitety: – *Skomplikowany* (os. bad. 64) i – *Nieśmieszny* (os. bad. 72), z których pierwszy może być interpretowany jako negatywny lub neutralny, zaś dodatnie wartości (+2 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu wskazują na względnie pozytywną jego ocenę, przy wysokim (wartość +4) stopniu zrozumienia, drugi natomiast, negatywny – stoi w sprzeczności z umiarkowanie wysokimi, ale dodatnimi (+3) wartościami, wskazującymi na pozytywną ocenę dowcipu. Warta uwagi jest dwuczłonowa, pokazująca koncentrację autorki wyłącznie na znanym jej doświadczeniu, osobista wypowiedź – *Jestem z bardzo szczęśliwej rodziny, moi rodzice są 25 lat razem. Dlatego ten dowcip jest dla mnie niejasny* (os. 86). Mimo stwierdzonej niejasności dowcipu podaje ona wysoki (+4) stopień jego zrozumienia. Natomiast ujemne wartości (–2 i –4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu świadczą o jego negatywnej ocenie, która wynika z dysonansu pomiędzy znaną tej osobie rzeczywistością a sytuacją przedstawioną w dowcipie.

Reasumując, dowcip ten, oparty na grze słów, należący do dowcipów genderowych, spotkał się z ogólnie negatywną oceną, przyczyny której dopatrywać się można zarówno w konstrukcji (wiele wypowiedzi wskazuje na trudności w zrozumieniu), jak i w samej jego treści. Zastanawia przy tym stosunkowo mała liczba odniesień do genderowego charakteru dowcipu, wynikająca zapewne po części z jego niezrozumienia, po części z pominięcia bądź niedostrzeżenia stereotypu, jaki niesie, a skupienia się wyłącznie na jego powierzchownej, humorystycznej warstwie.

Dowcip został przyjęty pozytywnie jedynie w grupie polskojęzycznej, niejednoznacznie – w rosyjskojęzycznej, natomiast zdecydowanie negatywnie (na granicy odrzucenia) – w grupie niemieckojęzycznej. I to właśnie w komentarzach pochodzących z tej ostatniej notowano krytyczne reakcje na stereotyp tradycyjnej patriarchalnej rodziny, w której decyzje podejmowane są zazwyczaj zgodnie z wolą męża. Daje się w nich dostrzec zdecydowaną reakcję przedstawicieli płci żeńskiej na antyfeministyczny charakter dowcipu oraz wzmianki o niedopuszczalności poniżania kobiet nawet w materiałach humorystycznych. Z kolei komentarze osób płci męskiej z tej grupy wyrażają niezrozumienie problemu poruszanego w dowcipie jako im nieznanego – jak w przypadku tego z kategorii niezgodnych z oznaczeniami na skalach – *O co chodzi?* (os. bad. 31), czy innego, z kategorii zgodnych z oznaczeniami na skalach, negatywnych – *Niezrozumiały* (os. bad. 36). Wśród tych ostatnich jest wprawdzie pozytywny wyjątek, stojący w kontrze do poprzednich wypowiedzi – komentarz mężczyzny dostrzegającego antyfeministyczny wydźwięk dowcipu. To jednak nie przeszkadza mu uznać go za zabawny – *Czarny i złośliwy humor – śmiesznie* (os. bad. 42).

A zatem, ogólny osąd podanych do dowcipu opinii wskazuje na silną presję kulturowo-światopoglądowo-społecznych doświadczeń wielu pokoleń (ze współczesnym włącznie) na proces podejmowanych w grupach słowiańskich (zwłaszcza w polskojęzycznej) decyzji dotyczących oceny tematu i treści dowcipu. Wrażliwą na stereotypy genderowe okazała się, po raz kolejny, wyraźnie, grupa niemieckojęzyczna.

- Podsumowanie analizy dowcipów z podzbioru (1R–5R)

Spśród 450 odpowiedzi osób oceniających dowcipy z podzbioru 1R–5R komentarzem opatrzonych zostało 337 (74,9%): 108 (24,0%), 105 (23,3%) i 124 (27,6%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 113 (25,1%) (w tym 21 autorstwa osób płci męskiej) sprowadzało się jedynie do podania danych liczbowych.

Wyniki analizowane pod kątem udziału liczbowego wszystkich ustanowionych kategorii komentarzy, w układzie: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne przedstawiono w tabeli 18.

Tabela 18. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1R–5R)

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	59	13,1	22	4,9	59	13,1	140	31,1	47,58	0,000*
Negatywne	14	3,1	36	8,0	17	3,8	67	14,9		
Neutralne	7	1,5	15	3,3	5	1,1	27	6,0		
Niejednozn.	28	6,2	32	7,1	43	9,6	103	22,9		
Razem	108	24,0	105	23,3	124	27,6	337	74,9		
b/k	42	9,3	45	10,0	26	5,8	113	25,1		

* $p < 0,001$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Z zestawienia w tabeli 18 wynika wyraźna przewaga liczby ocen pozytywnych nad niejednoznacznymi oraz negatywnymi. Można z tego wnosić, że dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych podobały się osobom z grupy polskojęzycznej i w mniejszym stopniu – rosyjskojęzycznej, ocenione natomiast zostały negatywnie przez grupę niemieckojęzyczną (a niejednoznacznie przez ogół osób komentujących).

Wynik ($\chi^2 = 47,58$; $p < 0,001$) wskazuje na istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie reakcji na wszystkie dowcipy z tego podzbioru.

Ponad 1,5-krotna (wg I_a) i niemal 3-krotna (wg I_b) przewaga ogółu ocen pozytywnych nad ogółem niejednoznacznych oraz ogółem negatywnych (przy indeksach: $I_a = 1,6$, $I_b = 2,9$) ostatecznie stanowi o pozytywnej globalnej ocenie dowcipów

z podzbioru 1R–5R (przy dowcipie 2R ocenionym zdecydowanie wysoko we wszystkich grupach badanych).

Podobnie jak w dwóch poprzednich podzbiórach, analiza jakościowa i ilościowa dowcipów ze źródeł rosyjskojęzycznych pokazuje malejącą motywację osób ankietowanych do udzielania komentarzy do poszczególnych dowcipów, w zależności od ich pozycji w ankiecie. I tak, dowcip 1R (poz. 2) uzyskał 83 komentarze, dowcip 2R (poz. 11) – 68, dowcip 3R (poz. 14) – 64, dowcip 4R (poz. 16) – 62, natomiast dowcip 5R (poz. 18) – już tylko 60. W przypadku trzech z nich, cechujących się udziałem przedstawicieli różnych zawodów, występujących w roli głównych bohaterów (dentysty, kompozytora i nauczycielki), wnosić można, że przyczyna stosunkowo słabego odzewu osób badanych na niesione przez te dowcipy treści tkwi nie tylko w ich wspomnianej kolejności na listach. Przypuszczać należy także, że niekoniecznie wiąże się ona z tematyką zawodową (udziałem przedstawicieli różnych zawodów, co mogłaby sugerować ich przytoczona sekwencja). Upatrywać jej należy przede wszystkim w charakterze samego dowcipu (konkretnej treści, konstrukcji i puencie). Nie można tu jednak wykluczyć zależności podawanych do danego dowcipu ocen od tego, w jakiej wersji (oryginalnej czy w tłumaczeniu) był on odbierany. Dotyczyć to zatem mogłoby komentarzy pochodzących z grup polsko- i niemieckojęzycznej.

Analogicznie do dowcipów ze źródeł innych niż rosyjskojęzyczne, we wszystkich grupach i w odniesieniu do wszystkich dowcipów stwierdzono stosowanie przez osoby badane wartości (0) – bądź dla określenia neutralnego stanowiska wobec treści dowcipu, bądź dla wyrażenia braku zrozumienia, akceptacji lub jego podobania się. Stwierdzono także komentarze wyrażające pozornie pozytywne opinie, będące w istocie stwierdzeniami ironicznymi, jak te do dowcipów 3R czy 5R (os. bad. 84 czy 17 i 24).

O przyczynach dokonywania takich, a nie innych wyborów w poszczególnych grupach świadczą też odmienne reakcje w grupach polsko- i niemieckojęzycznej (zdecydowana przewaga reakcji pozytywnych w tej pierwszej i negatywnych w drugiej) na dowcip 2R, istotą których okazał się fakt łatwości zrozumienia bądź trudności w zrozumieniu gry słów wymagającej znajomości języka rosyjskiego bądź innego słowiańskiego – nawet u osób ją deklarujących.

Także z osądu dowcipów 2R (tematyka „Lekarze”), 5R (tematyka „Małżeństwo”) czy 3R (dowcip z rodzaju czarnego humoru) – pod kątem wpływu na odbiór dowcipów preferowanych/niepreferowanych tematów do żartów – wynika spostrzeżenie dotyczące możliwości zaistnienia rozbieżności między ogólnymi preferencjami

tematycznymi deklarowanymi przez osoby badane w pierwszej części ankiety, a dokonaną przez nie oceną konkretnych dowcipów.

Stwierdzona w grupie niemieckojęzycznej rozbieżność między złożonymi, szczególnie licznymi deklaracjami co do ogólnych preferencji tematycznych w przypadku tematyki „Małżeństwo”, jako preferowanej do żartów, a dokonaną przez tę grupę oceną konkretnych dowcipów, znajduje wytłumaczenie w fakcie, iż konkretne dowcipy w procesie ich przetwarzania musiały aktywować stereotypy genderowe, czego sama tematyka „Małżeństwa” – na poziomie ogólnym – nie wywołała.

Dowcip 3R aktywował elementy z domeny [MUZYKA], które pozwalają wnosić, że osoby tak komentujące dowcip (os. bad. 37, 47, 71), zamiast koncentrować się, jak pozostałe, na dosłownej treści dowcipu i tragiczmie przedstawionej w nim sytuacji – aktywowały konceptualizację Mozarta jako autora wielu symfonii i znanej mszy żałobnej „Requiem d-moll KV 626”.

Z kolei na najwyższą spośród udzielonych w grupie rosyjskojęzycznej liczbę komentarzy negatywnych do omawianych dowcipów w ogóle wpływ mógł mieć dowcip 1R i związane z nim: aktywacja (podwójnego) stereotypu etnicznego i skojarzenie obrazu niedźwiedzia z symboliką narodową oraz (akcentowane w komentarzach) zastrzeżenie co do oryginalności dowcipu (znanego niektórym członkom tej grupy w wersji z udziałem Gruzinów zamiast Rosjan).

Analiza omawianych dowcipów wskazała na jeszcze jeden czynnik wpływający na ich ocenę. Jest nim trudność bądź łatwość procesu przetwarzania zawartej w danym dowcipie treści. O ile tematyka szkolna nie nastroczała problemów (w grupie rodzimej), o tyle zawarte w niektórych z nich (np. 5R) stereotypy genderowe powodowały trudności w percepcji treści.

Biorąc pod uwagę wartości indeksu I_b , wyliczone dla poszczególnych dowcipów, ich hierarchia w tym podzbiorze jawi się następująco:

1. dowcip 2R „U dentysty” ($I_b = 6$);
2. dowcip 5R „Żona” ($I_b = 2,2$);
3. dowcip 3R „Orkiestra” ($I_b = 1,9$);
4. dowcip 4R „Lekcja geografii” ($I_b = 1,5$);
5. dowcip 1R „Grizli” ($I_b = 1,3$).

Z powyższego zestawienia wynika, że powszechnym uznaniem cieszył się dowcip 2R, przedstawiający absurdalność kaprysu zamożnego człowieka. Wynikać to może z lekkiego charakteru dowcipu, który nie zawiera stereotypów bliskich środowisku studenckiemu ani nie porusza kontrowersyjnych tematów, prowokujących odbiorców do reakcji krytycznych. Jak pokazuje analiza, sam stereotyp ‘bogacza mającego

absurdalne pomysły’ spotkał się z brakiem sympatii u większości odbiorców, choć nieoczekiwana sytuacja komiczna wywołała u nich uśmiech i pozytywną reakcję. Bohater dowcipu stał się więc ofiarą swoich kaprysów.

5.4.2.4. Dowcipy ze źródeł anglojęzycznych (1A–5A)

- Dowcip 1A „Test alkoholowy”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 79 (87,8%): 26 (28,9%), 24 (26,7%) i 29 (32,2%), odpowiednio w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 11 (12,2%) osób (w tym żadna płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 7 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 5 pozytywnych (os. bad. 1, 11, 17, 23, 30), 2 negatywne (os. bad. 3, 4); (ii) 5 komentarzy interpretujących, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 2, 9, 12, 21), 1 neutralny (os. bad. 22); (iii) 8 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 5, 8, 13, 14, 16, 24, 27, 29) oraz (iv) 6 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 15, 25, 26, 28), 1 negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 10), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 7).

W grupie niemieckojęzycznej (na 24 udzielone komentarze) stwierdzono:

(i) 15 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 11 pozytywnych (os. bad. 32, 37, 42, 44, 46, 51, 54, 57, 58, 59, 60), 3 negatywne (os. bad. 31, 34, 52), 1 neutralny (os. bad. 35); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 41); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 33, 36, 38, 40, 48, 49, 55) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach: pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 53).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 29 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 64, 65, 68, 75, 78, 85, 87), 6 negatywnych (os. bad. 63, 67, 79, 80, 83, 88); (ii) 1 komentarz interpretujący negatywny (os. bad. 81); (iii) 11 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 61, 62, 70, 71, 73, 76, 77, 84, 86, 89, 90) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne, w tym: 3 o dodatnich wartościach (os. bad. 66, 74, 82), 1 o zerowych wartościach (os. bad. 72).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne²⁹ przedstawiono w tabeli 19.

Tabela 19. Test χ^2 . Dowcip 1A „Test alkoholowy”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	9	10,0	12	13,3	7	7,8	28	31,1	11,64	0,168
Negatywne	2	2,2	3	3,3	7	7,8	12	13,3		
Neutralne	1	1,1	1	1,1	0	0,0	2	2,2		
Niejednozn.	14	15,5	8	8,9	15	16,7	37	41,1		
Razem	26	28,9	24	26,7	29	32,2	79	87,8		
b/k	4	4,4	6	6,7	1	1,1	11	12,2		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane te świadczą o podobnej w grupach polskojęzycznej i rosyjskojęzycznej konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie niemieckojęzycznej i najniższą – w rosyjskojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Mieszcząca się poniżej wartości 1 (wg I_a) przewaga ocen niejednoznacznych nad pozytywnymi i ponad 2-krotna (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 0,8$, $I_b = 2,3$), ostatecznie stanowią o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących pozytywnych odnotowano m.in.: przestrozę – *Nie żartuje się z drogówki* (os. bad. 2), którą można interpretować jako poważne ostrzeżenie bądź jako żartobliwą wypowiedź. Na ten drugi wariant wskazują dodatnie wartości: umiarkowanie wysoka i niewysoka

²⁹ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz interpretujące neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

(+3 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu zrozumienia, mogącym jednak sugerować jej poważny ton oraz – wyrażający uznanie, dwuczłonowy wywód – *Podobnie, jak wcześniejszy żart, dotyczy nieporozumienia. Dodatkowym atutem jest to, iż dotyczy to sytuacji często spotykanych* (os. bad. 9). Wywód ten prezentuje uzasadnienie oceny dowcipu, a także aprobatę dla odniesienia sytuacji komicznej do życia codziennego (tak wyrażoną pozytywną ocenę dowcipu potwierdzają maksymalnie wysokie (+5) wartości na wszystkich trzech skalach) czy – odnoszącą się do postawy kierowcy i zawierającą ocenę jego zachowania konstatację – *Coś jak „ciężta riposta”, albo pograżanie się i pogarszanie sytuacji* (os. bad. 12), o której pozytywnym wydźwięku i pozytywnej ocenie dowcipu świadczą wartości: maksymalnie wysoka i wysoka (+5 i +4) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. Znalazły się tu ponadto: refleksja zawierająca uogólnione odniesienie do konstrukcji dowcipów opartych na kontekstowych różnicach znaczeń wyrażen: – *Dwuznaczność słów w danym kontekście* (os. bad. 21), której pozytywny wydźwięk potwierdzają umiarkowanie wysokie (+3) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy wysokiej (+4) wartości stopnia jego zrozumienia, a także, wyrażająca zdecydowaną dezaprobatę dla żartów z poważnego problemu, jakim jest prowadzenie pojazdów po spożyciu alkoholu, pejoratywna wypowiedź – *Uważam, że robienie żartu z takiego bezmyślnego zachowania, jak jazda po alkoholu jest beznadziejne* (os. bad. 22), mająca sama w sobie wydźwięk negatywny i pozwalająca oczekiwać ujemnych wartości na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu. Jednak zerowe wartości na obu wspomnianych skalach, przy wysokim stopniu (wartość +4) zrozumienia dowcipu, każą uznać ten komentarz za neutralne stwierdzenie faktu, mimo użytego w nim emocjonalnego epitetu ‘beznadziejne’.

Do komentarzy ambiwalentnych natomiast należą m.in. dwa stwierdzenia o podobnej wymowie: – *Mało zabawny* (os. bad. 5) oraz – *Nie śmiesz* (os. bad. 8), wskazujące na tylko nieznacznie pozytywny lub wręcz negatywny odbiór dowcipu (w przypadku pierwszym) bądź negatywny (w przypadku drugim), przy równie rozbieżnych (w obu stwierdzeniach) wartościach: maksymalnej i niskiej (+5) i (+1) oraz maksymalnej i zerowej (+5) i (0) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Na jego negatywny odbiór wskazują też kolejne dwie konstatacje: – *Był to jeden z „suchych” żartów* (os. bad. 13) oraz – *Mało oryginalne* (os. bad. 14), z towarzyszącymi im rozbieżnymi wartościami na skalach: maksymalnie wysoką i niską (+5) i (+1) oraz umiarkowanie wysoką i niską (+3) i (+1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu. Także i epitetowi wskazującemu na umiarkowanie pozytywny jego odbiór: – *Średni* (os. bad. 16) towarzyszą dwie przeciwstawne wartości: potwierdzająca

to, niewysoka, ale dodatnia (+2), stopnia akceptacji i przecząca temu, zerowa, stopnia jego podobań się. Ambiwalentnymi są również dwie podobne w treści, mające wydźwięk negatywny, wypowiedzi: – *Nie jest śmieszny* (os. bad. 24) oraz – *Mało zabawny żart, nie śmieszy mnie* (os. bad. 27), których charakter znalazł potwierdzenie, i jednocześnie zaprzeczenie, w rozbieżnych wartościach: ujemnej (–1) (w przypadku pierwszym) i zerowej (w przypadku drugim) stopnia podobań się dowcipu, oraz wysokiej (+4) i niskiej, ale także dodatniej (+1), odpowiednio, wartości stopnia jego akceptacji. Nadto należy tu, mająca także wydźwięk negatywny, deklaracja – *Dotyczy policjantów i pijaństwa, nie lubię tych tematów* (os. bad. 29), która pozwala oczekiwać ujemnych wartości na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, zwłaszcza że autorka tych słów w pierwszej części ankiety zaznaczyła temat „Pijacy” jako najmniej preferowany. Tym bardziej więc zaskakują wartości: wprawdzie niewysoka, ale dodatnia (+1) i zerowa (ale nie ujemna) na odnośnych skalach.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu: epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 15) i krytyczna konkluzja – *Zamiana powagi w żart, jak dla mnie, mało śmieszne, a nawet wcale* (os. bad. 26), podczas gdy oznaczenia na skalach świadczą o jego pozytywnej ocenie: maksymalnie wysokie (+5) wartości stopnia akceptacji (w obu przypadkach) oraz niewysoka, ale dodatnia (+2) (w przypadku pierwszym) i umiarkowanie wysoka (+3) (w przypadku drugim) wartość stopnia podobań się. Również, wskazująca na negatywny odbiór dowcipu, konstatacja – *Rozumiem dowcip, ale nie jest śmieszny według mnie* (os. bad. 28) stoi w sprzeczności z niewysokimi, ale dodatnimi (+2 i +1) wartościami stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, świadczącymi o jego pozytywnej ocenie. Z kolei wyznaniu – *Nie rozumiem puenty* (os. bad. 7), pozwalającemu oczekiwać zerowych wartości na skalach – mimo deklarowanego niezrozumienia puenty, a tym samym sensu dowcipu – towarzyszy wartość (+3), wskazująca na umiarkowanie wysoki stopień zrozumienia, a pozostałe dwie wartości: wprawdzie niskie, ale dodatnie (+1), dotyczące stopnia akceptacji i podobań się, na jego (nieznacznie) pozytywną ocenę. Szczególnie ciekawe ze względu na procesy konceptualizacyjne, jakie odślania analiza, okazały się dwa, niemal identyczne, wskazujące w pierwszym momencie na negatywny odbiór dowcipu (i tak zakwalifikowane), stwierdzenia: – *W mojej ocenie – słaby dowcip* (os. bad. 10) i – *Słaby żart* (os. bad. 25), pozwalające faktycznie na trzy różne interpretacje: pozytywną, negatywną i neutralną. Wartości podane na skalach stopnia akceptacji i podobań się dowcipu: zerowe (w przypadku pierwszym) oraz dodatnie, niewysokie (+2 i +1) (w przypadku drugim) pokazują

jednak, że pierwszy z nich ma wydźwięk neutralny, a drugi, analogicznie jak oceny tego dowcipu, nieznacznie pozytywny;

– w grupie niemieckojęzycznej jedyny z komentarzy interpretujących pozytywnych stanowi krytyczny wywód – *Kierowca wykracza poza oczekiwanie, gdy, mówiąc test alkoholowy ma na myśli zakrapiany wieczór* (os. bad. 41), potwierdzony wysokimi (+4) wartościami akceptacji i podobań się dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano m.in.: epitet – *Prostacki* (os. bad. 33), któremu przeczy wysoka (+4) wartość stopnia akceptacji, a którego negatywny charakter potwierdza ujemna (–2) wartość stopnia podobań się dowcipu, czy wskazujące na negatywny jego odbiór krytyczne stwierdzenie – *Do uzyskania efektu humorystycznego brakuje mi sytuacyjności* (os. bad. 36), wyrażające nie do końca zrozumiałą zarzut, jako że sytuacja została w dowcipie wyraźnie opisana. Charakterowi wypowiedzi przeczy jednak dodatnia, umiarkowanie wysoka (+3) wartość stopnia akceptacji i zerowa (ale nie ujemna) stopnia podobań się dowcipu, co pokazuje, że podkreślony w komentarzu mankament dotyczący jego konstrukcji nie miał decydującego wpływu na ocenę. Należą tu też, wyrażające rozczarowanie brakiem efektu świeżości i zaskoczenia, dwie analogiczne wypowiedzi: – *Już słyszałam podobne dowcipy, więc już mnie nie śmiesz* (os. bad. 38) i – *Dość często słyszałam dowcipy tego typu, więc one mnie już nie śmiesz* (os. bad. 40) oraz epitet – *Stary dowcip* (os. bad. 49), którym przeczy dodatnia, umiarkowanie wysoka (+3) wartość stopnia akceptacji dowcipu (w przypadku wszystkich trzech). Wypowiedzi te znajdują potwierdzenie w wartościach: ujemnych (–5) i (–3) (w przypadku pierwszym i trzecim) oraz zerowej (w przypadku drugim), stopnia jego podobań się. Do ambiwalentnych zaliczono również pozytywne, jak można wnosić, lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), mimo wysokiego (wartość +4) stopnia akceptacji, ze względu na zerowy stopień podobań się dowcipu. Także i kolejne oświadczenie, wyrażające negatywną ocenę dowcipu wobec braku aprobaty dla tego problemu jako tematu do żartów – *Alkohol nie jest moim tematem* (os. bad. 55) znalazło zaprzeczenie w niskiej, ale dodatniej (+1) wartości stopnia akceptacji, i jednocześnie potwierdzenie w ujemnej (–1) wartości stopnia podobań się dowcipu, przy umiarkowanie wysokim stopniu jego zrozumienia (wartość +3).

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustruje tylko jedna z wypowiedzi w tej grupie. Jest nią, wyrażające uznanie, wskazujące jednoznacznie na pozytywny odbiór dowcipu, stwierdzenie – *Śmieszny, intrygująca puenta* (os. bad. 53), któremu przeczą jednak ujemne (–2) wartości na skalach stopnia akceptacji i podobań się;

– w grupie rosyjskojęzycznej jedynym z komentarzy interpretujących, negatywnym, okazał się mentorski, podkreślający skutki używania alkoholu, wywód natury ogólnej – *Alkohol szkodzi zdrowiu* (os. bad. 81), co tylko pośrednio odnosi się do treści dowcipu, w związku z czym nie dziwi niska wartość (+1) stopnia jego zrozumienia. W kontekście tej wypowiedzi nie dziwią też ujemne (–4 i –3) wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się.

Do komentarzy ambiwalentnych zaliczono m.in. cztery wypowiedzi wskazujące na negatywny odbiór dowcipu ze względu na jego temat, na dezaprobatę dla dowcipu jako takiego czy dla żartów z tego poważnego problemu lub na niewłaściwość wykorzystywania w dowcipach kwestii nadużywania alkoholu. Należą do nich: krytyczna deklaracja – *Nieśmieszny dowcip. Nie lubię takich tematów* (os. bad. 61), której treść pozostaje w zgodzie z ujemną (–2) wartością stopnia podobańia się dowcipu, a czemu przeczy dodatnia (+3) wartość stopnia akceptacji, świadcząca o umiarkowanie pozytywnej jego ocenie, jak i konkluzja – *Nieśmieszna sytuacja* (os. bad. 62), stojąca w sprzeczności z niewysoką, ale dodatnią (+2) i zerową wartością stopnia podobańia się dowcipu i stopnia akceptacji, przy (wartej podkreślenia) niewysokiej (+2) wartości stopnia jego zrozumienia, czy wysoce krytyczne, retoryczne pytanie – *Z tego można się śmiać?* (os. bad. 70), potwierdzone maksymalnie ujemną (–5) wartością stopnia podobańia się dowcipu, zaprzeczeniem której jest maksymalnie dodatnia (+5) wartość stopnia jego akceptacji, oraz – także krytyczne, uogólniające stwierdzenie – *Propagowanie alkoholizmu* (os. bad. 77), którego negatywny wydźwięk potwierdza najniższa z ujemnych wartość (–5) stopnia jego podobańia się, stojąca jednak w sprzeczności z dodatnią (+3) wartością stopnia akceptacji dowcipu. Ambiwalentne okazały się także i dwie kolejne, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, lapidarne wypowiedzi: – *Nieciekawy* (os. bad. 73), wydźwięk której stoi w sprzeczności z wartościami na skalach: maksymalnie wysoką i niską, ale również dodatnią (+5 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się, oraz – *Niefajny, paradoksalny* (os. bad. 90), choć użyte w niej określenie ‘paradoksalny’ może sugerować pewną niejednoznaczność oceny dowcipu, którą potwierdzają rozbieżne wartości: maksymalnie wysoka i niska (+5 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobańia się. Należy tu, wskazujące również na negatywny odbiór dowcipu, wyznaczenie – *Nie bardzo mi się spodobał, nieśmieszny* (os. bad. 84), czemu przeczy niska, ale dodatnia (+1) wartość stopnia jego akceptacji, a także zerowa wartość stopnia podobańia się, które nie dziwią, zważywszy na fakt niskiego (wartość +1) stopnia zrozumienia dowcipu. Mimo pozytywnego początku, na raczej negatywny odbiór dowcipu wskazuje także dwuczłonowy wywód – *Puenta jest fajna, jednak sam dowcip mnie nie śmieszy*

(os. bad. 76), którego niejednoznaczność odzwierciedlają rozbieżne, choć dodatnie, wartości: wysoka i niska (+4 i +1) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. Kolejnym z tej kategorii komentarzem jest, wyrażająca krytykę i zaskoczenie propozycją kierowcy, próba dedukcji – *Do knajpy? Poważnie? Chyba czegoś nie rozumiem?* (os. bad. 86). Zawarte w niej wątpliwości nie przeszkodziły jednak w pozytywnej ocenie dowcipu, na co wskazują: umiarkowanie wysoka i niewysoka, ale także dodatnia (+3 i +2) wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. Podkreślić należy, że zawarte w tej wypowiedzi pytanie: *Chyba czegoś nie rozumiem?* nie jest, jak można by przypuszczać, pytaniem retorycznym, lecz – z uwagi na umiarkowanie wysoką (+3) wartość na skali stopnia zrozumienia – informuje raczej o faktycznie niepełnym zrozumieniu dowcipu. Natomiast epitet interpretowany w pierwszym momencie jako pozytywny – *Fajny dowcip* (os. bad. 71), w kontekście sytuacji opisaney w dowcipie, może mieć charakter ironiczny. Mimo iż dodatnie wartości na skalach pozwalają wnosić o jednoznacznie pozytywnym wydźwięku komentarza, rozbieżność między nimi: wysoka (+4) stopnia akceptacji i niska (+1) stopnia podobań się nie pozwala jednak wykluczyć jego ironicznego zabarwienia, zwłaszcza wobec, podanej przez autora cytowanych słów, wysokiej (+4) wartości stopnia zrozumienia dowcipu. Podobnie i w przypadku epitetu wskazującego na pozytywny odbiór dowcipu – *Dobry* (os. bad. 89), którego ironicznego wydźwięku nie wyklucza analiza towarzyszących mu wartości na skalach: ujemnej oraz niskiej, choć dodatniej (–1 i +1), stopnia podobań się i stopnia akceptacji, przy niewysokim (wartość +2) stopniu zrozumienia dowcipu.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, takie wypowiedzi, jak: epitet – *Stary* (os. bad. 66), podczas gdy o jego pozytywnej ocenie świadczą: niewysoka, ale dodatnia i umiarkowanie wysoka (+2 i +3) wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia podobań się, czy oświadczenie – *Nie lubię tego tematu* (os. bad. 72), pozwalające oczekiwać ujemnych wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się, tymczasem na wszystkich trzech skalach zakresłono zerowe wartości, które jednak w świetle komentarza świadczą o odrzuceniu dowcipu, oraz stwierdzenie – *Jakoś nie śmiesz* (os. bad. 74), z towarzyszącymi mu dodatnimi wartościami: umiarkowaną i niewysoką (+3 i +2) na odnośnych skalach. Wartości te znajdują swoje odzwierciedlenie w przysłówku ‘jakoś’, który nieco łagodzi negatywny wydźwięk komentarza. Podobnie złagodzony został wyrażeniem ‘nie bardzo’ negatywny wydźwięk kolejnej wypowiedzi – *Dowcip nie bardzo mi się spodobał* (os. bad. 82), stojący w sprzeczności z dodatnimi (+4 i +2) wartościami stopnia akceptacji i podobań się dowcipu.

Wart uwagi jest też komentarz z kategorii zgodnych z oznaczeniami na skalach: negatywnych – *Nieciekawy. Takiego dowcipu nie dopuszczą nawet w KWN-ie* (os. bad. 88), zaszeregowujący dowcip do rodzaju humoru szablonowego lub nieaktualnego, odnoszący go do, często krytykowanego za brak oryginalności i kreatywności, programu telewizyjnego z lat 60. ubiegłego wieku. Negatywny odbiór dowcipu potwierdzają maksymalnie ujemne (–5) wartości na wszystkich trzech skalach.

Reasumując, analiza zebranego materiału wykazała, że dowcip spotkał się ze zdecydowanie negatywnym bądź negatywnym odbiorem w grupach słowiańskich (zwłaszcza w grupie rosyjskojęzycznej) i niejednoznacznym w grupie niemieckojęzycznej. Wykazała też, że jego (ogólnie negatywny) osąd w dużej mierze zależał od tego, na ile osoby badane potrafiły oddzielić zabawny dialog bohaterów od powagi problemu jazdy pod wpływem alkoholu. Konceptualizacja nietrzeźwego kierowcy zatrzymanego przez policję i świadomość konsekwencji, do jakich może prowadzić kierowanie pojazdem przez osobę będącą w takim stanie, wywoływała bowiem u większości z nich komentarze ambiwalentne i niezgodne z oznaczeniami na skalach. Odzwierciedla to zatem – wynikające właśnie ze wspomnianego rozdźwięku między komizmem przedstawionej sytuacji a powagą samego problemu – niezdecydowanie towarzyszące procesowi komentowania dowcipu i podejmowania decyzji co do jego oceny.

Ciekawy jest fakt, że w odniesieniu do kierowcy, już na początku dowcipu powstaje konceptualizacja ‘mężczyzny za kierownicą po użyciu alkoholu’, która w kontekście przedstawionej przez niego propozycji zawartej w puencie, mimo efektu humorystycznego, jaki niewątpliwie wywołuje, u wielu osób badanych w większym stopniu otwiera przestrzeń mentalne dotyczące tragicznych skutków takiej niefrasobliwości i nieodpowiedzialności, zaś postać policjanta wywołuje konceptualizację ‘osoby poważnej, odpowiedzialnej, dbającej o bezpieczeństwo na drodze’.

Bez wątpienia na opisane powyżej reakcje osób badanych, związane z odbiorem treści dowcipu oraz na proces jego oceny, wpływ miała kalka doświadczeń społeczno-kulturowych szczególnie silnych w grupach słowiańskich, świadomych żywotności tego problemu w społeczeństwach, z których ich członkowie się wywodzą.

- Dowcip 2A „W restauracji”

Pośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 79 (87,8%): 26 (28,9%), 27 (30,0%) i 26 (28,9%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 11 (12,2%) osób (w tym 1 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 12 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 2, 12, 15, 21), 6 negatywnych (os. bad. 3, 4, 8, 24, 25, 29), 2 neutralne (os. bad. 28, 30); (ii) 4 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 9, 10, 20, 22); (iii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 1, 5, 13, 14, 16, 17) oraz (iv) 4 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 11, 26, 27), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 7).

W grupie niemieckojęzycznej (na 27 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 18 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 10 pozytywnych (os. bad. 33, 35, 36, 37, 39, 41, 46, 57, 58, 60), 7 negatywnych (os. bad. 31, 38, 40, 53, 54, 55, 56), 1 neutralny (os. bad. 52); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 32); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 34, 45, 49, 51, 59) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 42, 44), 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) odnotowano:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 7 pozytywnych (os. bad. 61, 62, 63, 64, 65, 83, 87), 4 negatywne (os. bad. 67, 71, 79, 80), 2 neutralne (os. bad. 74, 75); (ii) 1 komentarz interpretujący negatywny (os. bad. 84); (iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 68, 70, 76, 77, 82, 88, 89) oraz (iv) 5 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 72, 73, 78, 86), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 81).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne³⁰ przedstawiono w tabeli 20. Dane z tabeli świadczą o analogicznej – w grupach polskojęzycznej i rosyjskojęzycznej – konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie niemieckojęzycznej i porównywalną (wzajem) w obu pozostałych.

³⁰ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach + neutralne o dodatnich wartościach.

Tabela 20. Test χ^2 . Dowcip 2A „W restauracji”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	8	8,9	11	12,2	7	7,8	26	28,9	2,72	0,951
Negatywne	6	6,7	7	7,8	5	5,5	18	20,0		
Neutralne	2	2,2	1	1,1	2	2,2	5	5,6		
Niejednozn.	10	11,1	8	8,9	12	13,3	30	33,3		
Razem	26	28,9	27	30,0	26	28,9	79	87,8		
b/k	4	4,4	3	3,3	4	4,4	11	12,2		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnej statystycznie różnicy między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Równowaga liczbowa (wg I_a) ocen pozytywnych i niejednoznacznych oraz zbliżona do 1,5-krotnej (wg I_b) przewaga ocen pozytywnych nad negatywnymi (przy indeksach: $I_a = 0,9$, $I_b = 1,4$) ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej z komentarzy interpretujących pozytywne odnotowano: doceniającą grę słów, wartościującą wypowiedź – *Żart dotyczy historii – epok. Zabawna gra słów* (os. bad. 9), przy wysokiej i umiarkowanie wysokiej (+4 i +3) wartości stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się, czy podobną w wymowie, uogólniającą konstatację – *Znów gra słów, niefortunne użycie określenia: „w dowolnym czasie”* (os. bad. 10). Określenie ‘niefortunne’ w odniesieniu do kluczowego dla powstania efektu humorystycznego wyrażenia ‘w dowolnym czasie’ ma zapewne zwrócić uwagę na nietrafność bądź nieprecyzyjność sformułowania, które prowadzi do nieporozumienia, zaś przysłówek ‘znów’ stanowi odniesienie do wcześniejszych dowcipów z ankiety i może być interpretowane jako wyraz pewnego znudzenia czy zniecierpliwienia powtarzalnością tego samego sposobu konstrukcji efektu humorystycznego dowcipów w niej zawartych. Dlatego też nie dziwią tylko umiarkowanie wysokie (+3) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu. Odnotowano także, różniącą się od dwóch poprzednich wywodów brakiem aspektu oceniającego, dedukcję – *W danym czasie, czyli w każdej możliwej epoce* (os. bad. 20), z najwyższą spośród nich, maksymalnie wysoką (+5) wartością stopnia akceptacji dowcipu i taką samą, jak w poprzednich dwóch, umiarkowanie wysoką (+3), stopnia jego podobania się. Natomiast ostatniemu z tych komentarzy, zaskakującej skojarzeniem, konstatacji – *Ciekawe nawiązanie do dosłownego traktowania hasel*

reklamowych (os. bad. 22), odnoszącej się tylko pośrednio do puenty dowcipu, który aktywuje u autorki tych słów konceptualizacje związane ze sposobami odczytywania haseł reklamowych, towarzyszą podane przez tę osobę badaną wartości (+5) na wszystkich trzech skalach, toteż dowcip jawi się jako oceniony bardzo pozytywnie. W kontekście tego komentarza trzeba jednak dodać, że akcentowana w nim dosłowność interpretacji haseł reklamowych nie jest trafiona jako wyjaśnienie efektu humorystycznego w omawianym dowcipie. Efekt ten powstaje bowiem w wyniku innej, szerszej, wykraczającej poza aspekt dobowy, konceptualizacji wyrażenia ‘w dowolnym czasie’, sięgającej całych epok.

Wśród komentarzy ambiwalentnych znalazły się m.in. dwie wypowiedzi: wyznaczenie sugerujące niezrozumienie dowcipu – *Nie rozumiem* (os. bad. 1), pozwalające oczekiwać zerowych wartości na skalach, jako że w takiej sytuacji trudno o jego ocenę, a mimo to na skalach pojawiły się skrajne wartości: najwyższa i najniższa (+5 i –5) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy, co szczególnie zaskakuje, maksymalnie wysokiej (+5) wartości stopnia jego zrozumienia, oraz uwaga wskazująca na negatywny odbiór dowcipu – *W ogóle mnie nie rozbawił* (os. bad. 5), co może potwierdzać zerowa wartość stopnia jego podobań się, czemu jednak przeczy maksymalnie wysoka (+5) wartość stopnia jego akceptacji. Znalazły się tu także, wskazujące również na negatywny odbiór dowcipu, trzy krytyczne uwagi, z których dwie: – *Mało zabawny* (os. bad. 13) i – *Mało śmieszne* (os. bad. 16) potwierdzone zostały ujemnymi (–2) wartościami na skali stopnia podobań się dowcipu, stojącymi jednak w sprzeczności z maksymalnie wysokimi (+5) wartościami stopnia jego akceptacji. Zaś negatywny wydźwięk trzeciej, jaką stanowi epitet – *Nudny* (os. bad. 14), może potwierdzać zerowa wartość stopnia podobań się dowcipu (użyta tu najprawdopodobniej zamiast ujemnej, jako wyraz chęci uchylenia się autorki wypowiedzi od określenia stopnia negacji), czego zaprzeczeniem jest jednak niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia akceptacji. Także i ostatnia, lapidarna wypowiedź w postaci graficznego symbolu uśmiechu – :) (os. bad. 17) jawi się jako ambiwalentna wobec ujemnych (–4) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Do komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach zaliczono: mające wydźwięk neutralny lub negatywny, wyznaczenie – *Nie rozumiem kawału* (os. bad. 7), przy niskich, ale dodatnich (+1) wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, świadczących o nieznacznie pozytywnej ocenie dowcipu, mimo jego niezrozumienia, a także dwa, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, pejoratywne epitety – *Słaby* (os. bad. 11) i – *Suchar* (os. bad. 26), oba przy maksymalnie wysokich (+5) wartościach stopnia jego akceptacji i podobań się, oraz krytyczny, o wydźwięku

negatywnym, osąd – *Mało zabawny żart* (os. bad. 27), którego wymowa, wobec umiarkowanie wysokiej i niewysokiej (+3 i +2) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się, jak i wysokiej (+4) wartości stopnia zrozumienia dowcipu, jawi się jako umiarkowanie pozytywna. Przemawia to za uznaniem, że autorka wypowiedzi użyła określenia ‘mało zabawny’ w rozumieniu dosłownym, w którym liczebnik ‘mało’ redukuje faktyczne znaczenie (ale go nie znosi) przymiotnika ‘zabawny’;

– w grupie niemieckojęzycznej jedynym komentarzem interpretującym o charakterze pozytywnym jest, wyrażająca uznanie, konstatacja – *Renesans jako oferta czasowa brzmi zabawnie* (os. bad. 32), potwierdzająca pełne zrozumienie dowcipu, przy maksymalnie wysokiej i wysokiej (+5 i +4) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się.

Ambiwalentnymi komentarzami są natomiast: konkluzja wyrażająca rozczarowanie zbyt dużą abstrakcyjnością treści dowcipu: – *Moim zdaniem, ten dowcip nie jest śmieszny, bo nie ma nic wspólnego z rzeczywistością* (os. bad. 34), której negatywną wymowę potwierdzono ujemną (–4) wartością stopnia podobań się dowcipu, z równoczesnym zaprzeczeniem temu niewysoką, ale dodatnią (+2) wartością stopnia jego akceptacji, czy odślaniające niezrozumienie gry słów, mimo deklarowanego pełnego zrozumienia dowcipu, stwierdzenie – *Moim zdaniem, ten dowcip nie ma sensu* (os. bad. 45), wskazujące na dezaprobatę dla tego rodzaju abstrakcyjnego humoru, potwierdzoną ujemną (–2) wartością stopnia podobań się dowcipu, która stoi jednak w sprzeczności z wysoką, dodatnią (+4) wartością stopnia jego akceptacji, oraz – sugerujące negatywny odbiór dowcipu ze względu na brak świeżości i elementu zaskoczenia stwierdzenie – *Stary dowcip* (os. bad. 49), charakter którego potwierdza ujemna (–2) wartość stopnia podobań się dowcipu, czemu jednak przeczy niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia jego akceptacji. Do tej grupy komentarzy należy też, zawierający zarówno potwierdzenie zrozumienia dowcipu, jak i jego niezbyt pozytywną ocenę, dwuczłonowy, uogólniający wywód – *Standardowy dowcip, rozumiem fabułę. Sytuacja jest oparta na codziennej informacji, reklamie, więc ten dowcip nie jest specjalnie intrygujący* (os. bad. 51), odślaniający aktywowane podczas przetwarzania dowcipu domeny [PRZETWARZANIA INFORMACJI] i [REKLAMY]. Z uwagi na użyty przysłówek ‘specjalnie’, wraz z przymiotnikiem ‘intrygujący’, komentarz można interpretować jako nieznacznie pozytywny bądź negatywny. Ta niejednoznaczność znajduje potwierdzenie w rozbieżności wartości podanych na skalach: ujemnej i maksymalnie wysokiej (–2 i +5), stopnia podobań się dowcipu i stopnia jego akceptacji. Zaskakuje natomiast, wskazująca na niepełne zrozumienie treści dowcipu, wartość (+4) na odnośnej skali, co rozmija się z podaną

deklaracją i dość kategoriycznym tonem komentarza (co może z kolei stanowić wyjaśnienie rozbieżności i niejednoznaczności ocen). Także i krytyczna, wskazująca na problemy ze zrozumieniem dowcipu (przy niskiej (+1) wartości na odnośnej skali), uwaga – *Za skomplikowany* (os. bad. 59) pozwala wnosić o jego negatywnym odbiorze, potwierdzonym ujemną (–2) wartością stopnia podobańia się, czemu jednak przeczy niska, ale dodatnia (+1) wartość stopnia jego akceptacji.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują wypowiedzi, takie jak dwa krytyczne epitety wskazujące na negatywny odbiór dowcipu: – *Nieśmieszny* (os. bad. 42) i – *Naprawdę nudny* (os. bad. 44), oba stojące w sprzeczności z (analogicznymi) maksymalnie dodatnimi i niskimi, ale również dodatnimi (+5 i +1) wartościami stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobańia się, czy lapidarne sformułowanie wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu – *OK* (os. bad. 48), przy, świadczących o jego negatywnej ocenie, wartościach na skalach: maksymalnie ujemnej (–5) stopnia podobańia się i zerowej stopnia jego akceptacji. W tym kontekście dziwić może, także zerowa, wartość stopnia zrozumienia, jako niespójna z treścią komentarza. Dane te pozwalają wnosić, że wyrażenie ‘OK’ w tym przypadku zostało użyte na określenie stanu bezradności wobec faktu niezrozumienia dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej stwierdzono jeden komentarz z kategorii interpretujących: negatywny. Jest nim uogólniający, przewrotny w swej dwufazowej ocenie, wywód – *Francuski renesans jest najgorszym formatem renesansu. Angielski renesans jest wyjątkowy* (os. bad. 84), odsłaniający, wysuwające się na plan pierwszy konceptualizacji, elementy domen [LITERATURA], [KULTURA] i [SZTUKA]. W komentarzu podkreślone zostały atuty renesansu angielskiego, co jest o tyle ciekawe, że dowcip pochodzi ze źródeł anglojęzycznych (o czym, jak już wspomniano, osoby badane nie były informowane). Wartości podane na skalach: maksymalnie ujemna (–5) i zerowa stopnia podobańia się i stopnia akceptacji, przy wysokiej wartości (+4) stopnia zrozumienia, wskazują na negatywną ocenę dowcipu jako takiego (niezależne od tego, który ‘format’ renesansu autorka miała na myśli, dokonując tej oceny). W świetle treści komentarza i podanych do niego wartości na skalach można dopatrywać się w nim zatem ironicznego zabarwienia. Nie ma on bowiem związku z treścią dowcipu. Może też być wyrazem problemu ze sformułowaniem adekwatnego do jego treści komentarza.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono: niejednoznaczną w swej treści refleksję – *Jest dobry tylko w sytuacji, gdy ktoś w gronie przyjaciół w restauracji złożył zamówienie i żeby skrócić czas oczekiwania opowiada taki dowcip* (os. bad. 68), charakter której potwierdzają wartości: umiarkowanie wysoka i niska (+3 i +1) stopnia

akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, a także, krytyczny epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 70), z potwierdzającą jego wymowę, najniższą z ujemnych (–5) wartością stopnia podobania się dowcipu i stojącą w kontrze do niej, najwyższą (+5) wartością stopnia jego akceptacji, czy wyznanie mające wydźwięk negatywny – *Mówiąc szczerze, nie lubię dowcipów, w których autor stara się wyglądać za mądrze* (os. bad. 76), budzące wątpliwości co do sformułowanego zarzutu wobec jego autora i pokazujące pośrednio dezaprobatę dla abstrakcyjnych, niestandardowych treści dowcipów w ogóle. Jego negatywny odbiór potwierdza ujemna (–1) wartość stopnia podobania się, której przeczy dodatnia, umiarkowanie wysoka (+3), wartość stopnia akceptacji. Należą tu również dwie niejednoznaczne w swym charakterze, podobnie ocenione wypowiedzi: generalizujące stwierdzenie podkreślające pośrednio niestandardowy charakter dowcipu: – *Nie wszyscy zrozumieją* (os. bad. 77), a także, wskazujący na niepełne zrozumienie dowcipu, krytyczny osąd – *Brakuje czegoś* (os. bad. 82). Oba potwierdzone są rozbieżnymi wartościami: najwyższą i najniższą (+5 i –5) (pierwszy) oraz najwyższą (+5) i zerową (drugi) wartością stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu, przy maksymalnie wysokim i wysokim (wartość +4 na skali) stopniu jego zrozumienia. Ambiwalentna jest też krytyczna, wartościująca uwaga – *Intelektualny, ale nieciekawym, nieśmieszny* (os. bad. 88), wskazująca zarazem na aprobatę dla rodzaju humoru, jak i na dezaprobatę dla tego konkretnego dowcipu, przy zerowej i dodatniej (+2) wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się. Ostatnim z tej kategorii komentarzy jest wyznanie – *Nie rozumiem* (os. bad. 89), stojące w sprzeczności z deklarowanym wysokim (wartość +4) stopniem zrozumienia dowcipu, pełną akceptacją (wartość +5) i zerową wartością stopnia jego podobania się, która jako jedyna jest spójna z treścią komentarza.

Wśród komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach znalazły się, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, trzy wypowiedzi: odnotowany dwakroć, epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 72 i 73), przy świadczących jednak o pozytywnej jego ocenie, podanych w obu przypadkach na wszystkich trzech skalach, wartościach: (+2) (w pierwszym) i (+5) (w drugim) oraz lapidarna wypowiedź w postaci symbolu graficznego rozczarowania – :((os. bad. 78), także stojąca w sprzeczności z niewysoką, ale dodatnią (+1) wartością na wszystkich trzech skalach. Na negatywny odbiór dowcipu wskazuje też równie krótki osąd – *Naiwny* (os. bad. 81), któremu towarzyszą wartości na skalach, świadczące jednak o pozytywnej ocenie dowcipu: umiarkowanie wysoka i niska, ale dodatnia (+3 i +1), stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się, przy wysokim (wartość +4) stopniu zrozumienia. Także i zdecydowanie krytycznej ocenie dowcipu wyrażonej w treści dłuższego, dwuczęściowego

wyvodu – *Niejasny dowcip. Nie do opowiadania w gronie znajomych* (os. bad. 86), akcentującego problemy z jego zrozumieniem, przeczą dodatnie wartości: wysoka i niewysoka, ale także dodatnia (+4 i +2), stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy równie wysokiej (+4) wartości stopnia jego zrozumienia.

Reasumując, analiza podanych do dowcipu komentarzy – w zestawieniu z wartościami oznaczonymi na skalach – pokazuje, że abstrakcyjna, niestandardowa, nieoczywista treść dowcipu nie spotkała się z powszechną aprobatą osób go oceniających. Przejawiło się to we wszystkich grupach (zwłaszcza w obu słowiańskich), w dominującej liczbie komentarzy ambiwalentnych, wskazujących na niezdecydowanie przy formułowaniu treści komentarzy i dokonywaniu ocen dowcipu. Z tego też powodu, i przy niemałej liczbie wypowiedzi negatywnych, dowcip w ocenie werbalnej wypadł zdecydowanie negatywnie.

Negatywne opinie, krytykujące dowcip jako ‘niejasny’ czy ‘intelektualny’, ujawniają oczekiwania osób badanych wobec walorów dowcipów w ogóle. Ich zdaniem powinny być one raczej mniej wyrafinowane: o nieskomplikowanej konstrukcji i tematach prostych, bliskich realnemu życiu – co po raz kolejny dowodzi takich właśnie oczekiwań wobec materiałów humorystycznych, nawet u studentów kierunków filologicznych, analizujących na co dzień złożone teksty literackie.

- Dowcip 3A „Na polu golfowym”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 73 (81,1%) osoby: 23 (25,6%), 24 (26,7%) i 26 (28,9%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 17 (18,9%) osób (w tym 3 płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 11, 14, 15, 16), 9 negatywnych (os. bad. 2, 3, 4, 6, 8, 17, 22, 25, 29), 1 neutralny (os. bad. 30); (ii) 2 komentarze interpretujące, 1 pozytywny (os. bad. 9), 1 negatywny (os. bad. 10); (iii) 2 komentarze ambiwalentne (os. bad. 13, 23) oraz (iv) 5 komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 7), 3 negatywne o zerowych wartościach (os. bad. 5, 27, 28), 1 neutralny o ujemnych wartościach (os. bad. 1).

W grupie niemieckojęzycznej (na 24 udzielone komentarze) stwierdzono:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 31, 41, 42, 48), 9 negatywnych (os. bad. 34, 36, 37, 39, 40, 51, 52, 58, 60); (ii) 2 komentarze interpretujące, 1 pozytywny (os. bad. 32), 1 negatywny (os. bad. 59);

(iii) 7 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 33, 35, 38, 44, 46, 55, 57) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, wszystkie negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 53, 54).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 26 udzielonych komentarzy) odnotowano: (i) 14 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 3 pozytywne (os. bad. 82, 87, 90), 9 negatywnych (os. bad. 61, 64, 67, 77, 79, 80, 81, 85, 86), 2 neutralne (os. bad. 65, 75); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 74); (iii) 9 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 62, 63, 68, 70, 71, 76, 84, 88, 89) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 72), 1 neutralny o dodatnich wartościach (os. bad. 73).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne³¹ przedstawiono w tabeli 21.

Tabela 21. Test χ^2 . Dowcip 3A „Na polu golfowym”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	5	5,5	5	5,5	4	4,4	14	15,6	3,92	0,864
Negatywne	10	11,1	10	11,1	9	10,0	29	32,2		
Neutralne	1	1,1	0	0,0	2	2,2	3	3,3		
Niejednozn.	7	7,8	9	10,0	11	12,2	27	20,0		
Razem	23	25,6	24	26,7	26	28,9	73	81,1		
b/k	7	7,8	6	6,7	4	4,4	27	18,9		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 21 świadczą o podobnej co do trendu – w poszczególnych grupach – konceptualizacji przekazu (analogicznej w grupach polsko- i niemieckojęzycznej). Przemawiają za niską oceną dowcipu we wszystkich grupach badanych, porównywalną ze sobą w grupach polsko- i niemieckojęzycznej oraz wyraźnie niższą w grupie rosyjskojęzycznej.

³¹ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach + neutralne o dodatnich wartościach + neutralne o ujemnych wartościach.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Wielkości obu indeksów ($I_a = 0,6$, $I_b = 0,5$), mieszczące się znacznie poniżej wartości 1, wskazujące na przewagę ocen niejednoznacznych oraz negatywnych nad pozytywnymi, ostatecznie stanowią o zdecydowanie negatywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w grupie polskojęzycznej wśród komentarzy interpretujących odnotowano dwa, w tym jeden pozytywny: – *Żart o emocjach i bliskości w małżeństwie* (os. bad. 9), który można postrzegać jako ironiczny bądź żartobliwy. Wysoki stopień (wartości +4) na skali akceptacji i skali podobań się dowcipu wskazuje na tę drugą opcję i dystans autorki wypowiedzi do przedstawionego w nim problemu, co pozwala jej na jego pozytywną ocenę. Zupełnie inny w charakterze jest drugi z nich, negatywny – *Znów jakaś tragedia – kondukt żałobny kojarzy się z rozpaczą po utracie kogoś, być może bliskiego. Więc nie należy z takich „wydarzeń” żartować* (os. bad. 10), odśladający brak dystansu do poruszanego w dowcipie problemu i negatywny stosunek do żartów w tym obszarze, potwierdzony najniższymi z ujemnych (–5) wartościami stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Do komentarzy ambiwalentnych należą: lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 13), którego pozytywny wydźwięk potwierdza wysoka (+4) wartość stopnia akceptacji, a któremu przeczy zerowa wartość stopnia podobań się dowcipu, przy umiarkowanie wysokiej (+3) wartości stopnia jego zrozumienia oraz zdecydowanie negatywna deklaracja – *Nie lubię czarnego humoru* (os. bad. 23), potwierdzona ujemną (–1) wartością stopnia podobań się dowcipu, czemu przeczy niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia jego akceptacji.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują wypowiedzi, takie jak: wyznanie mające neutralny wydźwięk – *Nie wiem* (os. bad. 1), o czym świadczy zerowa wartość stopnia akceptacji dowcipu, ale czemu przeczy ujemna (–2) wartość stopnia jego podobań się, a także trzy negatywne wywody: – *Nie podobają mi się żarty, w których mężczyźni źle traktują żony* (os. bad. 5), – *Nieśmieszny. Nie bawią mnie żarty tego typu (jeśli chodzi o zmarłych)* (os. bad. 27) oraz – *Żart nie jest zabawny* (os. bad. 28) – wszystkie przy wysokim (wartość +4) stopniu zrozumienia – które, z uwagi na towarzyszące im zerowe (a nie ujemne) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, jawią się jako względnie neutralne stwierdzenia. Można poza tym wnosić, że zerowe wartości stanowią tu informację o dezaprobach dla takich tematów do żartów. Z kolei oświadczeniu wskazującemu także na negatywny

odbiór dowcipu – *W ogóle mnie nie rozśmieszył* (os. bad. 7), przeczą: umiarkowanie wysoka i niska, ale dodatnia (+3 i +1) wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, świadczące o jego względnie pozytywnej ocenie, jednak przy niewysokim (wartość +2 na skali) stopniu zrozumienia;

– w grupie niemieckojęzycznej wśród komentarzy interpretujących odnotowano m.in. dwie podobne co do treści, ale różne co do formy wyrazu i wydźwięku, konstatacje – *To jest czarny humor!* (os. bad. 32) i – *To jest dowcip o śmierci!* (os. bad. 59), z których pierwsza, zgodnie z umiarkowanie wysokimi (+3) wartościami stopnia akceptacji i stopnia podobań się, ma wydźwięk pozytywny; druga natomiast, ze względu na najniższe z ujemnych (–5) wartości na obu tych skalach, zdecydowanie negatywny. Można wnosić, iż to demonstracyjne zaznaczenie najniższych ujemnych wartości na wszystkich skalach, łącznie z tą dotyczącą stopnia zrozumienia, dokonane zostało pod wpływem silnych negatywnych emocji wywołanych treścią dowcipu bądź stanowi wyraz natychmiastowego jego odrzucenia, po zaledwie pobieżnym przeczytaniu, wobec niezaaprobowania poruszonego w nim tematu.

Ambiwalentnymi komentarzami okazały się natomiast, ze względu na niejednoznaczność, niepozbawione pewnej dozy krytycyzmu, cztery stwierdzenia: – *Złośliwy, ale fajny* (os. bad. 33), – *Jest złośliwy, ale można się pośmiać* (os. bad. 38) i – *Groźny, trochę czarny humor, dlatego jednak OK* (os. bad. 46) oraz stojący w opozycji do nich ze względu na nieco inny odbiór dowcipu – *Śmieszny, ale tak naprawdę tematyka jest smutna* (os. bad. 44) – wszystkie o wydźwięku pozytywnym, co odzwierciedlają dodatnie wartości, odpowiednio: maksymalnie wysoka i niewysoka (+5 i +2); wysoka i umiarkowanie wysoka (+4 i +3); niska, ale dodatnia i niewysoka (+1 i +2) oraz umiarkowanie wysoka i niska, ale również dodatnia (+3 i +1), stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. W odróżnieniu od powyższych wypowiedzi, niejednoznaczność dwuczłonowej konstatacji, będącej zarazem wyznaniem – *Co prawda można się pośmiać, ale specjalnie mi ten dowcip nie odpowiada* (os. bad. 35), odzwierciedlają wartości: niewysoka, ujemna i niewysoka, ale dodatnia (–2 i +2), stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się. Z kolei epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu – *Smutny* (os. bad. 55) potwierdza ujemna (–1) wartość stopnia podobań się, stojąca w sprzeczności z niewysoką, ale dodatnią (+2) wartością stopnia akceptacji, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3 na skali) stopniu jego zrozumienia. Natomiast bardzo ogólną, wysoce krytyczną wobec dowcipu, refleksję – *Dowcip może obrażać* (os. bad. 57), pozwalającą jedynie na przypuszczenie, że krytyka dotyczy lekceważącego zachowania męża, pozbawionego elementarnego poczucia przyzwoitości wobec majestatu śmierci, można interpretować jako neutralne

stwierdzenie faktu. Jednak krańcowa rozbieżność ocen: najwyższej dodatniej i najniższej z ujemnych (+5 i -5) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, świadczy o niejednoznaczności samej wypowiedzi, a także o niejednoznacznej ocenie dowcipu.

Niezgodność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują natomiast dwa wywody, o wydźwięku negatywnym: – *Niedobry w odniesieniu do żony, smutny* (os. bad. 53) i – *Moim zdaniem z tego nie wolno się śmiać* (os. bad. 54), czemu przeczą wartości na skalach: niewysoka dodatnia (+2) i zerowa (ale nie ujemna) (w przypadku pierwszym) oraz dodatnie: wysoka i umiarkowanie wysoka (+4 i +3) (w przypadku drugim) stopnia podobań się dowcipu i stopnia jego akceptacji, przy odpowiednio pełnym i umiarkowanym (wartość +3) zrozumieniu dowcipu;

– w grupie rosyjskojęzycznej stwierdzono jeden komentarz interpretujący pozytywny. Jest nim, trafnie odwołująca się do humoru angielskiego, dwuczęściowa wypowiedź – *Trochę głupi. Czy to jest angielski dowcip?* (os. bad. 74), która mimo krytycznej pierwszej części, w świetle niewysokich, ale dodatnich (+2) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, jawi się jako pozytywna.

Do komentarzy ambiwalentnych zaliczono pozytywną, dwuczęściową wypowiedź – *Dowcip mi się spodobał, ale sytuacja nie jest wzięta z życia codziennego, niemożliwa* (os. bad. 62). Pozytywny wydźwięk pierwszej jej części, mimo późniejszej krytyki abstrakcyjnego charakteru sytuacji przedstawionej w dowcipie, potwierdzają dodatnie wartości na skalach: niewysoka i wysoka (+2 i +4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, przy wysokim (wartość +4) stopniu jego zrozumienia. Do ambiwalentnych należy także, akcentująca trudności ze zrozumieniem dowcipu (wbrew uprzedniemu uznaniu dla gry słów, na której on się opiera), konstatacja – *Ciekawa gra słów* [skreślone przez jej autorkę]. *Skomplikowany* (os. bad. 63). Przekreślony fragment odsłania przebieg procesu konceptualizacyjnego, w którym po pierwotnej pozytywnej reakcji na grę słów nastąpiło zawahanie, na skutek którego na plan pierwszy konceptualizacji wysunął się aspekt trudności z odbiorem dowcipu. Negatywny wydźwięk komentarza potwierdza wyraźnie ujemna (-4) wartość stopnia podobań się dowcipu, czego zaprzeczenie stanowi niewysoka, ale dodatnia (+2) wartość stopnia jego akceptacji. Zaskakuje natomiast wspomniana ujemna (-4) wartość stopnia zrozumienia dowcipu, która jednak może wyjaśniać niezdecydowanie ujawnione w komentarzu. Można wnosić, że osoba ta dostrzegła grę słów, ale jej jednak nie rozumiała. Biorąc tę okoliczność pod uwagę, dziwi z kolei pozytywna ocena stopnia akceptacji dowcipu. Trudno bowiem akceptować treści, które dla osoby oceniającej są niejasne. Także w przypadku negatywnego epitetu – *Brutalny* (os. bad. 84),

w kontekście towarzyszących mu ocen (najniższej z możliwych, ujemnej (-5) wartości stopnia podobania się dowcipu i, stojącej z nią w sprzeczności, umiarkowanie pozytywnej (+3) wartości stopnia jego akceptacji), zaskakuje zerowa wartość stopnia zrozumienia dowcipu, jako że fakt niezrozumienia wyklucza możliwość dokonania oceny treści. Z kolei wskazującym również na negatywny odbiór dowcipu, dwóm kolejnym pejoratywnym epitetom: – *Smutny* (os. bad. 68) i – *Nieśmieszny* (os. bad. 71), potwierdzonym ujemnymi (-1) i (-2) wartościami stopnia podobania się dowcipu, przeczą niskie, ale dodatnie (+1) i (+1) wartości stopnia akceptacji, przy równie niskim (wartość +1) stopniu zrozumienia w ostatnim przypadku. Także i sam w sobie niejednoznaczny (z jednej strony aprobujący czarny humor, z drugiej dystansujący się od tego konkretnego dowcipu), wskazujący raczej na jego negatywny odbiór, wartościujący osąd – *Czarny humor, niezłe, ale jakoś mnie nie śmieszy* (os. bad. 76), stoi w sprzeczności z dodatnimi wartościami: wysoką i niewysoką (+4 i +2) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się. Niejednoznaczność zarówno oceny dowcipu, jak i komentarza, którym jest (wskazujące na jego nieznacznie pozytywny odbiór) stwierdzenie – *Nieśmieszny, ale może być* (os. bad. 70), odślaniają natomiast rozbieżne wartości: najwyższa dodatnia i najniższa z ujemnych (+5 i -5) stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się. Niejednoznaczność zawiera też krytyczna uwaga – *Nie za bardzo śmieszny* (os. bad. 89), charakter której potwierdzają rozbieżne (choć o mniejszej skali rozpiętości niż w poprzednim przypadku) wartości: niewysoka, ale dodatnia (+2), i zerowa stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się, przy umiarkowanie wysokim (wartość +3) stopniu zrozumienia. Ostatni z komentarzy tej kategorii stanowi konkluzja – *Dobry, ale nieśmieszny* (os. bad. 88), której pierwsza część wskazuje na pozytywny, a druga na negatywny odbiór dowcipu, zaś wysoka i umiarkowanie wysoka (+4 i +3) wartość stopnia podobania się i stopnia akceptacji świadczą o jednoznacznie pozytywnej jego ocenie.

Niezdigność komentarzy z oznaczeniami na skalach ilustrują dwie wypowiedzi, którymi są: epitet wskazujący na negatywny odbiór dowcipu – *Nieśmieszny* (os. bad. 72), z towarzyszącymi mu, świadczącymi o pozytywnej ocenie dowcipu, umiarkowanie wysokimi (+3) wartościami na wszystkich trzech skalach oraz stwierdzenie wskazujące na trudności ze zrozumieniem dowcipu – *Trudno jest go zrozumieć* (os. bad. 73), potwierdzone niską (+2) wartością stopnia zrozumienia dowcipu (wskazującą na neutralne stwierdzenie faktu), podczas gdy pozostałe dwie wartości: maksymalnie wysoka i niewysoka, ale dodatnia (+5 i +2) stopnia akceptacji i stopnia podobania się świadczą o pozytywnej jego ocenie.

Wart uwagi jest komentarz z kategorii negatywnych, zgodnych z oznaczeniami na skalach – *Przypomina angielski humor, może być rosyjski czarny humor. W każdym razie nie wolno śmiać się ze śmierci* (os. bad. 86), który trafnie odwołuje się do angielskiego humoru, jako że dowcip pochodzi ze źródeł anglojęzycznych. Negatywny odbiór dowcipu potwierdzają najniższe z ujemnych (–5) wartości stopnia akceptacji i podobań się dowcipu, jak i deklarowana, także ujemna (–3), wartość stopnia jego zrozumienia. Ta ostatnia może dziwić, bowiem treść komentarza nie wskazuje na sugerowane przez nią niezrozumienie. Wobec jego dość ogólnego charakteru, wyłącznie na podstawie ostatnio wspomnianej wartości, można jednak wnosić o powierzchownym zrozumieniu dowcipu i pominięciu sensu wynikającego z gry słów, na której się on zasadza.

Reasumując, jak wynika z analizy zebranych danych, dowcip ten, z rodzaju czarnego humoru, został przyjęty zdecydowanie negatywnie, i to we wszystkich grupach badanych. Ich członkowie w swej znakomitej większości (będąc autorami/autorkami wypowiedzi o charakterze innym niż pozytywne i neutralne – stanowiących 3/4 łącznej liczby komentarzy) opowiedzieli się przeciwko jego tematyce, i to zarówno w aspekcie braku aprobaty dla żartów w tym obszarze, jak i w aspekcie nagannej postawy bohatera wobec majestatu śmierci oraz poszanowania wartości związków rodzinnych. Tylko nielicznym udało się zdystansować od poruszonego tematu, dopatrzwszy się abstrakcyjnego charakteru przedstawionej w dowcipie sytuacji. Jeszcze mniej liczni próbowali dostrzec ukryty w nim stereotyp genderowy, przeciwko któremu zdecydowanie protestowali.

Powyższa analiza wskazuje, że na proces powstawania komentarzy i podejmowania ocen dotyczących dowcipu niewątpliwie wpływ miała, i to w równej mierze w każdej z grup, kalka doświadczeń religijno-kulturowo-społecznych, wskazująca, iż ich członkowie, mimo różnic językowych, wywodzą się z jednego pnia.

- Dowcip 4A „Singiel”

Pośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliło 67 (74,4%): 22 (24,4%), 20 (22,2%) i 25 (27,8%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałe 23 (25,6%) osoby (w tym 4 płci męskiej) poprzestały na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 22 udzielone komentarze) dowcip wywołał:

(i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 4 pozytywne (os. bad. 11, 12, 15, 16), 2 negatywne (os. bad. 2, 3), 7 neutralnych (os. bad. 1, 4, 22, 25, 27, 28, 30); (ii) 4 komentarze interpretujące, w tym: 2 pozytywne (os. bad. 7, 9),

2 negatywne (os. bad. 10, 24); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 5, 14, 29) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, pozytywne o ujemnych wartościach (os. bad. 6, 17).

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono: (i) 13 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 2 pozytywne (os. bad. 36, 44), 8 negatywnych (os. bad. 31, 35, 40, 52, 57, 58, 59, 60), 3 neutralne (os. bad. 39, 46, 53); (ii) 1 komentarz interpretujący, neutralny (os. bad. 47); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 34, 37, 42, 45, 51) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 48).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 25 udzielonych komentarzy) odnotowano: (i) 15 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny (os. bad. 65), 12 negatywnych (os. bad. 61, 62, 63, 64, 67, 74, 77, 79, 80, 81, 87, 88), 2 neutralne (os. bad. 71, 73); (ii) 1 komentarz interpretujący negatywny (os. bad. 86); (iii) 6 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 68, 70, 76, 82, 89, 90) oraz (iv) 3 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 pozytywny o ujemnych wartościach (os. bad. 84), 2 negatywne o dodatnich wartościach (os. bad. 72, 85).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne³² przedstawiono w tabeli 22.

Tabela 22. Test χ^2 . Dowcip 4A „Singiel”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	6	6,7	2	2,2	1	1,1	9	10,0	15,42	0,051
Negatywne	4	4,4	8	8,9	13	14,4	25	27,8		
Neutralne	7	7,8	4	4,4	2	2,2	13	14,4		
Niejednozn.	5	5,5	6	6,7	9	10,0	20	22,2		
Razem	22	24,4	20	22,2	25	27,8	67	74,4		
b/k	8	8,9	10	11,1	5	5,6	23	25,6		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

³² 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;
2. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;
3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne oraz komentarze interpretujące neutralne;
4. komentarze ambiwalentne oraz niezgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne o ujemnych wartościach + negatywne o dodatnich wartościach.

Dane z tabeli 22 świadczą o różnej konceptualizacji przekazu zależnie od grupy. Wskazują na przewagę ocen negatywnych nad niejednoznacznymi oraz pozytywnymi – przemawiają za niską oceną dowcipu we wszystkich grupach badanych, najwyższą w grupie polskojęzycznej, najniższą – w rosyjskojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

Wielkości obu indeksów ($I_a = 0,4$, $I_b = 0,4$), mieszczące się znacznie poniżej wartości 1, wskazujące na przewagę ocen niejednoznacznych oraz negatywnych nad pozytywnymi, ostatecznie stanowią o zdecydowanie negatywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wynika, że:

– w **grupie polskojęzycznej** z komentarzy interpretujących odnotowano dwa pozytywne. Są nimi, zawierające odniesienie do realiów współczesnego życia, refleksje (jedna natury ogólnej i druga wartościująca): – *Człowiek przywiązany jest do telefonu bardziej niż do ludzi (bliskich)* (os. bad. 7) oraz – *Trafny dowcip, opisujący „problemy” osób samotnych i presję związaną ze znalezieniem drugiej osoby* (os. bad. 9), przy wartościach: umiarkowanie wysokich (+3) (w przypadku pierwszej) oraz maksymalnie wysokich (+5) (w przypadku drugiej) stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu. Komentarzami interpretującymi negatywnymi są dwie następujące wypowiedzi: objaśniający znaczenie terminu *Vod* i informujący o niezrozumieniu dowcipu, dłuższy wywód – *Vod – aplikacja w telefonie do oglądania filmów, programów – pierwsze skojarzenie ... nic innego nie przychodzi mi do głowy* (os. bad. 10), co potwierdza ujemna (–2) wartość stopnia zrozumienia. O negatywnym wydźwięku komentarza i negatywnej ocenie dowcipu świadczą wartości na skalach: najniższa z ujemnych (–5) i zerowa stopnia podobania się dowcipu oraz stopnia jego akceptacji, a także, zawierająca odniesienie do znanego *reality show*, konkluzja o zabarwieniu ironicznym – *Proponuję zgłosić się do programu „Rolnik szuka żony”, bo telefon już znalazł* (os. bad. 24), przy zerowej wartości stopnia akceptacji i ujemnej (–1) stopnia podobania się dowcipu.

Do komentarzy ambiwalentnych należą: wyznanie potwierdzone zerową wartością na odnośnej skali – *Nie rozumiem* (os. bad. 5), z którym wiąże się, również zerowa, wartość stopnia podobania się dowcipu, a z którym nie jest spójna pełna akceptacja (wartość +5) dowcipu, oraz – wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, dwa stwierdzenia: – *Nudny* (os. bad. 14) i – *Prawie śmieszne, ale nie* (os. bad. 29), czemu przeczą (w obu przypadkach) niskie, ale dodatnie (+1) i zerowe wartości stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się. Zerowe wartości stopnia podobania

się dowcipu pozwalają wnosić, że oba komentarze mają charakter neutralnych stwierdzeń faktu.

Niezgodność komentarzy z wartościami na skalach ilustrują dwie kolejne wypowiedzi: zwrot wskazujący na umiarkowanie pozytywny odbiór dowcipu – *Może być* (os. bad. 6), podczas gdy o jego negatywnej ocenie świadczą najniższe z ujemnych (–5) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się – co nie dziwi, zważywszy na ujemną (–2) wartość stopnia zrozumienia (wobec tego faktu zaskakuje jednak sam komentarz, którego treść nie sugeruje możliwości niezrozumienia dowcipu) oraz, wskazująca na jego pozytywny odbiór, wypowiedź w postaci graficznego symbolu uśmiechu – :) (os. bad. 17), przy świadczących o negatywnej ocenie ujemnych (–2) wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się;

– w **grupie niemieckojęzycznej** stwierdzono jeden komentarz interpretujący neutralny, jakim jest dwuczłonowa dedukcja, zawierająca równocześnie pytanie wskazujące na niezrozumienie dowcipu: – *Możliwe, że brakuje mi wiedzy o Wodofonie, żeby zrozumieć ten dowcip. Czy tutaj chodzi o reklamę?* (os. bad. 47), potwierdzone najniższą z ujemnych (–5) wartością na odnośnej skali. Komentarz odzwierciedla proces konceptualizacyjny, w którym autorka wypowiedzi próbuje powiązać informacje, a nie znając najwyraźniej znaczenia pojęcia Vodafone, domniemywa, że może tu chodzić o reklamę. O neutralnym wydźwięku komentarza świadczą zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu.

Wśród komentarzy ambiwalentnych odnotowano natomiast wyznanie będące zarazem deklaracją, wskazujące na powierzchowne zrozumienie dowcipu – *Nie za bardzo zrozumiałam, ale dowcipy o singlach są śmieszne* (os. bad. 34), potwierdzone niewysoką (+2) wartością na odnośnej skali. Niejednoznaczny wydźwięk komentarza odzwierciedla zerowa wartość stopnia akceptacji dowcipu, przy niskiej, ale dodatniej (+1) stopnia jego podobań się, czy niejednoznaczne, lapidarne sformułowanie – *No tak...* (os. bad. 37), przy towarzyszącej mu dodatniej (+2) wartości stopnia akceptacji dowcipu i zerowej wartości stopnia jego podobań się, jak i negatywny epitet – *Nieśmieszny* (os. bad. 42), ze współlistniejącymi z nim wartościami: maksymalnie dodatnią (+5) i zerową stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się lub, podkreślając odniesienie do realiów współczesnego życia, uogólniająca konkluzja – *Typowy dla naszych czasów* (os. bad. 45), przy wysokiej dodatniej i wysokiej ujemnej (+4 i –4) wartości stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, z czego wynika, że autorka wypowiedzi aprobeuje poruszane w nim problemy dotyczące realnego życia, podczas gdy sam dowcip nie przypadł jej do gustu.

Do ambiwalentnych zaliczono też kolejne, zbliżone treścią do omówionego powyżej komentarza z kategorii interpretujących (podanego przez os. bad. 47) przypuszczenie, będące zarazem wyznaniem – *Chyba ten dowcip jest związany z reklamą, której nie znam – więc nie rozumiem* (os. bad. 51), odzwierciedlające (podobnie jak wspomniana wypowiedź) proces konceptualizacyjny, w którym w związku z brakiem wiedzy o kluczowym dla zrozumienia dowcipu pojęciu, próba powiązania informacji prowadzi do aktywowania tej samej (jak w poprzednim komentarzu) domeny [REKLAMY]. Inaczej jednak niż w przypadku tamtej wypowiedzi, autorka obecnie omawianej, mimo niezrozumienia dowcipu potwierdzonego zerową wartością na odnośnej skali, dokonuje jego oceny, podając rozbieżne wartości: wysoką, dodatnią i umiarkowaną wysoką, ujemną (+4 i –3) stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu.

Jedynym komentarzem niezgodnym z oznaczeniami na skalach okazało się lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, przy zerowej i ujemnej (–3) wartości stopnia akceptacji i stopnia podobania się oraz przy umiarkowanym (wartość +3) stopniu zrozumienia dowcipu.

– w grupie **rosyjskojęzycznej** stwierdzono także jeden komentarz interpretujący negatywny, wskazujący na przejściowe trudności ze zrozumieniem dowcipu, jakim okazało się dwuczłonowe oświadczenie – *Vodafone jest bardzo znaną firmą. Z tego powodu nie od razu zrozumiałam, o co dokładnie chodzi w tym dowcipie* (os. bad. 86), przy świadczącej o niezrozumieniu jego treści w ogóle, ujemnej (–3) wartości stopnia zrozumienia i wiążących się z tym, także ujemnych (–3 i –4), wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobania się dowcipu.

Do komentarzy ambiwalentnych należą kolejne wypowiedzi, takie jak: wskazujące albo na niezrozumienie dowcipu, albo na niedostrzeżenie komizmu przedstawionej w nim sytuacji, krytyczne pytanie – *Z czego się śmiać?* (os. bad. 68), przy ujemnej i dodatniej (–1 i +1) wartości stopnia podobania się dowcipu i stopnia jego akceptacji, a także, jednoznacznie informujące o niezrozumieniu dowcipu, wyznanie – *Nie wiem, o co tutaj chodzi* (os. bad. 70), co potwierdza zerowa wartość na odnośnej skali. W związku z niezrozumieniem dowcipu zaskakuje podjęta próba jego oceny, nie zaskakuje natomiast rozbieżność podanych wartości: najwyższej, dodatniej i najniższej z ujemnych (+5 i –5) stopnia akceptacji i stopnia podobania się. Z kolei wydźwięku pejoratywnego stwierdzenia wskazującego na negatywny odbiór dowcipu – *Nie rozbawił, oklepany temat* (os. bad. 76) nie odzwierciedla ani maksymalnie dodatnia (+5), ani zerowa wartość stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobania się. Do ambiwalentnych należą także trzy negatywne uwagi: odnotowana dwakroć – *Nieśmieszny*

(os. bad. 82 i 89) i równie lapidarna – *Głupi!* (os. bad. 90). Charakter pierwszej i trzeciej potwierdzony został – odpowiednio – niskimi, ujemnymi (–4) i (–1) wartościami stopnia podobań się i sprzecznymi z nimi, umiarkowanie wysoką (+3) i maksymalnie dodatnią (+5) wartością stopnia akceptacji dowcipu, przy wysokim (wartość +4) i pełnym jego zrozumieniu. Zawarta natomiast w drugiej z nich negatywna ocena dowcipu wynika z jego niezrozumienia (co potwierdza wartość (–1) na odnośnej skali). Wobec tego faktu zaskakuje próba oceny dowcipu na pozostałych dwu skalach; nie dziwi natomiast rozbieżność podanych na nich wartości: dodatniej (+2) stopnia akceptacji i ujemnej (–1) wartości stopnia podobań się.

Niezgodność komentarzy z wartościami na skalach ilustrują dwa, wskazujące na negatywny odbiór dowcipu, identyczne epitety – *Nieśmieszny* (os. bad. 72, 85), podczas gdy o ich pozytywnej ocenie świadczą dodatnie wartości, odpowiednio: (+3) oraz (+2), odnotowane na wszystkich trzech skalach. Trzecim z kategorii niezgodnych z oznaczeniami na skalach, pozytywnym o ujemnych wartościach na odnośnych skalach, jest wywód – *Dobry dowcip, ta firma była sponsorem klubu piłkarskiego Manchester United* (os. bad. 84), wskazujący na pozytywny odbiór dowcipu. Podkreślić należy aktywowane domeny [SPORT] i [POLITYKA MENEDŻERSKA], które jednak nie mają związku z sensem dowcipu. Zerowa wartość stopnia jego zrozumienia pokazuje, że autorka wypowiedzi nie zrozumiała puenty. Najniższa z ujemnych (–5) i zerowa wartość stopnia podobań się i stopnia jego akceptacji, ale też zerowy stopień zrozumienia dowcipu stoją w kontrze do treści pierwszej części tego komentarza.

Reasumując, analiza podanych komentarzy i towarzyszących im ocen dowcipu wskazuje na ogólny zdecydowanie negatywny jego osąd, i to we wszystkich grupach badanych: maksymalna liczba ocen pozytywnych nie przekroczyła w najwyższej oceniającej go grupie (polskojęzycznej) 1/4 jej ogółu (przy zaledwie 1/7 w grupie niemieckojęzycznej), a najniższa (w grupie rosyjskojęzycznej) sięgnęła zaledwie 1/25 jej składu. Należy przypuszczać, że przyczyną tego były: z jednej strony mało atrakcyjny temat, bo nie dotyczący większości ludzi, a przygnębiający ze względu na rosnący wciąż problem samotności, z drugiej wywoływana przez dowcip konceptualizacja, w której sieć komórkowa z powodzeniem ma wypełniać brak bliskiej osoby. Skrypt ‘bycia z Vodafone’ wywoływał u niektórych osób badanych konceptualizację ‘reklamy znanej firmy komórkowej’, jednak u większości aktywował przede wszystkim ‘motywację singli do korzystania z internetowych platform i stron randkowych w celu znalezienia partnera’.

Jednomysłność osób badanych ze wszystkich grup co do oceny dowcipu świadczyć może o uniwersalnym wymiarze poruszonego w nim problemu społecznego.

- Dowcip 5A „Pobudka”

Spośród 90 osób oceniających dowcip komentarza udzieliły 63 (70,0%) osoby: 20 (22,2%), 20 (22,2%) i 23 (25,6%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 27 (30,0%) osób (w tym 4 osoby płci męskiej) poprzestało na podaniu danych liczbowych.

W grupie polskojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) dowcip wywołał:

(i) 16 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 13 pozytywnych (os. bad. 3, 4, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 24, 27), 3 neutralne (os. bad. 1, 10, 30); (ii) 1 komentarz interpretujący pozytywny (os. bad. 2) oraz (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 8, 25, 29).

W grupie niemieckojęzycznej (na 20 udzielonych komentarzy) stwierdzono:

(i) 11 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 9 pozytywnych (os. bad. 35, 38, 41, 45, 52, 53, 57, 59, 60), 2 neutralne (os. bad. 36, 46); (ii) 2 komentarze interpretujące, w tym: 1 pozytywny (os. bad. 44), 1 negatywny (os. bad. 31); (iii) 5 komentarzy ambiwalentnych (os. bad. 43, 47, 48, 51, 58) oraz (iv) 2 komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach, w tym: 1 negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 42), 1 negatywny o zerowych wartościach (os. bad. 34).

W grupie rosyjskojęzycznej (na 23 udzielone komentarze) odnotowano:

(i) 17 komentarzy zgodnych z oznaczeniami na skalach, w tym: 14 pozytywnych (os. bad. 62, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 76, 77, 85, 86, 87, 89), 3 negatywne (os. bad. 67, 79, 80); (ii) 2 komentarze interpretujące pozytywne (os. bad. 73, 82); (iii) 3 komentarze ambiwalentne (os. bad. 70, 81, 90) oraz (iv) 1 komentarz niezgodny z oznaczeniami na skalach, negatywny o dodatnich wartościach (os. bad. 61).

Wyniki analizy podanych przez osoby badane komentarzy z kategorii: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne³³ przedstawiono w tabeli 23.

³³ 1. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: pozytywne oraz komentarze interpretujące pozytywne;

2. komentarze: zgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne oraz komentarze interpretujące negatywne;

3. komentarze zgodne z oznaczeniami na skalach: neutralne;

4. komentarze ambiwalentne oraz komentarze niezgodne z oznaczeniami na skalach: negatywne o dodatnich wartościach + negatywne o zerowych wartościach.

Tabela 23. Test χ^2 . Dowcip 5A „Pobudka”

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	14	15,5	10	11,1	16	17,8	40	44,4	10,22	0,250
Negatywne	0	0,0	1	1,1	3	3,3	4	4,4		
Neutralne	3	3,3	2	2,2	0	0,0	5	5,6		
Niejednozn.	3	3,3	7	7,8	4	4,4	14	15,6		
Razem	20	22,2	20	22,2	23	25,6	63	70,0		
b/k	10	11,1	10	11,1	7	7,8	27	30,0		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Dane z tabeli 32 świadczą o podobnej – we wszystkich grupach – konceptualizacji przekazu. Przemawiają za najwyższą oceną dowcipu w grupie polskojęzycznej, zdecydowanie niższą – w rosyjskojęzycznej, a najniższą – w niemieckojęzycznej.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcip.

3-krotna (wg I_a) i 10-krotna (wg I_b) przewaga liczby ocen pozytywnych nad niejednoznaczными i negatywnymi, odpowiednio (przy indeksach: $I_a = 3,1$, $I_b = 10,0$), ostatecznie stanowi o zdecydowanie pozytywnej ocenie dowcipu.

Z analizy dotyczącej komentarzy interpretujących oraz niejednoznacznych wyniku, że:

– w grupie polskojęzycznej odnotowano jeden komentarz interpretujący pozytywny, jakim jest dwuczłonowy wywód wyrażający uznanie i zarazem podkreślający konieczność znajomości języka angielskiego dla zrozumienia sensu dowcipu: – *Intelektualny humor. Kto nie zna angielskiego, nie zrozumie sensu* (os. bad. 2), przy maksymalnie wysokich (+5) wartościach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu i wysokim (wartość +4 na odnośnej skali) stopniu jego zrozumienia.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono natomiast, wskazujące na pozytywny/względnie pozytywny odbiór dowcipu, dwie wypowiedzi: lapidarne sformułowanie – *OK* (os. bad. 8), przy rozbieżnych wartościach: maksymalnie wysokiej i ujemnej (+5 i –2) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się, z których ostatnią można interpretować jako wyraz ironii dotyczącej, jak można sądzić, koncepcji dowcipu, oraz – wskazujące na względnie pozytywny jego odbiór – stwierdzenie – *Może być, chociaż szatłu nie ma* (os. bad. 25), potwierdzony niską, ale dodatnią (+1) wartością stopnia akceptacji, czemu jednak przeczy zerowa wartość stopnia podobań się;

– w grupie niemieckojęzycznej stwierdzono dwa komentarze interpretujące, z których jeden wskazuje na dosłowne zrozumienie dowcipu, drugi natomiast na jego

niezrozumienie – przy wartym podkreślenia, deklarowanym jego pełnym zrozumieniu w obu przypadkach. Pierwszy z nich, negatywny, stanowi pejoratywna wypowiedź – *7 Up? Wylewa na głowę?* (os. bad. 31), wyrażająca wątpliwość co do możliwości wykorzystania napoju o tej nazwie do budzenia, na negatywny wydźwięk której, jak i negatywną ocenę dowcipu wskazują, stojące w opozycji do stopnia zrozumienia, najniższe z ujemnych (–5) wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się. O pozytywnym charakterze drugiego, jakim jest konstatacja – *Odniesienie do nazwy marki* (os. bad. 44), świadczą natomiast wartości: wysoka i niska (+4 i +1) stopnia akceptacji i stopnia podobań się.

Wśród komentarzy ambiwalentnych stwierdzono: dwa pozytywne, identyczne w treści, i tak również ocenione, które stanowi epitet – *Śmieszne* (os. bad. 43 i 58), potwierdzony maksymalnie wysokimi wartościami (+5) stopnia akceptacji, sprzecznymi jednak z zerowymi wartościami stopnia podobań się dowcipu, czy konstatacja – *Gra słów* (os. bad. 47), przy wysokiej i umiarkowanie ujemnej (+4 i –3) wartości stopnia akceptacji dowcipu i stopnia jego podobań się, a także, wskazujące na pozytywny odbiór dowcipu, krótkie sformułowanie – *OK* (os. bad. 48), przy wysokiej (+4) i zerowej wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się oraz przy wysokim (wartość +4 na skali) stopniu jego zrozumienia.

Do ambiwalentnych należy też dłuższe, będące zarazem dedukcją, pełne wątpliwości wyznanie – *Wiem, co to jest 7Up, mogę wyobrazić sobie krasnale w górach, ale nie widzę spójności. 7Up to taki napój, czy jakiś napój energetyczny?* (os. bad. 51), wskazujące na dosłowne rozumienie dowcipu i napotkany przy tym problem, w jaki sposób napój ten miałby być wykorzystany do budzenia, otwierający przestrzenie mentalne wokół napojów o właściwościach energetyzujących. Niezrozumienie puenty dowcipu odzwierciedla też niska (+1) wartość na skali stopnia zrozumienia, spójna z taką samą (+1) wartością stopnia podobań się dowcipu, co z kolei stoi w kontrze do maksymalnie wysokiej (+5) wartości stopnia akceptacji.

Niezgodność komentarzy z wartościami na skalach ilustrują: podkreślający banalność dowcipu i zarazem wygórowane oczekiwania wobec niego, wskazujący na jego negatywny odbiór, krytyczny osąd – *Za płaski dla mnie* (os. bad. 34), podczas gdy zerowe wartości stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu świadczą o tym, że wypowiedź ta jest tylko neutralnym stwierdzeniem faktu, oraz – niemal identyczne, wskazujące również na negatywny odbiór dowcipu, stwierdzenie – *Za płaski* (os. bad. 42), stojące w kontrze do maksymalnie wysokiej i zdecydowanie niższej, ale także dodatniej (+5 i +2) wartości stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się;

– w grupie rosyjskojęzycznej odnotowano dwa komentarze interpretujące pozytywnie. Są nimi: budzące obawy co do zrozumienia puenty dowcipu, żartobliwe powątpiewanie – *A ona je na pewno budziła?* (os. bad. 73), choć maksymalnie wysoka wartość na skali stopnia zrozumienia pozwala przyjąć, że dowcip został zrozumiany (trudno jednak wykluczyć, czy nie wyłącznie w warstwie dosłownej, na co wskazuje zawarta w komentarzu wątpliwość co do sposobu budzenia za pomocą napoju), przy potwierdzających pozytywny odbiór dowcipu, także maksymalnych (+5) wartościach na pozostałych dwu skalach, oraz wskazująca na warunek konieczny dla zrozumienia puenty dowcipu konstatacja – *Śmieszny dowcip z rozwiązaniem* [skreślone przez jej autora] *do zrozumienia na podstawie znajomości języka obcego* (os. bad. 82), z wartościami towarzyszącymi również i jej, potwierdzającymi pozytywny wydźwięk wypowiedzi, jak i pozytywną ocenę dowcipu, maksymalnie wysokimi (+5) na wszystkich trzech skalach.

Ambiwalentnymi komentarzami, odnotowanymi w tej grupie, są następujące krytyczne wypowiedzi: stwierdzenie – *Sprytny, ale nieśmieszny* (os. bad. 70), niejednoznaczność którego odzwierciedlają rozbieżne wartości: maksymalnie wysoka (+5) i zerowa stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu, czy epitet wskazujący na nieznacznie pozytywny jego odbiór – *Taki sobie* (os. bad. 81), potwierdzony niską, dodatnią wartością (+1) stopnia akceptacji, czemu z kolei przeczy zerowa wartość stopnia podobań się. Tę niejednoznaczność tłumaczy fakt niezrozumienia dowcipu, na co wskazuje ujemna (–3) wartość na odnośnej skali. W tym kontekście zaskakuje treść wypowiedzi i oceny na pozostałych skalach, które nie stanowią przesłanek do przyjęcia założenia o niezrozumieniu dowcipu, oraz – sam w sobie niejednoznaczny, częściowo akceptujący osąd – *No może być, ale znów nieśmieszny!* (os. bad. 90), przy wskazujących na jego pozytywny wydźwięk i pozytywną ocenę dowcipu wartościach na skalach: maksymalnie wysokiej i umiarkowanie wysokiej (+5 i +3) stopnia akceptacji i stopnia jego podobań się.

Niezgodność komentarzy z wartościami na skalach ilustruje epitet sugerujący negatywny odbiór dowcipu – *Nieśmieszny dowcip* (os. bad. 61), podczas gdy o pozytywnej ocenie świadczą wartości na skalach: umiarkowanie wysoka i wysoka (+3 i 4) stopnia akceptacji i stopnia podobań się, przy wysokim (+4) stopniu jego zrozumienia.

Wart uwagi jest komentarz z grupy niemieckojęzycznej, z kategorii neutralnych zgodnych z oznaczeniami na skalach, jakim jest wyznanie – *Nie zrozumiałam. Nie wiem, co 7Up znaczy* (os. bad. 46), wskazujące na niezrozumienie dowcipu ze względu na nieznaną kluczkowość wyrażenia/marki napoju, mimo deklarowanej

znajomości języka angielskiego na poziomie B2, uczynione przy, potwierdzających neutralny charakter wypowiedzi, zerowych wartościach na wszystkich trzech skalach.

Reasumując, dowcip wymagający w odbiorze znajomości języka angielskiego (deklarowanej przez prawie 70% osób badanych) spotkał się ze zdecydowanie pozytywną oceną we wszystkich grupach (najwyższą w grupie polskojęzycznej). Mimo zdarzających się w każdej z nich przypadków niezrozumienia gry słów, na której się on zasadza i związanej z tym konsternacji wobec dosłownego odbioru treści, notowano wiele uwag podkreślających jego walory.

W świetle powyższego dowcip jawi się jako klasyczny przykład żartu, który prawdziwie bawi, bez urażania czyichkolwiek uczuć, zatem – jako neutralny i pod tym względem uniwersalny. Komentarze w swojej większości wskazują, że dowcip spełnia oczekiwania wielu osób badanych co do pożądanych walorów, jakimi powinny się cechować rozśmieszające wypowiedzi tego rodzaju.

- Podsumowanie analizy dowcipów z podzbioru (1A–5A)

Spśród 450 odpowiedzi osób oceniających dowcipy z podzbioru 1A–5A komentarzem opatrzonych zostało 361 (80,2%): 117 (26,0%), 115 (25,6%) i 129 (28,7%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 89 (19,8%) komentarzy (w tym 12 autorstwa płci męskiej) sprowadzało się jedynie do podania danych liczbowych.

Wyniki analizowane pod kątem udziału liczbowego wszystkich ustanowionych kategorii komentarzy, w układzie: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne przedstawiono w tabeli 24.

Tabela 24. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1A–5A)

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	42	9,3	40	8,9	35	7,8	117	26,0	14,54	0,069
Negatywne	22	4,9	29	6,4	37	8,2	88	19,5		
Neutralne	14	3,1	8	1,8	6	1,3	28	6,2		
Niejednozn.	39	8,7	38	8,4	51	11,3	128	28,4		
Razem	117	26,0	115	25,6	129	28,7	361	80,2		
b/k	33	7,3	35	7,8	21	4,7	89	19,8		

N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Z zestawienia w tabeli 24 wynika wyraźna przewaga liczby ocen niejednoznacznych nad pozytywnymi oraz negatywnymi.

Wynik testu χ^2 ($p > 0,05$) wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic między grupami w zakresie reakcji na dowcipy z tego podzbioru.

Równowaga (wg I_a) i wskazująca na nią wartość indeksu I_b – dotyczące relacji ogółu ocen pozytywnych do ogółu niejednoznacznych oraz ogółu negatywnych (przy indeksach: $I_a = 1,0$, $I_b = 1,3$) – ostatecznie stanowią o niejednoznacznej globalnej ocenie dowcipów z podzbioru 1A–5A (przy dowcipie 5A „Pobudka” ocenionym zdecydowanie wysoko).

Powyższe dane pokazują, jak trudnymi w odbiorze (czy to ze względów interpretacyjnych, czy to słabej – wbrew deklarowanej – znajomości języka angielskiego) okazały się dla wielu badanych osób dowcipy z omawianego podzbioru.

Podobnie jak w trzech poprzednich podzbiórach, analiza jakościowa i ilościowa dowcipów ze źródeł anglojęzycznych pokazuje zależność motywacji osób badanych do komentowania od kolejności pojawiania się ich w ankiecie. I tak: dowcipy z pierwszej dziesiątki, 1A i 2A (poz. 3. i 9), wywołały identyczną liczbę komentarzy – 79, dowcip 3A (poz. 12) – 73, dowcip 4A (poz. 13.) – 67 i dowcip 5A (poz. 19, przedostatnia w ankiecie) – zaledwie 63.

Analogicznie do dowcipów ze źródeł innych niż anglojęzyczne, we wszystkich grupach i w odniesieniu do wszystkich dowcipów stwierdzono stosowanie wartości (0) dla określenia neutralnego stanowiska osoby oceniającej bądź braku zrozumienia, akceptacji czy podobań się dowcipu.

Odnotowano też komentarze wyrażające pozornie pozytywne opinie, które w kontekście wartości podanych na skalach okazywały się stwierdzeniami ironicznymi (dotyczy to dowcipów: 1A – os. bad. 71, 86 i 89; 3A – os. bad. 9 oraz 4A – os. bad. 17 i 24).

Z faktu, że dowcip 1A został oceniony zdecydowanie negatywnie (za sprawą szczególnie licznych komentarzy niejednoznacznych), wynika, że konkretny dowcip, niezależnie od preferencji ogólnej tematyki, może być odbierany mniej lub bardziej pozytywnie (bądź negatywnie) zależnie od prezentowanej w nim konkretnej sytuacji i sposobu jej ujęcia. Zaledwie co czwarta osoba spośród wszystkich badanych podała (w pierwszej części ankiety) problematykę „Pijacy” jako niepreferowaną do żartów i tylko 12 z nich do wspomnianego dowcipu udzieliło komentarza negatywnego.

Dowcipy oparte na grze słów, przedstawiające nieoczywiste sytuacje, jak np. dowcipy 2A i 4A, wywoływały zazwyczaj liczne reakcje negatywne lub ambiwalentne, których podłożem było często niezrozumienie sensu dowcipu wynikające

także z nieznamości języka. W kontrze do tych dwóch stoi dowcip 5A, o podobnej konstrukcji, oceniony (jako jedyny spośród anglojęzycznych) zdecydowanie pozytywnie jako ten o neutralnej tematyce, zasadzony na nieskomplikowanej grze słów, zgodny zatem ze zgłaszanymi przez osoby badane oczekiwaniami co do charakteru i konstrukcji tego typu humorystycznych wypowiedzi.

Podobnie jak dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych czy rosyjskojęzycznych prezentujące czarny humor, także i tego typu anglojęzyczny dowcip, 3A, wywołał liczne reakcje negatywne i niejednoznaczne. Warto nadmienić, że dwa komentarze do tego dowcipu, odnotowane w grupie rosyjskojęzycznej, zawierają przypuszczenie, że może on pochodzić ze źródeł anglojęzycznych (os. bad. 74, 86).

Biorąc pod uwagę wartości indeksu I_b wyliczone dla poszczególnych dowcipów, ich hierarchia w tym podzbiorze jawi się następująco:

1. dowcip 5A „Pobudka” ($I_b = 10,0$);
2. dowcip 1A „Test alkoholowy” ($I_b = 2,3$);
3. dowcip 2A „W restauracji” ($I_b = 1,4$);
4. dowcip 3A „Na polu golfowym” ($I_b = 0,5$);
5. dowcip 4A „Singiel” ($I_b = 0,4$).

Z powyższego zestawienia wynika, że największym powszechnym uznaniem cieszył się oparty na grze słów neutralny w treści dowcip 5A, znacznie mniejszym – dowcip 1A. Natomiast pozostałe zostały ocenione negatywnie. Wnosić zatem można, że podstawowe znaczenie w ocenie dowcipów ze źródeł anglojęzycznych miał ich temat, w mniejszym stopniu konstrukcja czy charakter.

5.4.2.5. Podsumowanie wyników

Spośród 1800 wypowiedzi osób oceniających przedstawione w ankiecie dowcipy komentarzem opatrzonych zostało 1430 (79,4%): 463 (25,7%), 443 (24,6%) i 524 (29,1%), odpowiednio – w poszczególnych grupach badanych; pozostałych 370 (20,6%) (w tym 58 (3,2%) autorstwa osób płci męskiej) sprowadzało się jedynie do podania danych liczbowych.

Wyniki analizowane pod kątem udziału liczbowego wszystkich ustanowionych kategorii komentarzy, w układzie: 1. pozytywne / 2. negatywne / 3. neutralne / 4. niejednoznaczne przedstawiono w tabeli 25.

Tabela 25. Test χ^2 . Dowcipy ze zbioru (1P–5A)

	Polskojęz.		Niemieckojęz.		Rosyjskojęz.		Razem		χ^2	<i>p</i>
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywne	215	11,9	152	8,4	214	11,9	581	32,3	75,46	0,000*
Negatywne	73	4,1	118	6,5	101	5,6	292	16,2		
Neutralne	39	2,2	36	2,0	17	0,9	92	5,1		
Niejednozn.	136	7,5	137	7,6	192	10,7	465	25,8		
Razem	463	25,7	443	24,6	524	29,1	1430	79,4		
b/k	137	7,6	157	8,7	76	4,2	370	20,6		

* $p < 0,001$; N – liczebność, % – procentowy udział odpowiedzi, b/k – odpowiedzi bez komentarza.

Z zestawienia w tabeli 25 wynika wyraźna przewaga liczby ocen pozytywnych nad niejednoznaczными oraz negatywnymi.

Wynik testu χ^2 ($\chi^2 = 75,46$; $p < 0,001$) wskazuje na występujące istotne różnice między poszczególnymi grupami w zakresie reakcji na wszystkie dowcipy.

Zbliżona do 1,5-krotnej (wg I_a) i 2-krotna (wg I_b) przewaga ogółu ocen pozytywnych nad ogółem niejednoznacznych oraz ogółem negatywnych (przy indeksach: $I_a = 1,4$, $I_b = 2,0$) ostatecznie stanowi o pozytywnej ocenie wszystkich 20 dowcipów, rozważanych razem. Wskazuje to pośrednio na prezentowany przez osoby komentujące – pozytywny, ogólnie biorąc, trend dotyczący osądu dowcipów przedstawionych im do oceny.

W świetle analizy rozkładu procentowego komentarzy:

- (i) na każdą z grup badanych przypadło po ca 1/3 z ich globalnej liczby (grupa rosyjskojęzyczna okazała się najbardziej zmotywowaną do ich udzielania, a grupa niemieckojęzyczna – najmniej aktywną w tym zakresie);
- (ii) na każdy z podzbiorów dowcipów przypadło po ca 1/4 z globalnej puli komentarzy (podzbiór 1N–5N uzyskał ich najwięcej, a podzbiór 1R–5R – najmniej).

Łączna liczba komentarzy podanych do poszczególnych dowcipów wahała się między 60 a 84. Zakres odnośnych wartości dla poszczególnych podzbiorów, zależnie od miejsca dowcipów w ankiecie, wyniósł odpowiednio: 62–78 (dowcipy: 5P, poz. 20 – 2P, poz. 6); 65–84 (dowcipy: 5N, poz. 17 – 1N, poz. 1); 60–83 (dowcipy: 5R, poz. 18 – 1R, poz. 2) oraz 63–79 (dowcipy: 5A, poz. 19 – 1A, poz. 3 i 2A, poz. 9).

Największą zatem liczbą komentarzy ogółem cechowały się (figurujące w ankiecie między poz. 1 a 9) dowcipy: 2P „Blondynka i brunetka”, 1N „Dama z supermarketu”, 1R „Grizli” oraz 1A „Test alkoholowy” i 2A „W restauracji”; a najmniejszą liczbą (mieszczące się w ankiecie między poz. 17 a 20) – dowcipy: 5P „Nadwaga”, 5N „Parametry”, 5R „Żona” i 5A „Pobudka”. Wskazuje to na istotny wpływ pozycji

poszczególnych dowcipów w ankiecie na ich odbiór: im była ona dalsza, tym słabsza była motywacja osób badanych do podawania komentarzy.

Taki rozkład komentarzy mógł wynikać z narastania znużenia osób badanych w miarę wypełniania ankiety. Jednak fakt podania najmniejszej liczby komentarzy do dowcipu trzeciego od końca (5R „Żona”), a nie do ostatniego z zamieszczonych w ankiecie, przemawia za tym, że poza pozycją dowcipu, także i jego treść miała wpływ na motywację do podawania komentarzy. Zdecydował o tym brak akceptacji (widoczny szczególnie w grupach polsko- i niemieckojęzycznej) dla postawy despotycznego i bezkompromisowego męża. Potwierdzeniem wspomnianej zależności jest też krytyczne przyjęcie przez osoby badane dowcipów zarówno z rodzaju czarnego humoru (dowcipy: 3R „Orkiestra”, 3A „Na polu golfowym”), jak i tych prezentujących nieakceptowane postawy bohaterów (dowcipy: 5N „Parametry”, 5R „Żona”, 4A „Singiel”).

Szczególnie inspirującymi do podawania komentarzy okazały się dowcipy: (i) dotyczące relacji damsko-męskich: 1N „Dama z supermarketu” i 2P „Blondynka i brunetka” (odpowiednio 84 i 78 komentarzy); (ii) podnoszące problemy społeczne (takie jak: narkomania wśród sportowców, nadużywanie alkoholu, wizerunek różnych nacji, ubieganie się o posadę oraz stosunek do etosu pracy): 2N „Górskie pogotowie”, 1A „Test alkoholowy”, 1R „Grizli”, 3N „Wrócę później” oraz 1P „Gospodarstwo Antka” i 3P „Rozmowa psów” (odpowiednio 79, 79, 76, 76 i 74 komentarze), a także (iii) jeden z pogranicza abstrakcji (podkreślający niejednoznaczność niefortunnie użytego określenia czasu) dowcip 2A „W restauracji” (79 komentarzy).

Liczba komentarzy udzielonych do pozostałych dowcipów nie przekroczyła natomiast bariery 72, tj. liczby nieprzypisanej żadnemu dowcipowi, którą można uznać za wartość graniczną między dowcipami cechującymi się większą i mniejszą ich liczbą. Do tych ostatnich należą: (i) dowcipy o tematyce szkolnej: 4P „Nauczyciel angielskiego”, 4N „Świadectwo” i 4R „Lekcja geografii” (70, 68 i 62 komentarze); (ii) wyśmiewający absurdalne zachcianki nowobogackich dowcip 2R „U dentysty” (68 komentarzy); (iii) podnoszący problem samotności dowcip 4A „Singiel” (67 komentarzy); (iv) ośmieszający plany matrymonialne niektórych kobiet dowcip 5N „Parametry” (65 komentarzy); (v) traktujący o planowaniu własnego pogrzebu dowcip z rodzaju czarnego humoru 3R „Orkiestra” (64 komentarze); (vi) oparty na grze słów dowcip z rodzaju abstrakcyjnych 5A „Pobudka” (63 komentarze); (vii) czerpiący z domeny [BRANŻY MODOWEJ], wyśmiewający współczesne standardy dotyczące idealnej kobiecej sylwetki, dowcip 5P „Nadwaga” (62 komentarze) oraz (viii) dowcip traktujący o patriarchalnych relacjach damsko-męskich 5R „Żona” (60 komentarzy).

Także i bardziej złożona konstrukcja dowcipów, powodująca trudności interpretacyjne, miała wpływ na ich odbiór we wszystkich grupach, jednak głównie w warstwie werbalnej, a nie w szacunku liczbowym. Fakt uznania tych dowcipów przez osoby badane za mało zrozumiałe nie znalazł bowiem odbicia w liczbie ocen negatywnych – wśród udzielanych do nich komentarzy dominowały, zgodne z oznaczeniami na skalach, pozytywne lub ambiwalentne. Dotyczy to opartego na personifikacji dowcipu 3P „Rozmowa psów”, odwołującego się do domen [NARODZIN] i [DIET ŻYWIENIOWYCH], dowcipu 5P „Nadwaga” czy, posiadającego odmienną od zwyczaj spotykanych konstrukcję, dowcipu 3N „Wrócę później”.

Zdecydowany wpływ na odbiór dowcipów miała też wspomniana gra słów, która powodując trudności w odbiorze, skutkowałą z reguły ocenami negatywnymi, jak w przypadku dowcipu 1R „Grizli” (wymagającego od odbiorcy znajomości języka rosyjskiego bądź innego słowiańskiego), dowcipu 1A „Test alkoholowy” czy, należącego do genderowych, dowcipu 5R „Żona” (na brak aprobaty którego wpłynęła jednak, poza samą grą słów, również jego treść), oraz jedną oceną pozytywną – dowcipu 5A „Pobudka” (wymagającego znajomości języka angielskiego). Przewaga reakcji negatywnych w przypadku dwóch pierwszych dowcipów, a reakcji pozytywnych w przypadku ostatniego z wymienionych (tj. tych, w których gra słów ogranicza się do płaszczyzny językowej i wymaga znajomości danego wyrażenia), wskazuje na zależność reakcji osób badanych (na tak skonstruowany dowcip) od stopnia znajomości danego języka.

Na odbiór dowcipów wpływ miały także i źródła ich pochodzenia. Świadczy o tym fakt zdecydowanie negatywnej bądź negatywnej ogólnej oceny trzech z pięciu dowcipów pochodzących ze źródeł anglojęzycznych (3A „Na polu golfowym”, 2A „W restauracji” i 4A „Singiel”), jak i całego podzbioru 1A–5A (w grupie polsko- i rosyjskojęzycznej oraz we wszystkich grupach łącznie). Oceniane one były wszak wyłącznie przez inne etnicznie grupy osób badanych (Polaków, Niemców i Rosjan) i tym samym pozbawione oparcia w grupie rodzimej (Anglików).

Wpływ na ocenę dowcipów miał również krytyczny odbiór przez osoby z grupy niemieckojęzycznej dowcipów zawierających stereotypy genderowe: 2P „Blondynka i brunetka”, 5P „Nadwaga”, 1N „Dama z supermarketu” i 5R „Żona”, jak również wyraźna aprobata grupy rosyjskojęzycznej dla dowcipu 3R „Orkiestra”, czy jej ambiwalentny stosunek do dowcipu 4R „Lekcja geografii” (w obu przypadkach w opozycji do dwu pozostałych grup). Nie sposób pominąć wpływu doświadczeń osobistych osób badanych, jak i doświadczeń pokoleniowych/grupowych związanych z ich tożsamością i krajem pochodzenia, czyli zarówno z aktualnymi problemami

gospodarczo-społecznymi krajów ojczystych, jak i z większą lub mniejszą (zależnie od poszczególnych grup i tematu dowcipu) presją kalki doświadczeń sięgających niejednokrotnie poprzednich pokoleń. Są to doświadczenia historyczne i mentalnościowe – w przypadku dowcipów: 1P „Gospodarstwo Antka”, 3P „Rozmowa psów”, 5N „Parametry”, 1R „Grizli”; społeczne i społeczno-kulturowe – w przypadku dowcipów: 1N „Dama z supermarketu”, 2N „Górskie pogotowie”, 3N „Wrócę później”, 1A „Test alkoholowy”, 4A „Singiel”; kulturowo-obyczajowe i kulturowo-światopoglądowo-społeczne – w przypadku dowcipów: 2P „Blondynka i brunetka”, 5P „Nadwaga”, 2R „U dentysty”, 3R „Orkiestra”, 5R „Żona”, 2A „W restauracji”, 3A „Na polu golfowym”, w tym i doświadczenia szkolne – w przypadku dowcipów: 4P „Nauczyciel angielskiego”, 4N „Świadek” i 4R „Lekcja geografii”. Ogólnie biorąc, jest to wpływ presji tradycji (w szerokim znaczeniu tego terminu) i związanych z tym stereotypów – głównie genderowych (dowcipy: 5P „Nadwaga”, 1N „Dama z supermarketu”, 5N „Parametry”, 5R „Żona”, 3A „Na polu golfowym”), ale też i innych, dotyczących narkomanii u sportowców, różnic kulturowych czy postaw nowobogackich (dowcipy: 2N „Górskie pogotowie”, 1R „Grizli”, 2R „U dentysty”). Jedynym wolnym od wpływu tej presji okazał się czysto abstrakcyjny, odwołujący się do znanej bajki, dowcip 5A „Pobudka”.

Aktywując doświadczenia osobiste, dowcipy 4P „Nauczyciel angielskiego” i 4N „Świadek” (przedstawiające naganne postawy słabych w nauce, za to sprytnych uczniów) wywoływały u oceniających je sentymentalne odniesienia do wspomnień z lat szkolnych, i to niezależnie od tego, czy tematyka danego dowcipu mieściła się wśród preferowanych przez dane osoby tematów do żartów, czy nie, co miało wpływ na pozytywny odbiór wspomnianych dowcipów, mimo negatywnych treści w nich zawartych.

Wyjątek stanowi trzeci z dowcipów o tematyce szkolnej – 4R „Lekcja geografii”, wymagający od odbiorców wyobraźni i przetworzenia metafor zawartych w słowach nauczycielki i ucznia, nastrożający tym samym trudności w odbiorze i, jako taki, oceniony negatywnie.

Ogólnie biorąc, preferowano dowcipy oparte na grze słów (zarówno w języku ojczystym, jak i w obcym, znanym sobie), a także te o tematyce bliskiej życia i realiów życia codziennego osób badanych. Najmniej preferowanymi natomiast okazały się dowcipy zawierające stereotypy genderowe (w szczególności wyśmiewające obraz kobiety), kulturowe, a także branżowe oraz te z rodzaju czarnego humoru.

Trudności interpretacyjnych przysparzała, podawana przez osoby badane ze wszystkich grup, wartość (0) stopnia zrozumienia, akceptacji czy podobań się

dowcipu. W zestawieniu z treścią komentarza i pozostałymi wartościami wyrażała ona albo brak zrozumienia, akceptacji i/lub podobania się dowcipu, albo neutralny bądź negatywny stosunek do niego, toteż użycie wartości (0) w zestawieniu z treścią komentarza w wielu przypadkach ulegało rozmyciu, stawało się nieostre i traciło swą jednoznaczność.

W każdej z grup badanych stwierdzono także komentarze wyrażające pozornie pozytywne opinie, które w kontekście niewerbalnych składników oceny dowcipu (wartości podanych na skalach) okazywały się stwierdzeniami ironicznymi. Dotyczyło to łącznie 14 dowcipów. Największą liczbę takich komentarzy odnotowano w grupie polskojęzycznej, która za sprawą dwu osób (os. bad. 10 i 25) okazała się w ogóle szczególnie predysponowana do formułowania takich stwierdzeń.

Zdarzały się też wypowiedzi pozornie ironiczne – stwierdzone jedynie w grupie polskojęzycznej i tylko do dowcipu 4P „Nauczyciel angielskiego” – które w zestawieniu z wartościami podanymi na skalach okazały się komentarzami interpretującymi pozytywnymi (os. bad. 8, 25) lub komentarzem niezgodnym z oznaczeniami na skalach (os. bad. 17).

Analiza materiału ujawniła nieostrość nie tylko wartości liczbowej (0), podawanej przez osoby badane na skalach ocen, ale także pojawiających się w komentarzach wyrażen, takich jak: – *OK*, – *Nudne*, – *Nieśmieszny*.

Komentarz – *OK*, notowany najczęściej w grupie niemieckojęzycznej (37-krotnie), a najrzadziej – w rosyjskojęzycznej (4-krotnie), przy 13-krotnym jego użyciu w grupie polskojęzycznej – w zestawieniu z towarzyszącymi mu, rozbieżnymi wartościami na skalach, wskazuje na ambiwalentną ocenę, jak np. w przypadku dowcipu 3P „Rozmowa psów” (os. bad. 48), przy wartościach (+4 i –3) stopnia akceptacji i stopnia jego podobania się, czy w przypadku dowcipu 4N „Świadectwo” (os. bad. 35), przy wartościach dodatnich na skalach zrozumienia (+5) i podobania się (+3) oraz wartości zerowej na skali akceptacji, bądź dowcipu 4R „Lekcja geografii” (os. bad. 13), przy najwyższej wartości (+5) na skalach zrozumienia i akceptacji oraz zerowej na skali stopnia podobania się, a także dowcipu 5A „Pobudka” (os. bad. 8), przy wartości (+5) na skalach zrozumienia i akceptacji oraz ujemnej wartości (–2) na skali stopnia podobania się.

Wspomniane niejasności ilustrują także wyrażenia – *Nudne* (os. bad. 14) do dowcipu 3P „Rozmowa psów”, – *Trochę nudny* (os. bad. 3) do dowcipu 2P „Blondynka i brunetka” i – *Naprawdę nudny* (os. bad. 44) do dowcipu 2A „W restauracji”, na tle towarzyszących im, odpowiednio, wartości stopnia akceptacji i podobania się: (+3 i +1), (+1 i +1), (+1 i +5). Widać jasno, że najniższe z tych wartości towarzyszą

najbardziej łagodnemu ze wspomnianych wyrażen: – *Trochę nudny*, a najwyższe najbardziej negatywnemu: – *Naprawdę nudny*.

Lapidarne określenie – *Nieśmieszny*, stosowane najczęściej w grupie rosyjskojęzycznej, pojawia się głównie w kategorii komentarzy niezgodnych z oznaczeniami na skalach, przy połączeniu jego negatywnej treści z pozytywną oceną dowcipu, wyrażoną dodatnimi wartościami na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się, jak np. wartościami: (+2 i +1), podanymi do dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka” (os. bad. 82) lub (+5 i +1), towarzyszącymi dowcipowi 1N „Dama z supermarketu” (os. bad. 90), a także, odnotowanymi na wszystkich trzech skalach, wartościami (+3) czy (+5) w przypadku dowcipów: 3R „Orkiestra” (os. bad. 72) czy 2A „W restauracji” (os. bad. 73). Fakt podawania do negatywnych komentarzy dodatnich wartości na skalach stopnia akceptacji i stopnia podobań się dowcipu świadczyć może o tym, że zdaniem ich autorów, stopień tej negatywności nie jest na tyle duży, by wymagał podania wartości ujemnych – w ich mniemaniu niskie, dodatnie wartości wystarczają także do wyrażenia lekkiej dezaprobaty dla dowcipu.

We wszystkich grupach notowano także komentarze ambiwalentne z wysoką wartością stopnia akceptacji i niską stopnia podobań się dowcipu, wskazujące na istniejący rozdźwięk między oceną dowcipu a oceną jego rodzaju lub tematu.

Przykładami takich ambiwalentnych wypowiedzi są niektóre z podanych do dowcipów: 2P „Blondynka i brunetka” (– *Nie należy do najśmieszniejszych*) (os. bad. 24) czy 5P „Nadwaga” (– *Blondynce wolno*) (os. bad. 24), 4N „Świadek” (– *Na ten temat mogą być lepsze dowcipy*) (os. bad. 82), 3R „Orkiestra” (– *Smutny i – Nieśmieszny*) (os. bad. 56 i 89) oraz 1A „Test alkoholowy” (– *Nie śmiesz i – Alkohol nie jest moim tematem*) (os. bad. 8 i 55).

Na szczególną uwagę zasługują komentarze informujące o niezrozumieniu dowcipu/puenty, jak: ‘Nie rozumiem’, ‘Nie rozumiały’, ‘Nie zrozumiałam/-em’ itp., których najwięcej notowano w grupie niemieckojęzycznej, co ma związek z największymi trudnościami, jakie stanowił dla osób z tej grupy dowcip 1R „Grizli”.

Poza wspomnianym wyżej dowcipem 1R, takimi komentarzami charakteryzują się głównie dowcipy: 4A „Singiel” i 2N „Górskie pogotowie”. Żadnej z tego typu wypowiedzi nie wywołały natomiast dowcipy: 2P „Blondynka i brunetka”, 1N „Dama z supermarketu” i 5N „Parametry”.

Komentarze te zasługują na uwagę ze względu na fakt, że mimo deklarowanego w nich niezrozumienia danego dowcipu, niektóre osoby badane podejmowały się jego oceny, podając inne niż zerowe, lub maksymalnie ujemne, wartości na skalach. I tak, fakt niezrozumienia dowcipu, wyrażony np. w komentarzach: – *Nie zrozumiałam*

(os. bad. 61) czy – *Nie rozumiem tego kawału* (os. bad. 7), podanych odpowiednio do dowcipów: 3P „Rozmowa psów” czy 2N „Górskie pogotowie”, nie przeszkadzało im autorkom podać dodatnich wartości na skalach, co sprawia, że wypowiedzi te są nieprecyzyjne. W przypadku pierwszego z nich, podanej na skali stopnia podobań się dowcipu wartości (–4) towarzyszy dodatnia (+3) wartość stopnia akceptacji, przy – przeczącej słowom komentarza – także dodatniej (+2) wartości stopnia jego zrozumienia. Podobnie i w przypadku drugiego z wymienionych przykładów, niskie, ale dodatnie (+1) wartości na wszystkich trzech skalach – wbrew zawartej w komentarzu deklaracji – świadczą jednak o pewnym, choć niewielkim, stopniu zrozumienia dowcipu. W świetle powyższego deklaracja o jego niezrozumieniu okazuje się także kategorią nieostrą. Przykłady te pokazują, że parametr zrozumienia/niezrozumienia dowcipu, podobnie jak pozostałe dwa, jest stopniowalny i nie można go zawęzić wyłącznie do odpowiedzi: ‘Tak – rozumiem’, ‘Nie – nie rozumiem’.

Z kolei podanym do dowcipów 1R „Grizli” i 4A „Singiel” komentarzom: – *Niezrozumiały* (os. bad. 6) i – *Nie rozumiem* (os. bad. 58) towarzyszą ujemne wartości: (–5) w przypadku pierwszym i (–3) w przypadku drugim na wszystkich trzech skalach, będące wyrazem emocjonalnego wzburzenia wywołanego faktem niezrozumienia dowcipu. Różnią się jedynie intensywnością tego uczucia. Kluczowa różnica między tonem tych komentarzy tkwi w przyczynach niejasności tych dowcipów dla osób badanych: dla pierwszej z nich dowcip 1R „Grizli” jest niezrozumiały z powodu braku znajomości języka, w którym wyrażona jest gra słów, natomiast trudności ze zrozumieniem dowcipu 4A „Singel” u osoby drugiej wiążą się z niejasnością kontekstu, w jakim występuje w puencie dowcipu nazwa sieci komórkowej.

Ujemne bądź zerowe wartości na skali stopnia zrozumienia, przy zerowych wartościach na pozostałych dwu, towarzyszą 1/3 wszystkich komentarzy wyrażających niezrozumienie dowcipu. Najwięcej takich ocen dotyczy dowcipów pochodzących ze źródeł rosyjskojęzycznych (1R–5R), a najmniej – z niemieckojęzycznych (1N–5N).

Analiza całości materiału, dokonana pod kątem liczby ocen pozytywnych i negatywnych, przypisanych poszczególnym dowcipom w poszczególnych grupach, ujawniła odmienne preferencje wyborów w każdej z nich.

I tak, grupa polskojęzyczna spośród dowcipów ze źródeł polskojęzycznych najwyżej oceniła dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”, a najniżej – 5P „Nadwaga”. Warto uwagi jest fakt, że dowcip 1P „Gospodarstwo Antka” został oceniony niejednoznacznie (prawdopodobnie nie tylko ze względu na wspomniany już protest rolników „Zielone miasteczko” w Warszawie w 2015 roku, ale i konceptualizacje związane z postaciami z klasycznych dzieł literackich, Antka Boryny z powieści Reymonta

„Chłopi” czy tytułowego Antka z noweli Prusa i aktywowaną domenę [ŻYCIA NA WSI] oraz subdomenę [PRACY NA ROLI]). A łącznie ze wszystkich dowcipów najwyżej oceniony został dowcip 2R „U dentysty”, a najniżej – dowcip 4A „Singiel”.

Grupa niemieckojęzyczna natomiast spośród dowcipów ze źródeł niemieckojęzycznych najwyżej oceniła dowcip 4N „Świadecko”, a najniżej – dowcip 2N „Górskie pogotowie”. Dowcip 4N okazał się także łącznie najwyżej ocenionym ze wszystkich, natomiast dowcip 1P „Gospodarstwo Antka” – najniżej.

Grupa rosyjskojęzyczna z kolei spośród dowcipów ze źródeł rosyjskojęzycznych najwyżej oceniła dowcip 2R „U dentysty”, a najniżej – dowcip 1R „Grizli”. A ze wszystkich dowcipów łącznie najwyżej – dowcip 2R „U dentysty”, a najniżej – dowcip 4A „Singiel”.

Natomiast z punktu widzenia wszystkich osób komentujących najbardziej preferowanym okazał się dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”, a najmniej – dowcip 4A „Singiel”.

A zatem, analiza preferencji wyboru poszczególnych dowcipów pod kątem przynależności grupowej osób komentujących, przeprowadzona na zasadzie opozycji: najbardziej preferowany – najmniej preferowany, w odnośnym podzbiorze/całym zbiorze, przedstawia się następująco:

- w grupie polskojęzycznej: 4P/2R – 5P/3A
- w grupie niemieckojęzycznej: 4N/4N – 2N/1P
- w grupie rosyjskojęzycznej: 2R/2R – 1R/4A
- we wszystkich grupach łącznie: /4P – /4A.

Powyższe dane ujawniły następujące fakty: (i) najbardziej preferowanymi w poszczególnych grupach okazały się trzy, pochodzące z różnych źródeł, dowcipy (4P, 4N i 2R) – przy wskazaniu przez ogół komentujących na ten sam co w grupie polskojęzycznej dowcip (4P); (ii) analogiczne zachowania dwu grup (niemiecko- i rosyjskojęzycznej) co do wskazań na dowcip z rodzimego podzbioru (odpowiednio 4N i 2R), jako na najbardziej preferowany – zarówno w przypadku odnośnych podzbiorów, jak i całego zbioru dowcipów; (iii) dużą zgodność wskazań dotyczących dowcipów najmniej preferowanych w całym zbiorze: trzy wskazania (z czterech łącznie) na dowcipy ze źródeł anglojęzycznych.

Analiza danych liczbowych dotyczących ocen pozytywnych/negatywnych, używanych przez poszczególne podzbiory dowcipów, wskazuje natomiast, że osobom komentującym:

- z grupy polskojęzycznej najbardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych, a najmniej – z anglojęzycznych, a z dwóch pozostałych podzbiorów

plasujących się między nimi – dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych bardziej niż ze źródeł polskojęzycznych;

- z grupy niemieckojęzycznej najbardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych, a najmniej – z rosyjskojęzycznych, a z dwóch pozostałych podzbiorów plasujących się między nimi – bardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł anglojęzycznych niż ze źródeł polskojęzycznych;
- z grupy rosyjskojęzycznej najbardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych, a najmniej – ze źródeł anglojęzycznych, a z dwóch pozostałych podzbiorów plasujących się między nimi – bardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł polskojęzycznych niż te ze źródeł niemieckojęzycznych;
- ze wszystkich grup łącznie najbardziej odpowiadały dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych, a najmniej – ze źródeł anglojęzycznych, a z dwóch pozostałych podzbiorów – nieco bardziej (choć porównywalnie) – dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych niż te ze źródeł polskojęzycznych.

Z powyższych dociekań wynika, że preferencje osób komentujących:

- z grupy polsko- i rosyjskojęzycznej okazały się zbieżne co do wskazania dowcipów ze źródeł rosyjskojęzycznych jako najbardziej im odpowiadających ($I_b = 4,2$ i $3,5$ odpowiednio), a dowcipów ze źródeł anglojęzycznych – jako odpowiadających najmniej ($I_b = 1,9$ i $0,9$ odpowiednio);
- z grupy niemieckojęzycznej, jak i ze wszystkich grup łącznie okazały się zbieżne co do wskazania dowcipów ze źródeł niemieckojęzycznych jako najbardziej im odpowiadających (odpowiednio $I_b = 2,7$ i $2,8$), jednak przy rozbieżności wskazań co do tych najmniej odpowiadających. Okazały się nimi dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych – w ocenie osób z grupy niemieckojęzycznej ($I_b = 0,6$), a ze źródeł anglojęzycznych – w ocenie wszystkich komentujących ($I_b = 1,3$).

Z rozkładu procentowego komentarzy pozytywnych w poszczególnych podzbiorach: $1P-5P - 10,5\%$, $1N-5N - 12,2\%$, $1R-5R - 9,8\%$, $1A-5A - 8,2\%$, wynika, że dowcipy ze źródeł niemieckojęzycznych zostały ocenione najwyżej, a ze źródeł anglojęzycznych – najniższej, przy różnicy między nimi równej $4,0\%$, i wielkościach pozostałych różnic między podzbiorami, wynoszących dla poszczególnych ich relacji: $1N-5N/1R-5R - 2,4\%$, $1P-5P/1A-5A - 2,3\%$, $1N-5N/1P-5P - 1,7\%$, $1R-5R/1A-5A - 1,6\%$ oraz $1P-5P/1R-5R - 0,7\%$.

Trzy najwyższe z wymienionych wartości ($4,0\%$, $2,4\%$, $2,3\%$) można uznać – zgodnie z przyjętym w podrozdziale 5.3 („Materiał i metoda”) kryterium oceny tego parametru – za wskazujące na wpływ źródła pochodzenia dowcipów na ich oceny, zważywszy na liczbę analizowanych odpowiedzi z komentarzami ($N = 1430$).

• 5.4.2.6. Wnioski końcowe

Dla oceny przeprowadzonego badania istotne okazały się trzy kwestie:

- (i) preferencje indywidualne dotyczące poszczególnych dowcipów;
- (ii) preferencje grupowe dotyczące poszczególnych dowcipów;
- (iii) preferencje grupowe i ogółu komentujących dotyczące podzbiorów.

Na podstawie uzyskanych danych ustalono, że:

- najbardziej preferowanymi okazały/okazał się:
 - dowcipy: 4P „Nauczyciel angielskiego”, 4N „Świadectwo” i 2R „U dentysty” – wskazane przez wszystkie grupy badane i ogół komentujących,
 - podzbiór 1N–5N – preferowany przez grupę niemieckojęzyczną i ogół komentujących, przy wskazaniach grup polsko- i rosyjskojęzycznej na podzbiór 1R–5R. A zatem grupy niemiecko- i rosyjskojęzyczna jako na najbardziej preferowane wskazały dowcipy z odnośnych źródeł rodzimych, grupa polskojęzyczna natomiast – na dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych. Wskazanie grupy niemieckojęzycznej na podzbiór najbardziej preferowany znalazło potwierdzenie w wyborze dokonanym przez ogół komentujących, a podzbiór wskazany przez grupy słowiańskie, jako taki, uznany został przez grupę niemieckojęzyczną za najmniej preferowany;
- najmniej preferowanymi okazały/okazał się:
 - dowcipy: 1P „Gospodarstwo Antka”, 5P „Nadwaga”, 2N „Górskie pogotowie”, 1R „Grizli” oraz 4A „Singiel” – wskazane przez wszystkie grupy badane i ogół komentujących,
 - podzbiór 1A–5A – wskazany przez obie grupy słowiańskie i ogół komentujących, przy wskazaniu grupy niemieckojęzycznej na podzbiór 1R–5R. A zatem wskazanie grup polsko- i rosyjskojęzycznej na dowcipy ze źródeł anglojęzycznych jako najmniej preferowanych znalazło potwierdzenie ogółu komentujących, jednak przy odrębnym zdaniu grupy niemieckojęzycznej, która za takowe uznała dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych.

Preferencje wyborów co do źródeł pochodzenia dowcipów (dokonywanych wszak bez znajomości źródeł ich pochodzenia) okazały się więc zbieżne w obu grupach słowiańskich, zarówno co do wskazań na dowcipy ze źródeł rosyjskojęzycznych – jako najbardziej preferowanych, jak i tych ze źródeł anglojęzycznych – jako najmniej preferowanych.

Z faktu, że ani grupa polskojęzyczna, ani pozostałe grupy, jak i ogół osób badanych nie wskazał na dowcipy ze źródeł polskojęzycznych jako preferowane, wynika,

że nie wzbudziły one (poza dowcipami 1P i 4P) większych emocji u osób komentujących. Potwierdzeniem tego jest uplasowanie się podzbioru 1P–5P – ze wskazań grup polsko- i niemieckojęzycznej oraz ogółu komentujących – na trzecim miejscu pod względem stopnia preferencji dowcipów z poszczególnych źródeł. Kolejność podzbiorów w ich hierarchii okazała się bowiem następująca: 1N–5N ($I_b = 2,8$); 1R–5R ($I_b = 2,1$); 1P–5P ($I_b = 2,0$); 1A–5A ($I_b = 1,3$).

Przyczyną faktu, że dowcipy polskojęzyczne znalazły się na trzecim miejscu upatrywać można w charakterze dowcipów z podzbioru 1P–5P, których tematyka okazała się mało interesująca, a puenta mało zaskakująca w ocenie osób komentujących. Fakt, że podzbiór 1A–5A znalazł się na ostatnim miejscu, można tłumaczyć ich problemami natury językowej, jak i brakiem anglojęzycznej grupy badanej.

Zarówno wyniki grupowe co do preferencji podzbiorów, jak i wyniki uzyskane dla poszczególnych dowcipów w podzbiórach okazały się rozbieżne z preferencjami indywidualnymi, które przedstawiono poniżej w globalnej hierarchii dowcipów.

Globalna hierarchia dowcipów prezentuje się bowiem następująco:

1. dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”, przy 56,7% pozytywnych *vs.* 3,3% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 17,2$) [17,181];
2. dowcip 5A „Pobudka”, przy 44,4% pozytywnych *vs.* 4,4% negatywnych ocen w globalnej ich puli (przy 63,5% ocen pozytywnych w odnośnym podzbiórze) ($I_b = 10,1$) [10,09];
3. dowcip 4N „Świadek”, przy 44,4% pozytywnych *vs.* 4,4% negatywnych ocen w globalnej ich puli (przy 58,8% ocen pozytywnych w odnośnym podzbiórze) ($I_b = 10,1$) [10,09];
4. dowcip 2R „U dentysty”, przy 46,7% pozytywnych *vs.* 7,8% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 6,0$) [5,987];
5. dowcip 3N „Wróć później”, przy 48,9% pozytywnych *vs.* 8,9% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 5,5$) [5,494];
6. dowcip 1N „Dama z supermarketu”, przy 48,9% pozytywnych *vs.* 13,3% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 3,7$) [3,676];
7. dowcip 1A „Test alkoholowy”, przy 31,13% pozytywnych *vs.* 13,3% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 2,3$) [2,34];
8. dowcip 3P „Rozmowa psów”, przy 32,2% pozytywnych *vs.* 14,4% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 2,2$) [2,236];
9. dowcip 5R „Żona”, przy 24,4% pozytywnych *vs.* 11,1% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 2,2$) [2,198];

10. dowcip 5N „Parametry”, przy 31,1% pozytywnych *vs.* 15,6% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 2,0$) [1,993];
11. dowcip 3R „Orkiestra”, przy 25,6% pozytywnych *vs.* 13,3% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 1,9$) [1,924];
12. dowcip 2P „Blondynka i brunetka”, przy 37,7% pozytywnych *vs.* 20,0% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 1,9$) [1,885];
13. dowcip 4R „Lekcja geografii”, przy 25,6% pozytywnych *vs.* 16,7% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 1,5$) [1,532];
14. dowcip 2A „W restauracji”, przy 28,9% pozytywnych *vs.* 20,0% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 1,4$) [1,445];
15. dowcip 1R „Grizli”, przy 33,3% pozytywnych *vs.* 25,6% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 1,3$) [1,3];
16. dowcip 5P „Nadwaga”, przy 18,9% pozytywnych *vs.* 20,0% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 0,9$) [0,945];
17. dowcip 1P „Gospodarstwo Antka”, przy 21,1% pozytywnych *vs.* 26,7% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 0,8$) [0,79];
18. dowcip 2N „Górskie pogotowie”, przy 20,0% pozytywnych *vs.* 26,7% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 0,7$) [0,749];
19. dowcip 3A „Na polu golfowym”, przy 15,6% pozytywnych *vs.* 32,2% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 0,5$) [0,484].
20. dowcip 4A „Singiel”, przy 10,0% pozytywnych *vs.* 27,8% negatywnych ocen w globalnej ich puli ($I_b = 0,4$) [0,359].

W porównaniu z danymi dotyczącymi podzbiorów klasyfikacja ta potwierdza jedynie wiodącą rolę dowcipów ze źródeł niemieckojęzycznych, z których aż cztery (uzyskawszy wartości indeksu I_b , oscylujące w granicach 2,0–10,0) plasują się w pierwszej dziesiątce, zajmując miejsca: 3, 5, 6 i 10 – przy sześciu pozostałych zajętych przez dowcipy z innych źródeł, po dwa na każde z nich (miejsca: 1 i 8 – ze źródeł polskojęzycznych; 2 i 7 – ze źródeł anglojęzycznych oraz 4 i 9 – ze źródeł rosyjskojęzycznych).

Taka interpretacja wyników (poz. 1–10/poz. 11–20) ma swoje uzasadnienie w dwukrotnej przewadze ocen pozytywnych nad negatywnymi (wyrażonej wartością indeksu ($I_b = 2,0$), która – zgodnie z wyliczeniami dla całości poddanego analizie materiału – została przyjęta jako wartość graniczna dla ocen jednoznacznie pozytywnych.

Cechujący się dużym rozrzutem co do źródeł pochodzenia układ pozostałych dowcipów w hierarchii nasuwa – zamiast ewentualnych zależności indywidualnych

ocen dowcipów od źródła ich pochodzenia – przypuszczenie, że poza kalką doświadczeń kulturowo-społecznych i granicami dopuszczalności ostrości wypowiedzi, istotną rolę odegrał w tym sam zestaw dowcipów tworzących dany podzbiór, ograniczony do pięciu notowanych najwyżej w odnośnych rankingach internetowych, zatem dobranych losowo.

A zatem zwielokrotnienie próby w podzbiorach całości materiału badawczego być może zminimalizowałoby wpływ różnic wynikających z jakości dowcipów na uzyskane wyniki i sprzyjało obiektywizacji płynących z nich wniosków. Trzeba jednak przy tym wziąć pod uwagę trudności, jakie zaobserwowano podczas realizacji badania będącego przedmiotem niniejszej pracy, związane z męczliwością umysłu i obniżającą się koncentracją z upływem czasu wypełniania ankiety (przy pięciu dowcipach w podzbiorze), i jakich należałoby się spodziewać przy konfrontacji osób badanych z większym materiałem.

6. Dyskusja

W badaniach nad poczuciem humoru używane są dwie skale: ‘zabawności’ i ‘nie-smaku’, stosowane zazwyczaj łącznie. Pierwsza z nich odnosi się do skutecznego odbioru materiałów humorystycznych, objawiającego się śmiechem lub uśmiechem, druga – do negatywnej reakcji na materiał (Ruch 2008: 22). W tym kontekście Szameitat i wsp. (2009: 404) podnoszą problem korelacji między humorem a śmiechem i potrzebę redefinicji humoru w relacji do śmiechu, stawiając tezę, że jeśli humor ogranicza się do pozytywnych emocji, to należy oddzielić go od śmiechu i doprecyzować związek między nimi. Fakt, że dany dowcip może wywołać reakcję pozytywną u większości odbiorców i jednocześnie krytyczną u pozostałych, znalazł potwierdzenie w badaniu będącym przedmiotem niniejszej pracy. Jak konstatują Hehl i Ruch (1985: 708), niektóre materiały komiczne mogą odbiorcę śmieszyć, a mimo to, ze względu na jego poglądy etyczne, moralne, religijne, mogą być przez niego nisko oceniane. W ramach badania będącego przedmiotem niniejszej pracy zauważono z kolei reakcje odwrotne, tj. pozytywne oceny niekoniecznie pozytywnych zachowań bohaterów. Przykładem jest najwyższa w hierarchii globalnej pozycja dowcipu 4P „Nauczyciel angielskiego”, przedstawiającego sprytną, ale i arogancką postawę ucznia wobec nauczyciela. Potwierdzeniem zróżnicowanych emocjonalnie reakcji na materiały humorystyczne mogą być też liczne komentarze ambiwalentne, a także pozytywne o wartościach ujemnych czy negatywne o wartościach dodatnich na skalach, stwierdzone jako reakcje na humor zawarty w analizowanych dowcipach. Ilustrować je mogą m.in. takie komentarze, jak: – *Ten u dentysty też miał hajs* (os. bad. 29) – do dowcipu 5N „Parametry”, – *Jest złośliwy, ale można się pośmiać*, – *Czarny humor* :), – *Śmieszny, ale tak naprawdę tematyka jest smutna* (os. bad. 38, 41,

44) – do dowcipu 3A „Na polu golfowym” czy – *Rolnik szuka żony* (os. bad. 24) – do dowcipu 4A „Singiel”.

Wpływ reakcji społecznych i nastawień odbiorcy (Boriew 1955: 23) uwidocznił się wyraźnie w negatywnych reakcjach grupy polskojęzycznej na dowcip 1P „Gospodarstwo Antka”, które mogły być efektem protestów rolników w Warszawie w 2015 roku.

Postawiona w niniejszej pracy hipoteza, że odbiór materiału humorystycznego zależy nie od źródła pochodzenia dowcipu, lecz od poruszanej w danym materiale problematyki i jej bliskości realiom życia i problemom odbiorcy oraz od konstrukcji i charakteru danego dowcipu, okazała się prawdziwa tylko w odniesieniu do poszczególnych dowcipów. Potwierdziły ją wyniki indywidualne, wskazujące na obecność na najwyższych pozycjach w globalnej hierarchii dowcipów ze wszystkich analizowanych źródeł (polsko-, niemiecko-, rosyjsko- i anglojęzycznych): 4P „Nauczyciel angielskiego”, 5A „Pobudka”, 4N „Świadek” i 2R „U dentysty” (przytoczone w kolejności od najwyższej pozycji w hierarchii). Kluczowym czynnikiem decydującym o stopniu akceptacji i podobań się dowcipów jest bliskość przedstawianych w nich sytuacji komicznych realiom życia i doświadczeniom odbiorcy – najbardziej preferowanymi okazały się bowiem dowcipy o tematyce szkolnej: 4P „Nauczyciel angielskiego” i 4N „Świadek”, dowcip odwołujący się do znanej powszechnie bajki, przywołujący zapewne wspomnienia z dzieciństwa – 5A „Pobudka” oraz przedstawiający obraz bogacza owładniętego obawą o swój majątek – dowcip 2R „U dentysty”, który może wywoływać uśmiech u odbiorców młodych, borykających się nierzadko z problemami finansowymi. Fakt ten znajduje potwierdzenie u Rynkiewicza, który pisze, że „dowcipy są zabawne, ponieważ dotyczą naszego życia, naszej codzienności i spraw, które w jakiś sposób nas obchodzą” (Rynkiewicz 2012: 88). Dowcipy najmniej preferowane przez osoby komentujące: 4A „Singiel”, 3A „Na polu golfowym”, 2N „Górskie pogotowie” i 1P „Gospodarstwo Antka” (przytoczone w kolejności od ostatniej pozycji w hierarchii) są ogólnie odległe od realiów życia i doświadczeń osób komentujących. Z drugiej strony, ostatni w hierarchii dowcip 4A „Singiel” mógł wywołać reakcję odrzucenia ze względu na doskwierający wielu ludziom problem samotności. Główna jednak przyczyna szczególnej dezaprobaty dla tego dowcipu tkwi w jego konstrukcji i podkreślanych przez odbiorców trudnościach w jego zrozumieniu.

Postawionej hipotezy nie potwierdza natomiast analiza całych podzbiorów dowcipów, porównanie których wykazało różnice w odbiorze dowcipów ze względu na źródło ich pochodzenia, w zakresie od: wyraźnego wpływu źródła pochodzenia

dowcipów – w relacji podzbiorów: 1N–5N/1A–5A, znacznego wpływu – w relacji podzbiorów: 1P–5P/1A–5A i 1N–5N/1R–5R i nieznacznego wpływu – w relacji podzbiorów: 1R–5R/1A–5A i 1N–5N/1P–5P, przy braku wpływu tego czynnika – w relacji podzbiorów: 1P–5P/1R–5R. W dostępnej literaturze przedmiotu nie znaleziono informacji na temat stwierdzonego dualizmu.

Postawiona hipoteza, że dowcipy z kategorii czarnego humoru mogą wywołać sceptyczną reakcję u osób badanych, niezależnie od ich narodowości, znajduje potwierdzenie w niskiej pozycji w hierarchii globalnej dowcipu 3A „Na polu golfowym”. Jednak dowcipy z tej kategorii, prezentujące rodzaj negatywnego humoru, określane jako *bad humour* (Ruch 2001: 8), podobnie jak w badaniu Avdagicia (2020) poświęconemu procesom odbioru karykatur i demotywowatorów na temat czarnego humoru, nie zawsze spotykają się z dezaprobatą. Dowodzą tego środkowe pozycje w hierarchii globalnej dowcipów 5N „Parametry” i 3R „Orkiestra”, należących także do tej kategorii. Zatem czarny humor nie zawsze musi być odbierany negatywnie – o ocenie dowcipu decydują doświadczenia odbiorców oraz sam charakter dowcipu. Brak jednoznacznie krytycznej reakcji wobec dowcipu 5N „Parametry” można łączyć z faktem, iż obraz cynicznej, pewnej siebie kobiety wywołuje u odbiorcy bardziej zaskoczenie jej pragmatyzmem niż negatywne emocje związane z jej nieuczciwością wobec starszego człowieka i czyhaniem na jego śmierć. W przypadku dowcipu 3R „Orkiestra” uwaga odbiorcy koncentruje się natomiast nie na poważnym stanie zdrowia kompozytora, lecz na nieempatycznej postawie prawnika, którego odarta z cienia współczucia realistyczna reakcja wywołuje uśmiech.

Postawiona hipoteza, że światopogląd, czytanie, wiedza i doświadczenie mogą stanowić kluczowe czynniki wpływające na stopień zrozumienia i interpretację materiałów humorystycznych (por. Trzynadlowski 1952: 130), znajduje odzwierciedlenie w wynikach dotyczących dowcipów, takich jak: 1R „Grizli”, 4A „Singiel”, 5A „Pobudka” czy 2A „W restauracji”, wymagających znajomości określonych pojęć, jak ‘Renesans’, nazw, jak ‘sieć komórkowa’ czy wyrażen obcojęzycznych.

Wysoka ocena takich dowcipów, jak 5A „Pobudka”, 3N „Wróć później”, 1A „Test alkoholowy”, 3P „Rozmowa psów”, 5R „Żona” wynika najprawdopodobniej z tego, że dowcipy oparte na grze słów, w tym na polisemii i dwuznaczności wyrazów, odpowiadały wszystkim osobom komentującym ze względu na ich specyfikę. Jako studenci kierunków filologicznych badani mają szczególną świadomość roli wyrażen i konstrukcji językowych, także w wymiarze międzyjęzykowym i interkulturowym.

Wyniki, które pokazały, że nawet stojący najwyżej w hierarchii globalnej dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego” uzyskał szereg ocen negatywnych, a plasujący się

najniżej dowcip 4A „Singiel” – szereg ocen pozytywnych, potwierdzają podnoszone przez przedstawicieli kierunku psychologicznego założenie, że postrzeganie komizmu jest właściwością osobowości i indywidualności człowieka (por. Gilbert i Kuhn 1972: 29).

Podkreślenia wymaga też fakt, wynikający z porównania ocen dowcipów i preferowanych/niepreferowanych tematów do żartów, że ogólne preferencje tematyczne nie miały szczególnego wpływu na oceny dokonywane przez osoby komentujące.

Spostrzeżenie to potwierdza, ujawnioną w badaniu, ogólną prawidłowość, że o ocenach poszczególnych dowcipów decydują w szczególności konstrukcja i charakter danego dowcipu oraz jego indywidualny odbiór.

Analiza wykazała, że obecne w literaturze przedmiotu klasyfikacje dowcipów nie zawsze pozwalają na jednoznaczne przyporządkowanie danego dowcipu do rodzajów proponowanych w tych klasyfikacjach. Trudno na przykład o jednoznaczne przyporządkowanie analizowanych dowcipów do rodzajów dowcipów proponowanych przez Buttler (1968/2001). W myśl definicji tej autorki dowcipy werbalne cechuje nienaruszalny format językowy (Buttler 2001: 60). Spośród analizowanych dowcipów w pełni nienaruszalny format językowy cechuje tylko jeden dowcip – 5A „Po-budka”. Dowcip 1R „Grizli” cechuje natomiast częściowo nienaruszalny format językowy (w zakresie sekwencji dialogowej: „Grizli”, „Nie, strelali”), podobnie – dowcipy 3N „Wróć później” i 2A „W restauracji” (pierwszy w odniesieniu do wyrażenia ‘później’, a drugi do wyrażenia ‘w dowolnym czasie’). W myśl przytoczonej powyżej definicji większość analizowanych dowcipów należy do kategorii słowno-sytuacyjnych, określanych jako rozgrywające się w pewnym kontekście i mogące mieć różne formy wyrazu. Warunkiem jest użycie danego sformułowania w konkretnej sytuacji z elementem nieprzewidywalności (por. Buttler 1968/2001: 60, Brzozowska 2000: 19).

Do rzeczowych należą dowcipy: 1N „Dama z supermarketu”, 4N „Świadectwo”, 5N „Parametry”, 3A „Na polu golfowym” czy 4A „Singiel”, w których jednostki językowe mogą być zastępowane synonimami, a nienaruszalny jest tylko przekaz informacji tworzących sytuację komiczną. W wyżej wymienionych dowcipach każdą z sytuacji komicznych przekazać można innymi słowami, a w przykładzie dowcipu 4A nazwę sieci komórkowej można zastąpić inną.

Także klasyfikacja Schmitza (2002) nie pozwala na jednoznaczne przyporządkowanie wszystkich analizowanych dowcipów do proponowanych rodzajów. Zgodnie z definicją Schmitza (2002: 102) dowcipy uniwersalne są oparte na dostępnej wszystkim wiedzy, zaś językowe wymagają od odbiorcy określonych kompetencji językowych. Jeśli przyjąć, że dwuznaczne użycie zwykłych wyrazów stanowi ‘określoną

kompetencję językową, dowcipy takie jak 3N „Wróć później” czy 2A „W restauracji” można zaliczyć do językowych leksykalnych. Jeśli uznać, że mieści się to w zakresie wiedzy ogólnej, dowcipy takie należałoby włączyć do grupy uniwersalnych. Dowcip 1R „Grizli” można traktować jako przykład dowcipu językowego, ale także kulturowego ze względu na stereotypy kulturowe Amerykanina i Rosjanina.

Według klasyfikacji Hurforda i Heasleya (2001: 121–128) dowcip 1R „Grizli”, rozpatrywać można zarówno na płaszczyźnie fonologicznej, jak i składniowej, ponieważ efekt humorystyczny powstaje w wyniku podobieństwa fonologicznego nazwy gatunku niedźwiedzia (rzeczownika) i czynności gryzienia (czasownika), które odbiorca może rozkodować na płaszczyźnie strukturalnej – w konfrontacji formy ‘grizli’ z formą ‘strelali’ (3 os. l.mn. czasu przeszłego rosyjskiego czasownika *стрелять* [strɪlʲiˈætʲ]). Trudno też zakwalifikować dowcip 4A „Singiel”, jako że wymaga on określonej wiedzy, tj. znajomości nazwy sieci komórkowej, co wykluczałoby go z grupy uniwersalnych, ale i z leksykalnych, bo dotyczy to znajomości określonego pojęcia, a nie samego leksemu.

Rodzaje dowcipów, jakie podaje Brzozowska (2000: 15), pokazują, że niektóre z analizowanych dowcipów można zaliczyć do kilku z nich. Większość zawiera uwagi albo repliki o charakterze humorystycznym, co pozwala zaliczyć je do *wisecrack*. Niektóre, jak 5N „Parametry”, 2A „W restauracji”, 4A „Singiel”, są rodzaju *one-liner*. Wyróżnić można też dowcipy w rodzaju *clean joke*, które nie mają charakteru obraźliwego, jak 4N „Świadectwo”, 2A „W restauracji”, 5A „Pobudka” czy też *in-joke*, jak 2N „Górskie pogotowie”. Rodzaj *clean joke* wydaje się wysoce subiektywny, ponieważ trudno jest obiektywnie i jednoznacznie stwierdzić, jakie treści mogą okazać się obraźliwe w indywidualnym odbiorze. I tak np. dowcip 3P „Rozmowa psów” może być postrzegany jako nieobraźliwy, ale indywidualny odbiorca może poczuć się urażony, szczególnie jeśli świadomie czy nieświadomie poczuje się adresatem wyśmiewanej postawy. Nie jest też jednoznaczne, czy rodzaj *in-joke* obejmuje dowcipy wymagające znajomości wyrażen z języków obcych. Z jednej strony można się z tym zgodzić, gdyż wykluczają one jako odbiorcę osoby nieznające danego języka. Z drugiej – takie dowcipy można potraktować jako odrębną kategorię dowcipów językowych. Dowcipy 2P „Blondynka i brunetka” oraz 5P „Nadwaga” można zaliczyć do rodzaju *standing joke*, ponieważ zawierają stereotypowy obraz blondynki, charakterystyczny dla materiałów humorystycznych i dowcipów werbalnych.

Jak wspomniano, niektóre dowcipy mogą należeć do kilku rodzajów, np. dowcip 2N „Górskie pogotowie” można przypisać do rodzajów: *wisecrack* i *in-joke*, dowcip

2A „W restauracji” do rodzaju *clean joke* o strukturze typu *one-liner*, a 4A „Singiel” do rodzaju *in-joke* o strukturze typu *one-liner*.

Attardo i Raskin (1991: 18) mówią o sześciu częściach składowych dowcipów, obejmujących język, strategię narracyjną, cel dowcipu, sytuację, mechanizm logiczny i opozycję skryptów. Każdy z 20 analizowanych w niniejszej pracy dowcipów polega na opozycji skryptów, zawiera mechanizm logiczny i posiada cel. Dowcipy 5N „Parametry”, 2A „W restauracji”, 4A „Singiel” to dowcipy rodzaju *one-liner*, dowcip 5A „Pobudka” ma postać zagadki, a wszystkie pozostałe charakteryzuje forma dialogu z wprowadzeniem do sytuacji humorystycznej.

Odnosząc się do klasyfikacji Zabalbeascoa (1996), można stwierdzić, że większość analizowanych dowcipów mieści się w rodzaju ‘dowcipów międzynarodowych’, ponieważ ich treść, puenta, zachowanie bohaterów powinny być zrozumiałe dla przedstawicieli różnych narodowości i kultur. Do ‘dowcipów dwunarodowych’ zaliczyć można dowcipy 1R „Grizli”, 4A „Singiel” i 5A „Pobudka” ze względu na obcojęzyczne wyrażenia językowe. Są to zarazem dowcipy, które cechuje szczególne użycie języka – *language-dependent jokes*. Dowcipy te można zatem traktować jako międzynarodowe, dwunarodowe i zależne od użycia języka. Fakt niezrozumienia dowcipu 1R „Grizli” przez większość osób z grupy niemieckiej, w której tylko trzy znały język rosyjski i jedna język polski, pokazuje, że nie wszystkie dowcipy dwunarodowe można postrzegać jako międzynarodowe, jak to ma miejsce w przypadku dowcipu 5A „Pobudka”.

W procesie oceniania dowcipów przez odbiorców istotną rolę odgrywają trzy fazy percepcji materiałów humorystycznych: ‘faza szoku’, ‘faza oświecenia’ i ‘faza radości komicznej’ (Buttler 2001: 25). W związku z tym, że badanie miało formę pisemną, odzwierciedleniem reakcji osób komentujących w wymienionych trzech fazach są wartości podane na skalach i informacje zawarte w komentarzach słownych, opatrzonych nierzadko symbolami zadowolenia lub niezadowolenia, wyrażane onomatopają. Ciekawe, że Buttler (2001) nie uwzględniła materiałów humorystycznych niewywołujących u odbiorców reakcji pozytywnej. Prezentowane w niniejszej pracy badanie ujawniło bowiem negatywne reakcje na analizowane dowcipy. Najwyraźniej zamenifestowały się one w odniesieniu do dowcipu 4A „Singiel”, znajdującego się na najniższej pozycji w ogólnej hierarchii dowcipów. W kontekście tego dowcipu można mówić o dominującej fazie szoku, która, jak można wnosić na podstawie wyników, utrzymywała się u wielu odbiorców do końca przetwarzania dowcipu i nie została zastąpiona ani fazą oświecenia – wobec jego powszechnie deklarowanego

niezrozumienia, ani fazą rozbawienia, jako że dowcip wywoływał zdecydowanie negatywne reakcje.

Omówione mechanizmy powstawania efektu humorystycznego na podstawie teorii integracji pojęciowej (Fauconnier 1985, Fauconnier i Turner 1998, 2002), nie-spójności skryptów (Raskin 1985, Attardo i Raskin 1991, Raskin i Attardo 1994) i metafor konceptualnych (Lakoff i Johnson 1980) pokazują, w oparciu o jakie procesy powstają konceptualizacje decydujące o sposobach rozumienia i oceny dowcipu.

I tak na przykład osoby badane 2 i 59, udzielając do dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka” komentarzy: – *Trzeba pracować, a nie być leniwym* i – *Leniwi, głupi ludzie*, ujawniają powstanie konceptualizacji leniwego gospodarza, mimo że dowcip nie zawiera informacji o cechach charakteru głównego bohatera. Ciekawe przykłady konceptualizacji powstałych w wyniku integracji pojęciowej prezentują komentarze do dowcipu 2R „U dentysty”, w których postać głównego bohatera aktywuje konceptualizacje odwołujące się do domen [POLITYKI] (os. bad. 71: – *Bohater dowcipu na pewno jest politykiem*), [NARODOWOŚCI], [GRUP ETNICZNYCH] (os. bad. 86: – *Przypomina dowcipy o [C]yganach*), czy [BOGACZY] (os. bad. 24: *Kto bogatemu zabroni?*).

W toku przetwarzania dowcipów aktywują się u odbiorców konceptualizacje wywoływane podobieństwem dowcipów, jak w przypadku tych o szkole (4P „Nauczyciel angielskiego”, 4N „Świadeństwo”, 4R „Lekcja geografii”), których bezimienny bohater przywołuje u niektórych polskojęzycznych osób komentujących skojarzenie z serią dowcipów o Jasiu (os. bad. 4), u niemieckojęzycznych – z serią dowcipów „Um die Ecke denken” (os. bad. 42), a u rosyjskojęzycznych – z serią dowcipów o Wołowczce (os. bad. 86) albo replikę „z Kamczatki” (os. bad. 71). Wobec powyższego nie dziwi fakt, że Attardo i Raskin (1991) oraz Raskin i Attardo (1994) swoją teorię oparli na dowcipach pochodzących z serii (*joke series*), które cechuje podobny typ narracji, podobni bohaterowie, logika, nieprzewidywalność puenty – adresowanych do określonej grupy docelowej o podobnej osobowości każdego z odbiorców.

Przedstawiona w niniejszej pracy analiza powstawania efektu humorystycznego, oparta na teorii niespójności skryptów i teorii integracji pojęciowej, ujawniła możliwość szerszego zastosowania tej drugiej. Pozwala ona bowiem pokazać szerszy kontekst konceptualizacyjny i antycypować rozwinięcia konceptualizacji powstałej jako interpretacja dowcipu, ponieważ procesy prowadzące do integracji pojęciowej podlegają ciągłemu rozwojowi. Spośród wszystkich analizowanych dowcipów tylko jeden oparty jest na metaforze (Lakoff i Johnson 1980), chodzi o dowcip 3P „Rozmowa psów”, w którym zastosowana została personifikacja polegająca na przypisaniu psom

ról człowieka, wymagająca od odbiorcy przeniesienia obowiązków psów wartowniczych na obowiązki strażników/ochroniarzy i szerzej, pracowników w ogóle. Jednak wpływ metafor odślaniają także dwa inne: w dowcipie 3N „Wrócę później” dopatrzeć się można oddziaływania, proponowanej przez Lakoffa i Johnsona (1980), metafory strukturalnej ‘Czas to pieniądz’, manifestacją czego może być przekonanie bohatera, że oczekiwanie na kolejne spotkanie w sprawie zatrudnienia przyniesie mu wyższe wynagrodzenie. Z kolei dowcip 5A „Pobudka” ujawnia możliwość oddziaływania metafory orientacyjnej *up* – ‘do góry’, która w kontekście przedstawionej w dowcipie sytuacji humorystycznej może aktywować konceptualizację ‘początku nowego dnia’, ‘nowych aktywności’, ‘nowych możliwości’.

Niektórzy badacze (Radomska 1994, Boniecka 2009, Bernabéu 2019) wskazują na różnice w odbiorze dowcipów przez kobiety i przez mężczyzn. Wprawdzie w badaniu będącym przedmiotem niniejszej pracy czynnik ten nie może być analizowany w sposób reprezentatywny, jako że mężczyźni stanowili mniej niż 1/3 próby i ich liczby w poszczególnych grupach nie były porównywalne, to jednak należy wspomnieć, że nie odnotowano tu szczególnych różnic w reakcjach kobiet i mężczyzn. I tak, dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”, zajmujący najwyższe miejsce w ogólnej hierarchii, wywołał przeważnie komentarze pozytywne, w tym zgodne z oznaczeniami na skalach i interpretujące, zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn. Podobnie dowcip 5N „Parametry”, który zajmuje w niej środkową pozycję, charakteryzuje się przewagą komentarzy pozytywnych i ambiwalentnych, zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn. Mimo że zawiera stereotyp genderowy, to jednak nie wywołuje jednoznacznej reakcji negatywnej ani wśród kobiet, ani wśród mężczyzn. Także w przypadku dowcipu 4A „Singiel” (ostatnia pozycja w hierarchii), wywołującego głównie reakcje negatywne, nie stwierdzono różnic w ocenach między osobami komentującymi każdej z płci. Można zatem przyjąć, że reakcja badanych kobiet i mężczyzn oraz ich motywacja do udzielenia komentarzy słownych zależą nie od płci, lecz od indywidualnego nastawienia do danej sytuacji komicznej oraz do konstrukcji i charakteru dowcipu.

W procesach kognitywnych, na których opierają się konceptualizacje decydujące o sposobach rozumienia i oceny dowcipów, aktywuje się wiedza ich odbiorców dotycząca wartości, stereotypów czy autostereotypów.

I tak, wpływu znajdujących się najwyższej w hierarchii wartości Polaków – wartości ‘szczęście rodzinne’ (54%), ‘zachowanie dobrego zdrowia’ (38%), ‘wykształcenie’ (14%), ‘praca zawodowa’ (9%) – dopatrzeć się można w pozytywnych ocenach dowcipów: 5A „Pobudka”, 2R „U dentysty”, 4P „Nauczyciel angielskiego” i 3N „Wrócę później”. W przypadku dowcipu 5A „Pobudka”, polegającego na grze

słów i wymagającego od odbiorcy podstawowej znajomości języka angielskiego, oceny te wskazują na docenianie nauki języków obcych (wartość ‘wykształcenie’). Podobnie wyrazem wpływu na jakość ocen tej wysoko cenionej wartości, w tym znajomości języka angielskiego, może być generalnie pozytywna reakcja odbiorców na dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”.

Wśród istotnych dla Polaków wartości znalazły się także ‘dobre warunki materialne, bogactwo, własny dom, mieszkanie’ (8%), co mogło mieć wpływ na pozytywny odbiór dowcipów 2R „U dentysty”, gdzie głównym bohaterem jest milioner mający nieograniczone możliwości finansowe, oraz 3N „Wrócę później”, którego bohaterem jest potencjalny pracownik negocjujący satysfakcjonującą go wysokość wynagrodzenia.

Także i oceny negatywne niektórych z pozostałych dowcipów mogą mieć swe źródło w uznanych przez Polaków wartościach. Do tych dowcipów należą: 3A „Na polu golfowym”, prezentujący niestandardową postawę bohatera wobec śmierci żony, mówiącą o braku szczęścia rodzinnego/miłości w ich związku; 2N „Górskie pogotowie”, w którym w tle pojawia się zażywanie środków narkotycznych (brak poszanowania zdrowia); 1P „Gospodarstwo Antka”, wyśmiewający nieobowiązkowego gospodarza (lekceważący stosunek do pracy). Negatywne oceny dowcipu 4R „Lekcja geografii”, pokazującego lekceważący stosunek ucznia do pedagogicznych inicjatyw i kreatywności nauczycielki, oraz 3R „Orkiestra”, prezentującego nieempatyczną reakcję prawnika, stanowią z kolei odbicie istotnej dla Polaków wartości ‘szacunek do innych ludzi’ (7%).

Preferencje tematyczne osób z grupy polskojęzycznej okazały się tylko częściowo zgodne z wyznawanymi przez Polaków wartościami. Wśród preferowanych znajduje się temat „Małżeństwo” (12,2%), który można traktować jako zbieżny z wartością ‘szczęście rodzinne’ i tym samym uznać za znajdujący potwierdzenie w pozytywnym odbiorze dowcipów 1N „Dama z supermarketu” i 5R „Żona”, żartujących z tegoż, niekoniecznie pozytywnie. Mimo iż preferowane przez członków dwu pozostałych grup badanych tematy, takie jak „Blondynki” i „Narodowości”, nie znalazły odzwierciedlenia w uznawanych w grupie polskojęzycznej wartościach, niektóre z dowcipów o odnośnej tematyce zostały jednak ocenione w niej wysoko, m.in. 2P „Blondynka i brunetka” oraz 1R „Grizli”.

Jako niepreferowany do żartów znalazł się w grupie polskojęzycznej temat „Nauczyciele” (11,1%), co ma zapewne związek z wysoką pozycją – istotnej dla Polaków – wartości ‘wykształcenie’. Nie przeszkodziło to jednak ocenić pozytywnie dwóch (4P „Nauczyciel angielskiego” i 4N „Świadectwo”) z trzech dowcipów

o tematyce szkolnej, w tym ocenić odmiennie obu dowcipów traktujących o nauczycielach (4P „Nauczyciel angielskiego” i 4R „Lekcja geografii”), mimo pojawiającego się w nich wspólnego wątku lekceważenia nauczyciela przez ucznia. Rozbieżność ocen tych dwóch dowcipów pokazuje, że w odniesieniu do konkretnego dowcipu o jego odbiorze nie decydują ani ogólnie uznawane wartości, ani preferowane/niepreferowane tematy, tylko prezentowana w nim treść.

Jak pokazują dane z podrozdziału 2.2, na szczycie hierarchii aksjologicznej Niemców znajdują się ‘miłość i szczęśliwe relacje partnerskie’ (84%), co znajduje odzwierciedlenie w negatywnych ocenach dowcipów: 3A „Na polu golfowym”, prezentującego niestandardową postawę wdowca, i 5R „Żona”, przedstawiającego patriarchalną relację małżeńską. Ważnymi wartościami dla Niemców są też ‘pieniądze i niezależność finansowa’ (82%) oraz ‘kariera i praca’ (71%), których to niewątpliwego wpływu dopatrzeć się można zarówno w sceptycznym nastawieniu niemieckojęzycznych osób komentujących do dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka”, mówiącego o zaniedbywaniu obowiązków zawodowych, jak i w pozytywnym odbiorze dowcipu 2R „U dentysty”, zawierającego obraz wyjątkowo zamożnego człowieka pragnącego zabezpieczyć swój majątek. Natomiast z kolejną istotną dla Niemców wartością, jaką jest ‘posiadanie hobby’ (51%), koresponduje negatywna ocena dowcipu 2N „Górskie pogotowie”, będąca wyrazem braku zgody na jego puentę, odebraną jako obraźliwa wobec jednej z grup sportowców.

Z kolei wskazanie przez osoby komentujące w tej grupie na dowcipy 4N „Świadeństwo” i 4P „Nauczyciel angielskiego”, bezpośrednio odnoszące się do realiów szkolnych – jako na najbardziej preferowane, ujawnia wpływ na podejmowane decyzje kolejnej w hierarchii, istotnej wartości życiowej, którą jest dla Niemców ‘wykształcenie’ (50%). Wpływu tej wartości dopatrzeć się można także w pozytywnym odbiorze dowcipu 5A „Pobudka”, którego zrozumienie wymaga znajomości języka angielskiego, literatury i asortymentu napojów orzeźwiających.

Zadeklarowanie w tej grupie jako preferowane tematy do żartów: „Małżeństwo” (11,1%) i „Faceci” (11,1%) oraz, jako temat niepreferowany, „Blondynki” (11,1%), jest przejawem wpływu na te decyzje, mieszczącej się najwyżej w hierarchii, wartości ‘miłość i szczęśliwe relacje partnerskie’. Znajduje to także odzwierciedlenie w pozytywnych ocenach dowcipu 1N „Dama z supermarketu”, prezentującego nasycony emocjami związek małżeński, oraz negatywnych ocenach dowcipu 3A „Na polu golfowym”, odnoszącego się do wygasłych emocji w związku małżeńskim. Dowcipy zawierające tematykę relacji małżeńskich, miłości, zdrad partnerskich, życia intymnego, zazwyczaj są najbardziej preferowane przez młodych odbiorców. Na przykład

badanie Kyratzisa (2020) pokazuje, że studenci szczególnie skutecznie rozumieją treść dowcipów o takiej tematyce i prawidłowo postrzegają znaczenie metafor konceptualnych w nich zawartych.

Także w grupie rosyjskojęzycznej sceptyczny stosunek do dowcipu 2N „Górskie pogotowie”, poruszającego zarówno problem niebezpieczeństw związanych z uprawianiem sportów zimowych, jak i kwestię zażywania środków narkotycznych, wiąże się z faktem, że kluczową wartością dla Rosjan są ‘bezpieczeństwo i zdrowie’ (51%). Podanie krytycznej oceny dowcipu 4A „Singiel”, przedstawiającego bohatera pogodzonego z brakiem partnerki, może znaleźć wyjaśnienie we wpływie na decyzje podejmowane w tym zakresie jednej z istotnych dla Rosjan wartości, jaką jest ‘miłość’ (32%). Negatywne nastawienie do dowcipu 1R „Grizli” tłumaczą deklarowane w tej grupie, jako istotne, wartości ‘ojczyzna i patriotyzm’ (7%). Zarówno krytyczna ocena dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka”, przedstawiającego obraz leniwego gospodarza nieskorego do pomnażania majątku, jak i pozytywna ocena dowcipu 2R „U dentysty”, prezentującego postać bogacza, odzwierciedlają wpływ istotnych dla Rosjan wartości, takich jak ‘dobrobyt’ (43%), ‘porządek i stabilność’ (31%). Natomiast wysoka ocena dowcipów: 4P „Nauczyciel angielskiego”, o tematyce szkolnej, 1N „Dama z supermarketu”, o jawnej zazdrości i związanych z nią emocjach w związku małżeńskim oraz 5A „Pobudka”, odwołującego się do znanej bajki, wydaje się być wynikiem wpływu najważniejszej wartości, jaką dla Rosjan stanowi ‘rodzina i dzieci’ (64%).

W grupie rosyjskojęzycznej jedynym preferowanym okazał się temat „Narodowości” (14,4%). Fakt ten nie znajduje jednak odzwierciedlenia w uznawanych wartościach z przytoczonej hierarchii dowcipów. Nie znajduje również potwierdzenia w ocenie dowcipu 1R „Grizli”, który odebrany został przez tę grupę negatywnie ze względu na zawarty w nim stereotypowy obraz Rosjanina.

Jak wspomniano, obok uznanych wartości, także stereotypy i autostereotypy miały widoczny wpływ na oceny dowcipów.

Stereotypy dotyczące Polaków: ‘religijność’, ‘stan emocjonalny’ (emocjonalność) i ‘dobroć’ znajdują potwierdzenie w krytycznym nastawieniu osób z grupy polskojęzycznej do dowcipów pokazujących brak empatii bohaterów (dowcipy 3R „Orkiestra”, 3A „Na polu golfowym”) i lekceważący stosunek do osób starszych i/lub nauczycieli (dowcip 4R „Lekcja geografii”). Autostereotyp ‘pracowitość’ można traktować jako przyczynę negatywnego nastawienia osób komentujących do dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka”, przedstawiającego leniwego rolnika, pozytywnej oceny dowcipów: 3N „Wrócę później”, poruszającego problem poszukiwania pracy

i rozmowy kwalifikacyjnej, oraz 2R „U dentysty”, przedstawiającego niestandardowe życzenie bogacza.

Stereotypy dotyczące Niemców: ‘schludność’, ‘dyscyplina’ i ‘kultura’ znajdują odzwierciedlenie w negatywnym odbiorze przez osoby z grupy niemieckojęzycznej dowcipu 1P „Gospodarstwo Antka”. Zaangażowanie Niemców w aktywność sportową, przywiązanie do aktywnego trybu życia, a także ‘sukces sportowy’, wymieniany wśród stereotypów narodowych, mogą wyjaśniać dezaprobatę dla dowcipu 2N „Górskie pogotowie”. Przewaga negatywnych ocen dowcipu 5R „Żona”, przedstawiającego bezkompromisowego męża oraz fakt, że wśród osób badanych w grupie niemieckojęzycznej dominowały kobiety (26 osób), mogą stanowić potwierdzenie autostereotypu o ‘pewności siebie’ niemieckich kobiet. Autostereotyp Niemców związany z ‘posiadaniem dobrych lekarzy’ może potwierdzać pozytywne nastawienie osób komentujących do dowcipu o tematyce na poły medycznej 2R „U dentysty”.

Negatywna ocena dowcipu 4A „Singiel” przez osoby z grupy rosyjskojęzycznej potwierdza takie stereotypy o Rosjanach, jak ‘kolektywizm’ i ‘komunikatywność’, natomiast krytyka dowcipu 1R „Grizli” świadczy o istniejącym realnie stereotypie i autostereotypie Rosjan, jakim jest ‘patriotyzm’. Pozytywne nastawienie rosyjskojęzycznych osób komentujących do dowcipu 2R „U dentysty” wiąże się ze stereotypem o Rosjanach dotyczącym ‘pragnienia sukcesu’, a pozytywna ocena dowcipu 4P „Nauczyciel angielskiego”, ze względu na śmiałość i szczerą odpowiedź ucznia – ze stereotypami ‘odwaga’ i ‘szczerowość’.

Niektóre aspekty badań humoru poruszane w niniejszej pracy można odnaleźć w badaniach empirycznych różnych autorów, których dokonania zostały przybliżone w rozdziale dotyczącym stanu badań.

Wyniki badania Fleonowej (2003), poświęconego procesom odbioru czarnego humoru u studentów na przykładzie amerykańskich dowcipów werbalnych, wskazują na sceptyczne nastawienie młodych ludzi do materiałów humorystycznych tego rodzaju. Wyniki badania będącego przedmiotem niniejszej pracy dają bardziej zróżnicowany obraz: w odniesieniu do dowcipu 3R „Orkiestra” stwierdzono znaczny odsetek reakcji pozytywnych (11 pozycja w hierarchii globalnej), podczas gdy dowcip 3A „Na polu golfowym” został odebrany zdecydowanie negatywnie, zajmując pozycję 19, tj. przedostatnią. Wyniki te pokazują, że decyzje o pozytywnej lub negatywnej ocenie danego dowcipu zależą od jego charakteru i czynników wynikających z cech osobowości poszczególnych odbiorców.

Z kolei Rappoport (2005), badając dowcipy w rodzaju *bad humour* (Ruch 2001) o problematyce etnicznej, rasowej i genderowej pod kątem ich dyskryminacyjnego

charakteru w kontekście kryteriów poprawności politycznej, przyjętych w Stanach Zjednoczonych, pokazuje, że mogą one wywołać pozytywną reakcję nawet wśród odbiorców z grup będących przedmiotem humoru. Także i w tym zakresie (poza problematyką rasową, która nie była obiektem analiz) wyniki badania będącego przedmiotem niniejszej pracy pokazują zróżnicowany obraz. Dowcipy o tematyce genderowej (2P „Blondynka i brunetka”, 5P „Nadwaga”, 5N „Parametry”, 5R „Żona”, 3A „Na polu golfowym”), oparte na grze słów (1R „Grizli”), a także zawierające wątki dyskryminacji ze względu na wygląd (5P „Nadwaga”), były odbierane różnie. Decydowała o tym nie problematyka ogólna, lecz konkretna treść, jej bliskość życia odbiorcy, puenta oraz szereg czynników indywidualnych i grupowych, wspomnianych wyżej wartości, stereotypów, autostereotypów, a także światopoglądu czy znajomości języków obcych.

Wyniki badania Platt (2008), dotyczące akceptacji dowcipów prezentujących stereotypowy obraz Rosjanina, związany z percepcją konceptów ‘komunizm’, ‘wódka’, ‘zima’, ‘niedźwiedź’ przez Amerykanów i Rosjan, można odnieść do danych uzyskanych w badaniu będącym przedmiotem niniejszej pracy do opartego na grze słów dowcipu 1R „Grizli”. Niniejsze badanie pokazało negatywną reakcję na ten dowcip osób z grupy rosyjskojęzycznej, co może się wiązać z nieakceptowanym przez nie stereotypowym obrazem twardego Rosjanina. Konceptualizacja zabitego niedźwiedzia mogła też wywołać u rosyjskojęzycznych odbiorców negatywną reakcję ze względu na miejsce niedźwiedzia w rosyjskiej kulturze, w której jest on traktowany jako symbol narodu, „atrybut państwa rosyjskiego” (Khrustalev 2011: 137). Nie można wykluczyć aktywacji w indywidualnych konceptualizacjach odbiorców wyobrażenia niedźwiedzia na herbach rosyjskich miast, animacyjnej postaci tego zwierzęcia z bajki *Masza i niedźwiedź* czy słynnej maskotki – misia z Letnich Igrzysk Olimpijskich w Moskwie (1980).

W kontekście niniejszej pracy jako istotne jawią się spostrzeżenia Kao, Levy i Goodman (2016), którzy w swoim badaniu oparli się również na trzech, choć odmiennych niż w badaniu będącym przedmiotem niniejszej pracy, skalach oceny materiału humorystycznego, i którzy również skierowali badanie do rodzimych użytkowników języka, napotykając przy tym na trudności z zebraniem właściwej liczby osób badanych. Zarówno do badania Kao, Levy i Goodman, jak i badania będącego przedmiotem niniejszej pracy zgłaszały się bowiem osoby niebędące rodzimymi użytkownikami danego języka. Skutkowało to koniecznością poszukiwania kolejnych kandydatów na osoby badane i – w przypadku niniejszej pracy – zorganizowania dla każdej z grup językowych dodatkowych terminów badania.

Warte wspomnienia jest także, odległe metodologicznie od badania będącego przedmiotem niniejszej pracy, badanie Chan i Chin Hsu (2018), którzy do analizy neuronalnych korelatów zaangażowanych w ocenę stylów humoru wykorzystali dowcipy typu *one-liner*. Ten rodzaj dowcipów rzadko bywa przedmiotem badań nad humorem. Kryteria doboru materiału badawczego do niniejszej pracy sprawiły, że znalazły się w nim trzy dowcipy tego typu (5N „Parametry”, 2A „W restauracji”, 4A „Singiel”), wszystkie afiliacyjne.

Do niniejszego badania odnieść można także analizę stylów humoru najczęściej stosowanych przez nauczycieli (Olejek 2019) ze względu na wymieniane w niej rodzaje humoru (afiliacyjny, wzmacniający, agresywny i samoponizujący). W badaniu będącym przedmiotem niniejszej pracy wśród dowcipów o tematyce szkolnej znalazły się dwa agresywne: 4P „Nauczyciel angielskiego” i 4R „Lekcja geografii”, z których pierwszy u osób badanych wywołał reakcję pozytywną, drugi – umiarkowanie pozytywną. Dowcip 4N „Świadectwo”, dotyczący ucznia mającego słabe wyniki w nauce, potraktować można jako przykład humoru afiliacyjnego, który jako taki spotkał się z pozytywnym odbiorem osób badanych.

Zbliżone do badania przedstawionego w niniejszej monografii jest opracowanie Bernalesa i wsp. (2017), oparte również na teorii niespójności skryptów (Attardo i Raskin 1991, Raskin i Attardo 1994) i teorii integracji pojęciowej (Fauconnier i Turner 1998, 2002), w którym materiał badawczy stanowiły także dowcipy werbalne o charakterze uniwersalnym – w liczbie 30, wszystkie w języku angielskim, pochodzące ze zbiorów dowcipów *The Mammoth Book of Jokes* (Tibballs 2006) i *4000 Decent and Very Funny Jokes* (Laudy 2011). Były to głównie dowcipy w rodzaju *one-liner* oparte na grze słów. Badacze skoncentrowali się jednak tylko na analizie powstawania efektu humorystycznego, bez poddania dowcipów ocenie w badaniu empirycznym, np. ankietowym.

Jak wynika z powyższego, w dostępnej literaturze przedmiotu nie znaleziono opracowań, do których można by wprost odnieść wyniki niniejszej pracy.

Zakończenie

W niniejszej monografii humor rozpatrywany jest jako zjawisko o charakterze międzynarodowym, niemające ani narodowości, ani granic, a język stanowi narzędzie do przekazywania i interpretowania materiałów humorystycznych przez przedstawicieli różnych kultur. Wyniki przeprowadzonej analizy na materiale zebranym w trzech grupach językowych (polsko-, niemiecko- i rosyjskojęzycznej) pokazują rzeczywiste nastawienie oraz reakcje przedstawicieli tych narodowości (studentów kierunków filologicznych) na konkretne dowcipy werbalne, pochodzące z autentycznych źródeł językowych.

Różnorodność wyników ujawniła wpływ indywidualnych doświadczeń osób badanych na odbiór treści humorystycznych i potwierdziła fakt opisywany w rozdziale drugim, a mianowicie, że poczucie humoru ma ścisły związek z czynnikami psychologicznymi i indywidualnymi cechami człowieka. Jednocześnie stwierdzone prawidłowości i reakcje grupowe pokazały, jak czynniki zewnętrzne – otoczenie i środowisko, w których kształtuje się osobowość człowieka – mogą oddziaływać na jego poczucie humoru poprzez wpływ przyjętej w danej kulturze hierarchii wartości, a także funkcjonujących w niej stereotypów i autostereotypów.

Analiza sposobów rozumienia dowcipów przez osoby badane, wyrażanych w ocenach liczbowych na skalach i opisowych w komentarzach, ujawniła – zachodzące w procesach powstawania indywidualnych konceptualizacji przetwarzanych treści – mechanizmy kognitywne, które można opisać w kategoriach nakładania się skryptów, procesów metaforyzacji i integracji pojęciowej. Interpretacja każdego dowcipu, niezależnie od różnic dotyczących ich struktury (monolog *vs.* dialog), rodzaju (humor sytuacyjny *vs.* *one-liner*), perspektywy narracyjnej (pierwsza osoba *vs.* trzecia

osoba), liczby postaci czy tematyki, opiera się na aktywowaniu określonych domen kognitywnych i ich elementów. Między domenami bądź ich elementami (określonymi konceptami, strukturami konceptualnymi) zachodzą procesy metaforyzacji i amalgamacji, a także procesy nakładania się skryptów.

Wyniki badania ujawniły, jak tematyka niektórych dowcipów pochodzących ze źródeł obcojęzycznych dla danych osób komentujących aktywowała u nich nie tylko analogiczne bądź podobne treści ze znanych im rodzimych materiałów humorystycznych, lecz także konceptualizacje przywołujące obrazy z ich rodzimej kultury, mimo że osoby badane nie znały źródeł pochodzenia dowcipów.

Wspomniana różnorodność ocen dowcipów u osób badanych, zarówno liczbowych na skalach, jak i opisowych w formie komentarzy, często wzajemnie sprzecznych, wymagała wprowadzenia licznych kategorii ocen, w tym kategorii ocen niejednoznacznych.

Sprzeczne wewnętrznie indywidualne odpowiedzi osób badanych powodowały trudności z klasyfikacją udzielonych przez nie odpowiedzi, szczególnie w przypadku ocen wskazujących na wartość (0) na skalach, przy pozytywnych bądź negatywnych ocenach opisowych. Ujawnione mechanizmy wymagały wprowadzenia kategorii komentarzy ambiwalentnych.

Przeprowadzona analiza dała odpowiedzi na postawione w pracy problemy badawcze dotyczące ustalenia kognitywnych mechanizmów powstawania efektu humorystycznego na przykładzie dowcipów z różnych źródeł językowych, sposobów ich rozumienia przez przedstawicieli środowiska studenckiego Polski, Niemiec i Rosji, wpływu indywidualnych preferencji tematycznych, uznawanych wartości czy wiedzy o stereotypach i autostereotypach na procesy kognitywne decydujące o indywidualnych sposobach odbioru tych dowcipów. Odsłoniła jednocześnie potrzebę dalszych badań prowadzonych pod kątem kognitywnych procesów i mechanizmów rozumienia treści humorystycznych przez przedstawicieli różnych narodowości.

Podsumowując, badanie wykazało, że:

- (i) zrozumienie i ocena danego dowcipu o charakterze uniwersalnym zależy nie od kraju pochodzenia odbiorcy, a od specyfiki danego materiału humorystycznego (struktura, puenta, temat, bohaterzy, sytuacja humorystyczna);
- (ii) deklarowane preferencje tematyczne nie zawsze są zbieżne z ocenami danego dowcipu o danej tematyce;
- (iii) odbiorcy preferują dowcipy bliskie realiom ich życia codziennego (dowcipy dotyczące edukacji i pracy);
- (iv) szczególnie podobają się dowcipy oparte na grze słów;

- (v) dowcipy z kategorii czarnego humoru nie zawsze wywołują reakcję skrajnie negatywną;
- (vi) oceny poszczególnych dowcipów różnią się od ocen dowcipów analizowanych zbiorczo w podzbiorach.

Podjęmowane w przyszłości analizy należałoby ukierunkować w taki sposób, by zweryfikować wnioski wypływające z niniejszej monografii, w szczególności wniosek o dualizmie wpływu źródeł pochodzenia dowcipów na ich odbiór.

Bibliografia

- Abdel-Raheem, A. (2017): *Decoding images: Toward a theory of pictorial framing*. "Discourse and Society" 28 (4), 327–352.
- Anusiewicz, J., Dąbrowska, A., Fleischer, M. (2000): *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*. W: A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (red.): „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2218. *Język a Kultura*. T. 13. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 11–44.
- Ashmore, R.D., Del Boca, F.K. (1981): *Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping*. W: D.L. Hamilton (red.): *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 341–370.
- Asmolovskaya, Y. (2020): *Conceptual Blending in Jokes*. München: GRIN Verlag.
- Assmann, A. (2015): *Wprowadzenie do kulturoznawstwa: podstawowe terminy, problemy, pytania*. Tłum. A. Artwińska, K. Różańska. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Attardo, S. (1994): *Linguistic theories of humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo, S. (1998): *The analysis of humorous narratives*. "Humor" 11 (3), 231–260.
- Attardo, S. (2001): *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. New York–Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo, S. (2014): *Encyclopedia of humor studies*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Attardo, S., Raskin, V. (1991): *Script theory revisited: Joke similarity and joke representation model*. "Humor: International Journal of Humor Research" 4 (3–4), 293–347.
- Attardo, S., Chabanne, J. (1992): *Jokes as a text type*. "Humor: International Journal of Humor Research" 5, 165–176.

- Attardo, S., Baltes, P., Petray, M.J. (1994): *The linear organisation of jokes: analysis of two thousand texts*. W: Th. Ford (red.): "Humor: International Journal of Humor Research" 5, 27–54.
- Avdagić, K. (2020): *Black humour processing in the light of the conceptual integration theory and the benign violation theory*. "Explorations in English Language and Linguistics" 7 (1), 70–93.
- Awad, G.H., Martinez, M.S. (2011): *Review of the psychology of prejudice and discrimination*. "Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology" 17 (2), 225–226.
- Badli, T.S.T., Dzulkifli, M.A. (2013): *The effect of humour and mood on memory recall*. "Procedia – Social and Behavioral Sciences" 97, 252–257.
- Bartmiński, J. (1998): *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*. W: J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.): *Język a Kultura*. T. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 63–83.
- Bartmiński, J., Tokarski, R. (1986): *Językowy obraz świata a spójność tekstu*. W: T. Dobrzyńska (red.): *Teorie tekstu. Zbiór studiów*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 65–81.
- Baur, R.S., Ossenber, S., Zarudko, M. (2013): *Deutsche und russische Stereotypen im Vergleich: Zur Erforschung von nationalen Bildern in unseren Köpfen*. W: K. Schneider-Wiejowski, B. Kellermeier-Rehbein, J. Haselhuber (red.): *Vielfalt, Variation und Stellung der deutschen Sprache*. Berlin: de Gruyter, 549–562.
- Benedyktowicz, Z. (2000): *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bergson, H. (1902): *Śmiech: studyum o komizmie*. Lwów: Wydawnictwo Księgarni H. Altenberga. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Smiech-studyum_o_komizmie.pdf.
- Bernabéu, E.L. (2019): *The role of humor discourse in the construction of gender identity*. "Pragmalinguistica" 27 (27), 112–132.
- Bernales, H., Castillo, K., Cuadra, C., Gómez, L., Martínez, A., Michea, B., Ramos, M., Rojas, J., Paloma, S. (2017): *Dimensions in the conceptual integration of jokes: or how a dissertation got lost in generic space*. Santiago: Universidad de Chile Facultad de Filosofía y Humanidades Departamento de Lingüística.
- Blair, C. (2002): *School readiness: Integrating cognition and emotion in a neurobiological conceptualization of children's functioning at school entry*. "American Psychologist" 57 (2), 111–127.
- Błaszak, M. (2016): *Stereotypy w dowcipach macedońskich*. Poznań Linguistic Forum, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 32, 137–146.

- Bodenhausen, G.V., Sherman, J.W. (2000): *Attention and stereotyping: Cognitive constraints on the construction of meaningful social impressions*. "European Review of Social Psychology" 11 (1), 145–175.
- Bodziany, M. (2010): *Stereotypy narodowościowe w profilach stereotypowej percepcji żołnierzy wielonarodowych jednostek wojskowych*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych” 3 (157), 398–418.
- Bogatowa, O.A. (2004): *Гармонизация межэтнических отношений в региональном социуме*. Саранск: Историко-социологический институт Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарева.
- Boniecka, B. (2009): *Children's phraseology*. "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska" 27, 17–30.
- Boriew, W. (1955) [1989]: *Трагическое и комическое в жизни и искусстве*. Москва: Искусство.
- Braniecka, A., Parnowska, D., Radomska, A. (2012): *Poczucie humoru u pacjentów z depresją – przegląd badań*. „Psychiatria Polska” 46 (6), 1007–1018.
- Brzezowska, M. (2014): *Autostereotyp Polaków w wybranych podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców*. „Postscriptum Polonistyczne” 1 (13), 47–62.
- Brzozowska, D. (2000): *O dowcipach polskich i angielskich. Aspekty językowo-kulturowe*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Brzozowska, D. (2012): *Family in Polish jokes*. "Investigationes Linguisticae" 11, 53–72.
- Bulzak, A. (2016): *Wzajemne relacje pomiędzy poczuciem humoru, stresem i wypaleniem zawodowym na przykładzie badań w grupie nauczycieli*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika” 13, 209–223.
- Buttler, D. (2001) [1968/1974]: *Polski dowcip językowy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bystroń, J.S. (1935) [1939/1995]: *Megalomanja narodowa*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „RÓJ”.
- Cantor, J.R., Zillmann, D. (1976): *A disposition theory of humour and mirth*. W: A.J. Chapman, H.C. Foot (red.): *Humor and laughter: Theory, research, and applications*. New York: Transaction Publishers Piscataway, 93–115.
- Chan, Y.C., Hsu, W.C. (2018): *Dissociation between the processing of humorous and monetary rewards in the 'motivation' and 'hedonic' brains*. "Scientific Reports" 8 (1), 1–11.
- Chłopicki, W. (1995): *O humorze poważnie*. Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Cichmińska, M., Topolewska, M. (2011): *Conceptual blending in "House M. D."*. „Acta Neophilologica” 13, 37–47.

- Clarke, A. (2008): *The Pattern Recognition Theory of Humour*. Cumbria, UK: Pyrrhic House.
- Coulson, S., Oakley, T. (2005): *Blending and coded meaning: Literal and figurative meaning in cognitive semantics*. "Journal of Pragmatics" 37 (10), 1510–1536.
- Croft, W. (2004): *Syntactic theories and syntactic methodology: a reply to Seuren*. "Journal of Linguistics" 40, 637–654.
- Croizet, J.C., Claire, T. (1998): *Extending the concept of stereotype and threat to social class: The intellectual underperformance of students from low socioeconomic backgrounds*. "Personality and Social Psychology Bulletin" 24 (6), 588–594.
- Delabastita, D., Geeraerts, D., Gibbs, R.W., Rabatel, A., Schmitz-Emans, M., Wilson, D. (2015): *The dynamics of wordplay*. Berlin: De Gruyter.
- Dudzikowa, M. (1994): *Uszlachetnienie humoru uczniowskiego*. „News – Nowości Oświaty 1993–1994” 12 (1), 8–10.
- Dziemidok, B. (1961): *O głównych formach komizmu*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska: Nauki Filozoficzne i Humanistyczne” 16, 57–91.
- Eastman, M. (1936) [1921]: *The sense of humor*. Ann Arbor: Octagon Books.
- Eysenck, H.J. (1973): *Conditioning, introversion-extraversion and the strength of the nervous system*. W: H.J. Eysenck (red.): *Eysenck on extraversion*. London: Crosby Lockwood Staples, 131–137.
- Fauconnier, G. (1985): *Mental spaces. Aspects of meaning construction in natural languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. (1997): *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, G., Turner, M. (2002) [1998]: *The way we think: Conceptual blending and the minds hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Fillmore, Ch. (1975): *An alternative to checklist theories of meaning*. "Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society" (1975), 123–131.
- Fiske, A.T. (2000): *Stereotyping, prejudice, and discrimination at the seam between the centuries: evolution, culture, mind, and brain*. "European Journal of Social Psychology" 30 (3), 299–322.
- Fleonowa, O.L. (2003): *Лингвостилистические и семиотические особенности американской литературы черного юмора*. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова.
- Frahm, T. (2008): *Verneigung vor dem Säbel. Gibt es einen bulgarischen Humor?* W: T. Hoffmann, M.Ch. Lercher, A. Middeke, K. Tittel (red.): *Humor – Grenzüberschreitende Spielarten eines kulturellen Phänomens*. Göttingen: V&R Unipress, 21–34.
- Freud, S. (1928): *Humour*. "International Journal of Psychoanalysis" 9, 1–6.

- Frolowa, O.N. (2008): *National stereotypes of the Russians and the Germans*. "Вестник ЧГПУ" 10, 245–253.
- Galarowicz, J. (1997): *Fenomenologiczna etyka wartości*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Garczyński, S. (1989): *Anatomia komizmu*. Poznań: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Garrison, D.R., Anderson, T., Archer, W. (2000): *Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education*. "The Internet and Higher Education" 2 (2), 87–105.
- Gilbert, K.E., Kuhn, H. (1972): *A history of esthetics*. New York: Dover.
- Gill, D., Stone, R. (2010): *Fairness and desert in tournaments*. "Games and Economic Behavior" 69 (2), 346–364.
- Goethe, J.W. (1984): *Aforyzmy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Graesser, A.C., Long, D.L., Mio, J.S. (1989): *What are the cognitive and conceptual components of humorous text?* "Poetics" 18 (1–2), 143–163.
- Gregory, J.C. (1924): *The Nature of laughter*. Sussex: Psychology Press.
- Greimas, A.J. (1966): *Sémantique structurale: recherche et méthode*. Paris: Larousse.
- Gręń, Z. (2001): *Stereotypy jako fenomeny językowe*. W: M. Kofta, A. Jasińska-Kania (red.): *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Warszawa: Scholar, 67–79.
- Greven, C. (2008): *A hierarchical integration of dispositional determinants of general health in students: The Big Five, trait emotional intelligence and humour styles*. "Personality and Individual Differences" 44 (7), 1562–1573.
- Grice, H. (1975): *Logic and conversation. Syntax and semantics*. W: P. Cole (red.): *Three speech acts*. New York: Academic Press, 113–127.
- Gruner, C.R. (1997) [1978]: *Understanding laughter: The working of wit and humor*. Chicago: Nelson-Hall.
- Grzegorzczkova, R. (1998): *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*. W: J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.): *Język a Kultura*. T. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 109–115.
- Hehl, F.J., Ruch, W. (1985): *The location of sense of humor within comprehensive personality spaces: An exploratory study*. "Personality and Individual Differences" 6, 703–715.
- Heinemann, M. (2005): *Sprache als Kulturträger: deutsch-polnische Sprachbeziehungen*. W: F. Gucza, H.-J. Schwenk, M. Olpińska (red.): *Germanistische Erfahrungen und Perspektiven der Interkulturalität. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten 22.–24. April 2006*. Kraków. Warszawa: Euro-Edukacja, 162–172.

- Hempelmann, Ch., Attardo, S. (2011): *Resolutions and their incongruities: Further thoughts on logical mechanisms*. "Humor: International Journal of Humor Research" 24 (2), 125–149.
- Hernández Cortés, C. (2014): *Tópicos y estereotipos españoles del siglo XXI en el aula de ELE, Máster en Español como Lengua Extranjera*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- Herrero-Ruiz, J. (2019): *Metaphor and metonymy in jokes evidence from Cognitive Linguistics and frame-shifting theory*. "Revista Española de Lingüística Aplicada" 32 (2), 650–684.
- Hetzron, R. (1991): *On the structure of punchlines*. "Humor: International Journal of Humor Research" 4 (1), 61–108.
- Hoffmann, S., Schwarz, U., Dalicho, L., Hutter, K. (2014): *Humor in cross-cultural advertising: A content analysis and test of effectiveness in German and Spanish Print Advertisements*. "Procedia – Social and Behavioral Sciences" 148 (25), 94–101.
- Hofstede, G., Hofstede, G.J. (2007): *Kultury i organizacje*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Hoke, H. (1965): *More jokes*. New York: Franklin Watts.
- Hornowska, E., Charytonik, J. (2011): *Polska adaptacja kwestionariusza stylów humoru (HSQ) R. Martina, P. Publik-Doris, G. Larsena, J. Gray i K. Weir*. „Studia Psychologiczne” 49 (4), 5–22.
- Hościłowicz, M. (2015): *To nie są żarty! – dowcip jako narzędzie wykorzystywane na lekcji języka obcego*. „Linguodidactica” 190, 79–90.
- Huang, L., Gino, F., Galinsky, A.D. (2015): *The highest form of intelligence: Sarcasm increases creativity for both expressers and recipients*. "Organizational Behavior and Human Decision Processes" 131, 162–177.
- Huddleston, R. (1988): *English grammar: An outline*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurford, J., Heasley, B. (2001): *Semantics: a course book*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurley, M.M., Dennett, D.C., Reginald, B., Adams, Jr. (2011): *Filozofia dowcipu. Humor jako siła napędowa umysłu*. Kraków: Copernicus Center Press.
- Jabłońska-Hood, J. (2015): *A conceptual blending theory of humour. Selected British comedy productions in focus*. W: B. Lewandowska-Tomaszczyk, Ł. Bogucki (red.): „Łódź Studies in Language” 36. Frankfurt: Peter Lang GmbH.
- Jergović, M. (2017): *Psy nad jeziorem*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Johnson, A.J., Mistry, K. (2011): *The effect of joke-origin-induced expectancy on cognitive humor*. "Humor" 26 (2), 321–341.
- Kang, X., Gao, W. (2019): *The cognitive mechanism of humor – Based on Conceptual Blending Theory and Relevance Theory*. "Sino-US English Teaching" 16 (7), 293–299.

- Kant, I. (1922) [1781]: *Kritik der Urteilkraft*. Leipzig: Felix Meiner.
- Kao, J.T., Levy, R., Goodman, N.D. (2016): *A computational model of linguistic humor in puns*. "Cognitive Science" 40, 1270–1285.
- Karłyk-Ćwik, A. (2016): *Humor jako płaszczyzna oporu wobec negatywnych doświadczeń wspomagająca proces resocjalizacji*. „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 31 (32), 53–72.
- Khrustalev, D. (2011): *Происхождение „русского медведя”*. „Russian Studies in Literature” 1 (107), 137–152.
- Kirsh, G.A., Kuiper, N.A. (1996): *Individualism and relatedness themes in the context of depression, gender, and a self-schema model of emotion*. "Canadian Psychology" 43 (2), 76–90.
- Kirsh, G.A., Kuiper, N.A. (2003): *Positive and negative aspects of sense of humor: Associations with the constructs of individualism and relatedness*. "Humor: International Journal of Humor Research" 16, 33–62.
- Kleiber, G. (2003) [1984]: *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenie leksykalne*. Tłum. B. Ligara. Kraków: Universitas.
- Klinowska, A. (2004): *Konstrukcja kwestionariusza do pomiaru poczucia humoru (Poczucie Humorów – Kwestionariusz Typów)*. Praca magisterska pod kierunkiem A. Radomskiej. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. <http://docplayer.pl/43462361-1.html> (dostęp 19.03.2020).
- Koestler, A. (1967) [1961/1964]: *The act of creation: A study of the conscious and unconscious in science and art*. New York: International Universities Press.
- Köhler, G. (1996): *Sources of variance in current sense of humor inventories: How much substance, how much method variance?* W: Th. Ford (red.): "Humor: International Journal of Humor Research" 9, 363–397.
- Krzyżanowski, J. (1949): *Komizm w literaturze. Studia z dziejów kultury polskiej*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Kubilus, K. (2019): *Mam kota na punkcie psa*. Warszawa: Białe Pióro.
- Kurcz, I. (1994): *Zmienność i nieuchronność stereotypów: Studium na temat roli stereotypów w reprezentacji umysłowej świata społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kyratzis, S. (2020): *Laughing metaphorically: Metaphor and humour in discourse*. Logroño: Universidad de La Rioja.
- Lakoff, G. (1987): *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2010) [1988]: *Metafory w naszym życiu*. Tłum. T.P. Krzeszowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Langacker, R.W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical prerequisites*. Redwood City: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. (1991): *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, R.W. (2001) [1995]: *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Langacker, R.W. (2009): *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*. Kraków: Universitas.
- Laudy, O. (2011): *Decent and Very Funny Jokes*. Amazon: Kindle Edition.
- Leal, P. (1993): *Learn English with a smile*. "Actas de las Jornadas Pedagógicas para la Enseñanza del Inglés" 9, 316–323.
- Lefcourt, H.M., Martin, R.A. (1986): *Humor and life stress. Antidote to adversity*. New York: Springer.
- Lew, R. (1996): *Exploitation of linguistic ambiguity in Polish and English jokes*. "Papers and Studies in Contrastive Linguistics" 31, 127–133.
- Libura, A. (2007): *Amalgamaty kognitywne: powstanie i rozwój koncepcji integracji pojęciowej*. W: A. Libura (red.): *Amalgamaty kognitywne w sztuce*. Kraków: Universitas, 11–66.
- Likert, R. (1932): *A technique for the measurement of attitudes*. "Archives of Psychology" 140, 1–55.
- Lippmann, W. (1922): *Public opinion*. New York: MacMillan Co.
- Macrae, C.N., Milne, A.B., Bodenhausen, G.V. (1994): *The dissection of selection in person perception: Inhibitory processes in social stereotyping*. "Journal of Personality and Social Psychology" 69, 397–407.
- Maison, D. (1997): *Jak powstają stereotypy narodowe*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Marciszuk, P. (1983): *Nowa gnoza Arthura Koestlera*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 29, 159–202.
- Marinković, K., Baldwin, S., Courtney, M.G., Witzel, T., Dale, A.M., Halgren, E. (2011): *Right hemisphere has the last laugh. Neural dynamics of joke appreciation*. "Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience" 11 (1), 113–130.
- Martin, R.A. (2003): *Sense of humor. Positive psychological assessment*. W: S.J. Lopez, C.R. Snyder (red.): *A handbook of models and measures*. Washington DC: APA Publishing, 313–426.
- Martin, R.A. (2007): *The psychology of humor: An integrative approach*. Burlington: Elsevier Academic Press.
- Martin, R.A., Lefcourt, M.L. (1983): *Sense of humor as moderator of the relation between stressors and moods*. "Journal of Personality and Social Psychology" 45, 1313–1324.

- Maslo, A. (2018): *Parsing satirical humor: A model of cognitive-linguistic satire analysis*. "Književni jezik" 30, 231–253.
- Maslow, A.H. (1954): *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
- Maurice, K. (1988): *Laugh while learning another language: Techniques that are functional and funny*. "English Teaching Forum" 26 (2), 20–24.
- McCrae, R.R., Costa, P.T., Jr. (1997): *Personality trait structure as a human universal*. "American Psychologist" 52, 509–516.
- Mills, Ch.W. (1961): *Elita władzy*. Tłum. I. Rafalski. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Milovskaja, N.D. (2011): *Немецкий языковой бытовой анекдот как специфический тип юмористического дискурса*. Иваново: ИГАСУ.
- Minsky, M. (1974): *A framework for representing knowledge*. W: P. Winston (red.): *The psychology of computer vision*. New York: MIT Press, 211–277.
- Misztal, M. (1990): *Life in jokes*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Monro, H. (1951): *Theories of humor*. W: L. Behrens, L.J. Rosen (red.): *Writing and reading across the curriculum*. Glenview: Scott, Foresman and Company, 349–355.
- Motyl, K. (2012): *Humor jako kategoria badawcza w pedagogice*. W: A. Gofron, A. Kozerska (red.): *Podstawy edukacji. Propozycje metodologiczne 5*. Kraków: Impuls, 209–223.
- Niewiara, A. (2010): *Polskie stereotypy narodowe w świetle badań diachronicznych*. „LingVaria: Półrocznik Wydziału Polonistyki UJ poświęcony zagadnieniom języka i językoznawstwa” 2 (10), 171–183.
- Nowakowska-Kempna, I. (1995): *Konceptualizacja uczuć w języku polskim: prolegomena*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej w Warszawie.
- Ochwat, P. (2015): *Zjawisko humoru a nowoczesne technologie komunikacyjne. Analiza źródeł tworzenia i kanałów przekazu treści humorystycznych*. „Kultura – Media – Teologia” 22, 33–52.
- Olejniki, U. (2019): *Style poczucia humoru nauczycieli według modelu Roda Martina. Badania pilotażowe*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 38 (30), 189–205.
- Oleś, P. (2000): *Kontrowersje wokół „Wielkiej Piątki”*. „Czasopismo Psychologiczne” 6 (1–2), 7–18.
- Olszak, M. (2017): *Wpływ stereotypów na relacje społeczne (podział, mechanizmy powstawania i funkcje stereotypów)*. „Pedagogika Filozoficzna on-line”, 91–99. http://pedagogia-filozoficzna.eu/wp-content/uploads/2017/12-10-Olszak-91-99-pf_06.pdf (dostęp 13.02.2021).
- Piaget, J. (1966): *Narodziny inteligencji dziecka*. Warszawa: PWN.
- Platt, T. (2008): *Emotional responses to ridicule and teasing: Should gelotophobics react differently?* "Humor: International Journal of Humor Research" 21 (2), 105–128.

- Plessner, H. (1988): *Pytanie o conditio humana*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Pluta, J. (2014): *Stereotyp Amerykanina: preferencja określonych wartości a społeczne spostrzeganie cudzoziemca*. „Opuscula Sociologica” 4 (10), 59–70.
- Quasthoff, U. (1998): *Stereotype in Alltagsargumentationen. Ein Beitrag zur Dynamisierung der Stereotypenforschung*. W: M. Heinemann (red.): *Sprachliche und soziale Stereotype*. Frankfurt: Lang, 47–72.
- Radomska, A. (1994): *Humor a płęć. Przegląd badań ze szczególnym uwzględnieniem okresu średniego i późnego dzieciństwa*. „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej” 2 (2), 16–30.
- Radomska, A. (2000): *Odbiór komizmu przez dzieci w różnym wieku a poziom funkcjonowania intelektualnego i styl poznawczy*. Warszawa: Instytut Psychologii UW.
- Radomska, A. (2003a): *Cenny zmysł humoru*. „Charaktery” 11, 39–41.
- Radomska, A. (2003b): *Poczucie humoru jako cecha osobowości wspomagająca rozwój*. W: B. Kaja (red.): *Wspomaganie rozwoju – psychostymulacja i psychokorekcja*. T. 5. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 83–100.
- Rappoport, L. (2005): *Punchlines: The case for racial, ethnic, and gender humor*. Westport: Praeger.
- Raskin, V. (1985): *Semantic mechanisms of humor*. Dordrecht: D. Reidel Pub. Co.
- Raskin, V., Attardo, S. (1998) [1994]: *Non-literariness and non-bona-fide in language. An approach to formal and computational treatments of humor*. „Pragmatics and Cognition” 2 (1), 31–69.
- Repšienė, R., Anglickienė, L. (2012): *Identity and stereotypes: Humor manifestations*. „Folklore (Estonia)” 50, 9–28.
- Ritchie, G. (2005): *The linguistic analysis of jokes*. London: Routledge.
- Ritchie, G. (2018): *The comprehension of jokes*. Abingdon: Routledge.
- Rosch, E. (1973a): *On the internal structure of perceptual and semantic categories*. W: T.E. Moore (red.): *Cognitive development and the acquisition of language*. New York: Academic Press, 111–143.
- Rosch, E. (1973b): *Natural categories*. „Cognitive Psychology” 4 (3), 328–350.
- Rosch, E. (1975): *Cognitive representations of semantic categories*. „Journal of Experimental Psychology: General” 104 (3), 192–233.
- Rosch, E. (1977): *Human categorization*. W: N. Warren (red.): „Advances in Cross-cultural Psychology” 1. London: Academic Press, 1–49.
- Roth, H. (2010) [1996]: *Harriet Roth's deliciously healthy Jewish cooking: 350 new low-fat, low-cholesterol, low-sodium recipes for holidays and every day*. New York: Dutton Adult.

- Ruch, W. (1998) [1988]: *Sensation seeking and the enjoyment of structure and content of humour: Stability of findings across four samples*. "Personality and Individual Differences" 9 (5), 861–871.
- Ruch, W. (2001): *The perception of humor*. W: A.W. Kaszniak (red.): *Emotion, qualia, and consciousness*. Tokio: Word Scientific Publisher, 410–425.
- Ruch, W. (2008): *Psychology of humor*. W: V. Raskin (red.): *The primer of humor research*. Berlin: Mouton de Gruyter, 17–100.
- Ruch, W., Attardo, S., Raskin, V. (1993): *Toward an empirical verification of the general theory of verbal humor*. "Humor: International Journal of Humor Research" 6 (2), 123–136.
- Ruch, W., Forabosco, G. (1996): *A cross-cultural study of humor appreciation Italy and Germany*. W: Th. Ford (red.): "Humor: International Journal of Humor Research" 9, 1–18.
- Rusek, A. (2012): *Wielowymiarowość humoru*. „Innowacje Psychologiczne” 1 (1), 117–127.
- Rynkiewicz, J. (2012): *Kognitywne spojrzenie na poczucie humoru*. „Via Mentis” 1 (1), 85–98.
- Ryś, M. (2006): *Oddziaływania wychowawcze rodziców, nauczycieli, wychowawców zgodne z personalistyczną koncepcją człowieka*. W: M. Drożdż (red.): *Człowiek między losem a wyborem*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 481–496.
- Samson, A.C., Zysset, S., Huber, O. (2008): *Cognitive humor processing: different logical mechanisms in nonverbal cartoons – an fMRI study*. "Comparative Study Soc Neurosci" 3 (2), 125–140.
- Sartre, J.P. (1964): *The Words*. New York: Fawcett Publications.
- Sawicka, G. (1998): *Funkcja stereotypu w nominacji językowej*. W: J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.): *Język a Kultura*. T. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 146–153.
- Schaff, A. (1981): *Stereotyp a działanie ludzkie*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Schank, R., Abelson, R. (1977): *Scripts, plans, goals, and understanding*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Scheler, M. (1913): *Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle und von Liebe und Hass. Mit einem Anhang. Über den Grund zur Annahme der Existenz des fremden Ich*. Halle an der Saale: Max Niemeyer.
- Schmidt, B.C. (2005): *Competing realist conceptions of power*. "Millennium Journal of International Studies" 33 (3), 61–87.
- Schmitz, J.R. (2002): *Humor as a pedagogical tool in foreign language and translation courses*. W: Th. Ford (red.): "Humor" 15, 83–113.
- Sherzer, J. (1985): *Puns and jokes*. W: T. van Dijk (red.): "Handbook of Discourse Analysis" 3, 213–220.

- Shulz, J. (1976): *A cognitive-developmental analysis of humour*. W: A. Chapman, H. Foot (red.): *Humour and laughter: Theory, research and applications*. London: Wiley, 11–36.
- Sikorska-Bujnowicz, K. (2016): *Zum Ausländermotiv im deutschen Witz. Gezeigt am Beispiel der Türkenwitze*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Germanica“ 12, 89–105.
- Simonides, D. (1984): *Bery to nie tylko gruszki czyli rzecz o humorze śląskim*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego w Opolu.
- Skowronek, K. (2007): *Naming the nation: A critical analysis of names in polish political discourse*. „Political Communication” 18, 51–66.
- Ślawiński, J. (1988): *Słownik terminów literackich*. Wrocław: PAN, Ossolineum.
- Smuts, A. (2003) [2018]: *On humour*. „The Journal of Aesthetics and Art Criticism” 61 (4), 414–416.
- Spencer, H. (1883) [1860]: *Fizjologia śmiechu. Szkice filozoficzne*. Cz. 2. Warszawa: Księgarnia G. Centnerszvera.
- Sperber, D., Wilson, D. (1995): *Relevance: Communication and cognition*. Second Edition. Oxford: Blackwell.
- Stadelmann, V. (2012): *Language, cognition, interaction: Conceptual blending as discursive practice. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie des Fachbereichs 05 der Justus-Liebig-Universität Gießen*. Gießen: Justus-Liebig-Universität Gießen.
- Svebak, S. (1974): *Revised questionnaire on the sense of humor*. „Scandinavian Journal of Psychology” 15, 328–331.
- Szameitat, D.P., Alter, K., Szameitat, A.J., Darwin, C.J., Wildgruber, D., Dietrich, S., Sterr, A. (2009): *Differentiation of emotions in laughter at the behavioral level*. „Emotion” 9 (3), 397–405.
- Szpociński, A. (2011): *Antoniny Kłóskowskiej koncepcja kultury narodowej jako źródło inspiracji*. „Kultura i Społeczeństwo” 55 (2–3), 73–83.
- Szymczak, M. (1998): *Słownik języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tabakowska, E. (1990): *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 3, 97–114.
- Tabakowska, E. (2001): *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. Kraków: Universitas.
- Tambor, J. (2008): *Stereotyp i prototyp – znaczenia terminów*. „Postscriptum Polonistyczne” 1 (1), 23–29.
- Tatarkiewicz, W. (1985): *O szczęściu*. Wyd. 8. Warszawa: PWN.
- Taylor, J.R. (1995): *Language and the cognitive construal*. Berlin: de Gruyter.

- Tazbir, J. (1996): *Reformacja, kontrreformacja, tolerancja*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Thorson, J.A., Powell, F.C. (1993): *Relationships of death anxiety and sense of humor*. "Psychological Reports" 72, 1364–1366.
- Tibbals, G. (2006): *The Mammoth Book of Jokes*. London: Little, Brown Book Group.
- Tokarz, A. (2004): *Stymulowanie motywacji sprzyjającej twórczej aktywności w szkole*. W: W. Limont (red.): *Teoria i praktyka w edukacji uczniów zdolnych*. Kraków: Impuls, 63–94.
- Tomanek, P. (2006): *Zabawy przyjemne i pożyteczne. O roli dowcipu w kulturze*. W: M. Szymczak (red.): „Kultura i Społeczeństwo” 51 (1). Warszawa: Komitet Socjologii PAN oraz Instytut Studiów Politycznych PAN, 27–49.
- Tomaszek, K. (2018): *Humor, wartości i jakość życia – wyniki badań studentów*. „Przegląd Badań Edukacyjnych” 26 (1), 65–85.
- Tomczuk-Wasilewska, J. (2009): *Psychologia humoru*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Tomczuk-Wasilewska, J. (2010): *Przegląd narzędzi do pomiaru poczucia humoru*. „Roczniki Psychologiczne” 13 (2), 73–100.
- Trzebińska, E. (1994): *O naturze stereotypów społecznych i możliwości ich modyfikowania*. W: M. Jarymowicz (red.): *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN, 215–230.
- Trzynadłowski, J. (1952): *Komizm*. „Prace Polonistyczne”. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Vandaele, J. (2002): *Introduction. (Re-)Constructing humour: Meanings and means*. „The Translator” 8 (2), 149–172.
- Verschuur, H., Wirtgen, P., Bok, W., Busse, K.G. (2007): *Taal & Cultuur. Duitsland en de Duitsers!* Düsseldorf: GEB-Geschäftsstelle für EU-Projekte und berufliche Qualifizierung.
- Walczak, B. (2013): *Regionalne słowniki niemieckie*. W: J. Migdał, A. Piotrowska-Wojaczyk (red.): *Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*. T. 3. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 189–196.
- Wieczorkowska-Nejtardt, G. (1997): *Czy kobiety czują się gorsze od mężczyzn w matematyce?* W: R. Siemieńska (red.): *Portrety kobiet i mężczyzn w środkach masowego przekazu oraz podręcznikach szkolnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 15–32.
- Wierzbicka, A. (1991): *Cross-cultural pragmatics. The semantics of human interaction*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Wierzyńska, I.W. (2012): *Лингвокультурологический анализ британской и американской юмористической фэнтези: на материале произведений Т. Пратчетта и Ш. Теннер*. Челябинск: ГБОУ ВПО.

- Willinger, U., Hergovich, A., Schmoeger, M., Deckert, M. (2017): *Cognitive and emotional demands of black humour processing: the role of intelligence, aggressiveness and mood*. "Cognitive Processing" 18, 159–167.
- Winiewski, M. (2010): *Neurotyczność i ekstrawersja jako predyktory nastroju*. „Studia Psychologiczne” 46 (2), 5–18.
- Wójcik, M. (2008): *Efektywność specyficznych i niespecyficznych sposobów zmiany negatywnych stereotypów etnicznych*. Praca doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Yip, J.A., Martin, R.A. (2006): *Sense of humor, emotional intelligence, and social competence*. "Journal of Research in Personality" 40 (6), 1202–1208.
- Zabalbeascoa, P. (1996): *Translating jokes for dubbed television comedy*. "The Translator" 2 (2), 251–254.
- Zalewska, K. (2013): *Stereotypy męskości i kobiecości a zachowania agresywne mężczyzn chorujących na schizofrenię*. Rozprawa doktorska. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/102294/edition/96286> (dostęp 12.09.2019).
- Zarzycka, G. (2008): *Stereotypy Polski i Polaków w świetle badań ankietowych*. „Postscriptum Polonistyczne” 1 (1), 171–195.
- Ziv, A. (1984): *Personality and sense of humor*. New York: Springer.

Źródła internetowe

- <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/170820/umfrage> (dostęp 6.01.2021).
- <https://dowcipy.jeja.pl/11350,co-robi-recznik-w-japonskiej.html> (dostęp 2.03.2018).
- <https://dowcipy.jeja.pl/szukaj.html?q=grizzly> (dostęp 4.12.2015).
- <https://fom.ru/TSennosti/10994> (dostęp 17.01.2021).
- https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/framenet_search (dostęp 10.10.–20.10.2022).
- https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_041_17.PDF (dostęp 13.08.2020).
- https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_126_15.PDF (dostęp 17.09.2020).
- <https://www.empik.com/mam-kota-na-punkcie-psa-kubilus-karolina,p1223268378,ksiazka-p> (dostęp 21.02.2019).
- <https://www.wie-sagt-man-noch.de/synonyme/schenkelklopper+für+beinlose.html> (dostęp 10.11.2019).

Spis diagramów i tabel

Diagram 1.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1P „Gospodarstwo Antka”	47
Diagram 2.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2P „Blondynka i brunetka”	49
Diagram 3.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3P „Rozmowa psów”	50
Diagram 4.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4P „Nauczyciel angielskiego”	52
Diagram 5.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5P „Nadwaga”	53
Diagram 6.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1N „Dama z supermarketu”	55
Diagram 7.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2N „Górskie pogotowie”	57
Diagram 8.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3N „Wróć później”	59
Diagram 9.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4N „Świadectwo”	61
Diagram 10.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5N „Parametry”	62
Diagram 11.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1R „Grizli”	64
Diagram 12.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2R „U dentysty”	65
Diagram 13.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3R „Orkiestra”	67
Diagram 14.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4R „Lekcja geografii”	68
Diagram 15.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5R „Żona”	70
Diagram 16.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 1A „Test alkoholowy”	71
Diagram 17.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 2A „W restauracji”	72
Diagram 18.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 3A „Na polu golfowym”	74
Diagram 19.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 4A „Singiel”	75
Diagram 20.	Proces integracji pojęciowej w dowcipie 5A „Pobudka”	76

Tabela 1. Test χ^2 . Dowcip 1P „Gospodarstwo Antka”	89
Tabela 2. Test χ^2 . Dowcip 2P „Blondynka i brunetka”	96
Tabela 3. Test χ^2 . Dowcip 3P „Rozmowa psów”	101
Tabela 4. Test χ^2 . Dowcip 4P „Nauczyciel angielskiego”	108
Tabela 5. Test χ^2 . Dowcip 5P „Nadwaga”	114
Tabela 6. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1P–5P)	118
Tabela 7. Test χ^2 . Dowcip 1N „Dama z supermarketu”	122
Tabela 8. Test χ^2 . Dowcip 2N „Górskie pogotowie”	129
Tabela 9. Test χ^2 . Dowcip 3N „Wrócę później”	135
Tabela 10. Test χ^2 . Dowcip 4N „Świadectwo”	140
Tabela 11. Test χ^2 . Dowcip 5N „Parametry”	145
Tabela 12. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1N–5N)	150
Tabela 13. Test χ^2 . Dowcip 1R „Grizli”	154
Tabela 14. Test χ^2 . Dowcip 2R „U dentysty”	159
Tabela 15. Test χ^2 . Dowcip 3R „Orkiestra”	164
Tabela 16. Test χ^2 . Dowcip 4R „Lekcja geografii”	169
Tabela 17. Test χ^2 . Dowcip 5R „Żona”	175
Tabela 18. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1R–5R)	180
Tabela 19. Test χ^2 . Dowcip 1A „Test alkoholowy”	184
Tabela 20. Test χ^2 . Dowcip 2A „W restauracji”	192
Tabela 21. Test χ^2 . Dowcip 3A „Na polu golfowym”	198
Tabela 22. Test χ^2 . Dowcip 4A „Singiel”	204
Tabela 23. Test χ^2 . Dowcip 5A „Pobudka”	210
Tabela 24. Test χ^2 . Dowcipy z podzbioru (1A–5A)	213
Tabela 25. Test χ^2 . Dowcipy ze zbioru (1P–5A)	216

Summary

The humorous effect in verbal jokes from the perspective of cognitive linguistics. Theoretical considerations and empirical analysis

Humor accompanies the entire history of civilization development. The process of humor reception is at the center of interest of antique philosophers, medieval thinkers, Renaissance humanists, and modern researchers.

This work presents cognitive mechanisms of how the humorous effect is created based on the selected jokes originating from Polish-, German-, Russian- and English-language online sources and the analysis of differences and similarities in the ways of their comprehension and reception by Polish, German and Russian students.

The first chapter presents the current state of research on the phenomenon of humor from the perspectives of such areas as philosophy, psychology, sociology, pedagogy, and linguistics, particularly taking into account the cognitive and linguistic work. It also characterizes the existing research procedures, methodologies, and tendencies, such as gender studies, the impact of gender-related stereotypes, black humor reception, or 'one-liner' jokes. Whereas the research discussed in the available literature on the subject focuses on the data from one or more languages, the research which is the subject matter of this work is based on the data collected from native speakers of one of the three languages (Polish, German or Russian), therefore representatives of three nationalities.

Hierarchy of life values, stereotypes, and autostereotypes existing in the national community may affect the process of reception of jokes by the representatives of Poland, Germany, and Russia. Therefore, the second chapter presents the axiological hierarchy characterizing life priorities of Poles, Germans, and Russians based on the statistical data from these three countries. This chapter demonstrates stereotypes and autostereotypes of Poles, Germans and Russians, which might affect the very process of reception of hilarious materials by representatives of the given nationality.

The third chapter presents the main assumptions and theories of cognitive linguistics which are a methodological foundation for the analysis of the joke reception processes undertaken in this research work. The starting point for the analysis was the principles of cognitive grammar explaining the processes of understanding the meanings based on the conceptualization processes and matrices of cognitive domains (Langacker 1987, 1991), theory of conceptual metaphors (Lakoff and Johnson 1980) and its extension, the theory of conceptual integration resulting from the amalgamation process (Fauconnier 1985, Fauconnier and Turner 1998, 2002), as well as the general theory of verbal humor based on script opposition (Raskin 1985, Attardo and Raskin 1991, Raskin and Attardo 1994). The problem of the creation of the hilarious effect in jokes explained on the basis of the above-mentioned theoretical principles is discussed in chapter 4. This chapter also contains 20 diagrams illustrating the blending process in each single joke.

An essential part of the work is chapter 5, which presents the results of an empirical study. A total number of 90 persons (30 Poles, 30 Germans, and 30 Russians) participated in the study. The research material is the set of 20 jokes originating from Polish-, German-, Russian- and English-language online sources; the same as discussed earlier, in chapter 4, considering the mechanisms of humorous effect creation. Based on the data acquired in the questionnaire, regarding the level of comprehension, acceptance, and appeal of jokes on the basis of indications made by the persons subjected to the study on reference scales and their verbal comments attached by them to the granted assessments, analyzed were the methods of understanding and reception of particular jokes in the individual and group dimension and with reference to all the study participants. Given the wide variety of numeric and verbal evaluations, it proved necessary to categorize the comments in the context of numeric assessment, which provided an interesting illustration of methods of jokes interpretation. It also allowed establishing the hierarchy of jokes with regard to the degree of assessment made by particular groups of respondents, with reference to each of 4 sub-groups of investigated jokes and the global hierarchy of jokes. The analysis also took into consideration factors such as gender, foreign language skills, as well as the roles of stereotypes, autostereotypes, and values accepted by the particular nationalities.

The study revealed that the decision regarding the assessment of the joke, regardless of the group of respondents (Polish-, German- and Russian-language) is mainly related to the closeness of comic situations presented in the jokes to the realities of lives of the examined group, in this case, philology students. There was not a clear correlation between the assessment of jokes and preferred and non-preferred joke topics provided by the respondents, as well as the kind of jokes, such as 'black humor' jokes.

The main factor crucial for the evaluation of the given joke proved to be its content, structure, and punch line it contains.

Summing up, whether the reaction to the jokes is positive or negative is related to such factors as understanding the verbal content (knowledge of vocabulary, proper names, awareness of described phenomena, expertise, and experience, as well the source of the joke), the closeness of the content to the everyday realities and life values of the recipient, and the presence of stereotypes or autostereotypes not accepted in the national community.

Humor i poczucie humoru to złożone zjawiska o charakterze psychicznym, społecznym, etnokulturowym, historycznym, pragmatycznym, w szczególności jednak lingwistycznym, stanowiące ważny atrybut ludzkiej egzystencji, pozwalające człowiekowi spoglądać z dystansem na otaczającą rzeczywistość i problemy dnia codziennego. W publikacji osadzonej w nurcie lingwistyki kognitywnej odślonięto mechanizmy powstawania efektu humorystycznego i sposobów rozumienia materiałów humorystycznych na przykładzie dowcipów na materiale pochodzącym ze źródeł polsko-, niemiecko-, rosyjsko- i anglojęzycznych, przetestowanym w grupach Polaków, Niemców i Rosjan. W analizie wykorzystano teorię niespójności skryptów, teorię integracji pojęciowej, podstawy gramatyki kognitywnej, elementy teorii metafor konceptualnych oraz bazę FrameNet (opracowaną w Międzynarodowym Instytucie Informatyki w Berkeley). W książce ukazano podobieństwa i różnice w sposobach rozumienia dowcipów pochodzących zarówno ze źródeł rodzimych, jak i obcych przez badanych odbiorców, na podstawie ilościowej i jakościowej analizy porównawczej wyników indywidualnych, grupowych i zbiorczych, ustalenie stopnia zrozumienia, akceptacji i podobań się dowcipów w poszczególnych grupach osób badanych, analizę komentarzy udzielonych przez te osoby oraz ustalenie hierarchii dowcipów w poszczególnych podzbiorach i ich hierarchii globalnej. Lektura książki pozwala odkrywać świat omawianych w niej dowcipów zarówno z perspektywy własnej, jak i przez pryzmat ich odbioru przez osoby trzech narodowości.

71-101 Szczecin, ul. Mickiewicza 64
tel. 91 444 20 06, 91 444 20 09
e-mail: wydawnictwo@usz.edu.pl
www.wn.usz.edu.pl

ISBN (print) 978-83-7972-644-8
ISBN (online) 978-83-7972-645-5

9 788379 726448